

Kameleonttikulttuuri

Kameleonttikulttuuri

Kirjoituksia muistojen, elämysten,
perinteiden ja perikadon ääreltä

Toimittaneet

Matti Itkonen, V. A. Heikkinen ja Sam Inkinen

Hanke rahoitetaan osana Euroopan unionin Covid-19 -pandemian johdosta toteuttamia toimia.



Haaga-Helia

TURKU AMK



Vipuvoimaa
EU:lta
2014–2020



EUROOPAN UNIONI
European Union

© kirjoittajat ja Haaga-Helia ammattikorkeakoulu

Haaga-Helian julkaisut 27/2023

Teos on suojattu tekijänoikeuslailla (404/61). Teoksen valokopiointi on kielletty, ellei valokopiointiin ole hankittu lupaa. Lisätietoja luvista ja niiden sisällöstä antaa Kopiosto ry, www.kopiosto.fi. Teoksen tai sen osan digitaalinen kopioiminen tai muuntelu on ehdottomasti kielletty.

Julkaisija:

Haaga-Helia ammattikorkeakoulu

Kannen valokuvat:

Museovirasto. Kulttuuriperintöä kaikille

Kuvaaja R. Roos (Varkaus)

Kuvaaja M. Poutvaara (Pieksämäki)

Yksityiskokoelma

Kuvaaja V. A. Heikkinen (Turku)

Kannen graafinen suunnittelu:

Lasse Eskola / K-S Mediamies

Lisätiedot:

Haaga-Helia ammattikorkeakoulu

julkaisut@haaga-helia.fi

ISBN 978-952-7474-58-7

ISSN 2342-2920

Jyväskylän yliopistopaino

Jyväskylä 2023

Sisällys

Teemu Kokko: Alkusanat.....	7
Matti Itkonen, V. A. Heikkinen ja Sam Inkinen: Johdatus antologiaan ja kameleonttikulttuuriin.....	9

I

Palveluliiketoiminnallisia lähestymisiä kameleonttikulttuuriin

Teemu Kokko: Palveluyrityksen suurin haaste.....	15
Marko Mäki: Vaativat asiakkaat ja tuottamaton kysyntä palvelun johtamishaasteena.....	19
Marko Mäki: Digitalisaation muovaama uusi kuluttaja muuttaa liiketoimintamalleja.....	25
V. A. Heikkinen, Altti Lagstedt ja Sam Inkinen: ATK:sta digitalisaatioon ja tekoälyyn. Poimintoja hotelli- ja ravintola-alan viime vuosikymmenten teknologiahistoriasta.....	29

II

Kulttuuri- ja elämänfilosofisia sekä esteettisiä lähestymisiä kameleonttikulttuuriin

Matti Itkonen:

Kirjokulttuurinen aika.

Monikasvomiehen muistoja ja mietteitä (2023)..... 45

V. A. Heikkinen:

”Huone 411 – saavu sinne siis!”

Huomioita Nyky-Tornista..... 143

V. A. Heikkinen:

Kipaten Kiltaan.

Kameleonttikulttuurisia ja sensobiografisia poimintoja turkulaisesta kaupunkikulttuurista, gastronomiasta ja ravintoloista 1970–1980-luvuilla.....

157

III

Supermoderneja lähestymisiä kameleonttikulttuuriin

Sam Inkinen:

Havaintoja nykyajasta, teknologiasta ja sivistyksestä.

Melioristinen tulevaisuuskommentti supermoderniin

kameleonttikulttuuriin ja epävarmuuden VUCA-aikaan..... 203

Matti Itkonen, V. A. Heikkinen ja Sam Inkinen:

Loppusanat..... 249

Kameleonttikulttuuri-teoksen toimittajien keskeisiä julkaisuja

vuosilta 1998–2023..... 251

Teemu Kokko

Alkusanat

Käsillä oleva teos on varsin pitkän kaaren tuotos. Haaga-Helia ammattikorkeakoulun DNA:ssa löytyy erittäin vahva erityisesti palvelualoihin suuntautunut tutkimustraditio. Haaga-Helia on lähes kaikilla koulutusaloillaan Suomen suurin kouluttaja, ja tämä on tilanne myös hotelli-, ravintola- ja matkailualan (so. horeca-, hospitality-, mara-alan) koulutuksessa.

Kyseinen koulutus on historiallisesti ollut suomalaisen palveluelinkeinon suunnannäyttäjä. Palveluiden erityisroolia korostettiin sekä tutkimuksessa että koulutuksessa jo silloin, kun vielä oletettiin palveluita ja tavaroita voitavan markkinoida identtisin keinoin.

Sittemmin palveluiden erityisluonteesta ja erilaisuudesta on tullut itsestäänselvyys. Vieraanvaraisuus ja sen kaupallistaminen ei juurikaan peruslähtökohdiltaan ja logiikaltaan ole muuttunut. Kanavat ja viestintäkeinot ovat sen sijaan käyneet kuluva kahdenkymmenen vuoden aikana historiallisesti suurimman muutoksen sitten painokoneen keksimisen. Digitalisaatio on meitä kaikkia koskettava maanvyöry.

Tämän teoksen johdantotekstissä puhutaan moniäänisyydestä. Näin voi todella sanoa, kun kuluttajat omaavat monta eri roolia ja ovat yhä enemmän niin kutsuttuja hybridikuluttajia. Myös avainsanoja kameleonttikuluttaja ja -kulttuuri on käytetty. Hybridikuluttajien ja kameleontti-ihmisten tavoittamiseksi täytyy koko ajan tehdä enemmän ja enemmän töitä. Jotta haasteet eivät tähän loppuisi, sekä yritysten että asiakasuskollisuus ovat häviävä luonnonvara.

Samaan aikaan meitä koettelee maailman epävarmuus traagisine sotineen, pandemioineen sekä lisääntyvine yhteiskunnallisine vastakkainasetteluineen. Vieraanvaraisuusalasta (engl. *hospitality industry*) on

tullut jossakin määrin eskapistinen toimija, joka tarjoaa hengähdystaukoja ja turvasatamia kovassa paineessa eläville ihmisille ja kuluttajille.

Tässä teoksessa kameleonttikulttuuria lähestytään kolmesta varsin mielenkiintoisesta näkökulmasta: palveluliiketoiminnallisesta, elämys-teollisesta sekä supermodernista, teknourbaanista aikalaiskokemuksesta käsin. Katse on sekä menneessä että tulevassa – niin kuin pitääkin. Useimmissa teksteissä keskiössä on ihminen – niin kuin pitääkin. Alalla toimivat henkilöt ja asiantuntijat kertovat varsin usein motivaationsa kumpuavan juuri tästä ihmislähtöisyydestä.

Haluan esittää Haaga-Helian puolesta lämpimän kiitoksen teoksen toimittaneille Matti Itkoselle, V. A. Heikkiselle ja Sam Inkiselle. Myös kirjoittajat Marko Mäki ja Altti Lagstedt ansaitsevat kiitoksen. Toimittajat ja kirjoittajat ovat kukin pureksineet ja pohtineet aiheitaan, tiivistäneet ajatuksensa kirjoituksiksi ja luoneet toimivan kokonaisuuden, niin sanotusti oman maailmansa.

Lukijat voivat sitten tehdä sukelluksia näihin maailmoihin. Toivottavasti teos synnyttää paljon uusia ajatuksia ja luovia oivalluksia. Toivon, että teos tavoittaa sekä tutkijoita, kouluttajia, liikkeenjohtajia, palvelualoilla toimivia henkilöitä että opiskelijoita. Toivotan heille kaikille palkitsevia lukuhetkiä tämän teoksen äärellä.

KTT, markkinoinnin dosentti Teemu Kokko toimii Haaga-Helian rehtorina ja toimitusjohtajana.

Matti Itkonen, V. A. Heikkinen ja Sam Inkinen

Johdatus antologiaan ja kameleonttikulttuuriin

Haaga Instituutin ammattikorkeakoulun rehtori Antti Halli kutsui vuonna 2003 eri tieteenalojen edustajia Haaga Tutkimuksen (Haaga Research Center) tieteelliseen toimikuntaan. Haagassa haluttiin muodostaa asiantuntijaverkosto, jolla olisi tutkimusintressejä matkailu-, hotelli-, ravintola-, elämys-, viestintä- ja ruoka-alojen sekä kuluttajien tutkimukseen liittyen.

Hotel Kämpin kutsulounaalle saapuikin runsaslukuisesti eri tiedekorkeakoulujen edustajia. Mukana oli muun muassa liiketalous-, kulttuuri-, taide-, media-, teatteri-, musiikki-, tulevaisuus- ja ammattikasvatustutkijoita.

Monitieteinen toimikunta keskusteli tuolloin – kaksi vuosikymmentä sitten – varsin vilkkaasti ammattikorkeakoulun tutkimuksellisesta roolista. Toimikunnan ”kummisedäksi” tuli silloisen Helsingin kaupakorkeakoulun professori Uolevi Lehtinen, joka asettautui osaltaan innokkaasti edistämään nuoren ammattikorkeakoulun tutkimustoimintaa.

Selvää oli, että tutkimuksellinen vaatimustaso täytyi asettaa tarkoin. Tutkimustyön piti palvella matkailu- ja ravintola-alaa ja eritoten sen pk-yrityksiä. Toisaalta tieteellisen työn laadun ja metodisten valintojen piti parhaimmillaan noudattaa kaupakorkeakoulujen tutkimusperinnettä ja pyrkiä lisäämään tutkimustyön määrää, laatua ja vaikuttavuutta.

Oli myös tärkeää, että elinkeinon työnantajajärjestö MaRa ry:n (silloinen SHR) edustajat ymmärsivät tieteellisen tutkimuksen eron ja merkityksen suhteessa erilaisiin raportteihin ja toimialaselvityksiin.

Hyviä tavoitteita edelleenkin!

Tutkimustyön lähtökohtia saneli osaltaan myös amerikkalainen liiketaloustutkimuksellinen ote, jossa on aina arvostettu sovellettavuutta ja käytännöllisyyttä. Ammattikorkeakoululakikin painotti uusille toimijoille ja niiden TKI-toiminnalle vahvaa soveltavaa tutkimustehtävää.

Syntyi Haaga Tutkimus (Haaga Research Center -yksikkö), jonka strategiseksi painopisteeksi tuli soveltava liiketaloudellinen tutkimus. Erikoisalueina olivat juuri Haagan kampuksen painopistealueet eli markkinointi-, markkina-, kuluttaja- ja asiakastutkimus.

Nämä tutkimusteemat täydentyivät erilaisin liiketoimintaympäristö- ja aikalaisanalyysin. Elinkeinon ja elinkeinoseminaarien (Hospitality Forum) toimeksiantojen perusteella keskityttiin myös relevanttien toimialojen ja markkinoiden dynaamisuuden sekä yritysten kilpailukyvyyn tutkimiseen.

Jo vuosituhannen alussa osoittautui, että matkailu- ja ravintola-alan (lyhyemmin ilmaistuna mara-alan) kilpailukykyajattelu erosi selvästi teollisuuden kilpailuajattelusta. Lisäksi pk-yrittäjien kilpailutekijät olivat hyvinkin pirstaleiset, kun taas suurten hotelli- ja ravintolaketjujen kilpailutekijät olivat tuotanto- ja jakelulähtöisiä.

Vuonna 2003 alkoi elämysteollisuuden ja -talouden tutkimusohjelma. Haaga Research Centerin ja tieteellisen toimikunnan tutkijat perehtyivät elämys- ja mediateollisuuden ilmiöiden ja sisältöjen muotoutumiseen sekä jälkiteollisen, postmodernin ajan palvelujen tuottamisen ja kuluttamisen luonteeseen. He myös paikansivat keskeisiä (mega)trendejä ja heikkoja signaaleja ennakoiden samalla markkinoiden, yhteiskunnan ja kulutuskulttuurin tulevaisuuden kehitystä.

Jo tähän vaiheeseen kytkeytyi uutta kaupunki- ja kulutuskulttuuria koskeva monialainen ja -tieteinen pohdiskelu sekä hieman poleeminenkin ”kameleonttikuluttajan” käsite. Uudet, muualta Euroopasta ja ”suuresta maailmasta” tulleet tulkinnat herättivät aluksi hieman oudoksuntaa, jopa pientä hermostumista. Kritiikki kuitenkin laimeni, kun elämystalous (engl. *experience economy*) tuli laajemminkin muun muassa Lapin matkailuteollisuuden sekä uusmediaa ja digitaalisia teknologioita koskevan R&D&I-retoriikan käyttöön.

Postmoderni(ude)n käsite sekä post- eli jälkimodernia yhteiskuntaa koskeva kulttuuriteoreettinen diskurssi herätti myös ensi alkuun hieman ihmetystä elinkeinotapaamisissa. Asioita ja näkökulmia kuitenkin ymmärrettiin, kun tieteen ja sosioteknisen kehityksen avainsanoja ja kansainvälisen keskustelun ydinteemoja avattiin ja havainnollistettiin muun muassa globalisaatioon, digitalisaatioon, uuteen teknologiaan sekä markkinoiden ja kulutuksen muutokseen, ennakoimattomuuteen ja monimutkaistumiseen (kompleksisuus) liittyen.

Noihin aikoihin syntyi perinteisemmän tutkimus- ja julkaisutoiminnan ohella lukuisia toimialaraportteja ja yrityssovelluksia, joissa käsiteltiin muun muassa elämys- ja riskiyhteiskuntaa: riskiyrityksiä, vakuutusriskejä, ilmastoriskejä ja riskimarkkinointia. Sitten myös kameleonttikuluttaja on vakiintunut käsitteeksi ja ilmaukseksi, joka sopii hyvin postmodernin, teknourbaanin ja digifyysisen kaupunkilaiskulttuurin yhteyteen.

Tämän vuosituhannen aikana Haaga-Helian sekä kansainvälisten ja kotimaisten korkeakoulujen tutkijat, asiantuntijat ja opettajat ovat kirjoittaneet asiantuntija-artikkeleita Suomesta ja Virosta, eri matkakohteista, kulttuurimatkailusta ja -historiasta sekä muun muassa uudesta teknologiasta ja tapa-, ruoka- ja kaupunkikulttuurista. Vuosien aikana on laadittu kuvauksia, tulkintoja sekä ”historiikki-futuriikkeja” muun muassa Hotel Haagasta, Kalastajatorpasta, Helsinki-Vantaan lentoasemasta ja Itä-Suomen kohteista.

Nyt käsillä olevassa teoksessa ollaan niin kameleonttikulttuurin kuin Haaga-Helia ammattikorkeakoulun palvelu- ja vieraanvaraisuusteemojen sekä matkailu-, ravintola- ja elämystutkimuksenkin alkulähteillä.

Teoksen ensimmäisessä osiossa Haaga-Helian rehtori, dosentti, KTT Teemu Kokko käsittelee palvelujen markkinoiden kysymyksiä ja yliopettaja, KTL Marko Mäki erittelee kahdessa artikkelissaan palvelujen johtamista sekä digitalisaatiota. Yliopettaja, KT Vesa A. Heikkinen, yliopettaja, FT Altti Lagstedt ja kulttuurintutkija, futurologi, TaT Sam Inkinen kuvaavat palveluteknologioiden historiaa.

Toisessa osiossa dosentti, FT, KT Matti Itkonen kulkee filosofisissa esseissään halki kotimaan olemusmaiseman keski- ja etenkin itäsuomalaisissa miljöissä.¹ V. A. Heikkinen taas johdattaa lukijat 1970–2020-lukujen hotelli- ja ravintolakulttuuriin. Teoksen päättävät antologian kolmannessa osiossa Sam Inkisen aikalaiskirjoitus sekä teoksen toimittajien loppusanat ja valikoitu julkaisuluettelo vuosilta 1998–2023.

Kaikkienensa tämäkin teos osoittaa koko ammattikorkeakoulun sekä matkailu-, ravintola- ja elämystutkimuksen moniäänisyyden. Antologian eri osiot ja artikkelit peilaavat samalla kotimaisten paikkojen ja alueiden sekä yritysten mennyttä, nykyistä ja sosiaalista todellisuutta. Kaupunki-, palvelu- ja vieraanvaraisuuskulttuuri saavat näin uusia kuvauksia ja tulkintoja. Samalla kameleontti-ihmisten ja hybridikuluttajien olemusta esitellään ja eritellään.

Niin aikaisemmin julkaistujen kuin viime vuosina laadittujen antologioiden ja tutkimusten kohderyhminä ovat olleet valistuneet, lukevat ja ajattelevat nykyihmiset – siis kameleonttikulttuurin elämynälkäiset mutta myös kriittiset aikalaiset – sekä varsinkin matkailu-, ravintola- ja kaupunkihistoriasta, nykyajasta ja tulevaisuuden askelmerkeistä kiinnostuneet alan opettajat ja tutkijat, kehittäjät, innovaattorit, ennakoijat sekä restonomi- ja tradenomiopiskelijat.

Yleisenä tutkimusihanteena on ollut monitieteisyys – mukaan lukien mannermainen filosofia sekä tapaus-, toiminta- ja kenttätutkimuksellinen ote. Myös muun muassa mediatutkimus, kulttuurihistoria, semioitiikka ja tulevaisuuksien tutkimus (futuurologia) ovat kulkeneet vahvasti viime vuosien tarkastelujen ytimessä.

Tämäkin teos omalta osaltaan näyttää, miten käytännön ilmiöt kohtaavat ihmisen, ihmisyyden. Eritoten käsillä oleva antologia ilmentää sitä, kuinka vieraanvaraisuuden ihannetta on edistetty ja voidaan edelleen edistää.

Jyväskylässä ja Helsingissä syksyllä 2023

Matti Itkonen, V. A. Heikkinen ja Sam Inkinen

Huomautus

1. **Lupaus:** Dosentti, FT, KT Matti Itkonen kypsyttää esseistisiä tarkastelujaan entistä monisyisemmiksi. Aikamatkalaisena hän kulkee halki kotimaan olemusmaiseman keski- ja etenkin itäsuomalaisissa miljöissä. Nykyisyydestä menneisiin ja tuleviin hetkiin siirtyillään junan avulla. Jonkinlaisina tutkistelullisina keskipisteinä toimivat jälleen Savo ja eritoten Varkaus. Kaksoistohtori Itkonen jatkaa esseissään uudenlaisen tutkimustavan synnyttämisen hahmottelua. Hän liittää yhteen kuvan ja sanan sekä luovan ja tieteellisen kirjoittamisen ja kiinnittää ne samaan havainnointitodellisuuteen. Se on oiva keino kehittää syvähenkistä, kirjallista aikamatkailua. Kyse on ikkunoiden avaamisesta innovatiiviseen tutkimustulevaisuuteen. Siten dosentti Itkonen on nytkin kadonnutta aikaa etsimässä ja löytämässä. Samalla hän esittäytyy vastaisten päivien kielellisenä airuena, filosofis-runollisena sanansaattajana.

I

Palveluliiketoiminnallisia lähestymisiä kameleonttikulttuuriin

Teemu Kokko

Palveluyrityksen suurin haaste

Palataanpa hiukan ajassa taaksepäin. Palvelujen markkinointia käsittelevässä kirjallisuudessa palveluita kuvataan aineettomiksi, heterogeenisiksi sekä ainutkertaisiksi. Lisäksi todetaan, että tuotanto ja kuluttaminen tapahtuvat samanaikaisesti. Hyvää palvelua ei voi panna varastoon, ja tämän päivän hyvä palvelu ei takaa huomispäivän hyvää palvelua. 1970-luvun lopulta lähtien *palvelujen markkinoinnin* on katsottu olevan jotain erilaista kuin fyysisten tavaroiden markkinointi.

Nyt 2020-luvulla tämä kaikki tuntuu itsestään selvältä, mutta silti on aika ajoin paikallaan palata palveluiden perusominaisuuksiin ja näiden ominaisuuksien vaikutukseen yrityksen käytännön toimintaan. Aivan kuin jalkapallossakin menestys, osaaminen ja ammattitaito pohjautuvat muutamaaan perusosaamiseen. Jalkapallossa tällaisia asioita ovat esimerkiksi pallon vastaanotto, syöttötaito, laukaiseminen sekä pelinlukutaito. Palvelujen markkinoinnissa korostuvat asiakasymmärrys, kommunikaatiotaidot, konseptointikyky sekä yleinen palveluasenne. Yksinkertaiset perusasiat muodostavat pohjan kaikelle muulle toiminnalle.

Menestyvä palveluyritys onnistuu konseptoimaan tuotteensa, luomaan toimivat prosessit sekä roolittamaan henkilöstönsä toiminnan parhaalla mahdollisella tavalla. Ollakseen liiketaloudellisesti kannattavaa liiketoiminnan täytyy pohjautua toistoihin ja prosessinmukaiseen toimintaan. Aivan pienissä yrityksissä voi vielä pärjätä *ad hoc* -tyyppisellä toiminnalla ja improvisaatiolla, mutta toiminnan volyymin kasvaessa prosessien merkitys kasvaa huomattavasti. Usein kuulee kommentteja byrokraattisuudesta ja konseptiyritysten tylsyydestä, mutta kommentoijilla ei valitettavasti ole realistista käsitystä liiketoiminnan käytännön vaatimuksista ja yritysten pitämisestä hengissä. Volyyimia tavoitellaan, mutta se myös haastaa.

Kaikessa tässä piileekin palveluyritysten suurin haaste: *ne tuottavat bulkkina (sarjatuotantona) jotain sellaista, joka asiakkaalle lähes aina on ainutlaatuinen kokemus*. Hyvä esimerkki on vaikkapa hotelli, jossa järjestetään paljon häitä. Hyvänä kesäviikonloppuna hotellissa voidaan järjestää jopa viidet, kuudet häät. Sama tuotantoapparaatti järjestää kaiken ja varmasti löytyy paljon samankaltaisuuksia.

Löytyy myös paljon vaaranpaikkoja. Ei ole kovin toivottavaa, että juhloseurueet törmäävät toisiinsa. Kaikkien juhloseurueiden tulee kokea olevansa se hotellin vuoden ykkösjuuttu. Häät ovat varsin kiitollinen esimerkki, sillä niihin liittyy paljon odotuksia, yksityiskohtien suunnittelua sekä runsaasti potentiaalista räjähdysenergiaa. Yhtä lailla ravintolassa vietetty merkkipäiväillallinen voi olla herkkä tilanne. Ravintola toteuttaa sen täysin prosessiensa ja konseptinsa mukaisesti, kun taas asiakkaalle kyseessä on faktisesti *once in a lifetime* -tilanne. Tässäkin tapauksessa vaaranpaikkoja on paljon.

Valitettavasti on myös niin, että palveluyritys kantaa vastuuta asioista, joihin sen vaikutusmahdollisuudet ovat hyvin rajalliset. Mieleeni tulee yleisönosastokirjoitus muutaman vuoden takaa, jossa kirjoittaja kertoi haaveilleensa pitkään lentämisestä business-luokassa. Vuosien säästämissä jälkeen tasavuosisyntymäpäivien yhteydessä oli sitten SEN lennon aika. Lento Tokiosta Helsinkiin oli kuitenkin pilalla, sillä matkustajan takana istui nuori perhe, jonka lapset pitivät itkuillaan elämänsä matkalla olleen matkustajan hereillä koko tuon noin 13 tunnin yölennon ajan...

Kuvailemani haaste ei ole mitenkään uusi ja on yritetty etsiä monen-tyyppisiä ratkaisuja. Tyypillisimmin palveluprosessiin ja -konseptiin pyritään leipomaan sisään komponentteja, jotka antavat väljyyttä sekä pelitilaa henkilökohtaisille ratkaisuille. Rakkaalla lapsella onkin monta nimeä, ja kirjallisuudessa käytetään termejä kuten henkilökohtaistaminen (*personalization*), individualisointi (*individualization*), kustomointi (*customization*) sekä konseptointi (*conceptualization*). Kaikilla näillä termeillä tarkoitetaan toimia, joiden kautta palveluun liitetään henkilökohtaisia, juuri sinulle sopivia elementtejä.

Realismia on kuitenkin lähteä siitä, että henkilökohtaistamista voidaan tehdä vain tietyissä rajoissa. Olen joskus puhunut *à la carte* -henkilökohtaistamisesta, joka on yritys pitää muuttuvien komponenttien määrä hallittavalla tasolla. Asiakkaat puolestaan ovat varsin taitavia hyödyntämään kaikkia liikkuvia osia, ja siksi yritysten täytyy pitää pää kylmänä. Helposti käy myös niin, että vaihtoehtoista tulee pitkä sarja kysymyksiä. Hyvä esimerkki on vaikkapa kola-juomaa ostava asiakas.

Pieni, keskikokoinen vai suuri? Tavallinen vai dieettikola? Jäillä vai ilman? Pillillä vai ilman? Mukaan vai täällä? Mitä monimutkaisemmasta tuotteesta on kysymys, sitä enemmän tulee vaihtoehtoja.

On aivan selvää, että kaikenlainen säätäminen ja prosesseista poikkeava toiminta on normaalitoimintaa kalliimpaa. Näin ollen *hinnoittelu* nousee keskiöön. Palveluyritykset ovat varsin huonoja hinnoittelemaan valtavirrasta poikkeavaa toimintaansa. Tämä laajentaa haastekenttää kysynnän suuntaan.

Olen viime aikoina ollut kiinnostunut käsitteestä ”failure demand”, jolla tarkoitetaan kysyntää, joka ei koskaan realisoidu kauppana. Kyseessä voi vaikka olla sellainen pitkäkökirjeenvaihto asiakkaan ja yrityksen välillä, joka päättyy siihen, että mitään kauppaa ei synny. Yksinkertaisimmillaan kyseessä voi olla vaatekaupan asiakas, joka käyttää kauppaa ikään kuin tuotenäyttelynä tilataksaan saman tyyppisen vaatekappaleen ulkomailta verkkokaupasta.

Kysynnän voi siis jakaa karkeasti toteutuneeseen ja ei-toteutuneeseen kysyntään. Monien arvioiden mukaan jälkimmäisen kategorian osuus voi joillakin liiketoiminta-alueilla olla jopa 80–90 prosenttia kokotoiminnasta. Haasteen muodostaa kuitenkin aikajänne. Emme koskaan tiedä, millä aikajänteellä kysyntä realisoituu – asiakas voi tehdä lopullisen ostopäätöksen varsin pitkänkin ajan kuluttua. Tästä yksinkertaisesta totuudesta johtuen lähes kaikki yritykset lähtevät siitä, että myös mahdolliset *failure demand*-asiakkaat hoidetaan kunnialla. Tämä on varmasti hyvä lähtökohta.

Palveluliiketoiminta on usein varsin herkkää liiketoimintaa, jossa henkilökohtaisella asioinnilla ja viestinnällä on suuri merkitys. Viime vuosikymmenten kuluessa yrityskoko on ollut kasvussa, mikä on lisännyt prosesseihin ja konsepteihin kohdistuvaa painetta.

Samanaikaisesti asiakkaiden vaatimustaso ja valmius reagoida yritysten suuntaan on kasvanut eksponentiaalisesti. Yrityksiä uskalletaan kritisoida julkisesti, ja huono kokemus muuttuu varsin helposti ivalliseksi some-kirjoitukseksi, jota voidaan höyстää kuva- ja/ tai videomateriaalilla. Sanan- ja mielipiteenvapaus on hyvä asia, mutta jos fakta ja fiktio menevät sekaisin, tilanne ei ole reilu.

Parhaimmillaan palveluyrityksen ja asiakkaan *yhteispeli* on sujuvaa. Yritys osaa lukea asiakkaan tarpeita ja asiakas puolestaan ymmärtää, mikä on mahdollista ja mikä ei ole mahdollista. Teknologinen kehitys on ollut varsin ripeää, ja onkin mielenkiintoista seurata, millaisia sovel-lutusmahdollisuuksia syntyy esimerkiksi tekoälyn (AI), ChatGPT:n ja virtuaalipalveluiden kehittymisen myötä.

Mikään ei kuitenkaan muuta sitä tosiasiaa, että asiakkaat hakevat ainutlaatuisia kokemuksia, joiden tarjoaminen sarjatuotantona on haasteellista. Yksi mahdollinen kehityskulku on palveluyritysten tuotteiden hintahaitarin voimakas kasvu aivan lähitulevaisuudessa.

Tällöin bulkkia saa halvalla, kun taas vahvasti henkilökohtaisista palveluista joutuu maksamaan enemmän.

Marko Mäki

Vaativat asiakkaat ja tuottamaton kysyntä palvelun johtamishaasteena

Liiketaloudessa ja erityisesti markkinoinnissa kysyntää on pidetty yleisesti positiivisena asiana, joka mahdollistaa yrityksen menestymisen. Lähtökohtaisesti kaikkeen kysyntään on vastattava. Erityisesti palveluissa kysynnän tyyppinä on hyödyllistä arvioida tarkemmin. Osa kysynnästä on yritykselle hyödyllistä ja tuottaa arvoa eri osapuolille. Sen sijaan kysyntä, joka kuormittaa yritystä mutta ei johda lopputulokseen, on luonteeltaan negatiivista.

Tätä jälkimmäistä kysyntätyyppiä on lähtökohtaisesti kahdenlaista. Ensimmäisessä tapauksessa kysynnästä tekee ongelmallisen asiakas. Osapuolten *odotukset palvelutilanteesta* eivät täyty, ja asiakaspalveluhenkilöstö kokee palvelutilanteen stressaavaksi tai muuten haastavaksi. Asiakas on lyhyesti määriteltynä haastava tai hankala (ks. Kokko ja Mäki 2009).

Toista arvoa tuottamatonta kysyntätyyppiä voidaan nimittää *häiriökysynnäksi*. Seddonin (2005) mukaan tällainen kysyntä tarkoittaa tyyppillisesti asiakkaan uusia yhteydenottoja palveluyritykseen johtuen puutteellisesta tai osittaisesta palvelusta. Tähän kysyntätyyppiin liittyvä työ palveluorganisaatioissa on kärjistetyksi sanottuna turhaa – siis tehdään työtä, joka ei johda lopputulokseen mutta kuormittaa henkilöstöä. Tällainen kysyntä on kuitenkin estettävissä.

Puurusen (2020) mukaan häiriökysyntä on erityisen yleistä sosiaali- ja terveysalalla, jonka piirissä jopa 80 % kokonaiskysynnästä voi olla luonteeltaan häiriökysyntää. Myös pankki- ja rahoitusalaalla tällaista kysyntää esiintyy runsaasti. Näissä tilanteissa tuhlataan sekä organi-

saation että asiakkaan resursseja. Asiakkaat ovat tyytymättömiä, minkä lisäksi tilanne luo palveluyrityksille kustannushaasteen sekä yleistä tehottomuutta. Myös vaativien ja hankalien – jopa uhkaavien – asiakaskohtaamisten määrä on ollut kasvussa. Yhä uudet ammattiryhmät kohtaavat tällaisia asiakastilanteita.

Nämä kaksi mainittua asiakas- ja kysyntätyyppiä ovat lähtökohtaisesti haasteellisia palveluyrityksille. Yritysten näkökulmasta reaktiot ja kehittämistoimenpiteet ovat kuitenkin erilaisia riippuen siitä, kummasta tilanteesta on kysymys. Ensiksi mainitun asiakastyypin palveleminen edellyttää koulutusta palvelukohtaamisiin, jälkimmäinen häiriökysyntä pitäisi estää kokonaan ja ongelma pitäisi korjata kanavakohtaisesti.

Resurssihukkaa ja tuottamatonta työtä

Yleisesti tuottavuuskehitys on ollut palvelutyössä viimeisen kymmenen vuoden aikana sanalla sanoen heikkoa. Perinteisesti tuottavuutta tarkastellaan yritysten näkökulmasta, ja analyysin kohteena on lähtökohtaisesti panoksen ja saavutetun tuotoksen välinen suhde. Usein näissä tarkasteluissa ei huomioida asiakkaan käyttämiä resursseja palvelutilanteessa, vaikka yleisesti todettuna palvelu vaatii jonkinasteista resurssien käyttöä myös asiakkaan puolelta.

Joissakin malleissa asiakas- ja yrityskohtainen tuottavuus nivoutuvat toisiinsa: kun toisen osapuolen resursointea kasvatetaan, niin toisessa päässä resurssitarve vähenee. Tämä on tilanne varmaankin sellaisissa palveluissa, joissa henkilökohtaisella vuorovaikutuksella on keskeinen rooli palvelutapahtumassa. *Digitaalisissa palveluissa*, joissa asiakkaan oma rooli korostuu, vaikutussuhteet tuskin ovat näin suoraviivaisia. Onkin useita esimerkkejä tilanteista, joissa automaatio on johtanut sujuvampaan asiointiin, vähempään resurssitarpeeseen palveluorganisaation puolella ja lisäksi parempaan asiakastyytyväisyyteen.

Vaativien asiakaskohtaamisten kanssa painivat asiakaspalvelijat kohtaavat emotionaalisia haasteita. Kasaantuessaan nämä kohtaamiset aiheuttavat varmasti palvelutason yleistä alenemista, eikä edes ”tavallisten” asiakkaiden kohtaamiseen viitsitä tai haluta enää panostaa. Lisäksi uupuminen, stressaantuminen ja loppuun palaminen ovat mahdollisia näissä tilanteissa. Tutkimuksemme mukaan tällaisissa ongelmatilanteissa jopa niiden palvelutyöntekijöiden stressihormonin (kortisoli) tasot olivat huomattavan korkealla, jotka eivät kyselytutkimuksessa yleensä kokeneet stressaantuvansa kohdatessaan vaativia ja hankalia asiakkaita. (Ks. Mäki ja Kokko 2013.)

Asiakkaan ja yrityksen roolit palvelukohtaamisissa

Asiakkailla ja palveluorganisaatiolla on erilaisia rooleja palvelutilanteissa. Asiakkaan roolia korostaa määritelmä, jossa palveluorganisaation ”tehtävä on tarjota resurssit ja puitteet asiakkaan toiminnalle”. Toteamus korostaa asiakkaan roolia ja merkitystä palvelukohtaamisissa.

Viime vuosina on asiakkaan roolia palveluun liittyvässä arvon muodostuksessa usein kuvattu ajatuksella, että asiakas ja palveluyritys ikään kuin yhdessä tuottavat arvoa palvelutilanteessa. Tässä – hieman optimistisessä – ajatuksessa asiakas nähdään aktiivisena toimijana palveluun liittyvässä arvon muodostuksessa.

Usein asiakas voi olla melko passiivinen, eikä yhdessä tekemistä tai ”arvon luomista” juurikaan tapahdu. Toisaalta asiakas silti osallistuu enemmän tai vähemmän palvelutilanteeseen. Silloin fokus on lopputulossa eikä niinkään yhdessä tekemisen prosessissa.

Häiriökysyntä ja asiakasarvon aleneminen

Häiriökysynnän tilanteessa asiakkaan arvo ei suinkaan nouse, vaan alenee. Asiakkaan ja yrityksen yhdessä synnyttämä arvon alenemiseen liittyvä käsite ”value co-destruction” tarkoittaa lyhyesti sanottuna tilannetta, jolloin palveluekosysteemissä ainakin yhden osapuolen arvonmuodostus on negatiivinen (ks. Echeverri ja Skålén 2021). Kyse on tiivistetysti todettuna palvelukontekstissa tapahtuvasta etujen ja kustannusten – ei pelkästään rahallisten vaan myös ”vaivan” ja vastavantyyppisten kustannusten – tasapainosta. Häiriökysynnän tilanteessa kustannukset ylittävät palvelusta saatavat hyödyt.

Monikanavaiset palveluratkaisut ovat yleistyneet, ja asiakas asioi yrityksen kanssa valitsemansa kanavan välityksellä. Monikanavaisissa palveluratkaisuissa piilee ilmeinen häiriökysynnän ongelma, mikäli kanavat eivät ole yhteydessä keskenään. Esimerkiksi verkkokauppayrityksissä on tilanteita, jolloin verkosta tilattua tuotetta ei voida palauttaa myymälään johtuen puutteellisesta kanavaintegraatiosta. Voi myös olla, ettei asiakaspalvelutilanteissa chatissä käytyä keskustelua välttämättä tunnisteta enää puhelinpalvelussa.

Edellä mainitut esimerkit aiheuttavat ylimääräistä vaivaa asiakkaalle sekä kuormittavat samalla yrityksen resursseja. Lopputuloksena heikko kanavaintegraatio johtaa alentuneeseen asiakasarvoon ja vaikuttaa

mahdollisesti asiakassuhteen keston ynnä muihin tekijöihin (kuten tunnetiloihin) negatiivisesti. Edellä mainittuja palveluhaasteita voidaan lähteä ratkaisemaan parantamalla kanavaintegraatiota, palveluhenkilöstön osaamista sekä automatisoimalla toistuvia prosesseja.

Kehitys- ja johtamishaaste: häiriökysynnän ja haastavien asiakastilanteiden muokkaaminen arvokysynnäksi

Häiriökysynnän minimointi on selkeä palveluorganisaatioiden johtamishaaste. Tämä haaste linkittyy vahvasti myös *palvelutarjooman* kehittämiseen. Avainkysymyksiä ja -näkökulmia on runsaasti. Tarjoammeko sellaisia palveluja, joita asiakas todella haluaa? Johtamisen näkökulmasta huomiota pitää kiinnittää resursseihin. Millaisia resursseja palveluorganisaatio käyttää asiakaskohtaamisissaan? Entä millaisia resursseja asiakas hyödyntää näissä tilanteissa? Paljonko puheena olevissa tilanteissa syntyy eri osapuolten *resurssien hukkakäyttöä*, jos asiat eivät tule kerralla kuntoon ja samaa asiaa käsitellään eri kanavissa?

Asiakasnäkökulman vahvempi mukaanotto suunnitteluun on yksi ratkaisujen tie ja lähtökohta. Millaisia resursseja asiakas joutuu käyttämään asioidessaan palveluorganisaation kanssa? Miten paljon aikaa, vaivaa ynnä muuta vaaditaan, jotta palvelutarve täyttyy? Mikä on asiakkaan tunnetila ja asiakaskokemus ylipäänsä – varsinkin jos asia tulee hoidettua vasta kymmenennen yhteydenoton jälkeen? Kaikki nämä teemat linkittyvät kiinteästi asiakaskokemuksen johtamiseen.

On myös tarkasteltava *palvelutarjoomaa* sekä käytettyjä *kanavia*. Ehkä nykyisille palveluillemme ei ole kysyntää eikä tarvetta, mikä johtaa tyhjäkäyntiin. Vastaako tarjoomamme siis oikeasti asiakastarpeita? Palveluita kulutetaan eri kanavissa, ja lähtökohtaisesti asiakkaalle on mahdollistettava asiointi hänelle mieluisassa kanavassa. Myös palvelukanavien kehitystä on johdettava – ovatko palvelukanavaratkaisumme ajan tasalla? Esimerkiksi applikaation lataaminen voi olla liian suuri kynnykskysymys joillekin potentiaalisille asiakkaille. Asiakasnäkökulmasta palvelun tuottaminen esimerkiksi selainpohjaisella ratkaisulla voisi olla heille parempi ratkaisu.

Palvelututkijat määrittävä kaksi peruslinjaa palvelukehitykseen: voidaan kehittää (1) palvelun elämyksellisyyttä tai (2) asiointin helppoutta. Nämä tavoitteet eivät välttämättä ole toisiaan poissulkevia, mutta asiointin helppoutta ja sujuvuutta voidaan pitää aivan keskeisenä tekijänä

asiakaskokemuksen näkökulmasta. Avain positiiviseen kehitykseen on tarkka kanavakohtainen analyysi arvo- ja häiriökysynnän määristä, palvelutarjooman kehittäminen vastaamaan kysyntää sekä tuottavuuden kehittäminen automaatiolla tai AI-ratkaisuilla.

Myös mittaamiseen tulee kiinnittää huomiota. Pelkkä palveltujen asiakkaiden määrä ei huomioi mahdollista häiriökysynnän määrää tai asiakkaiden pompottelua. Asioiden kerralla kuntoon saattaminen ja yleinen asioinnin sujuvuus mittaavat kehitystyötä sen sijaan erinomaisesti. Häiriökysynnän minimointi säästää niin asiakkaan kuin henkilökunnan resursseja, parantaa tuottavuutta sekä ehkäisee turhan työn tekemistä. Kehitystyö kannattaa, ja käytäntö on osoittanut, että jo pienillä muutoksilla voidaan saada merkittäviä parannuksia aikaiseksi.

Vaativien ja hankalien asiakkaiden kohtaamiseen on olemassa tehokkaita koulutusmalleja, jotka valmentavat palveluhenkilöstön kohtaamaan näitä tilanteita rohkeasti, valmistautuneina ja ammattimaisesti. Tutkimustemme mukaan esimerkiksi *puhejudo* tuottaa erinomaisia valmiuksia kohdata edellä kuvatun kaltaisia haastavia tilanteita.

Lähteet

- Echeverri, P. and Skålén, P. 2021. Value co-destruction: Review and conceptualization of interactive value formation. *Marketing Theory* 21 (2), 227–249.
- Kokko, T. and Mäki, M. 2009. The Verbal Judo Approach in Demanding Customer Encounters. *Services Marketing Quarterly*, No. 30, 212–233.
- Mäki, M. and Kokko, T. 2013. Front-line Service Personnel’s Stress-Level in Demanding Customer Encounters. *Journal of Business and Economics* 4 (4): 249–255.
- Puurunen, T. 2020. Hermannin Hyytiälä jäi leskeksi ja yksinhuoltajaksi, eikä mikään taho tarjonnut apua – nyt hän ajaa uutta mallia julkisiin palveluihin. *Yle Uutiset* 26.9.2020. <https://yle.fi/a/3-11557400>
- Seddon, J. 2005. *Freedom from Command and Control*. Toinen painos. Buckingham: Vanguard Consulting.

Marko Mäki

Digitalisaation muovaama uusi kuluttaja muuttaa liiketoimintamalleja

Pandemia kiihdytti kaupan ja liiketoiminnan digitalisaatiota yleisemminkin. Kun yhteiskunta kohtasi liikkumisrajoituksia, yritysten panostus *digitaalisiin myyntikanaviin* kasvoi. Ne olivat terveysturvallisia tapoja palvella asiakkaita. Samanaikaisesti kuluttajien halukkuus ja kyky asioida verkossa kasvoi selvästi ja verkkokauppa lähti hyppäksenomaiseen kasvuun niin Suomessa kuin maailmalla (ks. Mäki & Toivola 2021).

Digitalisaation kehitys ja erilaiset digitaaliset myyntikanavat tarjoavat yrityksille strategisia mahdollisuuksia mutta myös uhkakuvia. Negatiivisena ilmiönä on tapahtunut kaupunkikeskustojen ostovoiman hiipuminen juuri digitalisaation sekä lisääntyneen etätyön vuoksi. Tämä puolestaan on johtanut esimerkiksi tyhjien liike- ja toimistotilojen määrän kasvuun.

Edellä mainitut trendit korostavat tarvetta kehittää ja uudistaa yritysten liiketoimintamalleja vastaamaan uuden kysynnän ja toimintaympäristön muutoksia.

Globaali murros

Globaalin murroksen eräs seuraus on, että ensimmäistä kertaa myös pienet yritykset voivat markkinoida tuotteitaan globaalisti. Kun esimerkiksi pienen kivijalkakaupan asiakaskunta koostui aikaisemmin lähialueen asukkaista, nyt tuotteita voidaan toimittaa vaikkapa Etelä-Amerikkaan tai Aasiaan, mikäli sieltä löytyy kiinnostuneita asiakkaita. Välineiden ja sovellusten käyttö on tullut huomattavasti yksinkertaisemmaksi viime

vuosien aikana. Lisäksi kehitteillä olevat huomisen tekoälysovellukset (AI) tulevat lähiaikoina sekä helpottamaan kaupankäyntiä digialustoilla että nostamaan tuottavuutta.

Globalisaation kontekstissa ja näkökulmasta yritykset kohtaavat myös uhkakuvia. Suomalaiset paikalliset yritykset kohtaavat kansainvälisten markkinoiden lisäksi globaalin kilpailun. Haaste on suuri, sillä joissakin tuoteryhmissä suurin osa tuotteista ostetaan Suomessa jo nyt kansainvälisistä verkkokaupoista. Ongelma ei ole pelkästään yrityskohdainen vaan myös kansantaloudellinen: suurempi osa liiketoiminnan tuottamasta *lisäarvosta* jäisi Suomeen, mikäli asiakkaat käyttäisivät kotimaisia verkkokauppoja.

Kysyntä muuttaa muotoaan

Kysyntä on siirtynyt vahvasti verkkoon. Pandemian jälkeisen ajan tarve kohdata ihmisiä ja myös asiakaspalvelijoita kivijalkakaupassa on jonkin verran hillinnyt kehitystä, mutta näköpiirissä ei ole mitään sellaista, mikä lopettaisi digitaalisten alustojen ja verkkokaupan kasvun. Kuluttajien ostopolku on monipuolistunut aiempaan verrattuna. Potentiaalinen asiakas voi tutkia ja vertailla tuotteita verkossa, lukea tuotearvioita sekä vertailla hintoja sujuvasti.

Kuluttajien käyttämät digitaaliset alustat jättävät analytiikkajälkiä, joita yritykset voivat hyödyntää liiketoiminnan ja erityisesti markkinoinnin suunnittelussa. Kuluttajadatan hyödyntäminen on tärkeää *tietojohtamisen* näkökulmasta mutta datan hyödyntäminen kohtaa myös haasteita. Nämä haasteet liittyvät tietosuojaa koskevaan lainsäädäntöön mutta enenevässä määrin myös kuluttajien kasvavaan herkkyyteen ja jopa epäluuloon koskien heihin liittyvien tietojen hyödyntämistä.

Tutkimustemme mukaan erityisesti ostopolun alussa ja lopussa kuluttajien herkkyyys koskien heidän tietojensa hyödyntämistä (*data privacy concern*) on erityisen korkea (ks. Mäki & Alamäki 2019). Näin ollen esimerkiksi selainperustaiseen markkinoinnin kohdentamiseen pitäisi mielestämme suhtautua varauksella. Lähempänä itse ostotilannetta tapahtuva kuluttajadatan hyödyntäminen on sen sijaan koettu paremmaksi ratkaisuksi. Käytännössä tämä voi tarkoittaa vaikkapa kuluttajaa aidosti hyödyttävien lisäpalvelujen tarjoamista.

Tarve innovaatioille ja jatkuvalle kehittämiselle

Edellä mainitut kehityspolut merkitsevät kaupalle, palveluille ja kuluttajaliiketoiminnalle yleisemminkin *jatkuvaa tarvetta kehittää toimintaansa*. Lähtökohtaisesti liiketoiminnan ja teknologian kehitystyössä voidaan keskittyä joko asioinnin helppouteen ja / tai elämysten luomiseen osana ostotapahtumaa.

Nämä tavoitteet eivät välttämättä ole toisiaan poissulkevia, sillä äärimmäisen sujuva, nopea asiointi ja ostokokemus voivat luoda myönteisen ”vau”-efektin. Toisaalta kehitystyössä voidaan myös keskittyä siihen, kuinka luodaan asiakkaalle elämys ja positiivinen tunnereaktio osana osto- ja asiointikokemusta.

Digitalisaatio tarjoaa useita innovaatioperustoja yrityksille. Esimerkiksi kaupan alalla kivijalkaliikkeiden sisällä tapahtuvia kehitystoimia on tutkittu vain rajoitetusti (ks. Lamey et al. 2021).

Miten esimerkiksi mobiiliapplikaatiot, VR/AR-ratkaisut, Digital Signage -infonäytöt tai tekoälyperustaiset innovaatiot voisivat parantaa kivijalkakaupan kilpailukykyä ja houkuttelevuutta? Näillä ratkaisuilla voi olla myös positiivisia tuottavuusvaikutuksia. Asiakaskokemus ja tuottavuus voivat parantua samanaikaisesti.

Uusien liiketoimintamallien aika

Liiketoimintamallien kehittämistä voidaan lähestyä useasta eri perspektiivistä. *Kanavanäkökulma* korostaa liiketoimintamallien kykyä toimia asiakkaiden kannalta relevanteissa kanavissa. Markkinalähtöisesti yritysten on hyödyllistä olla siellä, missä asiakkaatkin ovat, eli digitaalisilla foorumeilla ja kauppapaikoilla Internetissä.

Verkostolähtöinen tarkastelu puolestaan painottaa liiketoiminnan asemoitumista sidosryhmien muodostamisessa verkostoissa. Monipuolinen verkosto ja edullinen asemoituminen voivat tuoda mukanaan parempaa kilpailukykyä.

Digitaalisuuden kannalta kyse voi olla käytännössä digitaalisten alustojen tai rajapintojen yhteensopivuudesta. Tutkimuksemme mukaan rajapintojen yhteensopimattomuus voi olla keskeinen liiketoimintamallin kehityksen este (Toivola & Mäki 2022).

Liiketoimintamalleja voidaan myös tarkastella strategian ja liiketoimintamallin yhteensopivuuden näkökulmasta. Vaikka strategia kuvaa yrityksen toiminnan suuntaa ja valintoja kokonaisuutena, liiketoimintamalli konkretisoi valitun suunnan.

Kaikissa tarkastelutavoissa nousee esille yksi yhteinen tekijä: liiketoimintamallin kyky *luoda arvoa* asiakkaalle ja muille osapuolille. Kaikessa kehitystyössä tämä teema on pidettävä kirkkaasti mielessä tekemisen perustana ja tärkeänä lähtökohtana.

Lähteet

- Lamey, L., Breugelmans, E., Vuegen, M. and ter Braak, A. 2021. Retail service innovations and their impact on retailer shareholder value: evidence from an event study. *Journal of the Academy of Marketing Science* 49 (4), 811–833.
- Mäki, M. and Alamäki, A. 2019. Data Privacy Concerns Throughout the Customer Journey and Different Service Industries. *Collaborative Networks and Digital Transformation. 20th IFIP WG 5.5 Working Conference on Virtual Enterprises, PRO-VE 2019, Turin, Italy, September 23–25, 2019. Proceedings*. Edited by L. Camarinha-Matos, H. Afsarmanesh and D. Antonelli. Springer International Publishing, 516–526.
- Mäki, M. and Toivola, T. 2021. Global Market Entry for Finnish SME eCommerce Companies. *Technology Innovation and Management Review* 11 (1), 11–21. <https://timreview.ca/article/1413>
- Toivola, T. and Mäki, M. 2022. Robot Service as a Smart Click & Collect Solution in the New Heart of Helsinki. *Smart Cities in Smart Regions. Conference Proceedings*. Edited by M. Jalonen. Lahti: LAB University of Applied Sciences, 78–89. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/787741/SCSR2022_proceedings.pdf?sequence=2&isAllowed=y

V. A. Heikkinen, Altti Lagstedt ja Sam Inkinen

ATK:sta digitalisaatioon ja tekoälyyn

Poimintoja hotelli- ja ravintola-alan viime vuosikymmenten teknologiahistoriasta

Matkailu- ja ravintolayritykset (joiden yhteydessä käytetään usein myös lyhyempää ilmausta *mara-ala*) ovat niin Suomessa kuin ulkomailla merkittäviä laite-, ohjelmisto- ja teknologiayritysten asiakkaita.

On ilmeistä ja ymmärrettävää, että suurimmat investoinnit tehdään yleensä kiinteistöihin ja talotekniikkaan. Toisaalta *palveluteknologioiden* puolella keittiö-, myynti-, kassa-, turvallisuus- ja viestintäteknologioiden kysyntä sekä investointimäärät ovat nousseet merkittävästi viimeisen puolen vuosisadan aikana.

Yleishuomiona voidaan todeta, että hotellien, ravintoloiden, suurimpien kahviloiden sekä hotelli-ravintoloiden palvelu-, elämys- ja ruokatuotanto on *teollistunut* ja *automatisoitunut* merkittävästi. Samalla datankeruu ja -käsittely ovat systematisoituneet ja digitalisoituneet.

Erilaisten ohjelmistojen lukumäärät ja käyttötarpeet hotelli- ja ravintolaympäristöissä ovat myös vuosien saatossa selvästi lisääntyneet. Esimerkiksi Digi+Hiiletön-hankkeen puitteissa laskettiin, että yksistään pienhotelli Hotel Haaga Central Parkissa (Nuijamiestentie 10, Helsinki) on käytössä 30 eri ohjelmistoa (ks. kuvio 1).



Kuvio 1. Hotel Haagan käyttämät digitaaliset järjestelmät vuonna 2023. Kuviosta puuttuvat sosiaalisen median alustat sekä vuokralaisten ja alihankkijoiden ohjelmistot. (Heikkinen 2023, 247.)

Tämä artikkeli kiteyttää näkökulmia ja kehityslinjoja koskien mara-alan palvelu-, ruoka- ja elämystuotannon automatisoitumista ja teknologisoitumista Suomessa. Artikkelissa kuvataan tiivistetysti nykytilannetta sekä ennakoidaan hotellien ja ravintoloiden lähitulevaisuudessa hyödyntämiä palveluteknologioita.

Kirjoituksen lopussa pohditsellaan sitä, kuinka uudet teknologiset ratkaisut täydentävät asiakas-, henkilöstö- ja palvelukokemusta sekä johtamisen prosesseja. Esittely perustuu Haaga-Helia ammattikorkeakoulun ja Turun ammattikorkeakoulun marraskuussa 2023 päättyneen Digi+Hiiletön-hankkeen yritysaineistoon.

Uudet teknologiat työn tuottavuutta, näkyvyyttä ja seuranta parantamassa

Hotelli-ravintolat alkoivat teknologisoitua voimakkaasti toisen maailmansodan jälkeen. Varsinkin 1960-luvulla kansainvälisten ketjuhotellien käyttöön saatiin tehokkaampia keittiölaitteita, kassakoneita ja laskentatietokoneita. Asiakas-, viestintä- ja tietojärjestelmät kehittyivät, ja vuosien saatossa myös niiden tehot paranivat. On huomionarvoista, että monet varausjärjestelmät ja sähköiset kanavat kehittyivät samanaikaisesti lentoliikenteen järjestelmien kanssa. Kapasiteetti- ja tuottojoh-

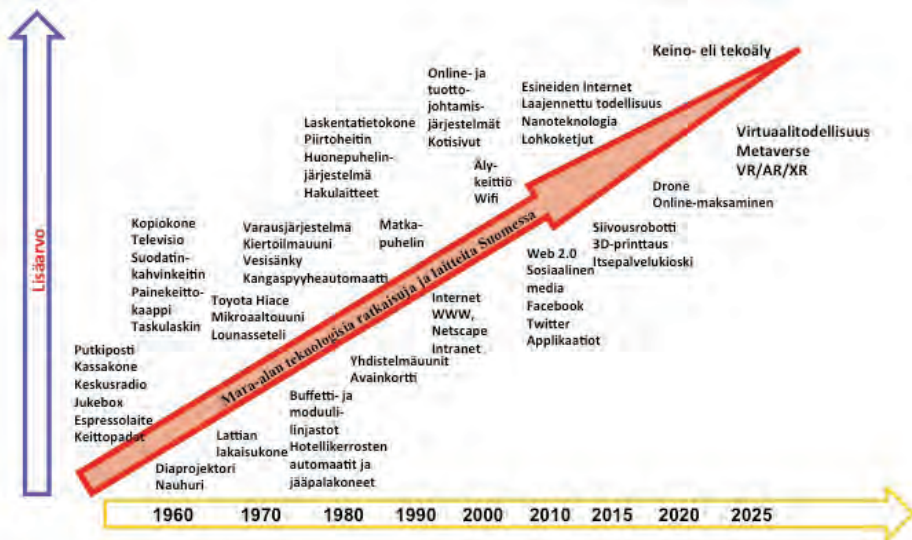
taminen tulivat matkailuliiketoiminnan ja etenkin hinnoittelun tueksi (ks. kuvio 2).

Matkapuhelimet ja Internet sekä myöhemmin sosiaalinen media (web 2.0) mullistivat asiakasviestinnän, markkinoinnin sekä *media- ja elämyssisältöjen* luomisen ja välittämisen. Neliväriesitteet ja erilaisten painotuotteiden mainokset alkoivat tarmokkaasti korvautua erilaisella digitaalisella sisällöllä ja viestinnällä.

Uusi media- ja informaatioteknologia oli osaltaan ja merkittävästi myös mahdollistamassa *hyperkytkettyneen maailmankylän* (engl. *global village*) muodostumista. Informaatiovirrat alkoivat liikkua ja varastoitua yhä nopeammin, aluksi paikallisten koneiden ja palvelimien levynkulmille, sittemmin erilaisiin pilviin, jaettuihin tietovarastoihin tai tietoaltaisiin (*data lakes*).

Sähköisen liiketoiminnan murros etenee paraikaa (vuosi 2023) suorastaan dramaattisella ja vallankumouksellisella tavalla *keino- eli tekoälyn* (AI) ottaessa yhä enemmän laskennallisia, markkinointiviestinnällisiä, asiakaspalvelullisia sekä tietojenkäsittelyyn liittyviä tehtäviä itselleen.

Ehkä voidaan todeta – myös jonkinlaisena tämän kirjoituksen kevennyksenä – että lähihistoriaan kuuluva suomen kielen sana *atk* (= automaattinen tietojenkäsittely) on lunastamassa viimeaikaisen kehityksen myötä avainsanojen mukaista lupaustaan: ollaan todellakin ja aikuisten oikeasti siirtymässä älykkääseen ja *automaattiseen tietojenkäsittelyyn* (perinteisen, yksinkertaisen datan tallennuksen, siirron, laskennan ja prosessoinnin sijasta).



Kuvio 2. Mara-alan teknologisia laitteita, IT-ratkaisuja ja digitaalisia sovelluksia Suomessa 1960-luvulta alkaen (vrt. Heikkinen 2023, 246).

Kokoavana kiteytyksenä voidaan todeta, että 2000-luvun puolella mara-alan toimijat (varsinkin hotelli-ravintolat) ryhtyivät laajentamaan digitaalista näkyvyyttään ja saavutettavuuttaan. Ne rakensivat ja paransivat merkittävästi niin sanottua *digitaalista presenssiä* (eli lyhemmin *digipresenssiä*) erilaisissa myynti- ja jakelukanavissa sekä sosiaalisen median alustoilla ja foorumeilla.

Asiat olivat alkaneet muuttua merkittävästi yleisen, koko maailmaa koskeneen *Internet-boomin* myötä ja mukana jo 1990-luvun puolivälissä. Aluksi mara-alan toimijoille tärkeintä oli avata omat kotisivut ja verkkomyyntialusta. Olennaista oli myös päästä mukaan suuriin ja tunnettuihin kansainvälisiin myynti- ja markkinointikanaviin. Tärkeitä avainsanoja ja -näkökulmia olivat jo tuolloin näkyvyys ja brändinrakennus.

Viime vuosikymmenien kehityksen myötä varsinkin hotellit ovat ryhtyneet analysoimaan tarkemmin ja määrätietoisemmin Google-näkyvyyttään sekä eri viestintäkanavien kävijä- ja ostosvirtoja. Jo vuosien ajan ne ovat myös seuranneet tarkasti eri myyntialustojen käytöstä aiheutuvia kuluja suhteessa asiakasmääriin ja huonetuottoihin.

Ravintolat puolestaan alkoivat pohtia jo noin 15 vuotta sitten sitä, kuinka näkyä tehokkaasti ja tyylikkäästi *mobiililaitteissa* sekä valita käyttöön parhaat ja tehokkaimmat sosiaalisen median foorumit. Jos digitaalinen näkyvyys on ollut heikko, ei ravintolaa tavallaan ”ole ollut olemassa”. On pitänyt löytää ja tunnistaa omien (kanta-)asiakkaiden käyttämät hakukoneet ja -sanat sekä päästä Google-hakujen tuloksissa mieluiten kärkikymmenen joukkoon.

Kehityksen mukana *hakukoneoptimointi* (engl. *search engine optimization, SEO*) nousi digimarkkinoinnissa kehitystyön ytimeen. Yritysten on ylipäätään ollut ymmärrettävä digimarkkinointi erilaisine kanavineen uutena haastavana kokonaisuutena, jota varten on pitänyt laatia omat strategiat, suunnitelmat ja käytännön tavoitteet.

Vuonna 2007 alkanut älykännyköiden ja kosketusnäyttöjen vyöry muutti maailmaa peruuttamattomasti. Kun urbaani nykyihminen saattoi olla netissä ja somessa milloin tahansa nousi *reaaliaikaisuus* kehitystyön keskiöön.

Kehitys oli tältäkin osin nopeaa. Sähköposti alkoi olla liian hidas väline ja kanava; sen sijaan tarvittiin pikaviestejä ja muita uusia, tenhoavia (mobiili)sovelluksia. Staattiset kotisivut koettiin helposti tylsiksi; digitaalisiin palveluihin tarvittiin ja kehitettiin näin uudenlaista dynaamisuutta ja luovaa vuorovaikutteisuutta.

Niin sanotun *sosiaalisen median* (esim. Facebook, MySpace, Flickr, YouTube) hyödyntäminen alkoi toden teolla 2010-luvulla. Ensimmäisiä

web 2.0 -maailmaan liittyviä keskustelu- ja viestialustoja sekä verkkoyhteisö- ja sisältöjakopalveluja oli tosin käynnistetty jo muutamia vuosia aikaisemmin. Monet niistä levisivät kulovalkean tavoin, ja tällä tiellä ollaan edelleen.

Nykypäivän näkökulmasta monet aikaisemmat alustat ja palvelut saattavat kuitenkin jo tuntua tylsiltä ja hitailta varsinkin millenniaalien ja nuorempien asiakkaiden kannalta. Sen vuoksi kaivataan ja kehitetään yhä nopeampia ja intensiivisempiä palveluita (esim. TikTok). Vauhti kasvaa ja kilpailu on digimaailmassakin tunnetusti kovaa. Oma viesti pitää saada läpi markkinoilla sekä kuluttajien mielissä ja sydämissä entistä lyhyemmässä ajassa.

Kehityksen myötä aikaalaisten keskittymiskyky on huonontunut. Tutkija Gloria Markin mukaan me käytämme nykyisin näyttöpäätteen (esim. uutisia tai muuta informaatiota sisältävän verkkosivun) ääressä keskimäärin 47 sekuntia ennen kuin klikkaamme jonnekin eteenpäin. Vuonna 2003 – siis pari vuosikymmentä sitten – tuo aika oli huomattavasti pidempi: noin kaksi ja puoli minuuttia. (Capuano 2023.)

Nykyisessä markkinatilanteessa mara-alan hotellinjohtajat ja ravintoloitsijat joutuvat miettimään hyvinkin tarkasti, missä (digitaalisissa) medioissa ollaan (pro)aktiivisesti mukana ja mitä konkreettisia toimenpiteitä tehdyt media- ja kanavavalinnat prosesseina ja panostuksina tarkoittavat.

Osallistuminen, osallistaminen ja sisällöntuotanto (kuten mini-videoiden tuottaminen) vaativat toki aikaa ja rahaa. Halutun tiedon levittäminen tehokkaasti mahdollisimman moniin kanaviin sekä nopea reagointi asiakaspalautteeseen vaativat nekin näkemystä ja resursseja. Pelkkä hakukoneoptimointi ei enää riitä; pitäisi osata optimoida koko digitaalinen näkyvyys ja digitaalis-virtuaalinen työkalupakki kauttaaltaan.

Yleisesti todettuna hotelli-, sali-, keittiö- ja baariteknologiat ovat lisänneet työn tuottavuutta sekä tehostaneet tuotannon virtaavuutta koko mara-alalla. Palvelu- ja vieraanvaraisuusyritysten (tässä yhteydessä relevantteja englanninkielisiä avainsanoja ovat mm. *service production*, *experience economy* ja *hospitality industry*) eri yksiköiden (mikro)ympäristöt sisältävät runsaasti teknologisia ratkaisuja.

Tuotantotilat (mm. keittiöt, varastot) ja asiakastilat (mm. pysäköintihallit, vastaanotto, lobby, hissit, hotellihuoneet ja kokoustilat) sisältävät paljon sekä näkyvillä että piilossa olevaa talotekniikkaa, koneita, laitteita ja ohjelmistoja. Voidaankin sanoa, että monista paikoista, tiloista ja palveluprosesseista on tullut viime vuosien aikana myös ”älykkäitä”.



Valokuva 1. Hotellien ja ravintoloiden markkinointiviestinnästä on kehittynyt vuosien saatossa monikanavaista, vahvasti vuorovaikutteista toimintaa. Keskeistä on (ollut) löytää sosiaalisen median viidakosta oikeat iskulauseet ja parhaat foorumit sekä laatia tehokkaita viestit oikeille kohderyhmille tarpeeksi houkuttelevin sanoin, kuvin ja videoin. Nykyisin tekoäly (AI) ja automaatio pystyvät jo hoitamaan merkittävän osan (suur)yritysten yritys- ja asiakasviestinnästä. Valokuvassa SIAL-elintarvikemessujen hahmotelmaa tukkukaupasta ja sellaisista logistisista järjestelyistä, joissa voi napin painannuksella tehdä verkkotilaukset sekä saada tilaamansa tavarat nopeasti sovitun paikkaan (Click & Collect).

Älykäs hotelli ja ravintola

Mara-alan yritysten arvonluonti on perinteisesti syntynyt fyysisistä palvelu- ja vieraanvaraisuusteosta sekä ihmisille suunnatusta toimivasta ja kannattavasta *palvelutuotannosta*: asiakkaan palvelemisesta ja tarpeisiin vastaamisesta, hänen elämänsä auttamisesta, helpottamisesta ja ilahduttamisesta – siis *sydämellistämisestä*.

Fyysisessä palvelutuotannossa on keskeistä, että tuotantokoneisto eli ihmiset keittiössä (*kitchen*) ja toimistoissa (*back*) ovat kaiken aikaa tietoisia siitä, mitä toimintaympäristössä tapahtuu sekä ennakoivat tehokkaasti seuraavia, tulossa olevia (mahdollisesti nopeasti muuttuvia ja alkuperäisistä suunnitelmista poikkeavia) prosesseja ja askelmerkkejä.

Asiakkaiden edessä (*front*) työskentelevät ammattilaiset eli hotellien vastaanotto, tarjoilijat ja ravintolapäälliköt puolestaan ymmärtävät kunkin asiakas- ja palvelutilanteen ainutlaatuisuuden ja arvokkuuden suurtenkin kuluttaja- ja materiaalivirtojen melskeiden keskellä.

Erityisesti hienoissa ja paremmissa ruoka- ja juomaseurusteluravintoloissa fyysisillä, kasvotusten tapahtuvilla palvelutilanteilla ja hospitality-sfääreissä syntyvillä *elämyksillä* on ymmärrettävästi vahva rooli onnistumisen kannalta. Näissä konteksteissa teknologia onkin valjastettu lähinnä prosessin alku- ja loppuvaiheisiin: pöytävarauksiin ja maksuliikenteen hoitamiseen.

Ruokakuljetus- ja alustayritykset, pikaruokaravintolat ja buffet-ravintolat ovat lisänneet kuluttajan ja teknologioiden osuutta palveluketjussa niin, että asiakkaan ruokavalinta- ja ostovaiheita on yhä enemmän digitalisoitu. Työntekijöitä tarvitaan enää lähinnä hampurilaistuotannossa (ja vastaavissa operaatioissa), kuittien tarkastamisessa, ruokien ojentamisessa, siivouksessa ja kiinteistönhoidossa.

On myös nähtävissä, kuinka uudet teknologiat ja applikaatiot, tilausautomaatit sekä tekoälyä hyödyntävät puheentunnistusteknologiat tekevät näyttävästi tuloaan autokaistoille ja erilaisiin asiointitilanteisiin.



Valokuva 2. Suomessa palvelurobotin idea on kulminoitunut Pepperiin: tuohon isosilmäiseen, lempeäkatseiseen, metrinmittaiseen, valkomustaan olentoon, joka seisoo usein miltei orpona tai tyhjänpanttina pankin, terveysaseman tai vastaavan nurkassa. Pepper on hyvässä ja pahassa ihmisen ja koneen välisen muuttuvan suhteen symboli. Se on myös tietotekniikan, ohjelmoinnin ja teollisen muotoilun mielenkiintoinen lopputulos. Robotti toimii niin hyvin tai huonosti, kuin mitä siihen on (ihmisen älyllä ja toimenpiteillä) panostettu ja millaisilla palveluominaisuuksilla se on varustettu.

Ravintola-alan "robotisointi" alkoi tavallaan jo lähes sata vuotta sitten, kun Yhdysvalloissa rakennettiin ensimmäinen ruoka-automaatti. Kaupunkilainen pystyi ostamaan eväitä kolikkoautomaatista. Nyt ruoka- ja juoma-automaatteja löytyy ympäri maailman monista toimistorakennuksesta ja liikenteen solmukohtista. Esimerkiksi Japanissa erilaiset automaattit hallitsevat usein katukuvaa. Tässä valokuvassa nähdään Helsinki-Vantaan matkustajavirtojen ääressä sijaitseva pizza-automaatti.

Mara-alan suurkohteissa – laajojen ihmisjoukkojen ja volyyymien keskellä – asiakkaiden palvelupolut ovat jo nykypäivänä mutta varsinkin tulevaisuudessa sekä fyysisisiä että digitaalisia ja virtuaalisia (plus näiden monenlaisia yhdistelmiä, *hybridejä*).

Esimerkiksi lentomatkan alkuvaihe kodin tai työpaikan tietokoneelta lentokoneeseen on hyvin vahvasti digitalisoitu. Helsinki-Vantaan lentoasemalla työntekijöitä tarvitaan lähinnä matkatavaroiden jättöpisteissä, turvatarkastuksessa sekä myynti- ja kauppalueilla.

Voidaan nähdä, että lentoasemien, satamien ja messukeskusten lipun- ja tarkastuksissa laiteskannerit ovat usein jo korvanneet tai korvaamassa ihmisen silmän. Henkilöstöä tarvitaan ennen muuta ravintola-kahviloissa, lehdistö- ja kokousosastoilla, pää- ja sivuovilla sekä vaatesäilytyksessä.

Matkailukeskuksissa henkilökuntaa tarvitaan eniten ravintola-, rinte-, siivous- ja ohjelmapalveluiden hoitamisessa. Kohteiden palvelupalletti on pitkälti siirretty verkkoon ja mobiiliviestimiin niin, että *palvelu- ja tuoteinformaatio* on helposti ja fiksusti löydettävissä.

”Älykkäällä” hotellilla, ravintolalla ja matkakohteella tarkoitetaan muun muassa kiinteistöjen, asiakasryhmien, palvelujen, henkilöstön ja tilojen johtamista datan, teknologian, mittausprosessien sekä päätöksentekoa tukevan tehokkaan analyysin avulla.

Lisäksi voidaan todeta, että toimintaympäristön ja työkalujen ”älykkyyden” kehittäminen perustuu muun muassa proaktiiviseen strategia-työhön, investointeihin, liiketoiminnan dynaamiseen johtamiseen sekä operationaaliseen data- ja informaatiovirtojen seurantaan. Tämä kaikki merkitsee muun muassa tuottojen ja asiakasvirtojen maksimointia, henkilöstön ja kapasiteetin optimointia sekä turhien kulujen valpasta etsintää ja eliminointia.

”Älykkyys” voi merkitä myös *kokonaisten ekosysteemien orkestrointia*: henkilökunnan, vuokralaisten, palveluverkoston ja alihankkijoiden dynaamista mutta myös joustavaa, luovaa ja tilanneherkkää johtamista.

Älykkyys näkyy myös palvelu-, elämys- ja ruokatuotantoratkaisujen jatkuvana innovointina sekä monenlaisina ketterinä (engl. *agile*) askelmerkkeinä ja toimenpiteinä. Koska ympäröivä maailma, teknologiat, mara-alan asiakkaat ja toimintaympäristöt alati muuttuvat, ei myöskään tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotyö (TKI) lopu oikeastaan koskaan.

Yksi tapa lisätä yhteisöjen toiminnan mielekkyyttä ja ”älykkyyttä” on ottaa keino/teko/tukiäly (AI) mukaan toiminnan tueksi. Tämän asian ympärillä on ollut viime aikoina runsaasti mielenkiintoa ja keskustelua – myös yli-innostunutta, epärealistista ja tekno-optimistista hypeä sekä toisaalta dystooppisia, hyvinkin negatiivisia tulevaisuuskuvia.

Kun organisaation, toimitusketjujen tai jopa kokonaisen ekosysteemin orkestrointi on saatu otettua haltuun ja eri toiminnoista (esim. ostot, varastot, kuljetuslogistiikka, annokset, hävikki, energiankulutus, työvaiheet, aikataulut, asiakkaiden elämysprosessit, sesongit, tuottajat) pystytään keräämään luotettavaa dataa, voidaan edetä kohti automaattisia analyyseja ja tekoälyn tuottamia suosituksia – tai jopa *automatoituja päätöksiä* (esim. varastotäydennysten osalta).

Yhden hotellin tai ravintolan lisäksi tekoäly voi huomoida myös paikalliset tapahtumajärjestäjät ja muut toimijat sekä helpottaa *koko ekosysteemin* optimoimista taloudellisemmaksi mutta myös ekologisemmaksi kokonaisuudeksi.

Mitä kattavampaa ja laadukkaampaa dataa omasta toiminnasta saadaan, sitä parempia tekoäly- ja muita automatisointiratkaisuja organisaatioille voidaan toisaalta toteuttaa. Tällaisissa kehityshankkeissa yhteisön toiminnoista ja prosessien muutoksista kertova data nousee siis keskiöön. Hyvällä, relevantilla ja laadukkaalla datalla pystytään toteuttamaan monenlaisia huomisen ratkaisuja; huonolla datalla saateetaan toisaalta ja lähinnä pettää itseä. Huomionarvoinen ja varoittava on tässäkin yhteydessä niin sanottu GIGO-sanonta: *garbage in – garbage out*.

Niin yleisesti kuin spesifimmin mara-alalla organisaation oman datan paremman analysoinnin ja toiminnan optimoinnin lisäksi tekoäly tarjoaa jo nykypäivänä runsaasti muitakin soveltamismahdollisuuksia. Niin sanotut *generatiiviset tekoälyratkaisut* ovat olleet viime aikoina paljon esillä niin akateemisessa kuin populaarissa keskustelussa.

Generatiivinen tekoäly tarkoittaa laajalla lähdeaineistolla opetettuja ja kouluttuja AI-sovelluksia, jotka osaavat tuottaa tekstiä, ääntä, musiikkia, kuvia, videoita tai vaikkapa koodia käyttäjän käskyjen ja toiveiden mukaan. Esimerkiksi ChatGPT:tä voi pyytää kirjoittamaan kohteliaan tervetulotoivotuksen vaikkapa sähköpostitse varauksen tehneelle asiakkaalle sekä pyytää samalla tästä viestistä käänös englanniksi, kiinaksi, swahiliksi, farsiksi tai jopa urduksi.

Tekstiä tuottavia tekoälyjä voi käyttää myös mainonnan tehostamiseen, esim CopyAI on kätevä apu tekstisuunnittelijalle (*copywriterille*), jos/kun pitää osata nostaa palvelupaketin keskeisiä teemoja esille. Myös visuaaliselle puolelle (kuvatuoanto) löytyy jo monenlaisia ratkaisuja kuten esimerkiksi DALL-E-2, joka tuottaa pyynnöstä mitä erilaisimpia kuvia käyttäjien tarpeisiin.

Paljon muitakin AI-”herkkua” on jo saatavilla. Ydinkysymys ei enää olekaan niinkään se, mitä kaikkea markkinoilla on tarjolla, vaan kuinka yritys tai muu organisaatio pystyy hyödyntämään relevanteimpia

ICT- ja tekoälyratkaisuja omassa toiminnassaan. Ymmärrys saatavilla olevista teknologisista mahdollisuuksista sekä oman toiminnan tehokas analysointi ja prosessien ketterä käytännön orkestrointi on ratkaisevaa.



Valokuva 3. Palvelutuotannon ohjaus tarkoittaa niin pienissä firmoissa kuin suuryrityksissä kokonaisvaltaista orkestroinnin taitoa, jossa tasapainoillaan jatkuvasti muuttuvan kysynnän, tarjonnan, henkilöstön, varastotilanteen, hävikin, olosuhteiden ja tuotanto-optimoinnin välissä. Kokonaisarvo muodostuu sekä fyysisestä (tilannesidonnaisesta) että digitaalisesta palvelutuotannosta ja -räätälöinnistä. Kyseessä on tuotto-, henkilöstö- ja tietojohdamisen peli, jossa keskijohto ja yrittäjä rohkaisevat työntekijöitä lisäämään asiakkaiden keskiöstosta, muovaamaan tarjontaa ja ”passaamaan” kuluttajia niin intuiotensa kuin datanlukutaitojensa avulla.

Tässä valokuvassa nähdään illalliskattaus Resto 2020 -kilpailussa. Suuret gaala-ateriat vaativat hovimestarilta sekä keittiö- ja ravintolapäälliköiltä monitasoista osaamista ja hienovaraista yksityiskohtienkin johtamista, huolellista koordinaatiota sekä kokonaisuutena ottaen laadukasta, tehokasta ja tilannesensitiivistä (palvelu)tuotantoprosessia.

Erilaisten matkakohteiden sekä mara-alan yksiköiden (hotellit, ravintolat ym.) ylin johto joutuu miettimään, miten palvelu- ja arvoketju nyt ja huomenna muodostuvat. Mikä osa palveluista syntyy oman talon ja väen voimin; mikä puolestaan yhteistyöverkostojen, alihankkijoiden ja viitepiirien tuottamana? Mitkä asiat ja prosessit ovat oman henkilökunnan ja mitkä ostopalveluiden tuottamia? Mitkä asiat voidaan automatisoida /

digitalisoida – ja mitkä jopa ”virtualisoida” sekä siirtää tulevaisuudessa innovatiivisten VR-ratkaisujen avulla erilaisiin *metaverse*-maailmoihin?

Digitaalisia ja virtuaalisia teknologiaratkaisuja koskevat investoinnit kytkeytyvät usein yrityksen tiedonkeruutarpeisiin sekä datan hyödyntämiseen palvelu-, elämys- ja ruokatuotannossa. Olennaista on, että tarvittavat teknologiat ja -ohjelmistot ovat niitä tarvitsevien työntekijöiden tiedossa ja mutkattomasti saatavilla, jotta työnteko sujuvoituisi ja palvelun laatu todella paranisi.

Asiakkaalla puolestaan on jo nykypäivänä käytössään lukuisia joukko sovelluksia, joilla hän voi halutessaan monistaa, rikastaa sekä jakaa eri viitepiireilleen *horeca/hospitality*-kokemustaan. Esimerkiksi suurhotelli on paitsi paikka majoittua ja työskennellä myös monikerroksinen tietojen ja tunnevirtojen ”tietokanta” sekä monenlaisten tarina-aarteiden lähde.

Tällaisen elämysareenan piirissä erilaiset informaatiopalat, spontaanit(kin) sanomat sekä monenlaiset eletyt hetket luovat ja muovaavat kokemuksellista tapahtuma- ja liiketoimintaympäristöä.

Riskienhallinnan tarpeellisuudesta ja ajankohtaisuudesta

Viime vuosina on yleisemmän maailmanpolitiikkaan ja toimintaympäristöjen turbulenssiin liittyvän muutoksen mukana yleistynyt puhe villeistä korteista (engl. *wild cards*), mustista joutsenista (*black swans*) sekä niin sanotuista VUCA-ilmiöistä (*VUCA = Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity*).

Monenlaiset riskit ja uhkat liittyvät nykypäivän(kin) maailmaan. Ylimmän johdon ja omistajien on syytä tehdä säännöllisesti erilaisia riskitestejä ja -analyyssejä. Olennaisia ”mitäpä jos” -kysymyksiä ovat esimerkiksi seuraavat:

- * Miten toimia oikein ja tarpeeksi nopeasti kyberhyökkäyksissä?
- * Miten toimia älykkäästi sähkökatkosten aikana?
- * Kuinka reagoidaan ja mitä tehdään, jos sähkökatkos kestää pitkään?
- * Mistä relevantti asiakas-, henkilöstö-, tuotanto- ym. data kerätään?
- * Missä olennaista dataa säilytetään? Kuinka sitä jalostetaan ja prosessoidaan?
- * Johtamishaaste: kuinka arvokasta dataa analysoidaan strategia- ja ennakointityön tukena? Kuinka sen avulla johdetaan erilaisia käytännön prosesseja?

Digitaalisia palveluja ja ICT-ratkaisuja koskeva osaaminen tunnetusti vaihtelee eri organisaatioissa. Toisaalta – kokonaisuutena mara-alaa tarkastellen – erilaiset koneet ja ohjelmistot ovat jo nyt lohkaisseet ammattikeittiöiden ja hotellien työntekijöiden työpanoksesta suuren palan itselleen.

Varsinaista teknologiavastaisuutta ei työntekijöillä useinkaan ole, mutta aikaa ja osaamista esimerkiksi uusien järjestelmien, laitteiden ja ohjelmistojen opiskeluun sekä riittävään perehtymiseen ei välttämättä ole riittävästi. Uuden teknologian soveltamiseen ja käyttöönottoon liittyykin yleensä myös *koulutus- ja oppimishaasteita*.

On selvää, että vieraanvaraisuus- ja palvelutyöt eivät enää nykypäivänä sujuisi ilman ihmisten, koneiden, laitteiden ja ohjelmistojen dynaamista yhteistyötä. Esimieheltä tarvitaan oikeita, määrätietoisia linjauksia sekä kykyä ja halua huolehtia riittävästä resursoinnista.

Työntekijä ja varsinkin keskijohto on toisaalta melkein pä liimattu kiinni realiaikaisen asiakas-, henkilöstö- ja tulosdatan mittaamiseen ja seuraamiseen. Tälläkin asialla on monta puolta. Asiakkaan, alaisen tai kollegan silmiin katsomisen sijasta esimiehen katse nauiliintuu (liian) usein älypuhelimien ja tietokoneen ruutuun.

Tällaisessa ”tekno-orientaatioissa” on luonnollisesti omat riskinsä palvelutilanteiden ja -prosessien *laadun* kannalta. Voidaanhan todeta, että henkilökohtainen ote ja joustava palveluasenne ovat hyvin olennaisia elementtejä niin nykypäivän kuin tulevaisuuden horeca- ja hospitality-prosesseissa.

Minne matka, mara-ala? Olennaista onnistumisen kannalta näyttää olevan, että palvelu- ja elämystuotanto kehittyy, automatisoituu ja sujuvoituu entisestään. Selvää lienee sekin, että suuri osa asiakas-, henkilöstö- ja tavaradatasta jää nykyisin kunnolla käsittelemättä ja perusteellisesti analysoimatta.

Edellä sanotun perusteella voidaan – ikään kuin tämän kirjoituksen loppukaneettina – todeta, että viisas mara-alan ammattilainen *johtaa ja ennakoii* prosesseja yhä enemmän datan, informaation, uuden teknologian sekä niiden kautta syntyvän laadukkaan, jalostetun tiedon ja ymmärryksen avulla. Toisaalta hän myös muistaa mara-alan perinteiset vahvuudet ja onnistumisen periaatteet kuten ketterän, inhimillisen palveluasenteen.

Lisäksi voidaan todeta, että oman aikamme hotelli-ravintoloiden modernit vieraanvaraisuusteot ovat olleet jo pidemmän aikaa oivallusta ja luovuutta vaativia *hybridejä*, joissa teollistamisen, palvelullistamisen, elämyksellistämisen sekä (henkilökohtaisen) räätälöinnin aste vaihtelee asiakas-, tuote- ja tilannekohtaisesti.

Lähteet ja kirjallisuutta

- Capuano, C. 2023. Can't pay attention? You're not alone.
<https://www.universityofcalifornia.edu/news/cant-pay-attention-youre-not-alone>, May 11, 2023. (luettu 27.11.2023)
- Heikkinen, V. A. 2023. Kokemusten talo. Hotelli Haagan liiketoiminta- ja mikroympäristöt pääkaupunkiseudun matkailu-, hotelli- ja ravintola-alan muutoksen kuvastimena. M. Itkonen, V. A. Heikkinen ja S. Inkinen, *Ajan ja paikan mosaiikkeja. Esseitä aikalaisille ja kotimaan matkaajille*. Haaga-Helian julkaisut 5/2023. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 147–260.
- Inkinen, S. 2023. Supermoderni tilanne. Nykyaikaa etsimässä eli tulenkantaja-aikalaisen mosaiikkihavaintoja tieteen, taiteen, teknologian, filosofian, kulttuurin, elämysten ja ikuisen viisauden äärellä. M. Itkonen, V. A. Heikkinen ja S. Inkinen, *Ajan ja paikan mosaiikkeja. Esseitä aikalaisille ja kotimaan matkaajille*. Haaga-Helian julkaisut 5/2023. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 261–538.

II

Kulttuuri- ja elämänfilosofisia sekä esteettisiä lähestymisiä kameleonttikulttuuriin

Matti Itkonen

Kirjokulttuurinen aika

Monikasvomiehen muistoja ja mietteitä (2023)

Sisällys

Prologi.....	47
Yllä Varkauden taivas.....	53
Päiviönsaaren pauloissa. Itsetutkistelullinen kotimatka.....	67
Kulkija koulumaassa.....	85
”Matkalla jossakin päin Suomea”. Olemassaolo-otoksia kotimaasta.....	103
Epilogi.....	121
Supplementti: Kulku kukoistuksesta rappioon. Matkamies aikajunan ikkunassa.....	127

Matti Itkonen

Prologi

Kuvaannollista olemiskangasta pystytään kirjomaan sanoilla, kuvilla, ideoilla ja kuvitelmillä. Kielen todellisuudessahan ovat olemassa esimerkiksi kalevalainen kirjokansi, kirjolohi ja kirjohylje. Jotkin lääkkeet ovat laajakirjoisia eli moniin asioihin (pieneliöihin) tehoavia.

Mitä tarkoittaa tai millainen on kirjokulttuurinen aika? Vastauksen etsintä on syytä aloittaa lainauksella professori Martti Rapolan oivasta teoksesta *Pelto jää taakse*. Myös kirjan alaotsikko ”Esseitä ja impressioita” on osuva. Rapolan teksti herättää nykylukijankin mielenkiinnon: ”Kulttuuri on aina pitkäjännitteistä. Itse nimitys sanoo, että asian olemukseen kuuluu aika, ajallinen syvyyslementti, että puu ei ole kasvanut ilman maata ja juuria. Latinan *cultura* on tietämyksemme ajan merkinnyt ja merkitsee muokkausta, viljelyä, kehitystä, jalostusta. Jos nämä merkitysaineokset irrotetaan kulttuurin käsitteestä, hävitetään itse käsite. Kulttuurissa elää aina sellaista, mikä joko sinään tai siemenenä on ollut olemassa aikaisemmassa viljelyssä: pellossa perusmultana, kielessä kantanastona, taiteessa rytminä ja menneiden aikojen tyyliiviitteinä. Ilman tätä se ei ole kulttuuria – eikä nyt sanottu ole mitään uutta.” (Rapola 1965, 19.)

Monikasvomies on kirjokulttuurisen ajan asukas. Niin on yksi-ilmemieskin. He voivat olla myös saman ihmisen eri puolia.

Asian seikkaperäinen luonnehdinta on nyt paikallaan. Muuten ajatuskulkuni voivat jäädä liian hämäriksi. Kaikenlainen kirkkaus sopii erinomaisesti pohdintojen ohjenuoraksi. Koetan lyhyesti kuvata, keitä ja millaisia monikasvomies ja yksi-ilmemies ovat.

Monikasvomiehen vastavoimaksi tai käänteiseksi olemispariksi on maailmaan luotava yksi-ilmemies. Näiden eksistentiaalisten vastakoh-

taisuuksien avulla asioiden tarkasteluun on mahdollista saada riittävästi syvyyttä ja ulotteikkuutta. Sillä tavoin pystytään hahmottelemaan myös kokijan sisäisyselementin sekä ulkoisen maailman väliset yhteydet ja eroavaisuudet. Erittely on syytä aloittaa kokija- tai eläjä-minän eri puolelta. Tarkastelujen lähtökohdaksi sopii filosofi Alfred Schutzin jaottelu kokevan minän kolmesta ulottuvuudesta (ks. Schutz 1982, 53; ks. myös Itkonen 2003, 57–58; 2004a; 2004b, 83–84; 2015).

Toimiva minä kokee itsensä sekä sisä- että ulkolähtöisesti: hän on tietoinen omasta interiöörisyysvuostaan ja toisille esittäytyvästä ulkokuorisuudestaan, olemusesteriöörisyystään. Samanaikaisesti hän on selvillä myös lähi-ihmisensä ”olentolaadusta”, joka on täysin identtinen hänen itsensä kanssa – niin hyvässä kuin pahassakin. Juuri tätä merkitsee maailmallisen kokijan päättymätön sinä-sidoksisuus.

Puhuva minä tuntee sanojensa mahdolliset seuraukset tai vastareaktiot. Hän on kykenevä ennakoimaan kumppaninsa tulevia tekemisiä ja sanomisia. Asia liittyy olennaisesti myös itsetuntemukseen. Intentionaaliseen sanankäyttöön yhdistyvät niin ikään indoktrinoinnin ja manipuloinnin päämäärähakuisuudet.

Ajatteleva minäkin on sisäisen ja ulkoisen maailman asukas: immanenttisenä eli maailmallisena olentona hän on kuitenkin aina myös sisäisydeltään transsendenttinen eli kokemusylitteinen entiteetti suhteessaan kuhunkin lähi-ihmiseensä. Hän on siis tuossa aivan saapuvilla mutta silti alituisesti ylikokemuksellinen – subjekti, joka on läsnä tekona, sanana sekä ajatuksena.

Monikasvomies syntyy sisäisyyden sfääristä: sen alkupiste sijaitsee aina olemusinteriöörin ytimessä. Yksi-ilmemies taas eksistoi silkkana ulkokuorisuutena – itsensä ulkopuolisen tahdon ohjailtavissa ja johdattavissa olevana olentona. Ja vielä täsmällisemmin ilmaistuna yksi-ilmemies toteutuu pelkästään reflektittömyysolentona. Monikasvomies sisältää ulkopuolisen tahdon ulottumattomissa ja hallitsemattomissa olevia elementtejä: hän on sisäisydeltään olemismysteeri. Yksi-ilmemies on ulkoa opitusti muodikas. Hänessä ei ole mitään yllättävää, vaan tiedetty menneisyys tekee myös tulevaisuudesta etukäteen tunnettavan, ennustettavissa olevan. Jää jäljelle siis vain kerran opitun toistaminen. Lyhyesti esitettynä: Monikasvomies on oman elämänsä itsenäinen subjekti. Yksi-ilmemies on olemisensa epäitsenäinen subjekti, koska hänen ulkokuorisuutensa – omavalottomana – heijastelee ulkopuolisen sisäisyyden tahtoa.

Myös seuraavat nimet voisivat joissakin kohdissa olla perusteltuja: Monikasvomiehen synonyymiksi kelpo ilmaus olisi kameleontti-ihminen. Yksi-ilmemiehen asemesta taas olisi mahdollista käyttää sanaa marionetti-ihminen tai sätkynukkeihminen. Tässä tutkielmassa puhutaan kuitenkin pelkästään monikasvomiehestä ja yksi-ilmemiehestä. Syy valittuun menettelyyn käy selville tutkistelujen edetessä.

Nyt tarvitaan maailma, jossa monikasvomiehen ja yksi-ilmemiehen olisi mahdollista todellistua, olla olemassa jollakin määrätavalla. Olennainen seikka on silloin myös sanan, kuvan ja ajatuksen yhteen kietoutuminen. Olemis-ajalliseksi keskinäiskudelmaksikin sitä kävisi kutsuminen.

Entä tutkimusmaailma sitten: millaisten tutkistelujen valtakunnassa pystytään tarkastelemaan monikasvomiehen ja yksi-ilmemiehen problematiikkaa? Se lienee ainakin varmaa, että silkka ajatuskin tilastoanalyysistä kannattaa hylätä heti alkuunsa. Muutenkaan määrällisestä analysoinnista ei nyt olisi mitään apua. Ei siis olla etsimässä numero- tai määräihmistä. Laatuilmisen puoleen kurottaudutaan. Tavallisuudesta poiketen tässä kohdassa voitaisiin oikeastaan kuvata, millaista tutkimustapaa ei ainakaan tule suosia. Eli epäohje saattaisikin kuulua tähän tapaan:

”Toinen julistaa, ettei missään nimessä saa toimia monella alalla. Ihmisestä ei voi tulla ensiluokkaista, jos hän tekee useampaa kuin yhtä asiaa, silloin hän ei saa palkintoja eikä apurahoja. Kirjoitin tästä kerran pakinan. Ota puupalanen, kehotin nuoria yliopistoihmisiä, ja nykerrä sen parissa koko ikäsi, tule yhdeksi sen kanssa, varo ikinä puhumasta mistään muusta, ajattelemasta mitään muuta. Vasta silloin herätät kunnioitusta.” (Mazzarella 2018, 162–163 [professori Alma Söderhjelmin sanoilla puhuen].)

Jos onnistun olemaan astumatta edellä vahvasti parodioidun karikatyyrin, epäfilosofin, rooliin, saavutan päämääräni: yllän ainakin hetkitän kirjokulttuurisen ajan ytimeen. Silloin voin olla työhöni tyytyväinen. Tästä on hyvä aloittaa. Eläköön syvähenkinen esseistiikka!

Post Scriptum

Kuvakielellinen ja kielikuvallinen metafora todellisuuden polarisoinnista: jakautumisesta monikasvo- ja yksi-ilmemiehen maailmaan. Kahden ajan kohtaustapa.



Valokuva. Syksy jo saapui, mutta kesä yhä eli.

Kirjallisuus

- Itkonen, M. 2003. Mies-poika ja eleyt unet. Rockmusiikki maailmakokemuksen muotona. *Kameleonttikuluttaja ikuista mielihyvää ja unelmaa etsimässä. Food, Sex & Rock'n Roll -seminaarijulkaisu*. Tutkimuksia 2. Toimittanut V. A. Heikkinen. Helsinki: Haaga Instituutin ammattikorkeakoulu, Haaga Research Center, 46–63.
- Itkonen, M. 2004a. Does What Has Been Survive After All? The Touch of Yesterday. Translated by R. MacGilleon. *Analecta Husserliana*. Volume 82. *Mystery in its Passions: Literary Explorations*. Edited by A.-T. Tymieniecka. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 359–369.
- Itkonen, M. 2004b. Man-Boy and Dreams Lived Through. Rock Music as a Mode of Experiencing the World. Translated by R. MacGilleon. *Outis: Deception. Publication of the Society for Phenomenology and Media*. Volume 2, 73–88.
- Itkonen, M. 2015. Minä, kameleonttikuluttaja. Tutkielma toden ja tarun rajamailta. *Kameleonttikuluttajan paluu. Aikamatkaaja kotiseutua, maailmankylää ja elämystä etsimässä*. Toimittaneet M. Itkonen, V. A. Heikkinen ja S. Inkinen. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 15–106.
- Mazzarella, M. 2018. *Alma. Edelläkävöijän tarina*. Suomentanut R. Rintamäki. Helsinki: Tammi.

Rapola, M. 1965. *Pelto jää taakse. Esseitä ja impressioita*. Helsinki: WSOY.

Schutz, A. 1982. *Life Forms and Meaning Structure*. Translated, introduced, and annotated by H. R. Wagner. London: Routledge & Kegan Paul.

Kuvalähde

Yksityiskokoelma. Kuvaaja M. Itkonen. Tekijän hallussa.

Matti Itkonen

Yllä Varkauden taivas

Toiminta-ajatus

Näitä sovelluksellisia tutkisteluja sävyttää vuoropuhelu – prologin tapaan – professori Rapolan kanssa. Samalla yhdistyvät tai täydentävät toisiaan myös kauno- ja tietokirjallinen elementti. Ehkä ne edustavatkin tutkimustodellisuuden hiukan erilaisia elementtejä. Molemmissa niissä kuitenkin tarkastellaan samaa maailmaa.

Kulttuurisen ulottuvuuden lisäksi tärkeä seikka on myös aika: eletty aika ja ajan henki. Ajallisuuden olemusparina näyttäytyvät paikan henki ja eletyn tilan toteutunut idea. Asian lisähahmottelua varten tarvitaan ehkä hivenen yllättävääkin teosta: Rapolan romaania *Vaarin maisema* vuodelta 1959. Sen alaotsikkona on ”Elegistä tarinaa”. Kyse on niin ikään *Hämäläisen trilogian* päätösoasasta. Rapola puntaroi aihetta filosofisesti ja runollisesti: ”Aika on sittenkin olemassa. Se kasvaa joka vuosi kerroksen entisen kerroksen päälle. Vasta hän näki lapsuutensa kuusen ajan. Jos hän olisi parempi luonnontutkija, hän osaisi paksuimmista kasvaimista erottaa kevään ja syksyn rajat. Eiväthän vuosilustot ole voineet asettua toistensa päälle nykäyksittäin kuin suurten kellojen osoittimet, jotka harppaavat minuutin kerrallaan. Jos voisi katsella aikaa suurennuslasin läpi, niin saisi kokea järkyttävän elämyksen, miten aika kiittää, kiittää, puu kasvaa, kasvaa. Jossakin, varmaankin sadussa, on kerrottu miten poika painoi korvansa maahan ja kuuli ruohon kasvavan.” (Rapola 1971, 27–28.)

Alkaa sovelluksellisten tulkintojen aika.

Tutkimusmaisemaan

Kun yllä levittäytyy Varkauden taivas, kykeneekö ihminen kuulemaan ajan ja olemisen kasvavan? Tai pystyykö hän näkemään ajan kasvavan? Sillä hetkellä, kun olemisen suurten kellojen osoittimet ovat asettuneet päälletysten, ajan kulumisen kotvaksi lakkaa. Tai niin ihminen voi ainakin kuvitella. Valokuva terävöittäköön tutkailijani.



Valokuva 1. Teollisen historian taivas.

Mitä monikasvomies näkee? Entä millainen on yksi-ilmemiehen katse? Ero olisi mahdollista lyhyesti esittää tähän tapaan: Monikasvomies näkee maisemassa muitakin arvoja kuin hyödyn. Yksi-ilmemiehen katse havaitsee aina kerrallaan vain sellaisen asian, jonka hänen kumppaninsa haluavatkin hänen havaitsevan. Muut seikat ovat yhdentekeviä.

Kuten tunnettu sanonta kuuluu, yksi-ilmemies laulaa heidän laulujaan, joiden leipää hän syö. Yksi-ilmemies tuntuisikin todellistuvan pääasiallisesti toimivan ja puhuvan minän roolissa. Monikasvomiehen keskeisin ”toimiala” sen sijaan vaikuttaisi olevan ajattelevan minän osa.

Yksi-ilmemies tarvitsee toimiakseen aina toisen ihmisen. Schutzin sanoin ilmaistuna hän on sinä-sidoksinen. Siksi hän on myös ulkopuolisen tahdon ohjailtavissa: indoktrinoitavissa ja manipuloitavissa. Ulkopuolinen tahto kykenee siis vaikeuksitta ennakoimaan yksi-ilmemiehen tulevat tekemiset ja sanomiset. Sen verran yksi-ilmemiehellä on joka tapauksessa itse- ja ihmistuntemusta, että hän osaa toteuttaa sen, mitä häneltä milloinkin odotetaan. Toiset laativat olemisen käsikirjoituksen hänen puolestaan.

Valokuvassa yksi ilmenevä teollisen historian taivas on myös aikakausien ja nykyaikojen peili. Tuntuu kuin näkymässä taivas ja vesi kuvastaisivat toisiaan. Samalla se merkitsee alun ja lopun maisemaa. Voisi väittää, että koski- ja teollisuusmiljöön yhdistävässä ympäristössä sijaitsee polku nykyaikojen olemukseen. Tähän liittyy myös viittaus prologin Rapola-sitaattiin. Olennainen on Rapolan maininta kulttuuriin kuuluvasta ajallisesta syvyys-elementistä. Sitä seikkaa on syytä puntaroida varsin perinpohjaisesti.

Minä nykyihmisenä sekä edeltäjäni ja seuraajani: meissä kaikissa on otaksuttavasti hiven monikasvo- ja yksi-ilmemiestä. Kukin meistä myös tilanteittain toteutunee korostetusti toimivan, puhuvan tai ajattelevan minän roolissa. Valaisevana esimerkkinä voisi olla tiivistys nykyihmisen mahdollisista tavoista katsella valokuvan yksi varkautelaista olemusmaisemaa.

Tarvitaan oikeastaan vielä toistakin otosta, jotta tuota Rapolan mainitsemää *cultura*-elementtiä voidaan riittävän perinjuurisesti tutkistella. Mitkä kaikki asiat ovat siis jo olleet viljelyssä tai viljeltyneisyudessa olemassa menneiden aikojen olemisen tyyliviitteinä, elämän pellon perusmultana? Mitä merkitsevät olemisvuosilustot, eksistentiaaliset vuosirenkaat?



Valokuva 2. Kirkollinen taivas.

Otoksessa yksi Varkauden taivas kaartuu Niskaselän yllä. Kuvassa kaksi taas evankelis-luterilainen kirkko esittäytyy Varkauden korkean taivaankannen alla. Molempiin otoksiin on mahdollista yhdistää Rapolan mainitsema olemisen vuosiluston idea. Eli sen perusteella voidaan hivenen selviömaisestikin päätellä, että aika todellakin on olemassa. Siksi kuviin yksi ja kaksi kytkeytyy monta aikaa.

Kun kohdistaa katseensa otokseen yksi tai kaksi, voi mielikuvituksessaan nähdä ajan kasvavan: Uusien vuosirenkaiden piirtyvän olemisen ympyrään. Ja vanhojen vuosilustojen vaipuvan yhä syvemmälle entisyyteen. On kyse muiston ja unohduksen kehistä. Niihin liittyvät myös Rapolan romaanissa mainitut suurten kellojen osoittimet. Ne voisivat tarkoittaa elämän kellon olemisviisareita.

Otoksessa kaksi kirkontornin kellon osoittimet näyttävät vähän vaille seitsemää. Onko hetken ajankohtana aamu vai ilta? Entä onko tiedolla jotakin merkitystä? ”Kyllä on”, rohkenen empimättä vastata. Ryhdyn hivenen tarkentamaan uskaliasta väitettäni.

Aiemmin esitetyn perusteella pystytään toteamaan, että syvällistä tulkintaa varten tarvitaan sekä monikasvomiehen että yksi-ilmemiehen katsetta. Kun yllä kaartuu Varkauden taivas, on tässä tutkimuskontekstissa olemassa kaksi tapaa nähdä taivaan holviin kuvastuvat elämän kellon osoittimet. Saattaa käydä siis esimerkiksi niin, että monikasvomiehen katse kohtaa pelkästään teollisen taivaan ja yksi-ilmemiehen ainoastaan kirkollisen taivaan. Siten syntyy kahtia jakautunut, kaksiulotteinen havaintotodellisuus. Kummassakin vallitsee hivenen erilainen aika. Molemmat nykyajat ovat silti yhtä tosia.

Voidaankin puhua laadullisesta ja määrällisestä ajasta. On myös mahdollista käyttää nimityksiä *kronos* ja *kairos*. Kronos tuo hetkeen määrän, kairos taas laadun.

Tämä ei kuitenkaan syvällisen analyysin tekemiseen vielä riitä. Tarvitaan lisää ulotteikkuutta: liikkuma-avaruuksia. Sen vuoksi asiantilan kirkastaminen vaatii tulkinnallisen sikermän mukanaoloa: kuvallisen ja sanallisen sovelluskokonaisuuden rakentamista. Tarkastelukeyhksen perustana toimii kaksi otosparia. Niitä yhdistää idea kaiken yllä kaartuvasta taivaasta. Diakronisuus merkitsee ajan läpi olemista. Silloin ajatus ja mielikuviutus kulkevat halki useiden nykyaikojen. Sillä tavoin syntyy tulkinta, joka tarkoittaa kronos-Varkauden ja kairos-Varkauden yhdistelmää.

Monikasvomies ja yksi-ilmemies ovat nyt saman subjektin piirteitä. On siis kyse yhdestä havainnoijasta. Minä tulkitsijana esiinnyn tuon tarkkailijan roolissa. Eksistentiaalisessa rakennelmassani käytän seuraavanlaisia lyhenteitä:

MKM = monikasvomies

YIM = yksi-ilmemies

O 1, O 2 jne. = Otos 1, Otos 2 jne.

On syytä katsella aikaa Rapolan mainitseman suurennuslasin, jonkinlaisen filosofisen eksistenssilinssin, läpi. Täsmällinen nykyhetki menettää merkityksensä. Pohdinnoissa ja tulkinnoissa ajan nähdään, kuvitellaankin, kasvavan. Sillä tavoin luodaan kerroksinen ajattomuus keskelle ajallisuutta.

Tutkimusmaisemassa

Aivan aluksi on tuotava tutkistelujen tueksi ja syventämiseksi toinen kuvapari.



Valokuva 3. Vihreän kullan taivas.



Valokuva 4. Tuottavuuden taivas.

Nyt on saatu sikermän perusta toteutetuksi. Mikä mahtaisi olla sen amuletti? Rapolan romaanin Vaarilla se oli naula. Ja mille tai kenelle sen pitäisi tuottaa onnea sekä miksi? Näissä sovelluspohdinnoissa vastaanlainen esine voisi olla savupiippu. Saattaisi olla täsmällisempää puhua amuletin asemesta symbolista. Savupiippuun sisältyy monitasoisesti vertauskuvallisuutta. Se on oiva lähtökohta ulotteikkaille tarkasteluille.

Naula ja kanto saavat voimakkaan ja vertauskuvallisen merkityksen. Rapolan ajatuskulut puhuttelevat: "Vaari pyörittelee naulaa kädessään. Hän kävelee rantahaan polkua vainion alaportille päin. Riuttaniemen sahan suhinat ja kirveen kipaukset loittonevat. Tuntuu kuin naulasta tulisi Vaarille maskotti, amuletti. Se on opettanut Vaarin näkemään AJAN. Naulaa sormeillessaan taskunsa pohjalla hän pitelee AIKAA käsissään. [–]. Vaari on näkevinään äskeisen kannon keskustassa paksun vaalean renkaan kahden tummemman välissä: Se on minun lapsuuteni ja alkava nuoruuteni. Se on yhä täällä. Kannossa. Mutta kerran sitäkään ei enää ole. [–]. Vaarista tuntuu, että hän myös tuntee AJAN. Se kulkee hänen mukanaan, häneen kätkeytyneenä kuin kuusen vuosilustot. Puussa on

valtava ero pinnan ja sydämen välillä. Uloin rengas on tuore, siinä virtaa kuusessa pihka, koivussa mahla. Muut rustottuvat, puutuvat, luutuvat. Mutta ne ovat. Aika on sulloutunut kymmeniksi renkaiksi pinnan alle.” (Rapola 1971, 27 ja 28.)

(A) O 1 ja O 2: *teollisen historian taivas ja kirkollinen taivas*

Johdanto: Mitä merkitsee uniikkisuus, ainutkertaisuus. Ehkä sen voisi ajatella tarkoittavan, ettei yksikään hetki palaa samanlaisena eikä ihmisen kokemus toistu aiemman (kerran) kaltaisena. Vallitsee kerrallisuuden laki. Millainen tai millaisena taivas on siis mahdollista nähdä?

MKM (teesi): ”Kaikissa tilanteissa tärkeitä tai kenties jopa kaikkein tärkeimpiä ovat kauneusarvot. Niitä on mahdollista havaita myös erilaisissa torneissa tai tornimaisissa rakennelmissa. Eli savupiippukin on jonkinlainen kuvaannollinen torni. Puhuisin tähystystornista. Sieltä pystytään näkemään nykyajan ja ajan hengen kasvavan. Sitä halatessaan ihminen pitää aikaa käsissään tai sylissänsä. Samalla hän voi kuvitella havaitsevansa erilaisia tai erisävyisiä olemassaolorenkaita: yksityisiä ja kollektiivisia muistolustoja. Ne ovat nykyhetken alle kerrostuneita (menneitä) nykyaikoja – henkilökohtaisia ja yhteisöllisiä. Niistä löytyvät ihmisen eksistentiaaliset vuosikerrat.

Virtaava vesi ja teollisen historian taivas: olemissommitelmassa esittäytyy luonnon ja ihmisen rakennustaitteen muotokielen puhuttelevuus. Kivet ovat ihmisestä riippumattoman ajan vuosirenkaita. Taustalla oleviin kahteen torniin ihminen on vanginnut veden. Rakentamaton ja rakennettu maisema, kumpikin niistä kuuluu elämään. Siellä ne asuvat, monen ihmisen lapsuus ja nuoruus, virran kivissä ja teollisen maiseman siluetissa.

On olemassaolon vuosirenkaita kirkollisenkin taivaan alla. Siellä ne, elämän olemuskehät, ovat yhä. Kerran sitten koittaa aika, jolloin niitä ei enää ole. Tai ainakaan osaa niistä ei enää ole. Tulkitsijat ovat poistuneet. Tätä nykyä kirkon vieressä (otoksen kaksi kuvauskohdan edessä) sijaitsee rauhaisa ja arvokas muistolehto. Tornin kello mittaa vieläkin ihmiselon tunteja. Sen osoittimet näyttävät funktionalistisen olemisen aikaa.

Minunkin lapsuuteni on tuossa tornissa ja kirkkomäen kauniissa miljöössä. Muistolehdon nimilaatat kertovat myös minun tarinaani. Siihen kertomukseen yhdistyy vahvasti luku kolme. Alun alkaen kirkkoon kuljettiin nousemalla kolme porrasta. Nyttemmin muistoasiat laatta-

kiviportaat on poistettu. Esteettömyyden vaatimus lienee sivuuttanut perinteen merkityksen. Aika muuttui, samoin ihanteet.

Portaissa oli useiden sukupolvien lapsuus – myös minun lapsuuteni. Ovissa ja piipuissa on eri ikäpolvien aika tallella yhä. Se on edelleen läsnä ja tunnettavissa. Eritoten muistoissa tuo yhteinen aika vieläkin asuu. Myös minun mukanani se tätä nykyäkin kulkee. On kuin uumeeni olisi kätkeytynyt kello, jonka tikityksen (olemuksessani) tunnen. Se mittaa minun, edeltäjäni ja seuraajeni aikaa.”

(B) O 3 ja O 4: vihreän kullan taivas ja tuottavuuden taivas

Johdanto: Hahmoina monikasvomies ja yksi-ilmemies ovat oikeastaan toistensa vastakohtia. Sen vuoksi he sopivat hyvin myös ilmentämään päinvastaisia näkökulmia yhteiseen maailmaan. Onko näkemysten erilaisuudesta silti mahdollista löytää katsomuskannallinen yhteisymmärrys? Kyllä on. Niin täytyy ainakin uskoa.

YIM (antiteesi): ”Eivät kauneusarvot voi olla kovinkaan tärkeitä tässä tilanteessa. Ei estetiikkaa ylipäänsäkään ole mahdollista erityisen merkityksellisenä seikkana pitää.

Kun puusta puhutaan vihreänä kultana, on kyse tietoisesta kiertoilmauksesta. Kysymyksenasettelu on oikeastaan varsin yksinkertainen: vihreän kullan taivas ja tuottavuuden taivas tarkoittavat samaa asiaa. Sitä sanomaa humisee tehdaskin kaiken olemisen eksistentiaalisuuskehystenä. Kolmeen piippuun ovat kovertuneet ihmisten ihanteiden ja tavoitteiden vuosilustot. Matka metsän uljaasta puusta paperiksi: kulku on sekä konkreettinen että vertauskuvallinen. Sanomalehti ja savu, ne ovat merkkejä vihreän kullan muodonmuutoksesta. Kauneusarvot ovat pintaa; ytimessä, sydämessä, sijaitsevat hyötyarvot. Ne molemmat ovat välinearvoja. Lopullisena tavoitteena on aina taloudellisen tuottavuuden varmistus. Kaikki aika on ansainnan ja voiton aikaa.

Vain tuottavuuden taivaan ’olemisrengas’ on tuore. Siinä virtaa toimeentulon eliksiiri – tai pihka tai mahla, kuten Rapola romaanissaan hienosti kuvaa. Sisemmissä lustoissa asuvat kauneusihanteet. Ne ovat jähmettyneet, luutuneet. Silti nekin ovat edelleen olemassa, tallella.

Sukupolvien ja teollisen historian aika on kerrostuneena vihreän kullan taivaan ja tuottavuuden taivaan olemislustoihin. Se on aina kollektiivista aikaa. Yhteisö on yksilöä tärkeämpi olemassaolon komponentti. Jos joku muuta väittää, hän ei tunne totuutta. Nyt olen sanottavani sanonut.”

Rapola tekee vielä osuvan tiivistyksen ajan ja kokevan minän välisestä suhteesta: "Aika ei ole lakannut olemasta. Se kävelee Vaarin mukana. Se on osa maisemaa, vieläpä erittäin olennainen osa. Vaarille tämä on uutta. Silloin muinoin hän ei ollut tajunnut maiseman aikaa. Eihän hän ollut tarkannut sitäkään aikaa, joka virtasi hänen oman tajuntansa läpi ja kerrostui." (Rapola 1971, 28.)

Asiantilaa on tarkasteltu teesin ja antiteesin avulla. Ovat siis olemassa väite ja vastaväite. Aihe on löyhästi määriteltynä dialektinen. Eli tarvitaan synteesi: jonkinlainen yhdistelmä tai vastakohtat ainakin osittain yhdistävä esitys. Sen aikaansaanti taas edellyttää vielä yhden otoksen mukanaoloa.



Valokuva 5. Elämystaivas.

(C) O 5: elämystaivas

Johdanto: Koonnin täytyisi sisältää kauneus-, hyöty- ja nautintoarvoja. Kaivataan moniäänisyyttä. Tavoitellaanhan kuitenkin jonkinlaista yhteisymmärrystä, näkemyspusointua.

MKM ja YIM (synteesi eli yksissä tuumin): ”Aloittakaamme toteamuksella: ‘Maallinen ihminen nauttii taivaallisen maittavan aterian.’ Eli ruoka on ollut ylimaallisen herkullista. Onko tässä siis kyseessä gastronominen tai elämyksellinen oksymoron? Jos vastaus on myönteinen, kompositio merkitsee ruokakielikuvaa, jossa maallinen ja taivaallinen ovat enemmän kuin näennäisesti vastakkaisia käsitteitä. Ihminen on ajallinen olento. Häneen verrattuna taivas on iäinen. Tämäkin näkökulma sopii dialektiisuuden ideaan.

Rapolan romaanissa aika kulkee Vaarin mukana. Aika on maiseman keskeinen osa. Se on maiseman aikaa. Sama aika virtaa myös ihmisen tietoisuuden läpi ja kerrostuu. Vaarin oivallus on olennainen havainto myös elämystaivaan olemusta tarkasteltaessa. Silloin merkityksellisiksi seikoiksi kohoavat tanssi- ja ruokapaikat. Ehkä siinä on kyse jonkinlaisesta juhlastakin: anti- tai yliarjesta.

Nähdäkseen pelkkiä vastakohtia – teesiä ja antiteesiä – enemmän tai pitemmälle on noustava korkealle, metafyyssiseen olemispisteeseen. Silloin havainnoijan katse kantaa yli nykyaikojen. Se on yhdistelmäymmärryksen edellytys.

Etuoikealle, torin kulmaukseen ilmestyi grillikioski, Domi. Siitä ylävasemmalla, rakennuksen matalan osan päädyssä oli hyvin pieni grillikioski, Aaron grilli. Kumpikin niistä oli tähdellinen kappale gastronomista elämystaivasta.

Silloin joskus lauantai ja grillikioskista ostettu kokonainen broileri liittyivät yhteen. Herkullisen aterian ‘aihio’ oli lämpimässä foliopussissa. Ateriointi sijoittui aina saunomisen jälkeiseen hetkeen. Tässä lienee kysymys sekä yksityisestä että kollektiivisesta muistosta. Se on keskeinen osa kerrostunutta maiseman aikaa.

Kautta aikain on tanssittu yli arjen murheiden. Paikat ja sävelet ovat vaihtuneet, mutta hurmantunne on säilynyt muuttumattomana.

Menneiden vuosikymmenten nuorisolle tärkeät ravintolat olivat Onnimanni ja Puustelli. Niistä ensimmäinen jäi hiukan kuvan oikean reunan ulkopuolelle. Jälkimmäinen sijaitsi halki kaupungin kulkevan Kauppakadun oikeassa reunassa (melkein heti risteyksen jälkeen).

Onnimanniin ja Puustelliin liittyy myös perhemuistoja. Siksi molemmat paikat kuuluvat kiinteästi maiseman kerrostuneen ajan olemukseen.

Häät, hautajaiset ja lounassetelit sekä niillä maksetut yhteiset ateriat seisomapöydästä, ne merkitsevät lukuisten ihmisten tietoisuuksien läpi virranneita tuokioita. Nuo kotvat ovat sitten kerrostuneet sukupolvien ajaksi. Ruokamuistot ovat muistoista olennaisimpia.

Oikeassa reunassa on tyhjällä kentällä otaksuttavasti tivoliteltoa. Kauppakadun varrella oli aikansa – televisiosarjan *Onnen päivät* tapaan – muotiravintola Top Burger. Sekä tivoliin että Top Burgeriin yhdistyy kaksi karvasta kokemusta. Eli elämystaivas voi merkitä myös pettymys-taivasta. Silloin kyse lienee kokemuksesta eikä elämyksestä.

Olin jo kauan odottanut pääseväni maistamaan hattaraa ja pirtelöä. Joskus todellisuus on kuvitelmaa tylympi. En pitänyt kummankaan mausta enkä koostumuksesta. Sekin aika on kuitenkin virrannut lävit-seni ja kerrostunut osaksi maiseman aikaa. Riittääköön tässä yhteydessä pelkkä lyhyt maininta noista pettymyksistä.

Lähellä Kauppakadun toista päätä sijaitsi Virran pirtti. Se oli oman aikakautensa tärkeä kohtausta. Yläkerran lasikossa olivat houkutelevasti esillä suolaiset ja makeat herkkusuuvaihtoehdot. Ruokalistasta löytyivät munakkaat sekä ooppera- ja kappelileivät. Ruokajuomaksi sai myös keskisolutta. Ruokalistat tai nykykielellä usein menyyt (menut) ovat kuin paljonpuhuvia tuokiokuvia oman aikansa nykyhetkestä.

Kauppakatu päättyy Pirtinniemeen. Siellä sijaitsi (ja edelleen sijaitsee) konepaja. Elämystaivasmatka on siis edennyt torin laidan grillikioskista konepajan työpaikkaruokalaan. Grilliateria kuuluu vapaa-aikaan ja henkilöstöruokala-ateria työn sekä toimen arkeen. Koska ruoka on voimakas media, ovat ruoka-aikakertomukset myös ylisukupolvellisiä. Niissä ja niiden välityksellä entisyys on yhä olemassa: monien ikäpolvien läpi kulkeneena ajan virtana.

Varkauden taivas kaartuu myös nykykulkijan yllä. Se on kuin nyky-aikojen suuri kuvastin, olemisen ja ajan monivälkeinen peili. Siitä (ja siihen) heijastuva aikakauden omakuva on joskus särötön, toisinaan taas säröytynyt. Nykyaikojen kirjoma sen kuuluukin olla. Onhan oleminen olemukseltaan aina monikasvoinen.”

Kirjallisuus

- Aurén, S. 1949/1954. *Minun Pariisini*. Suomentanut M. Lehtonen. Helsinki: WSOY.
 Gulin, E. G. 1951. *Pyhiinvaellusretkellä Kreikassa*. Helsinki: Otava.
 Itkonen, M. 1993. Kronos ja kairos. Paluu itseen – Martin Heidegger ja Eeva-Liisa Manner. *Pohdin 8. Filosofinen aikakauskirja*. Toimittanut J. Varto. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta (FITTY), volume 42. Tampere: Tampereen yliopisto, 86–107.

- Itkonen, M. 1996. *Itseyteni ja toiseutesi – opettajuutemme jäljitetty maa. Esseistinen montaasi kasvatusfilosofian perusteiksi*. Väitöskirja. Kertoma ynnä Kestämä -elämykset. Mielen sisältö 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Itkonen, M. 1997. Dialogic or Dialogistic? Dialogicity or Dialogism? A Word of Warning against Rigor Metodologiae. Translated by R. MacGilleon. *Human Studies* 1 (20), 47–58.
- Itkonen, M. 2009. *Kulttuurikuvia kotomaasta. Filosofisia tutkielmia ajan ja paikan hengestä*. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisuja 80. Jyväskylä: Kampus Kustannus.
- Itkonen, M. 2012. *Aikaikkuna 1930-lukuun. Filosofisia tutkielmia suomalaisuudesta ja varkautelaisuudesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, opettajankoulutuslaitos.
- Itkonen, M. 2019. Eurooppa, Suomi ja ajan henki. Kulttuurimatalla V. A. Koskeniemen kanssa. M. Itkonen, V. A. Heikkinen ja S. Inkinen, *Maailman Turussa. Pohdinnallis-esseistisiä kulttuurikävelyjä Aurajoen rannoilla*. Haaga-Helian julkaisut 5/2019. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 19–76.
- Itkonen, M. 2021. Matkamies maailman turuilla. Yhden ajanjakson tilinpäätös. M. Itkonen, S. Inkinen ja V. A. Heikkinen, *Otteita ajasta. Murroskauden esseet*. Haaga-Helian julkaisut 10/2021. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 9–105.
- Itkonen, M. 2023. Vaeltaja tekee Varkauden. Esseistinen aikamatkamosaiikki. M. Itkonen, S. Inkinen ja V. A. Heikkinen, *Ajan ja paikan mosaiikkeja. Esseitä aikalaisille ja kotimaan matkaajille*. Haaga-Helia julkaisut 5/2023. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 11–146.
- Karén, L. 1960. *Lontoon kaduilta ja kujilta*. Helsinki: WSOY.
- Kares, O. 1978. *Myrskyä ja tyventä. Muistelmia vuosilta 1939–1952*. Helsinki: WSOY.
- Laurila, K. S. 1929. *Pariisin pakkasista Afrikan aurinkoon. Matkamuiistelmia*. Helsinki: Otava.
- Levas, S. 1963. *Kultaisen saaren kevät. Kirja Mallorcasta ja sen rakastavaisista*. Toinen painos. Helsinki: WSOY.
- Levas, S. 1966. *Ihmisiä Itämeren aurinkosaarella. Tarua ja totta Gotlannista*. Helsinki: WSOY.
- Rapola, M. 1959/1971. *Vaarin maisema. Uudistettu painos ynnä Omat maisemani*. Helsinki: Otava.
- Talvitie, S. 1965. *Itää ja länttä suomalaisin silmin*. Helsinki: Kirjapaja.

Kuvalähteet

Museovirasto. Kulttuuriperintöä kaikille.

Verkko-osoitteessa <https://museovirasto.finna.fi/>.

Valokuvat 1, 2 ja 4. Kuvaaja R. Roos.

Valokuva 3. Kuvaaja Pietinen.

Valokuva 5. Kuvaaja T. Kanerva.

Matti Itkonen

Päiviönsaaren pauloissa

Itsetutkistelullinen kotimatka

Olen astunut jälleen tähän kavennettuun paperitodellisuuteen: seison parketilla ja kuuntelen aikaorkesterin soittoa. Eri aikakaudet istuvat omissa kabineteissaan. Keittiössä valmistetaan ateriaa kohtalolle. Vuodet toimivat tarjoilijoina. Kassalla elämä ja kuolema velkovat saataviaan. Tanssin yli sotavuosien. Vaikka kalma seuraa kannoillani, ei se minua saavuta. Tämä on elämäntanssi: kulku kevein askelin kohti rauhan ja jälleerakentamisen vuosikymmeniä. Aikakaudella on kahdet kasvot. Toiset ovat surulliset ja kyynelten peittämät. Toisilla taas asuu hymy, valloittava valoisuus. Ensimmäiset ovat päättymisen kasvot. Jälkimmäiset kuuluvat alkamiselle. – M. Itkonen 2015, 50.



Valokuva 1. Funktionalistinen ajattomuushotelli.¹

Alkulause

Kotimatkan olemukseen yhdistyvät aina lähtö ja paluu. Siihen liittyy myös vääjäämättömästi aika, perspektiivillinen entisyselementti. Mikään ei synny tyhjästä: juuria vailla olevasta olemattomuudesta. Koti ja kulttuuri kuuluvat yhteen. Tietoisuus siitä merkitsee viljeltyneisyyttä, kultivoituneisuutta. Jos kotiseutusivistys irrotetaan kulttuurista, katoaa itse ideakin. Viljeltyneisyydessä asuu seikkoja, jotka joko sillä tai aiheina ovat olleet olemassa menneissä päivissä. Ne voisivat tarkoittaa jonkinlaisia entisaikojen olemassaoloviitteitä. Niitä ei ole nykyisyyttä – ei myöskään kotimatkaa.

Matkanteko

Itsetutkistelujen ohjenuoriksi voisikin nyt luoda kuvaannolliset termit kotimatka ja kotimatkantekijä. Silloin niihin sisältyisi kotimatkailututkimuksellinen, kotikaupunkitutkimuksellinen, tulevaisuudenkotitutkimuksellinen ja kotiruokakulttuurinen ulottuvuus. Konkreettisista kotonaolo-oppiaineista niihin kuuluisivat eritoten äidinkieli ja kirjallisuus sekä filosofia ja elämäkatsomustieto.

Kotimatkakasvatusta onkin perusteltua pitää monisyisenä ja -tasoisena itsetutkistelualana. Eli kotonaolo-oppiaineena sitä on mahdollista tarkastella oheisista näkökulmista. Muotona on dialogi, jossa vuoropuhelua käyvät ”Kuvaus” ja ”Sovellus”. Avauspuheenvuoro on siis teoreetikon, ja vastauksen tai kommentin lausuu soveltaja, Päiviönsaaren kotimatkaaja. Samalla aikaulottuvuudet limittyvät ja syntyy monitasoinen dialogos-todellisuus.

Tietoaine

Kuvaus: Ihmiselle tarjotaan riittävä määrä historiallista sekä ajantasaisista tietoa matkalla teoreettiseen, menetelmälliseen, tutkimukselliseen, sovellukselliseen ja ammatillisesti sivistyneeseen Päiviönsaari-asiantuntijuuteen.

Sovellus: Päiviönsaarta voitaisiin leikillisesti kutsua kaksoisvirran maaksi. Ylittäähän kotimatkaaja Ahlströminkatua vaeltaessaan Voimakanavan ja Pirtinvirran. Silloin hän etenee kirkon suunnasta kohti

Pirtinniemeä. Se on näidenkin tutkistelujen kulkusuunta. Hivenen sivussa tiestä, vasemmalla puolella oli ennen Valveen leipomo (tai myymälä). Siinä vanhassa ja vaaleassa puurakennuksessa tuoksui koddilta. Sen muistan selvästi. Myyjätädit olivat ystävällisiä. Vesirinkelit ja ranskanleipä, ne olivat tuoreina herkullisia. Niitä odotettiin ja kaivattiin. Muistelu ja kuvittelu ovat menetelmällisiä tutkimuskeinoja tässä kohdassa. Tuotoksena olisivat muistelmat. Sillä tavoin kotimatkaajana pystyn jäsentämään aihetta riittävästi sekä itselleni että mahdollisille lukijoilleni. Eli lopputuloksena syntyy historiallis-ajantasaisesti sivistynyt Päiviönsaari-asiantuntija. Ja selvennykseksi todettakoon: Päiviönsaaren pauloissa tai tenhoamana oleminen on ehdottoman myönteinen asia.

Taitoaine

Kuvaus: Ihmiselle annetaan esimerkiksi kirjoitus-, luku- tai vaikkapa novellin analysointitaito. Laajemmin hahmotettuna kyse on ulotteikkaasta taidosta ilmaista itseään.

Sovellus: Seuraavaksi kotimatkaaja – siis minä – siirtyy eteenpäin Walterin puiston vaiheille. Silloin joskus herätti ihmetystä ja luultavasti ärtymystäkin, kun rakennettiin ”hienostotaksiasema”. Sen oli suunnitellut arkkitehti, ja toteutus oli maksanut paljon. Vaalea puu oli hallitsevana elementtinä. Olikohan puulla yhteys talotehtaaseen ja Alvar Aallon suunnittelemiin tyyppitaloihin? Silloin ei puhuttu mediakriittisyydestä. Olisivat ihmiset joka tapauksessa tarvinneet ripauksen kriittistä lukua ja analysointitaitoa aiheesta kertoviin lehtiteksteihin perehtyessään. Ehkä he sillä tavoin olisivat rohkaistuneet esimerkiksi vastineiden tai mielipidetekstien kirjoittamiseen. Muutenkin puheisiin olisi saatu lisää perusteluita pelkän toistelun sijaan. Siten taito ilmaista itseään olisi monipuolistunut. Vai syyllistynkö nyt silkkään jälkiviisauteen? En syyllisty, niin rohkenen väittää. Onkin siis hyvä jatkaa pohdiskelevana flanöörinä esiintymistäni.



Valokuva 2. "Mutta kun menneistä ajoista ei enää ole jäljellä mitään ihmisten kuoltua, esineitten tuhouduttua, elävät pitkään yksin haju ja maku, muita hauraammat mutta elinvoimaisemmat, aineettomammat, sitkeämmät, uskollisemmat, ja ne elävät kuin sielut, muistavat, odottavat, toivovat kaiken muun raunioilla, kannattavat murtumatta, melkein olemattomana hiukkasena muiston valtavaa rakennelmaa." (Proust 1984, 58.) Lainausta on Marcel Proustin klassikkoromaanin *Kadonnutta aikaa etsimässä* ensimmäisestä osasta *Combray*. Aasinsillattakin tutkisteluillani on yhteys Proustin nerokkaiisiin pohdintoihin ajan olemuksesta. Otoksen hivenen sarjakuvamainen ilmiasu on tietoinen valinta. Tarkoitukseni on etsiä näkyvää ja näkymätöntä maailmaa. Osa Kaks Ruusua-ravintolan entisyydestä on jo kadonnut. Muistoissa se kuitenkin asuu edelleen. Kansankeittiö oli tuiki tarpeellinen tukikohta suurten joukkojen työpaikkaruokailussa. Muistan lihamurekkeen maun ja sen mukana ateriointituokioiden tunnelman. Myös jo pois nukkuneet ihmiset ja heidän äänensä palautuvat mieleeni. Jälkiruokakahvin tuoksu leijuu koko muistokudelman yllä. Onko Kansankeittiön ihanne sittenkään täysin hävinnyt. Vai jatkavatko hienostoravintolaksi luokitellun paikan arkilounaat sitä perinnettä? Jääköön tuo kiinnostava kysymys kuitenkin tällä kertaa vastauksetta.²

Taideaine

Kuvaus: Käsitellään ja opetellaan ymmärtämään kaunokirjallisuutta, teatteria, elokuvaa, mainosten kuvamaailmaa ja niin edelleen.

Sovellus: Palaan vielä lyhyesti edellisen kohdan viimeiseen virkkeyseen. Kun kutsun itseäni flanööriksi, lienen kotimatkaelämän vuossa nimettömänä kuljeskeleva muistelija. Tai niin taidan ainakin kuvitella olevani. Olen kuin oman elämäni elokuvassa: pääosan esittäjänä, kaikkietävänä kertojana ja katsojana yhdellä kertaa. Samalla oppinen ymmärtämään eri taidemuotoja ja niiden toimintatapoja. Teen kokeen. Waltterin puistossa on Sven Björklundin veistos ”Leijonan pää” vuodelta 1923. Se on sijoitettu kehyksiin ja vaikuttaa kurkottavan esiin kivimuurista. Leijonan suusta virtaa vettä edessä olevaan altaaseen. Tämä oli lapsuuteni leikki- ja taikapaikka. Vieressä oli Kansankeittiön kaunis ja puhutteleva rakennus. Sittenmin työpaikkaruokalasta kehkeytyi hienostoravintola, Kaks Ruusua. Jos muodonmuutoksen sijoittaisi mainosten mielikuvamaailmaan, kuka ojentaisi ruusuja ja kenelle? Olemisen koskettavin taideaine on elämä.

Välineaine

Kuvaus: Ihminen kykenee puhumaan esimerkiksi kokouksissa vaaditulla tavalla. Hän oppii hyödyntämään kirjoitettua ja puhuttua kieltä vaikuttamisen, taiteellisen esittämisen, vallankäytön tunnistamisen sekä tunteiden kuvauksen välineenä.

Sovellus: Kotimatka on kuljettanut minut moderniin ja tyylikkääseen tavarataloon, Sokokselle. Taitava somistaja on loihtinut todellisuuteen näyteikkunataidetta. Sitä katsojana varauksetta ihailen. Somistajan ajokiksi sopiikin persoonallinen Volkswagen Kupla. Tavaratalo muistuttaa muutenkin kokonaistaideteosta: siellä vallitsee rikkumaton osien sopusointu. Esteettisyys yhdistyy taidokkaasti käytännöllisyyteen. Vaikka asiat ovat kauniisti esillä, asiakas löytää vaikeuksitta etsimänsä tavarat. Tärkein ainesosa myönteisessä vaikutelmassa on kuitenkin ilmapiirin kodinomaisuus ja lämminhenkisyys. Se puuttuu nykytavarataloista. Vai enkö vain ollut silloin vielä oppinut havaitsemaan kielen erilaisia käyttötarkoituksia? Ehkä siis tietämättäni vaikutuin ovelasta indoktrinoinnista. Jospa ajan henkeä sävyttivätkin rehellisyys ja vilpittömyys? Ja ihmiset olivat kielellisiltä kyvyiltään ammatillisesti sivistyneitä. Niin haluan uskoa ja jatkaa ”muistoflanderaustani” seuraavaan paikkaan.



Valokuva 3. Kuva näyttää sen, minkä sana vain kielellisesti maalailee. Menneisyys on jäänyt elämään otokseen tallentuneena. Otoksessa kolme on läsnä monitasoinen aika. Vanhan Varkauden "aikataulu" ja edessä olevan rakennuksen päädyn suuri mainoskyltti ovat paljonpuhuvia: ne puhuvat entisyyden kuvakieltä. Otoksen vasemmassa reunassa pilkistävä kaunis talo on käynyt läpi melkoisen muodonmuutoksen. Ensinnä se pankkina oli rahamaailman ilmentäjä. Tätä nykyä se edustaa hengellistä todellisuutta. Siellä sijaitsee kirkkoherranvirasto. Muutos mammonasta sananjulistukseen on aikamoinen. Suunnilleen kuvauskohdassa oli ennen muinoin huoltoasema. Ei siihen aikaan edes puhuttu sähköautoista. Hivenen edessäpäin olivat ravintolat Aula ja Oscar's Pub. Niiden ruoka-annokset tarkoittivat tasokkuutta. Vieläkin muistikuvissani Oscar's Pubin pitsat ovat ylittämättömiä. Kadun vasemmalle puolelle, juuri kuvan ulkopuolelle jää ravintola Rosso. Aiemmin sen paikalla olleen ravintolan nimi oli Ruusan Rysä. Kummastakin minulla on hyvin myönteisiä makumuistoja. Otoksen oikean reunan ulkopuolella taas sijaitsee Harris's Food Factory. Sen paikalla oli entisnä aikoina huoltoasema. Leikkisästi voisikin todeta, että on siirrytty autonhuollosta ruokahuoltoon. Jonkinlaista kunnossapitoa kai molemmat merkitsevät. Paljon asioita jää nyt sanomattakin. Silti otoksen monitasoinen aika käynee näistä luonnehdinnoista selville ainakin osittain. Mieleeni kohoavat vielä nuoren Mika Waltarin sanat sykähdyttävästä teoksesta *Suuri illusio*: "Tosiasiaassa ikävöin kaupunkia, asfaltin, metallitomon ja bentsiinin tuoksua, – sitä hermostunutta kaipausta, joka pimenevinä iltoina kiertää hiljaisia katuja" (Waltari 1928, 7). Jotakin tuonkaltaista myös minä tällä muistomat kallani kuvittelen tavoittaneeni.

Elämysaine

Kuvaus: Luennoilla ja harjoituksissa ihmiselle tarjotaan tilaisuus esteettiseen elämykseen vaikkapa elokuvan, iskelmäyriikan tai valokuvien avulla. Oppimisessa elämyksellisyys merkitsee usein myös oivalluksellista suhdetta itseen, kulloiseenkin kohteeseen sekä maailmaan yleensä.

Sovellus: Olen kotimatkamiehenä saapunut Päiviönsaaren torille. Vai pitäisikö nykyisen ajan hengen mukaisesti puhua kotimatkamiesoletusta tai kotimatkahenkilöstä? Taidan silti pysytellä termeissä matkamies, matkalainen ja matkaaja. Saapuvilla on kioskien aikakausi. Siihen nykyhetkeen paluu onnistuu enää ainoastaan välillisesti: muistojen ja valokuvien avulla. Sokoksella oli oma kioskinsa, samoin Centrumilla. Sisäkioskin näkemyksellisesti rakennetusta näyteikkunasta ihailin usein erilaisia leikkikaluja. Ikkunanäkymä taisi toteuttaa esteettisen elämyksen ihanteen. Elävä elämä voitti silloin elokuvan. Torin reunalla sijaitti kioskien kioski, Tammisen kioski. Rakennus oli väriltään vihreä ja muotokieleltään paljonpuhuva. Jo myyntiluukun edessä oleva tiski teki vaikutuksen. Se oli leveä ja kuin lupaus edessäpäin odottavasta elämyksestä. Kioskin tuotevalikoima oli mykistävä. Sieltä tuntui löytyvän kaikkea. Asioitaessa rouva ja herra Tamminen loihdivat minuun tunteen yhteenkuuluvuudesta. Oivalsin olevani osa savolaisuutta ja varkauteleaisuutta. Puhuimme yhteistä kieltä. Kun pariskunnan kaunis tytär joskus oli vanhempiensa asemesta työssä, en tahtonut saada sanaakaan suustani. Ei tarvittu erillisiä luentoja eikä harjoituksia kotona olemisen tunteen herättämiseen. Todellisuus osoittautui iskelmäyriikan tarua ihmeellisemmäksi. Se oli itsetutkistelujen kannalta tärkeä havainto. Olin maailmassa, ja maailma oli minussa.

Kulttuuriaine

Kuvaus: Ihminen ymmärtää itsensä osana tiettyä kollektiivista eksistentiaalisuusrakennelmaa: kaistaleena suomalaisuutta historiallisen kehityksen nykyisyyskohtana ja määrätulevaisuuden suuntaan vierivänä elämänvirtana.

Sovellus: Päiviönsaaren torin laidassa, Keskus-Hotellin alakerrassa sijaitti Keskus-Baari. Sitä voisi kutsua tietynlaiseksi varkauteleaisuuden elämännäyttämöksi. Ymmärsin jo varhain kuuluvani esitettäviin kotona-olemiskappaleisiin. Harjaannuin toteuttamaan roolini luontevasti. Baari

torin kiinteänä osana merkitsi läpileikkausta aina yhdestä määränkyhetkestä kerrallaan. Ilmeisesti olenkin tehnyt kotimatkaani jo varsin kauan. Toimen ja työn arki näyttäytyi Keskus-Baarissa monitasoisesti. Kukin yksilö edusti silloin yhteistä eksistentiaalisuusrakennelmaa, jonka yksi nykyiskotva manifestoitui aina hänessä ja hänenä. Aamiaiset, päiväruoat ja vapaa-ajan oluet nautittiin baarin pöydissä. Siellä vaihdettiin kuulumiset ja kerrottiin ilot sekä surut. Nykyaika muuttui, samoin työ- ja kotielämä. Tarjoilija ei enää kantanut olutta pöytään. Eikä sitä tarjoiltu Oiva Toikan suunnittelemissa Krouvi-tuopeissa. Hienostuneisuus katosi. Arki ja juhla sekoittuivat toisiinsa. Elämänvirta vierähti kohti tulevaisuutta. Kotimat kallani olen ollut kaikkea tuota todistamassa. Kotimatkamies on myös kulttuurimatkamies. Entisyys kulkee mukana, kun eriaikaisten nykyisyyksien kautta vaellan uusien tulevaisuuksien suuntaan. Yhä maltan kuitenkin pysähtyä ja hiljentyä katselemaan sekä kuuntelemaan maailmaa. Muuten kotonaolijan itseymmärrys ei syvene. Silloin matkanteossakaan ei ole enää mitään mieltä. Ja Päiviönsaaren tori on flanöörin kuljeskelujen päätepiste.

Yhteisöaine

Kuvaus: Yhteydenpidon yksi koti on kieli, yhteisymmärryksen tyysija. Verkkotodellisuudessa ryhmän sisäinen yhteenkuuluvuus vahvistuu. Samalla tarjoutuu tilaisuus erottautua muista ryhmistä sekä muusta ulkoisesta maailmasta.

Sovellus: Jo aivan pienestä pojasta lähtien halusin oppikouluun ja lyseoon. Muita vaihtoehtoja ei ollut. Näin untakin pääsykokeista, joista minua vanhemmat pojat kunnioittavasti puhuivat. Usein näin saman unen: lensin kohti lyseota ja liian lähellä maanpintaa. Estäjät koettivat saada kiinni vaatteistani ja lentoni pysäytetyksi. Jos he olisivat onnistuneet tehtävässään, en olisi päässyt lyseoon, sittemmin Päiviönsaaren lukioon. Ajattelin ennen, että lyseolaisilla oli oma salakielensä, jota ulkopuoliset eivät ymmärtäneet. Se sitten liitti lyseolaiset yhteen, kiinteäksi joukoksi. Yksi sivistysaikakausi päättyi, kun koulurakennus purettiin. Enää eivät oppilaat kokoonnu koulun pihalla yhteen. Paikalla on vain tyhjä aukio. Nykyisin entiset lyseolaiset muistelevat keskinäisiä hetkiään verkkotodellisuudessa. Yhdessäolo tapahtuu esimerkiksi Facebook-maailman suljetuissa ryhmissä. Silloinkin yhteydenpidon keskeinen koti on kieli. Ympäristö vain on vaihtunut todellisesta todel-

lisuudesta tekotodellisuudeksi. Silti kieli tarkoittaa yhteisymmärryksen ja yhteenkuuluvuuden tyyssijaa. Minun mieleni kotimatkaajana täyttää haikeus. Menneisyyden konkreettinen kotonaolemisareena on poissa. Ei ole enää omaa turvapaikkaa erottautua muusta maailmasta. Yhteisö hajosi erillisiksi yksilöiksi. Yhdestä suuresta yhteismaailmasta tuli monta pientä yksityismaailmaa. Nyt kotimatkanani on kuitenkin taas jatkuttava ja minun keskityttävä pohdiskelemaan uusia asioita.



Valokuva 4. Silloin joskus Varkaudessakin vallitsi kahtia jakautunut nykyaika. Virkamiesklubi ei ollut kaikille avoinna. Herrat sinne pääsivät, niin ajateltiin ja etenkin puhuttiin. Työväestöllä ei ollut Virkamiesklubin tiloihin menemistä. Sisällissodalla oli pitkä varjo. Sen polarisoiman kansakunnan elämä jatkuu poliittisessa kielenkäytössä edelleen: varsin heppoisin perustein käytetään yhä haukkumasanoja "lahtari" ja "punikki". Vallitseva nykyaika on muutenkin hyvin kahtia jakautunutta. Ovat olemassa oikeanlaiset "me", ja sitten ovat "he", jotka eivät kuulu "meihin". Tuttuus ja omuus ovat oivia asioita. Vieraus tai toiseus on toisessa ihmisessä kavahduttava piirre. Usein siihen suhtaudutaan kielteisesti, jopa vihamielisesti. Toiseudella ja omuudella ovat siis edessään erilaiset tulevaisuudet. Tuntuu kuin Klubin palaneet rauniot olisivat vertauskuva nykyisyyden eksistentiaalisesta dikotomiasta. Todellisuuden kaksijakoi-

nen luonne vain tuntuu korostuvan, kun menneisyyttä ja nykyhetkeä tarkastellaan rinnakkain. Sivistys ja arvokkuus kuuluivat entisyyteen. Pinnallisuus, populistisuus ja rahvaanomaisuus hallitsevat nykyaikaa. Uusi hallitus vaikuttaa tavoitteillaan ja toimillaan vielä tarkoituksellisesti jyrkentävän yhteiskunnan polarisoitumista. Se herättää huolta. Olemisohjeeksi nykyaikalaisille sopisivat Mika Waltarin sanat taidokkaasta *Palava nuoruus* -romaanista. Tämän hetken lukijaakin ne koskettavat: ”Juhani tiesi, että hänet ja hänen sukupolvensa oli luotu elämään ihmiskunnan suuren murroksen aikaa, levottomuuden, hädän ja veristen mullistusten aikaa, joka tallasi poluksi jalkoihinsa ne, jotka tahtoivat astua syrjään intohimon tieltä. Heille eivät viittoneet ulkonaisen maineen kalpeat laakerit, mutta heidän tehtävänsä oli säilyttää ja kartuttaa ihmiskunnan henkinen pääoma tulevaisiin aikoihin.” (Waltari 1935, 504.) Ajattomalla tavalla viisaita ovat Waltarin sanat yhä. Niistä kannattaa ottaa vaarin.

Itseymmärrysaine

Kuvaus: Eritasoiset itseoivallukset, syvälliset minuuselämykset toteutuvat esimerkiksi taiteen välityksellä. Ihminen pystyy vastaamaan kysymyksiin: ”Kuka olen? Miten olen? Miksi olen?”

Sovellus: Liekit veivät Varkauden Virkamiesklubin. Warkauden Klubbiksikin sitä kutsuttiin. Olen kotimat kallani nähnyt, kuinka arvokkaan näköinen hovimestari otti vastaan alkoholijuomalähetystä. Juomat kuljetettiin salaperäisen seikkailuportin läpi sivuovelle. Äkeä vanha mies, otaksuttavasti talonmies, asui yhdessä piharakennuksista. Häntä ei ole enää, ei myöskään piharakennuksia. Sukulaisteni ja ystäväni häitä olen Klubin arvokkaassa miljöössä tanssinut. Taidenäyttelyssä olen siellä vierailut. Poikavuosina myin Klubin keittiöön pyydystämiäni kaloja. Niillä rahoilla sitten ostin lähellä sijainneesta urheiluliike Karjalaisesta uusia vieheitä. En päässyt selvyteen, millaisille arvovieraille pyydystämistäni kaloista valmistetut gurmeeateriat tarjottiin. Kotimatkaajana mielessäni on myös Klubin takana sijainnut luola. Siellä oli syksyn pimenneinä iltoina jännittävää istuskella. Klubin piha-alue oli hieno ja harmoninen puisto. Sen kesäinen vehmaus reaalisti syvällisen minuuselämyksen. Tai en sitä silloin aikoinaan itseoivallukseksi käsittänyt. Vasta myöhemmin olen tajunnut, että Klubi on ollut merkityksellinen paikka oman kotonaolemistarini kehkeytyksessä. Tenniskenttä purettiin uimahallin tieltä. Nyt Klubin paikalla ovat padelkentät. Tulevaisuus ja mailapeli syrjäyttivät historian ja kulttuurin. Kotimatkamiehenä kuulun tuohon jo kadonneeseen aikakauteen. Eli olen ymmärtänyt, kuka, miten ja miksi olen. Minun nykyaikani on takanapäin. Onko havainto lohduton? Sitä jään vielä mietiskelemään.



Valokuva 5. Sinitaivas kaartuu modernin miljöön yllä. Näkymä muistuttaa alkutilanetta, josta elämän elokuva alkaa. Kyse on uutta aikaa esittelevästä, urbaanin arkkitehtuurin taidefilmistä. Tuonkaltainen ympäristö on omiaan synnyttämään mielikuvia, muistoja ja unelmia. Moniajallisuus on tuon lapsuuteni taika- ja seikkailupaikankin keskeisin ominaisuus. Yrjö Lindegrenin suunnittelemaat Pehesaari (1952) ja eritoten Varkausaari (1953) ovat kuin sodanjälkeisen valoisan tulevaisuuden toivontäyteisiä airuita. Ne ovat myös muotokieltään ja yksityiskohdiltaan harvinaisen onnistuneita ja näyttäviä rakennustaideluomia. Varkausaarella toimi elokuvateatteri Keskus-Kino. Rakennuksessa sijaitsi myös kahvila Paula. Sen entisen terassin paikka näkyy talon vasemmassa reunassa. Viereinen kaunis rakennus oli alkuaan Tehtaan hotelli. Siinä nykyisin oleva museo siirtyy syyskuussa toisiin tiloihin. Toivottavasti historiallisesti arvokas rakennus ei jää tyhjilleen. Varkausaaren erityispiirteenä on kattoterassi. Sieltä avautuu näkymä kauas sinisinä kimmeltäville vesille. Se tuo mieleen ajatuksen metafyyisistä tai yliajallisista pisteistä, josta tähyilijä pystyy näkemään loitolle menneisyyteen ja pitkälle vielä saapumattomaan tulevaisuuteen. Mielikuvituksellisuutta tarvitaan, jotta johonkin paikkaan saadaan puhallettua keronnallisuuden henki. Ei ihminen aikaseikkailuun muuten kykene osallistumaan. Sellaisilla muistomatoilla Marcel Proustkin romaanisarjansa päätösoasassa *Jälleenlöydetty aika* vaelsi. Suomentaja Annikki Sunin loppusanat lukijalle ovat hyvin ilmaisuvoimaiset: "*Belle époque* on mennyttä; lapsuuden haavekuvat törmäävät todellisuuteen. Kertojalle jää yksi tehtävä: luoda kirjallinen taideteos, löytää mennyt aika ja sijoittaa henkilönsä Aikaan. Tuloksena on romaanisarja, joka alkaa '*Longtemps*' ja päättyy '*dans le Temps*'. Pitkät ajat ja paikka Ajassa." (Suni 2017, 436.)

”Kotiaine”, kotonaolemisaine

Kuvaus: Ihminen voi määritellä itsensä osaksi tuttua miljöötä: sitä suomalaisuuden elämismaailmaa, joka hänet on kulttuurisesti synnyttänyt ja muokannut.

Sovellus: Kotimatkalaisena olen tullut kuljeskelujeni kohokohtaan: taika-aikaan ja -paikkaan. Eksistentiaalisessa salaisuuskulmauksessa, Ahlströminkadun ja Wredenkadun risteyksessä, sijaitsee lapsuuteni syksyisten leikkien olemisnäyttämö. Muotokieleltään uutta aikaa edustavien ja silmää yhä miellyttävien Pehesaaren ja Varkausaaren sisäpihalle jää suojaisa alue, turvasatama. Siellä on myös Väinölä. Se edustaa Varkauden sykähdyttävintä rakennustaidetta. Samaa arkkitehtonisuuden näkemyksellisyyksieltä puhuu myös entinen Tehtaan hotelli, nykyinen museo. Taidekeskus Väinölä on arvokas paikka arvokkaassa ympäristössä. Leikimme ”Ajoskia” pimeinä loppukesän iltoina. Minua vanhempi poika sanoi minulle silloin kohteliaisuuden, jonka vieläkin muistan. ”Juokset kuin susi, äänettömästi ja nopeasti”, hän tokaisi yrittäessään minua turhaan tavoittaa. Talvisin pihalla oli luistinrata. Silloin pelattiin jääkiekkoa hyvin innostuneesti. Olen edelleen osa tuota tuttua miljöötä. Se merkitsee kotikontua, joka on minut kulttuurisesti synnyttänyt ja muokannut. Siitä olen kiitollinen, liikuttunutkin. Kotimatkalaismietiskelyni jatkukoot.

Aika-aine, nykyaika-aine

Kuvaus: Kulttuuri muuttuu, samoin elämänsisällöt. Kotonaolo-oppiaineeseen ne tuovat uudenlaisia elementtejä. Ammatillisesti sivistynyt ihminen pysyttelee herkeämättä valppaana ja tuntee oman nykyaikansa.

Sovellus: Mitä kotimatkaaja tarkoittaa, kun hän väittää tuntevansa oman nykyaikansa? Kiihvastahtisen nykyisyyden kouluma aikalainen kysyy häneltä varmasti, mitä hyötyä oman nykyajan tuntemisesta on. Minkä tähden kenenkään pitäisi nykyaikaa etsiä? Mitä siinä mukamas on löydettävää? Koska kulttuuri ja elämänsisällöt muuttuvat, sama maailma merkitsee eri-ikäisille ihmisille eri maailmaa. Sen ymmärtäminen auttaa myös vallitsevan ajan hengen ymmärtämisessä. Kun seison uimahallin paikoitusalueella ja katson Tyyskän sekä Navitas-rakennuskokonaisuuden suuntaan, näen maiseman menneisyyden silmin. Siellä ne yhä ovat, korkeat puruvuoret, junarata, vihreäkattoiset autotallirivit

sekä kiskojen ja Pirtinvirran rannan välillä liikkuvat kuljettimet. Ihminen ei kunnioita vettä. Hän on sen juoma- ja uimakelvottomaksi liannut. Onneksi asenteet ovat sittemmin muuttuneet ja luontoa osataan jo kunnioittaa. Veturin pilli viheltää. Juna on tullut lyseon ja entisen saunan sivuitse sekä kosken ja Klubin aidan viertä kaarrekohtaan. Sitten se jatkaa kulkuaan kohti Pirtinniemeä ja konepajaa. Kotimatkamiehenä päätän käydä ostamassa kioskista virvoitusjuomaa. On valittava joko Markkasen tai Pehesaaren kioski. Päädyn idyllisen ja vihreäksi maalatun Markkasen kioskin asiakkaaksi. Löydän mieluisan virvoitusjuoman. Olenko ollut koko kotonaolemisaikani valppaana ja pyrkinyt tuntemaan oman nykyaikani? Enpä usko. Vasta filosofiset kysymyksenasettelut ovat havahduttaneet minut aikalaihavainnoinnin tähdellisyyteen. Kun oppii esittämään oikeita kysymyksiä, ymmärtää maailmasta jo lukuisia asioita. Sellainen ihminen lienee olemukseltaan kotimatallisesti sivistynyt.



Valokuva 6. Puunjalostusteollisuus on vaihtunut tieto- ja viestintäteollisuudeksi. Kalastusverkkojen tilalle ovat tulleet tietoverkot. Konkreettisten kalojen sijaan nykyisin kalastellaan tietoja. Ihmisiä kehoitetaan verkottumaan. Olemistavan ihanteena on mahdollisimman laaja verkosto. Harjoitetaan verkkoasiointia. Kohdataan verkkohyökkäyksiä. Esiinnytään tekotodellisuudessa verkkohahmoina. Vaelletaan verkkoavaruudessa.

Allekirjoitetaan verkkoadresseja. Asuuko itse kunkin sisällä ikioma avatar? Yhtäkkiä kuuluu laivan sireenin surumielinen huuto. Se kiirii todellisesta todellisuudesta eletyn elämän maailmaan. Laiva lipuu virrassa verkkaan Navitas-kompleksin editse. Ääni synnyttää muistoja. Ne juontuvat entisyyteen vaipuneesta ajasta. Myös silloin joskus, kauan sitten, laivan sireeni soi surullisesti iltahämärässä. Se oli menneisyyden hinaaja, joka veti tukkinippuja perässään. Puuta kutsuttiin vertauskuvallisesti vihreäksi kullaksi. Samanniminen oli Valentin Vaalan vuonna 1939 ohjaama *Vihreä kulta* -elokuvakin. Se perustui Hella Wuolijoen salanimellä Juhani Tervapää kirjoittamaan näytelmään vuodelta 1938. Vaalan filmiä on kutsuttu tulevaisuutta enteillen ekoelokuvaksi. Kuvassa on kuulas suvi-ilta. Maisema lepää sinitaivaan alla. Valokuvakin edustaa jonkinlaista keinotodellisuutta: välillistä näkymää kohteeseensa. Ei ihminen lumetodellisuudessa ikäänny. Ryppyjä tulee oikean maailman ihmiselle, ei hänen virtuaalihahmolleen. Vain todellisen todellisuuden asujaa pystyy André Maurois sanoillaan Marcel Proustista koskettamaan: ”Nimenomaan hänen [Proustin] innoitukseksi on tuonut ulottuvillemme vuosia sitten kuolleitten orapihlajien tuoksun, ja sen voimasta niin monet miehet ja naiset jotka eivät ole nähneet Ranskaa eivätkä tule sitä näkemäänkään, ovat iki-ihastuneina hengittäneet lempeän sateen lävitse kantautuvaa, näkymättömien, katoamattomien syreenien tuoksua” (Maurois 1984, 317). Ehkä lukijan sisäinen avatarkin liikuttuu. Ainakin mielikuvituksessa.

Tila- tai paikka-aine

Kuvaus: Laadullisen moninaisuuden ihanne vallitsee. Kontekstuaalinen ymmärrys on ihmisen tähdellinen työväline: eri paikoissa ja eri aikoina samat asiat voidaan tehdä vaihtelevilla tavoilla hyvin.

Sovellus: Moneus ykseydessä, sen näkeminen on aikalaisymmärryksen kannalta olennaista. Ihmiset tai ikäpolvet eivät ole kopioita toisistaan. Niihin molempiin yhdistyy ainutkertaisuuden elementti. Ihmishistoria ei ole monistuskoneella toteutettavissa. Pirtinvirran ylittäneistä silloista on enää muutama kivipaasi jäljellä. Auto- ja junasilta on purettu jo aikoja sitten. Myös kävelysilta on lopullisesti kadonnut. Ei ole enää konehuonettakaan. Poissa ovat ne suuret rattaatkin, jotka mahdollistivat sillan avaamisen tarvittaessa. Ei ole virran keskellä ohjaimiakaan, jotka auttoivat tukinuitossa. Sillalla oli salaperäinen oranssi valaistus. Se sai tutut asiat näyttämään tuntemattomilta. Edelleen konepajan edessä on Kansallis-Osake-Pankin entinen ja funktionalistinen pankkirakennus. Sen pääsisäänkäynnin lippa puhui modernismin muotokieltä. Oli rakennuksessa silloin muinoin Alkokin. Nuo asiat kuuluvat minun kotimatkaani. Jonkun toisen kotimatka samoissa maisemissa sisältää erilaisia ainesosia. Kenenkään kotimatka ei ole jonkun toisen kotimatkaa parempi tai oikeampi. Se on vain hänen kotimatkinsa, joka poikkeaa

minun kotimatkastani. Molempien kotimatkat ovat yhtä oikeita. Sen tosion oivaltaminen merkitsee moninaisuuden ihanteen toteutumista. Silloin itse kukin matkalaisista voi tuntea saapuneensa kotiin. Ja sopu-sointu on karkottanut eripuraa.

Nuo edellä mainitut ulottuvuudet esiintyvät usein päällekkäin, sisäkkäin ja limikkäin. Niitä saattaa olla vaikea erottaa toisistaan – ja ehkä aina niin ei ole tarpeellista tehdä. Tuo havainto sopii jokaisen kotimatkalaisen toimintaohjeeksi. Sillä tavoin kaikille jää myönteisiä ja valoisia kotimatkamuisia. Kun muistaa taitaa kotimatkataivaltaan hymyssä suin, vastaantulijatkin hymyilevät takaisin. Ilo on surua parempi kotimatkakumppani.

Loppulause

Kotimatkan ideaa voidaan tarkastella eri tavoin. Se pystytään ymmärtämään myös arkikielenkäytöstä poikkeavasti. Niin on tehty näissä tutkisteluissa. Yhdestä asiasta oltaneen kuitenkin samaa mieltä: kotimatkaan on sisällyttävä ajatus lähdön ja paluun vuorottelusta. Joskus valtaa matkaajan tunne, että muutoksen vauhti on liian vinha. Tavataan puhua kotikulttuurin kriiseistä. Mukana kehityksessä kotimatkantekijän on silti yritettävä pysytellä. Vaikka menneisyyteen jäävää ja jo jäänyttä nykyaikaa kaipaisikin, on silti koetettava takertua alati enemmän medioituvaan maailmankuvaan ja ohuemmalta tuntuvaan sivistysihanteeseen. Väheksyvä, ylimielinen suhtautuminen entisyyteen on pinnallista ajatteleminen. Ei mennyt ole lakannut olemasta, jos sen varhemmat tunnusmerkit ovat uponneet jonnekin nykyhetkisten ilmenemismuotojen uumeniin. Nykyaikojen etsijä, kotimatkaaja on kyllä havaitseva, että läsnä olevan kulttuurin takaa kuultavat myös kaikki eilispäivät. Siksi hänellä on lupa hymyillä.³

Huomautukset

1. Tässä kohdassa olen aikaisempaan tapaani sanallistanut kuvan. Olen siis kirjoittanut tekstin etukäteen valitun valokuvan perusteella. Otoksissa 2–6 olen edennyt päinvas-
taisessa järjestyksessä: kielestä kuvaan. Eli olen kuvallistanut sanan, valmiiksi olemassa
olleen kirjoituksen. Innoittajanani on toiminut tohtori, yliopettaja V. A. Heikkisen
(2023) oiva tapa yhdistää esseissään sana ja kuva toisiinsa. Samankaltaisesti menetteli
myös kirjailija Olavi Paavolainen laatiessaan hurmioituneita aikalaiskuvauksiaan
tyylikkääseen *Aitta*-lehteen 1920-luvulla.

Otosten 2–6 kuvateksteillä on erilainen merkitys kuin otoksessa yksi. Niitä voisi
kutsua itsenäisiksi pienoisesseiksi tai kulttuurisiksi tuokiokuviksi. Vastaavanlaista
menettelytapaa aion soveltaa niin ikään joissakin tulevista tutkielmistani. Erityisen
hyvin se tuntuisi käyvän syvällisiin sivistystutkisteluihin. Nyt toteutuu vain tämä
lyhyehkö aloituskokeilu.

2. Marcel Proustin kiinnostavia kuvauksia ajan ja muiston merkityksestä sovelletaan
syvällisemmin esseeni edetessä. Aihe on niin tärkeä ja mielenkiintoinen, ettei sitä pidä
sivuuttaa pelkällä lyhyellä maininnalla. Seikkaperäisempiin tarkasteluihin minut
innosti Hannu Mäkelän mainio teos *Proust on Proust*. Aivan erityisen imponoiva oli
tämä kohta: ”Proustille on ollut tärkeä käsitys siitä, että jokaisella meillä on paikkamme
Ajassa; että tämä paikka jatkuvasti laajenee elämän ja kokemusten ja muistojen myötä.
Se aika on meidän sisimmässämme ja sen pituus todella lisääntyy vuosi vuodelta niin
kauan kuin täällä kuljemme. Sisimpäämme kukin meistä kerää muistonsa ja mennei-
syytensä tärkeät ja vähemmän tärkeätkin hetket.” (Mäkelä 2023, 162.) Sisäisen ajan
virran tutkisteluihin siis palaan hiukan tuonnempana.

3. ”Alkulauseessa” ja ”Loppulauseessa” näkyy Martti Rapolan (1965) vaikutus. Hänen
sanankäyttönsä on innostanut minuakin luoviin pohdintoihini. Aivan eritoten minua
on kuitenkin innoittanut tohtori, kulttuurintutkija Sam Inkisen (2023) ulotteikas, aja-
tuksia herättävä ja suurta kirjallisuudentuntemusta ilmentävä esseistiikka.

Kirjallisuus

- de Beauvoir, S. 1958/1987. *Perhetytön muistelmat*. Suomentanut A. Suni. 2. painos.
Helsinki: Kirjayhtymä.
- Benjamin, W. 1939/1986. *Silmä väkijoukossa. Huomioita eräistä motiiveista Baudelairin
tuotannossa*. Suomentanut A. Alanen. Odessa esseekirjasto. Helsinki: Odessa.
- Bolgár, M. 1998. *Kaikki tuo jota ikäväksi kutsut*. *Muistelma*. Helsinki: WSOY.
- Heikkinen, V. A. 2023. Kokemusten talo. Hotelli Haagan liiketoiminta- ja mikroymp-
päristöt pääkaupunkiseudun matkailu-, hotelli- ja ravintola-alan muutoksen
kuvastimena. M. Itkonen, S. Inkinen ja V. A. Heikkinen, *Ajan ja paikan mosaiikkeja*.
Esseitä aikalaisille ja kotimaan matkajille. Haaga-Helia julkaisut 5 / 2023. Helsinki:
Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 147–260.

- Inkinen, S. 2023. Supermoderni tilanne. Nykyaikaa etsimässä eli tulenkantaja-aikalaisen mosaiikkihavaintoja tieteen, taiteen, teknologian, filosofian, kulttuurin ja ikuisen viisauden äärellä. M. Itkonen, S. Inkinen ja V. A. Heikkinen, *Ajan ja paikan mosaiikkeja. Esseitä aikalaisille ja kotimaan matkajille*. Haaga-Helia julkaisut 5/2023. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 261–538.
- Itkonen, M. 2009. Once I Was. A Philosophical Excursion into the Metaphors of the Mind. Translated by R. MacGilleon. *Analecta Husserliana. Existence, Historical Fabulation, Destiny*. Volume IC. Edited by A.-T. Tymieniecka. Dordrecht: Springer, 155–201.
- Itkonen, M. 2010. Finnishness as a Soulscape Revisited. A Mind's Journey into Space, Time and Humanity. Translated by C.-R. Häkkinen. English translation checked by G. Hughes *Daseinsanalyse. Jahrbuch für phänomenologische Anthropologie und Psychotherapie* 26. Herausgegeben von H. Reck. Zürich: Internationale Vereinigung für Daseinsanalyse, 100–121.
- Itkonen, M. 2012a. *Aikaikkuna 1930-lukuun. Filosofisia tutkielmia suomalaisuudesta ja varkauteleaisuudesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, opettajankoulutuslaitos.
- Itkonen, M. 2012b. Kulttuurimatalla maailmassa. Filosofinen tutkielma ajasta, olemisesta ja suomalaisuudesta. *Mielin kielen kaupungissa. Esseitä ruoka- ja matkailukulttuurista*. Toimittaneet M. Itkonen ja V. A. Heikkinen. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 137–193.
- Itkonen, M. 2015. Minä, kameleonttikuluttaja. Tutkielma toden ja tarun rajamailta. *Kameleonttikuluttajan paluu. Aikamatkaja kotiseutua, maailmankylää ja elämystä etsimässä*. Toimittaneet M. Itkonen, V. A. Heikkinen ja S. Inkinen. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 15–106.
- Itkonen, M. 2017. Tilallinen Varkaus. *Varkaus satavuotiaassa Suomessa*. Toimittanut H. Itkonen. Varkaus: Klubin Kirjasto, 21–28.
- Itkonen, M. 2018. Sormunen, Itkonen ja murroskohtien Suomi. Kokeellisia tutkielmia henkisen kulttuurin tilasta. *Kokeellinen kameleonttikuluttaja. Kokemuksellisia tutkimusmatkoja satavuotiaaseen Suomeen*. Toimittaneet M. Itkonen, V. A. Heikkinen ja S. Inkinen. Haaga-Helian julkaisuja 5/2018. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 11–82.
- Itkonen, M. 2019. Eurooppa, Suomi ja ajan henki. Kulttuurimatalla V. A. Koskeniemen kanssa. M. Itkonen, V. A. Heikkinen ja S. Inkinen, *Maailman Turussa. Pohdinnallis-esseistisiä kulttuurikävelyjä Aurajoen rannoilla*. Haaga-Helian julkaisut 5/2019. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 19–76.
- Itkonen, M. 2020. Valiant, vital and virtuous – A time-snap review. English translation by G. Hughes. *European Journal of Multidisciplinary Studies*. Volume 5, Issue 1, 17–25. Verkko-osoitteessa https://revistia.com/files/articles/ejms_v5_i1_20/Itkonen.pdf. (Luettu 16.8.2023).
- Itkonen, M. 2021a. Matkamies maailman turuilla. Yhden ajanjakson tilinpäätös. M. Itkonen, S. Inkinen ja V. A. Heikkinen, *Otteita ajasta. Murroskauden esseet*. Haaga-Helian julkaisut 10/2021. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 9–105
- Itkonen, M. 2021b. A Modern-Day Diary. Notes for Future Humans. English translation by G. Hughes. *European Journal of Social Sciences* 4 (2), 128–147. Verkko-osoitteessa https://revistia.org/files/articles/ejss_v4_i2_21/Itkonen.pdf. (Luettu 16.8.2023).

- Itkonen, M. 2022. Neo-Retro Civilization. A Philosophical Celebration of Language and Ideas. English translation by G. Hughes. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*. Special Issue, December, 161–170. Verkko-osoitteessa http://www.tojet.net/special/2022_12.pdf. (Luettu 16.8.2023).
- Itkonen, M. 2023a. Kulttuurin kuultokuva. Kaksinpuhelu yksin. *Sirius: eNorssi-verkoston lehti*, 2/2023, 56–63. Verkko-osoitteessa https://issuu.com/enorssi/docs/sirius_2_2023a. (Luettu 16.8.2023).
- Itkonen, M. 2023b. Vaeltaja tekee Varkauden. Esseistinen aikamatkamosaiikki. M. Itkonen, S. Inkinen ja V. A. Heikkinen, *Ajan ja paikan mosaiikkeja. Esseitä aikalaisille ja kotimaan matkaajille*. Haaga-Helia julkaisut 5/2023. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 11–146.
- Krohn, E. 1948. *Henkisen kulttuurimme kohtalo*. Jyväskylä: Gummerus.
- Kähkönen, S. 2010/2011. *Vihan ja rakkauden liekit. Kohtalona 1930-luvun Suomi*. Nidotun laitoksen ensimmäinen painos. Seven. Helsinki: Otava.
- Kähkönen, S. 2004/2016. *Jään ja tulen kevät. Romaani*. Seven. Helsinki: Otava.
- Matson, A. 1947/1969. *Romaanitaide*. Kolmas painos. Forum-kirjasto, F 22. Helsinki: Tammi.
- Maurois, A. 1949/1984. *Marcel Proust*. Suomentanut I. Tuomikoski. Helsinki: Otava.
- Mazzarella, M. 2018. *Alma. Edelläkävöijän tarina*. Suomentanut R. Rintamäki. Helsinki: Tammi.
- Mäkelä, H. 2023. *Proust on Proust. Matka aikaan, paikkaan ja ihmiseen*. Helsinki: Levoton lukija.
- Paavolainen, O. 1929. *Nykyaikaa etsimässä. Esseitä ja pakinoita*. Helsinki: Otava.
- Proust, M. 1919/1984. *Kadonnutta aikaa etsimässä. Swannin tie. "Combray"*. Kolmas painos. Suomentaneet P. Peltonen ja H. Nurminen. Helsinki: Otava.
- Proust, M. 1927/2017. *Kadonnutta aikaa etsimässä 10. Jälleenlöydetty aika*. Suomentanut A. Suni. Helsinki: Otava.
- Proust, M. 1905/2023. *Lukija*. Suomentanut S. Laurinen. Basam Books klassikko. Helsinki: Basam Books.
- Rapola, M. 1965. *Pelto jää taakse. Esseitä ja impressioita*. Helsinki: WSOY.
- Sartre, J.-P. 1964/1965. *Sanat*. Suomentanut R. Moberg. Helsinki: Otava.
- Waltari, M. 1928. *Suuri illusioni. Romaani*. Kolmas painos. Porvoo: WSOY.
- Waltari, M. 1935. *Palava nuoruus. Romaani*. Helsinki: WSOY.
- Waltari, M. 1929/1954. *Yksinäisen miehen juna*. M. Waltari, *Yksinäisen miehen juna – Lähdin Istanbuliin*. Porvoo: WSOY, 7–177.

Kuvalähteet

Valokuvat 1–6. Yksityiskokoelma. Kuvaaja M. Itkonen. Tekijän hallussa.

Matti Itkonen

Kulkija koulumaassa

Alkusanat

Koulumaan kulkija on jälleen myös aikavaeltaja. Hänen olemismatkansa siis suuntautuvat nykyhetkestä menneisyyden muistoihin ja tulevaisuuden kuvitelmiin. Silloin maailma väkisinkin repeää kahteen osaa: Entisyydessä sijaitsee onnenaika. Vastaisuudessa odottavat haave- tai kauhukuvat. Nykyisyys merkitsee ajan virran läpikulkupaikkaa. Tarkoittaa se tietysti myös tarkkailukohtaa, joka toimii aikamatkojen alku- ja päätepisteenä. Siellä havainnot sonnustetaan sana-asuunkin. Eli nykyaika on niin ikään kulkijan kielikoti. Se on paikka, jossa esseistiikkaa luodaan. Kirjallinen muoto on yritys muuttaa ajallisuus ajattomuudeksi.

Nyt jatketaan ”Päiviönsaaren pauloissa” -esseessä aloitettua keikilua. Tutkailujen alkuna on jo olemassa oleva teksti. Sitä voitaisiin pitää jonkinlaisena teoriaosiona tai teoreetikon alustuspuheenvuorona. Tässäkin kohdassa tavoitteena on kuvittaa valmis kirjoitus. Siitä syystä kuvatekstillä on taas tavanomaista syvällisempi merkitys. Teoreetikon puheenvuoroon vastataan siis sekä kuvallisesti että sanallisesti. Eli kyse lienee multimodaalisesta menettelytavasta. Samalla syntyy myös kielikuvia ja kuvakieltä.

Ensin on aina teoreetikon puheenvuoro. Siihen sitten vastataan sovelluksellisella puheenvuorolla. Siten saadaan aikaan ulotteikas vuoropuhelun tutkistelumaailma. Jos otoksia on kaksi tai useampia, yhteinen kuvateksti sijoittuu viimeisen otoksen yhteyteen. Visuaalisuuden ihanne voi vaikuttaa kuvien ja kirjoituksen keskinäiseen sijoitteluun. Ulkoasun on tarkoitus ilmentää esseen ideallista olemassaolotapaa. Näkymätön muuttuu näkyväksi.¹

Teoretikon vuorosanat lausuu professori Martti Rapola (aiempaan tapaan oivassa teoksessaan *Pelto jää taakse*). Kulkijan puheenvuoron esittää nykyaikojen tarkkailija ja etsijä kaksoistohtori, kulttuurikriitikko Matti Itkonen. Itseironinen kevennys: mitä enemmän oppiarvoja ja titeleitä, sitä enemmän uskottavuutta ja sitä suurempi painoarvo sanotun asian sisällöllä.

Teoretikko: "Kulttuuri on aina pitkäjännitteistä. Itse nimitys sanoo, että asian olemukseen kuuluu aika, ajallinen syvyyslementti, että puu ei ole kasvanut ilman maata ja juuria. Latinan *cultura* on tietämyksemme ajan merkinnyt ja merkitsee muokkausta, viljelyä, kehitystä, jalostusta. Jos nämä merkitysaineokset irrotetaan kulttuurin käsitteestä, hävitetään itse käsite. Kulttuurissa elää aina sellaista, mikä joko sinään tai siemeneenä on ollut olemassa aikaisemmassa viljelyssä: pellossa perusmultana, kielessä kantasanaa, taiteessa rytminä ja menneiden aikojen tyyli- viitteinä. Ilman tätä se ei ole kulttuuria – eikä nyt sanottu ole mitään uutta." (Rapola 1965, 19.)

Kulkija: "Taide ja sivistysihanne kuuluvat yhteen. Ne ilmentävät toisiaan. Puhuvat ne vallitsevan ajan hengen kuvakieltäkin. Olemisasetelma on vailla kahta paljonpuhuvaa olemusotosta."



Valokuva 1. Tiedon puu. (Yrjö Kyllönen, 1953, Könönpellon koulu, Varkaus.)



Valokuva 2. Yhdessä kasvaen. (Jarkko Liuttu, 2018, Waltterin koulu, Varkaus.)

Valokuvat 1 ja 2. "1950-luku ja jälleenrakentamisen aika merkitsivät uutteruutta ja horjumatonta uskoa valoisaan tulevaisuuteen. Sivistysihanne kurottui kohti vielä edesspäin odottavia päiviä. Kulttuurimaata muokataan vastaista aikaa varten. Viljeltyneisyyden juuret ovat syvällä entisyyden mullassa. Menneisyydestä tunnetaan ylpeyttä. Tiedon puu on myös oppineisuuden ja lukeneisuuden puu. Jos kirjasivistystä ylenkatsotaan, hävitetään samalla itse kulttuurin käsite. Hämärä laskeutuu, Minervan pöllö kohoaa siivilleen ja ihanteiden aikakausi päättyy. Näin on helppo ainakin jälkikäteen sanoa. Usein aikalaiset ovat sokeita. Heidän katseensa ei ole riittävän kirkas, eivätkä he näe asioiden todellista tilaa. Vasta tulevaisuus synnyttää syvähenkiset näkijät.

Uusi vuosituhat, muuttunut ajattelutapa. Juuri nyt, alkaneella 2020-luvulla, pyritään kaikin tavoin irrottautumaan entisyydestä. Menneisyyden koulua kavahdetaan. Ylistetään uutta ja mullistavaa tulevaisuuden koulua. 'Yhdessä kasvaen' hylätään menneiden vuosikymmenten kallisarvoinen perintö. Siirretään olemispellon perusmulta tyystin sivuun. Hävitetään eilispäivien elämänrytmi ja olemassaolon taiteen tyyliiviitteet.

Palvotaan teknisyyttä, sähköisyyttä ja tekotodellisuuden maailmaa. Sanoudutaan kaikella vimmallalla irti entisyyden valtakunnasta ja todellisesta todellisuudesta. Keksitään ja löydetään jo kauan olemassa olleita asioita uudelleen. Luultavasti juuri senkaltaisen sivistysihanteen oksaltaan kaukaisuuteen tähyävä hahmo edessään näkee. Hänen takanaan on olleisuuden elämän kehä. Se tähyilijänkin on synnyttänyt. Jos tuo perusta hylätään, kadotetaan kulttuurikin. Silloin jalostus tarkoittaisi tuhoamista. Itse kunkin aikalaisista olisi hyvä sisäistää oheinen olemisohje: 'Ihminen, viisautta sinä tarvitset. Ei olisi lainkaan pöllösti tehty, jos oppisit muuttamaan ajattelutapaasi. Viljeltyneenäkin sinua silloin pystyttäisiin pitämään.'"

Kieli- ja koulukatsaus

Edelleen teoreetikkona esiintyy professori Rapola. Näkökulmina hänen puheenvuoroissaan tällä kertaa ovat kieli, tyyli ja arvostelu. Tarvitaan yksi esimerkkiotos. Kulkija vastaa teoretikon kuhunkin puheenvuoroon aina erikseen. Yhdessä molempien vuorosanoista rakentuu kokonaiskuva tarkasteltavana olevasta aiheesta. Vuoropuhelun ideaa ja ihannetta koetetaan siis toteuttaa mahdollisimman monitasoisesti.



Valokuva 3. Tehtaan koulu. (Kulkijan vuorosanat sijoittuvat jokaisessa kohdassa heti teoretikon puheenvuoron jälkeen.)

Teoreetikko: "Kielemme on vuoroin arkipäiväistä, vuoroin virallista, jopa juhlallista. On olemassa kielen tyylin käsite. Tyylipiirteiden lähteet piilevät milloin kansankielessä tai vanhassa raamatunkielessä, milloin muotivirtauksissa, nykyään esimerkiksi englanninkielisessä matalakulttuurissa, milloin tyyliä luovassa persoonallisuudessa itsessään. Persoonallisuuden rakenneaineeksiin katsomatta voi väittää, että kukaan ei vältty omalta tyyliltään, ts. hänelle tunnusomaiselta tavalta esittää ja esiintyä sekä puheessa että kirjoituksessa." (Rapola 1965, 41.)

Kulkija: "On kyse kulkijan entisestä ja ensimmäisestä koulusta. Koulutoiminta on rakennuksesta sittemmin jo loppunut. Useiden sukupolvien koulumuistojen tyyssija se silti yhä on. Ajan henki on muuttunut, myös kielen tyylipiirteet ja ihanteet ovat vaihtuneet toisiksi. Silloin joskus huoliteltua kielenkäyttöä arvostettiin. Oikeakielisyyden ihannetta vaalittiin. Suomen kieltä kunnioitettiin. Virallisuus ja juhlallisuus olisivat vieläkin kielenkäytössä monissa tilanteissa oivia periaatteita. Myös kaunokirjoituksen merkitys tulisi oivaltaa uudelleen. Koulujen kirjastotkin voitaisiin taas herättää henkiin. Oppilaita olisi ohjattava tutustumaan laadukkaaseen kaunokirjallisuuteen. Silloin heidän puheisiinsa ja kirjoituksiinsa saataisiin jälleen ainakin ripaus hienostuneisuutta. Pian koulun tiloihin muuttaa museo. Kokoelmiin kannattaisi lisätä oman äidinkielen arvostus. Teoreetikon maininta englanninkielisestä matalakulttuurista on edelleen hyvin ajankohtainen. Syvähenkisyyttä eikä sivistyneisyyttä englannin kielen kritiikitön palvonta ei kenenkään ilmaisutapaan tuo. Päinvastoin: se latistaa ja pinnallistaa kaiken sanonnan. Kenties on vielä koittava uusi kielen aika, jolloin virheetön suomi on esikuvana itse kullekin kielenkäyttäjistä. Se voisikin olla Tehtaan koulun perintö tuleville sanan mahdin taitaville ikäpolville."

Teoreetikko: "Tyyliin liittyy se, mitä nimittäisin kielen estetiikaksi, laajojen ilmaisullisten kokonaisuuksien esteettisten arvojen tutkimukseksi. Siinä yhtyvät kieli- ja kirjallisuustieteet. Samoin kuin on olemassa musiikin ja kuvataiteiden ja kirjallisuuden estetiikka, täytyy olla olemassa myös kielen estetiikka joko täysin omana alueenaan tai kirjallisuusestetiikan osana. Kaunokirjallisuuden nykyisessä ja luultavasti vielä kauan jatkuvassa murroksessa kielen estetiikkaa tarvittaisiin paljon enemmän kuin sitä keskuudessamme voi havaita. Se pyrkii tunkeutumaan kaiken sanoman, yhtä hyvin tiedollisen kuin kuvittelunvaraisen esteettisen toteutuksen, ts. ilmaisun ja ilmaistavan keskinäisen vastaavuuden ymmärtämiseen ja arviointiin." (Rapola 1965, 41–42.)

Kulkija: "Laajentaisin teoreetikon ilmausta ja puhuisin olemiskielen estetiikasta. Olisi mahdollista hahmotella arjen ja juhlan olemiskielen

estetiikkaa. Tämä liittyy olennaisesti ajatukseen koulumiljööön moniulotteisuudesta. Piha-alue ja lähiympäristö ovat silloin keskeisiä seikkoja. Edessä oleva hiekkapintainen kenttä oli ennen vihreä vainio. Siinä kasvoi koivuja, heinää ja kukkia. Heinät niitettiin aina loppukesästä. Kentän nykyaika näyttää olevan murroksessa sekä konkreettisesti että kuvaannollisesti. Millaista oli ympäristöestetiikan olemiskieli silloin joskus? Entä millaista se on nyt? Talvisin kentällä oli suosittu luistinrata. Kenttää kiersi myös hiihtolatu. Oikeastaan vainio oli oiva esimerkki ajattelutavasta teema ja sen muunnelmat: Kesäisin se oli vihannoiva vainio. Talvisin tasaisen jääpeitteen alla lepäävä liikuntakeidas ja lasten kokoontumispaikka. Sen olemiskielen poljentona oli vuodenaikojen rytmi. Kun ei ole enää oppilaita, ei tarvita maiseman moni-ilmeistä estetiikkaakaan. Onneksi koulun piha on vieläkin ”elävä” paikka. Siellä on kauniita istutuksia ja erilaisia pelipaikkoja harrastaa liikuntaa. Ihmisillä on siis mahdollisuuksia itsensä ilmaisemiseen ja toteuttamiseen. Kenties voitaisiinkin puhua olemassaolon kaunokirjoituksesta ja -kirjallisuudesta. Kehonkieli on ihmisenä olemisen olemuskieli. Sen tutkistelu vaatii eksistentiaalista estetiikkaa sekä ihmiselon ja -olon erittelyyn sopivaa arvoteoriaa. Asiantilan pohdiskelu jatkuu tulevissa tutkimuksissa.”

Teoretikko: ”Kirjallisuuden arvioinnissa taas panee merkille uutukaisen eufemismin: vanhat kategoriat käyvät harvinaisiksi, sellaiset kuin kaunis ja ruma, ylevä ja matala vanhoine vivahteineen. Tämänkin on kielen estetiikkaa. Samaan aikaan kun uusi kasvatusihanne ja sen liittolaisina uudet tiedotusvälineet ovat vapauttaneet ajatuksemme ja kielikäyttäytymisemme lukemattomista häveliäisyyden pidäkkeistä, kun meistä on tehty ties mitä eksistentiaalisia tai kun – nuoren falangin mielisanaa käyttäökseni – olemme tulleet ehdottoman ’rehellisiksi’, samaan aikaan julkinen kritiikki on tullut salailevan helläkätiseksi kauneusaistiamme loukkaavan taideilmauksen suhteen. Eräs vanhan polven esteetikko kertoo havainneensa, että mainesana *rivo* on korvattu sanalla rohkea tai raju, *mauton* sanoilla epäsovinnainen, ennakkoluuloton, *raaka* ja *karkea* sanoilla väkevä, verevä. Useat entisen esteettisen tai eetillisen elämänpiirin myönteiset arvosteet ovat jäämässä käytännöstä, samalla kun romantiikka ja idealismi – mitä näillä tarkoitettaneen – ovat muuttuneet elämänasenteina vierottaviksi.” (Rapola 1965, 42–43.)

Kulkija: ”Kieli on nykyaikojen peili. Se kuvastelee aina kulloinkin vallitsevaa sanomistavan ihannetta ja ajan henkeä. Kieli on aikakauden ja ihmisenä olemisen koti. Kukin sukupolvi pyrkii aina omana aikanaan sisustamaan kielikodin vanhoilla ”sanakalusteilla” uudelleen.

Muotisanat muuttuvat kiertoilmauksiksi. Merkitys hämärtyy, koska täsmälliset ja ilmaisuvoimaiset sanat joutuvat sivuun sysätyiksi. Kieli köyhtyy. Nykyisin sana etäännytetään ulkomaailman kohteestaan. Ei rohjeta sanoa liian suoraan. Ennen muinoin Tehtaan koulussa vallitsi toisenlainen ilmapiiri. Tehtävät olivat helppoja tai vaikeita. Ihmisten mielestä asiat olivat jonkinlaisia: vaikkapa konstailemattomia tai mutkattomia. Poliitiikan sanankäytössä sanotaan tavoiteltavan rehellisyyttä, kuten teoreetikkin joskus aikaisemmin vallinnutta tilannetta kuvasi. Usein se johtaa nimittelyyn ja loukkauksiin. Silti pulmallinen on haastava, mutkaton simppele, askel steppi, seuraava taso neksti leveli ja suunnitelma pläni. Nuoren falangin suosiman termivalikoiman lisäksi nuo mainitut eufemismit kuuluvat iäkkäämpienkin kielenkäyttäjien lempisanoihin. Teoreetikon tavoin pystytään nykyisinkin tokaisemaan, ettei englanninkielinen matalakulttuuri ainakaan rikastuta tai hienostuta nykysuomeamme. Harvoin enää puhutaan ylevästä tai matalastakaan. Kauan sitten Tehtaan koulussa noitakin kulttuuri-ilmauksia uskallettiin ja haluttiin käyttää. Kielen estetiikkaa ja jalostusta siis tarvitaan edelleen. Aiheeseen vielä palataan myöhemmässä esseessä.”

Etiikka ja nykyaika

Alkusysäys

Etiikan ja eettisyyden tarkastelussa on perusteltua hyödyntää filosofi, professori Urpo Harvan ajatuksia. Hän teki pitkän ja merkityksellisen työuran eritoten aikuiskasvatuksen tieteenalan kehittäjänä. Harvan vuonna 1958 julkaisema teos *Etiikka* on edelleen lähes hämmästyttävän ajankohtainen. Siinä julki tuodut näkemykset vaikuttavat yhä tuoreilta ja erittäin sovelluskelpoisilta. Toki tohtori Harvan kirjallinen tuotanto kauttaaltaan on pystynyt säilyttämään kasvatustieteellisen tärkeytensä halki useiden vuosikymmenten.

Eettisyyden ajan idean kannalta keskeisiksi käsitteiksi kohoavat velvollisuus, seuraamus ja varsinainen päätöshetki. Aluksi lienee kuitenkin nostettava esiin Harvan muotoilema lyhyt luonnehdinta käytännöllisen eli praktisen filosofian ja samalla myös etiikan lähtökodista. Hän sivuaa (1958, 13) Nicolai Hartmannin näkemyksiä esittäessään seuraavat kolme ydinkysymystä:

- (1) Mitä ihminen voi tietää?
- (2) Mitä ihmisen pitää tehdä?
- (3) Mitä ihminen saa toivoa?

Harva jatkaa edelleen Hartmannin pohdintapolkujen seuraamista ja määrittelee kohdan numero kaksi eettiseksi peruskysymykseksi. Se paljastaa samalla senkaltaisen inhimillisen kysymisen tavan, josta juontuu koko käytännöllisen filosofian olennaislaatu: silkka tiedostava käsittäminen ei enää riitä. Etiikka siis hylkää pelkän teoreettisuuden ja puhtaan mitä-olemisen korostamisen. Eli se ojentautuukin nyt sellaisen eksistenssin puoleen, jossa rohjetaan kertoa, mitä pitää olla. Toki jotakin on aina ensin oltava, jotta ihminen voisi tietää, mikä on olennaista tai välttämätöntä. (Ks. mts. 13–14.)

Seuraavaksi on tarpeellista vielä sangen niukkasanaisesti analysoida velvollisuuden ja seuraamuksen ideoiden keskeisiä sisältöjä sekä eroja. Tarkastelu alkakoon velvollisuusulottuvuudesta. Tässä yhteydessä on paikallaan tutkailla lyhyesti ja sovelluksellisesti myös Immanuel Kantin pohdintoja. Pidetäänhän häntä usein etiikan ”ajattelualan” ehdottomana pääedustajana. Hänen filosofiansa perinjuurinen erittely vaatisi kuitenkin täysin oman tutkimuksensa. Siksi aiheetta nyt vain alustavasti hipaistaan.

Klassikkoteoksessaan *Puhtaan järjen kritiikki* Kant kirjoittaa näin:

Kaikki järkeni (niin spekulatiivisen kuin käytännöllisenkin) intressi yhdistyy seuraaviin kolmeen kysymykseen:

1. Mitä voin tietää?
2. Mitä minun tulee tehdä?
3. Mitä saan toivoa?

Ensimmäinen kysymys on pelkästään spekulatiivinen. [– –] Toinen kysymys on pelkästään käytännöllinen. [– –] Kolmas kysymys, nimittäin se, että jos nyt teen sen mitä pitää, niin mitä saan silloin odottaa, on käytännöllinen ja samalla teoreettinen siten, että käytännöllinen johtaa vain ohjenuorana teoreettiseen ja tämän korkeimmassa muodossa spekulatiiviseen kysymykseen vastaamiseen. (Kant 2013, 457.)

Sosiaalipedagogiikan professori Juha Hämäläinen on kirjoittanut ansiokkaan johdannon Kantin *Pedagogiikasta*-teoksen suomennokseen. Hän kiteyttää edellä esitetyt Kantin ajatukset varsin vastaansanomattomasti: ”Ensimmäiseen kysymykseen vastaa tieto-oppi ja toiseen etiikka, ja

kolmatta voidaan pohtia sen perusteella, miten toiseen vastataan. [– –] Tahto voi oikeutetusti valita vain sen, minkä järki halusta riippumatta tajuaa tavoiteltavaksi.” (Hämäläinen 2022, 32.)

Luonnehdintojen syventämiseksi palaan vielä professori Harvan tasokkaan *Etiikka*-teoksen tarkasteluun. Se on välttämätöntä soveluksellisten kehitelmien luontia varten. Harvan ajatuskulut etenevät seuraavaan tapaan.

Velvollisuusetiikassa korkein kaikkea toimintaa ohjaava normi on velvollisuuden noudattaminen. Silloin tunteet eivät saa olla ihmisen käyttäytymisen opastimina. Ainoa ponnin teolle on se tosiasia, että teko pitää tehdä. Sen vaikutusten pohdiskelu on täysin tarpeetonta. Pitämiinseen yhdistyy myös vapaus: ihminen voi tehdä jotakin, koska hänen täytyy se tehdä. Siten ihminen niin ikään irrottautuu tunteen taakan ikeestä ja lopettaa alituisen onnen tavoittelun sekä etsinnän. Ihminen riistyy erilleen epävapauden kahleesta: hän valitsee kulkusuunnakseen vapauden omavalloisen hohteen. (Ks. Harva 1958, 55–61; 1980, 29–31.)

Jos tekoa tutkaillaan tulos- tai seuraamusetiikan näkökulmasta, ainut merkityksellinen seikka on se tosio, mitä teko on saanut aikaan. Seuraamuksen sijasta puhutaan usein myös seurauksesta. Hyvä teko tuottaa arvokkaita asioita, ja paha teko synnyttää jotakin epäarvokasta. Vain lopputulos on tärkeä.

Tässä yhteydessä tavataan mainita yleensä myös utilitarismi. Sen mukaan hyvä teko saa poikkeuksetta aikaan hyötyä tai hyödyllisyyttä. Hyötyoppiin voi tulla vaihtelevia sävyjä erilaisten tähdellisyyspainotusten perusteella. Joskus hyödyllisenä pidetään nautintoa, nautinnontavoittelua. Hedonistisesti hyödyllinen teko pystyy tuottamaan nautintoa joko pelkästään toimijalle itselleen tai sitten niin ikään toisille ihmisille. Siksi on mahdollista käyttää nimityksiä individualistinen hedonismi ja sosiaalinen hedonismi.

Toinen kiinnostava, seuraamusetiikkaan liittyvä elementti on onnenetsintä. Hyvä teko synnyttää onnellisuutta. Siksi ajattelutapaa kutsutaan eudaimonismiksi eli onnellisuusopiksi. Edeltävän kohdan mukaisesti myös onnellisuuden reaalistumisessa kyetään erottamaan kaksi tasoa: Puhdas oman onnellisuuden tavoittelu tarkoittaa individualistista tai egoistista eudaimonismia. Silloin toisten ihmisten, olemiskumppaneiden onnellisuutta ei oteta lainkaan huomioon. Mikäli taas toiminnan päämääräksi asetetaan muiden ihmisten onnellisuus, on syytä käyttää nimitystä sosiaalinen eli altruistinen eudaimonismi. Sen tähden onnellisuus voi todellistua sekä yksilössä että yhteiskunnassa. Jos onnellisuus

ymmärretään aistinautintojen kokemiseksi, eudaimonismista sukeutuu hedonismi. (Ks. Harva 1958, 42–43; 1980, 31–32; ks. myös Harva 1954; 1957; 1978, 67–69; 1983.)

Seuraava kuvio hahmottelee eettisyyden ajan problematiikkaa tiivistävästi ja vertailevasti. Siinä myös korostetaan päätöshetken merkityksellisyyttä: menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden toinen toisensa lomaan pujottautumista. Sovellusosassa rakennelman heuristisuutta valotetaan ja kehitellään perinpohjaisemmin. (Ks. myös Itkonen 2010; 2012a; 2012b.)

<i>Menneisyys</i>	<i>Nyt-hetki</i>	<i>Tulevaisuus</i>
Itse-uskollisuus		Itse-uskottomuus
Velvoite, velvollisuus		Lopputulokset, seuraamus
Periaate		Myötäily, ulkopuolisen tahon kosiskelu
Sisäisyyden ääni		Sisäisyyden äänen hylkääminen
Sisäinen etiikka		Yhteisön määräämä, sanelema, etiikka
	Utilitarismi	
	Hedonismi	
	Onnellisuusoppi	

Kuvio. Etiikka ja nykyaika.

Kulkija koulumaassa

Kulkijalla on filosofisella eettisyysvaelluksellaan kaksitasoinen rooli: Deontologiaan viehtyneenä hän on *periaatekulkija* (PAK). Teleologian merkitystä korostaessaan hän esiintyy *lopputulokulkijana* (LTK). Osajaon mukaan kumpikin saa vuorollaan kertoa perustellun näkemyksensä ajankohtaisesta kouluasiasta. Lopussa he (tai sama hän kahdessa eri roolissa) yhdessä pohtivat tärkeän sivistyslaitoksen hävittämisen mahdollisia syitä ja seurauksia. Silloinkaan täydellisen yhteisymmärryksen löytäminen ei ole tavoitteena. Tähdellisempää on eettisten puntarointien monipuolisuus. On otosten esittelyn aika.



Valokuva 4. Luttilan koulu.



Valokuva 5. Puurtilan koulu.

Valokuvat 4 ja 5. Luttilan koulu ja Puurtilan koulu. Kumpi on tärkeämpää: pitkä perinne vai tuore tulevaisuus? Olisiko koulut säilytettävä vai lakkautettava? Jos koulut lopetetaan ja mahdollisesti puretaan, mitä katoaa peruuttamattomasti? Ellei uutta koulua rakenneta, millainen tilaisuus ehkä menetetään? Mikä ratkaisu hyödyttäisi riittävän monia? Onko onnellisuudella tilanteessa mitään merkitystä? Millaiset asiat ovat kokonaisuudessa arvokkaita? Entä mitä tarkoittaa epäarvo? Millainen päätös olisi sivistysihanteen kannalta perustelluin ja miksi? Kosolti on kysymyksiä. Mitäpä vastaavat keskustelijat?

PAK: "Velvollisuuteni on kuunnella sisäisyyteni ääntä ja olla uskollinen omalle olennolleni. Sen täytyy olla toimintaani ohjaava vankkumaton periaate. Muuten se lakkaa olemasta periaate. Sekä Luttilan että Puurtilan koulu on säilytettävä. Niissä on myös jatkettava koulutoimintaa. Se on oleva mielipiteeni kaikissa tilanteissa. Otaksun, että näkemystäni kaikenlaisten verukkeiden perusteella vastustetaan. En kuitenkaan vaihda ajattelutapaani. Tämä on siis muuttumaton vastaukseni siihen kysymykseen, mitä minun tulee tehdä. Minun tulee säilyttää aiempien sukupolvien perintö ja kunnioittaa jo olemassa olevia sivistyssaavutuksia. Jos niin teen, voin toivoa, että riittävä määrä ihmisiä on kanssani

yhtä mieltä. Historian säilyttäminen nimittäin hyödyttäisi hyvin suurta ihmisjoukkoa. Tulevaisuuden oppilaatkin siitä vielä kiittäisivät. Eikä Luttilan koulun seinäkellokaan mittaisi kohtalon aikaa. Hymyn tunteja se raksuttaisi. Ja Komminselän ylittävää vaikuttavaa siltaa voitaisiin kutsua sivistyksen sillaksi. Johdattaisihan se kulkijat Puurtilan koulun kulttuuriseen huomaan. Kun ei uutta Kankun koulua aivan turhaan rakennettaisi, säilyisi kaunis metsä ihmisten kuljeskella ja rauhoittua. Näin sisäisyyteni ääni minua kehottaa toimimaan. Päätökseni on syntynyt kauan ennen tätä hetkeä. Velvollisuudentunto kehkeytyy entisyydessä, ja sen neuvoa kysytään sekä noudatetaan kaikissa tulevissa tilanteissa. Seurauksista on opittava olemaan välittämättä. Ei eettisesti toimiminen sen mutkikkaampaa ole.”

LTk: ”Olen täysin eri mieltä. Ainoastaan oikeanlainen lopputulos on merkityksellinen asia. Yhteisön näkemys on omaa mielipidettäni olennaisempi seikka. Ei minun tarvitse kaikkiin tavoitteisiin uskoa. Jokaisessa tilanteessa varmistan ratkaisuillani yhteisesti päätetyn päämäärän saavuttamisen. Vain se on tärkeää, kuten jo puheenvuoroni alussa totesin. Eikä tämä ole myötäilyä eikä myöskään ulkoisen tahon kosiskelua. Tämä on politiikkaa ja yhteistä päätöksentekoa. On siis kyse yhteiskunnallisesta toiminnasta. Luttilan ja Puurtilan koulut on lakkautettava. Eli uusi Kankun koulu täytyy ehdottomasti rakentaa. Vanhat opinahjut ovat olleet aikansa hyviä. Nyt ne ovat menneisyyden kouluja, ja niiden on väistyttävä tulevaisuuden tieltä. Eivät ne enää pysty palvelemaan vastaisten päivien tiedostavia kansalaisia. Uusi aika vaatii uudenlaisia opiskelutapoja ja oppimisympäristöjä. Luokkien ja pulpettien aikamatka on saapunut olemistensä päähän. Ei metsänkään pienen osan katoaminen kovin paha asia ole. Kyllä edelleen jää jäljelle yllin kyllin metsää ihmisten temmeltää vaikka ympärivuotisesti. Minun tulee siis varmistaa Kankun koulun rakentaminen. Sillä tavoin voin olla varma oppilaiden riittävien tulevaisuustaitojen omaksumisesta. Synkkä varjo Luttilan koulun seinällä on dystopian, tulevaisuuden painajaisunen vertauskuva. Kankun kouluton vastaisuus enteilee aika-laissivistyksen pinnallisuutta ja kehityksen pysähtymistä paikalleen. Puurtilan koulu vaikuttaa anakronismilta: väärään nykyisyyteen sijoitetulta eilispäivien tunnuskuvalta. Rohkenen siis toivoa elinkelpoisen kulttuuritulevaisuuden toteutumista. Eli minun on kaikin tavoin vaalittava oikealta tuntuvan lopputuloksen todellistumista. Ainoastaan senkaltainen toiminta merkitsee todeksi elettyä eettisyyden ihannetta. Sitä ei pidä minunkaan unohtaman.

Seuraa intertekstuaalinen jakso: tutkija viittaa sekä todelliseen itseensä, tekstihahmoihinsa että omaan kirjoitukseensa. Toteutukseen tarvitaan vielä yhtä ilmaisuvoimaista valokuvaa.



Valokuva 6. Lyseon viimeiset päivät.

Tutkija (eli PAK ja LTK kirjoittajan kanssa yhdessä): "Otos ilmentää lopun alkua, painajaista, tulevaisuuden kauhukuvaa. Minkä aatteellisen mittapuun mukaan perinteikkään sivistyslaitoksen tuhoamista voidaan pitää eettisenä toimintana? Teko on utilitaristinen siinä mielessä, että se tuottaa surua enimmäismäärälle ihmisiä. Kutsuisin sitä epäeettisyydeksi, onnettomuusopiksi ja käännteiseksi hedonismiksi eli mielipahan tuottamiseksi. Tai ehkä se jollekulle nautintoa tuottaa, kun näkee toisille aiheuttamansa surun määrän. En kuitenkaan halua tuollaiseen tulkinnaan uskoa. Siksi jätän sen asian pohdiskelun pelkkään mainintaan.

Lyseon rauniot rinnastuvat viereiseen jäteastiaan. Kumpikin viittaa johonkin sellaiseen, mikä on täysin tarpeetonta ja nykyhetken kuulumatonta. Menneisyys merkitsee epäarvoa. Tulevaisuus taas tarkoittaa arvoa. Entisyys joutaa kadota. Tärkeää on vain tulevaisuusutopian, ihanteelliseksi uskotun haavekuvan, toteutuminen. Se on sekä velvol-

lisuus että ideaalinen päämäärä. Nyt siis häpeilemättä väitän, että on kysymys niin onnettomuusopista kuin suruntuotostakin. Tutkistelen asiantilaa vielä lyhyesti lisää.

Antieudaimonismi on perussävyltään, yllättävää kyllä, altruistista. Niin kuin jo edellä kirjoitin, hedonistisen ulottuvuuden sivuutan kokonaan. Kun tutut piirteet maisemasta häviävät, ihmiset tuntevat mielihapaa. Samalla nimittäin katoaa suuri joukko muistoja – sekä yksityisiä että yhteisiä entisyyssmuistikuvia. Jokin osa eletystä elämästä poistuu maailmasta lopullisesti. Siitä syntynyt suruntunne yhdistää ihmiset. Kun koittivat lyseon viimeiset päivät, päätöksentekijät todellistivat onnettomuusopin idean. En ole oikein varma, kannattaako heitä siitä onnitella.

Koulun pihan etuosa muuttui paikoitusalueeksi. Aukion takaosaan istutettiin puita ja kukkia. Sillä tavoin luotiin vainio, jossa myös hyönteiset viihtyvät. Saatiin siis aikaan nykyisin muodikas 'pörräishotelli'. Oppilaat vaihtuivat pölyttäjiin. Tämä on muuten masentavan lopputuloksen myönteinen puoli. Sen tosion jopa minä ankarana aikalaiskriitikkona joudun myöntämään. Syntyihän maailmaan sillä tavoin ainutlaatuista kauneutta – ja varmaan myös ainakin rahdun verran onnellisuutta."

Loppusanat

Kulkijan tämänkertainen matka koulumaassa on päätöksessään. On koittanut jonkinlaisen yhteenvedon tai loppuselonteon aika. Professori Rapolan viisaat sanat kiteyttävät taidokkaasti myös minun pohdintapolkujeni ja aikalaishavaintojeni sisältöjä.

"Kulttuurista ajatellaan monella tavoin ja siinä nähdään monenlaisia asioita, mutta yhdestä oltaneen tai ainakin pitäisi oltaman samaa mieltä, nim. siitä, että siihen sisältyy jatkuvan eteenpäinmenon ajatus. Joskus valtaa mukanaolijan tunne, että vauhti on niin vinha, että meno heittyy aivan uusille raiteille. Puhutaan kulttuurin kriiseistä. Mutta mukana on pysyttävä, välipä sillä mitä jää taakse, niin ajatellaan. On takerruttava perusteiltaan muuttuneeseen maailmankuvaan, uusiin vauhtiennätyksiin, sekularistiseen sivistysihanteeseen, uuteen runoon. Yliolkainen asennoituminen taakse jäävään on kuitenkin lyhyttä ajattelemista, se on ajattelemattomuutta. Ei entinen ole sillä lakannut olemasta, että sen näkyvimmit ilmenemismuodot ovat painuneet tämänpäiväisten peittoon. Tähdennäköisyyden sammuttua saadaan toistuvasti todeta, että Mars ja Venus vaeltavat lähellämme vakaita ratojansa." (Rapola 1965, 19.)

Ei nykyhetkestä kadonnut ole lopullisesti poistunut maailmasta. Muistot ovat tärkeitä. Niissä asuvat entisyys ja menneiden päivien elämä. Sitä tosiseikkaa tulisi itse kunkin meistä kunnioittaa.

Jäähyväiset on syytä jättää kuvallisina. Otos toimikoon aikapostikorttina ja matkamuistona.



Valokuva 7. Joutenlahden koulu. Koulutoiminta on päättynyt. Osa rakennuksesta sortui ja purettiin. Jo vuosikymmeniä sitten kerrostalojen ilmestyminen pienensi piha-alueita. Juna kulkee edelleen aivan koulun vieritse. Kiskoja pitkin aika ja sivistys ohittivat opinahjon. Onko läsnä aatteellisuuden sivistyskriisi? Sen ratkaiskoon jokainen tykönään. Medioitunut maailmankuva tätä nykyä joka tapauksessa on. Se arvostaa nopeutta ja sähköisyyttä. Eilispäivät ovat kuitenkin yhä tallella. Usein näkymättömissä, välillä näkyvissä. Kaikkea ei tarvitse keksiä uudelleen, vaikka niin usein kuvitellaankin. Nyt juna jo viheltääkin. Siellä hän ikkunassa vilkuttaa, koulumaan kulkija.

Kirjoittaja kiittää kaikkia matkaseurasta.

Huomautus

1. Alkuperäisajatus muuttui ja ehkä hivenen jalostuikin tutkailujen edetessä. Se tuli monimuotoisemmaksi. Siksi kuvatekstienkin pituus ja merkitys vaihtelevat. Vain osassa otoksia kuvateksti rinnastuu puheenvuoroon. Myös kuvien ja kuvatekstien välinen asettelu, suhde, saa erilaisia ilmiäsuja. Eli ulkoasu pyrkii ilmentämään esseen ideallista olemassaolotapaa (kuten jo alkusanoissa luvattiin). Lukijalle syntyy kokonaiskuva esseen rakenteesta vasta sitten, kun hän on perehtynyt tekstiin läpikotaisin.

Kirjallisuus

- Harva, U. 1954. *Yksilö ja yhteisö*. Helsinki: Otava.
- Harva, U. 1957. *Moraali ja yhteiskunta. Tutkimus sosiologisesta etiikasta*. Helsinki: Otava.
- Harva, U. 1958. *Etiikka*. Helsinki: WSOY.
- Harva, U. 1978. *Hyvä ja paha. Praktisen etiikan ongelmia*. Helsinki: Otava.
- Harva, U. 1980. *Moraalin ongelmia*. Helsinki: Otava.
- Harva, U. 1983. *Inhimillinen ihminen. Homo humanus. Humanistisia tarkasteluja*. Helsinki: WSOY.
- Hämäläinen, J. 2022. Johdanto. I. Kant, *Pedagogiikasta* (1803/2022). Suomentanut M. Nikkarla. Helsinki: Gaudeamus, 7–79.
- Itkonen, M. 2010. Mirror, Mirror on the Wall. The Cultural-Historical Torni Dream of a Time-Traveler. Translated by B. and G. Hughes. *Analecta Husserliana. Art Inspiring Transmutations of Life*. Volume 106. Edited by P. Trutty-Coohill. Dordrecht: Springer, 135–156.
- Itkonen, M. 2012a. The Festive Spread – Its Laying and Its Writing. A philosophical study of food culture. Translated by B. and G. Hughes. *Phenomenological Inquiry. A Review of Philosophical Ideas and Trends*. Volume 36, 59–88.
- Itkonen, M. 2012b. Kulttuurimatkalla maailmassa. Filosofinen tutkielma ajasta, olemisesta ja suomalaisuudesta. *Mielin kielen kaupungissa. Esseitä ruoka- ja matkailukulttuurista*. Toimittaneet M. Itkonen ja V. A. Heikkinen. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 137–193.
- Kant, I. 1781/1787/2013. *Puhtaan järjen kritiikki*. Suomentaneet M. Nikkarla ja K. Ranki. Työryhmän johtaja O. Koistinen. Helsinki: Gaudeamus.
- Rapola, M. 1965. *Pelto jää taakse. Esseitä ja impessioita*. Helsinki: WSOY.

Kuvalähteet

Valokuvat 1–7. Yksityiskokoelma. Kuvaaja M. Itkonen. Tekijän hallussa.

Matti Itkonen

”Matkalla jossakin päin Suomea”¹

Olemassaolo-otoksia kotimaasta

Lyhyt alkuselvytys

Jo tämän tutkielman esseessä ”Päiviönsaaren pauloissa” viitattiin siihen, että Marcel Proustin aika- tai muistokäsitykseen palataan vielä myöhemmin. Nyt on tullut sen lyhyen sovellusrupeaman vuoro. Samassa yhteydessä sivutaan myös Henri Bergsonin filosofiaa. Proustin ja Bergsonin näkemykset muiston merkityksellisyydestä tuntuvat olevan varsin lähellä toisiaan. Niin rohkenen kaikesta huolimatta väittää, vaikka Proust itse kielsikin yhteyden olemassaolon (ks. esim. Mäkelä 2023, 55.) Sen verran samankaltaisilta ajatukset näyttävät, ettei pelkän yhteensattuman mahdollisuus liene kovinkaan otaksuttavaa. Toki sekin vaihtoehto on mahdollinen. Asian lisäpohdinnat saavat silti jäädä toiseen kertaan.

Bergsonin ja Proustin aikakäsitysten tutkistelusta innostuin jo muutama vuosikymmen sitten. Aihe on siitä lähtien ollut jollakin tavalla mukanani kaikilla kirjallisilla esseeretkilläni. Tässä kohdassa esitellään sovelluksellinen kooste vuosia jatkuneilta mietematkoiltani. Sellaiset nimet kuin Édouard Le Roy, William James, Leszek Kołakowski, Gilles Deleuze, Walter Benjamin, Will Durant, J. E. Salomaa, J. Hollo, Kersti Bergroth, Eeva-Liisa Manner, Merete Mazzarella, Sirpa Kähkönen, Olof Lagercrantz, André Maurois, Göran Schildt, Matti Klinge, Hannu Mäkelä, Eetu Viren ja Sampsa Laurinen ovat eri aikoina toimineet innoittajinani. Erityiskiitoksen ansaitsevat muutamat filosofian aineenopettajaopiskelijat, joiden kanssa käydyt kiinnostavat keskustelut ovat rikastuttaneet ja syventäneet ajatuskulkujani sekä tutkimusmaailmaani.

Toteutuksen muotona on (jälleen) vuoropuhelu. Siinä tutkija on dialogissa valikoiden siteeratun kirjallisuuden ja olemassaolo-otosten kanssa. Sekä lainauksia että valokuvia voidaan pitää tuokio-otoksina tai katkelmina ajasta ja olemisesta – siis eletystä elämästä. Alkuun ehkä hajanaiselta tuntuva asetelma muotoilee kuitenkin moniäänisen ja suhteellisen tarkkarajaisen tutkailukokonaisuuden. Matkanteko on havaintojen, pohdintojen, päätelmien ja tulkintojen ilmentämiseen erinomainen reaalistamistapa. Siinä on tarpeeksi konkreettisuutta, symbolisuutta ja mielikuvituksellisuutta. Esseistin olennainen toimintaedellytys on riittävä liikkumavapaus: rajoittamaton tuuminta- ja ratkaisuavaruus. Sillä tavoin oivallukset syntyvät.

Kulkija – eli kirjoittaja – tekee kaksi matkaa kotiin. Kumpikin niistä merkitsee myös aika- ja paikkamatkaa. Molemmilla kerroilla olemassaolokulkuneuvona on juna. Se on aikaliikenneväline, joka pystyy siirtymään nykyhetkestä entisyyteen ja tulevaisuuteen. On siis kyse *junamatkasta*, vaikka toteutusratkaisu muistuttaakin filosofis-kaunokirjallis-sovelluksellista AUTOfiktiota. Silloin taru täydentää todellisuutta ja päinvastoin. Ellei totuuteen sisälly ripausta kuvitteellisuutta, koko kertomus jää kuulematta. Senkaltaista lopputulosta on itse kunkin syytä kavahtaa.

I matka: Savon sydämessä (ja Savo sydämessä)

Innoittajan ja *Kulkijan* vuorosanat sävyttävät ja rytmittävät Sydän-Savoon sijoittuvaa junamatkaa kotiin. Selityksiä ei tarvita, koska puheenvuorojen sisällöt paljastavat kaikki olennaiset asiat. Ja mahdolliset aukkokohtat lukija täyttää omalla mielikuvituksellaan. Vasta sillä tavoin teksti herää lopullisesti henkiin. Se kai onkin kirjallisuuden perimmäisin tarkoitus. Lukija sytyttää tekstiin valon: panee siihen virran päälle. Sanat alkavat elää. (Ks. eritoten Krohn 1996, 41–45.)

Innoittaja: ”Olof Lagercrantzin hieno ja syvälinen kirja *Proustia lu-kiessa* on valioesimerkki näkemyksellisestä ja puhuttelevasta teoksesta. Tohtori Lagercrantz tekee taitavia tulkintoja aiheestaan: ’Mutta myös suurten rinnakkaiskohtausten ulkopuolella Proustin teoksissa voi havaita, että jokaisella ihmisellä, jokaisella kohtaoksella ja lähestulkoon joka rivillä on paralleelinsa, varjo joka seuraa sitä. Esine, jota ei ole kytketty johonkin toiseen ja joka niin ollen vapautuu vankeudesta tilassa ja ajassa, on kuollut esine, rasittava ja sietämätön. [– –] Proust ajattelee,

että tottumukset ja tavat kätkevät totuuden meidän elämästämme. Elävän veden ne kattavat jääpeitteellä. Ainoa tapa päästä sen alle on nähdä jonkin esineen kauneus vain toisessa esineessä. Muodonmuutos tapahtuu itse harppauksessa vaikutelmasta toiseen. Metafora on sielun kieltä.” (Lagercrantz 1994, 18–19.)

Kulkija (johdanto): Kulkija lausuu jonkinlaisen koontipuheenvuoron. Toisin sanoen hän tarkastelee ja pohdiskelee vastauksissaan jokaista esillä olevaa otosta samalla kertaa. Tässä tarkoitetaan aina kuhunkin kohtaan sijoitettujen valokuvien kokonaisuutta. Ehkä kulkijan vuorosanoista tulee tällä tavoin hiukan fragmentaarisia, katkelmallisia. Se ei kuitenkaan haittaa, koska menettelyn on myös tarkoitus kuvata aikamatkan säröisyyttä. Ei kai maailmakaan näyttäyty tarkkailijalle milloinkaan täysin harmonisena ja rikkumattomana. Jos niin tapahtuisi, taitaisi silloin olla kyse muovisesta, keinotekoisesta maailmasta. Kulkija vaeltaa kuitenkin – pääosin – todellisen todellisuuden valtakunnassa. Toki joskus ainakin häivähtää mielikuvitusmaailmakin kulkijan puheenvuoroissa. Silloin tarinan tai unelman totuus koskettaa ja täydentää aktuaalisen maailman totuutta.



Valokuva 1. Kuopio, näkymä Väinölänniemestä Kallavedelle.



Valokuva 2. Suonenjoki, Kolikkoinmäki.



Valokuva 3. Funktionalistinen Pieksämäki.

Kulkija (pohdinta): Matkan alkupiste on Kuopiossa, Väinölänniemessä. Kallaveden aavat ulapat – tai näkymä lähes rannattomille selille – avautuvat niemenkärjestä. Siellä on seikkailukallioita ja yksi alueen kauniista huvimajoista. Peräniemen Kasino, Rönönsaaren silta ja entisen lääninhallituksen arvokkaat rakennukset puhuttelevat kulkijaa. Kun hän sitten funktionalistisen rautatieaseman läpi vaellettuaan nousee asemalaiturille ja astuu InterCity-junaan, onko hänen kokemuksellaan paralleeli, rinnakkaisuus jossakin? Vai onko kysymys mihinkään toiseen elämykseen kytkeytymättömästä, ”varjottomasta” kokemuksesta?

Voiko aikaelämyksen taustalla väikkyä kuin tunnuskuvana jokin menneisyyden kokemus? Vaikkapa elokuinen auringonlasku Väinölänniemessä? Tai taivaan ja veden peilin ruskotus, joka loihti katsojan mieleen oudon kaihintunteen? Sitten juna jo saapuukin Suonenjoen asemalle. Siellä vallitsee ”mansikoitumisen” henki. Rinnastuuko hotelli Suonenjoen entisyyttä arvostava ilmiasu Kuopion perinteikkääseen Scandic Atlakseen?

Entä menneistä ajoista kuiskiva Kolikkoinmäki: onko siitä käytetty nimitys Savon Pispala oikeutettu? Eikö sitä yhtä hyvin voisi kutsua vaikkapa Savon Tourulaksi? Eli katselemmeko noita miljöitä vain pelkästä tottumuksesta samalla tavoin? Vai onko kyse silkasta automaattistuneesta tavasta, kun eri puolilla Suomea olevia paikkoja rinnastetaan nimenannoissa toisiinsa? Jospa kaiken taustalla häilyykin kaipaus takaisin kadotettuun Karjalaan ja Viipurin Kolikkoinmäelle? Siinä tapauksessa se tarkoittaisi kaikkien Kolikkoinmäkien alkuperäistä ja pohjimmaista paralleelia. Tai sitten jonkinlaisena kirjallisena varjona maiseman ylle levittäytyy professori Kai Laitisen muistelmateos *Pitkät vedet ja maailmanrannat* (2004). Pidinhän sen luettuani Iisveden asemasta ja Iisveden suurista selistä, vaikken ollut niitä vielä nähnytkään.

Juna on tullut Pieksämäen asemalle. Vuosia sitten *Helsingin Sanomien* tekstissä julistettiin Pieksämäki Suomen onnettomimmaksi kaupungiksi. Tuomio oli väärä. Sen todistaa moni asia. Kun nykyinen keskusliikenneasema valmistui 1981, tuntui se heti modernilta, tyylikkäältä ja omalta. Tätä nykyä esimerkiksi vanhojen veturitallien alue on onnistuneesti muutettu toimivaksi ja monikäyttöiseksi rakennuskokonaisuudeksi. Itse kunkin ihmisistä kannattaisi käydä esimerkiksi aterioimassa Bistro & Deli Ukossa. Annosten maittavuus ei varmasti tuottaisi pettymystä.

Asemalta ei tarvitse siirtyä kauas, kun jo käy selville, miksi Pieksämäkeä pystyttäisiin aivan perustellusti kutsumaan Suomen funktionalistisimmaksi kaupungiksi. Sepposen talo ja entinen Kansallis-Osake-Pankin talo sekä niiden yhteydessä oleva aukio luovat sopusointuisen ympäristön. Kulkija pitää Alvar Aallon arkkitehtuurista. Senkö vuoksi

myös ”Sepposen aukio” häntä miellyttää? Eli näkeekö hän Aallon rakennustaideluomien kauneutta Pieksämäen funktionalismissakin? Mikäli niin olisi, silloin Lagercrantzin mainitsema muodonmuutos toteutuisi arkkitehtonisessa harppauksessa (Aalto-paralleelista Pieksämäen funktionalismiin).

Myös Kinolinnaa kulkija arvostaa. Johtuuko se siitä, että rakennus muistuttaa Kuopion Kuvakukko-elokuvateatteria? Eli Kuvakukon kauneus kätkeytynee myös Kinolinnan olemukseen. Metafora on siis sielun kieltä ja ihminen kaiken mitta.

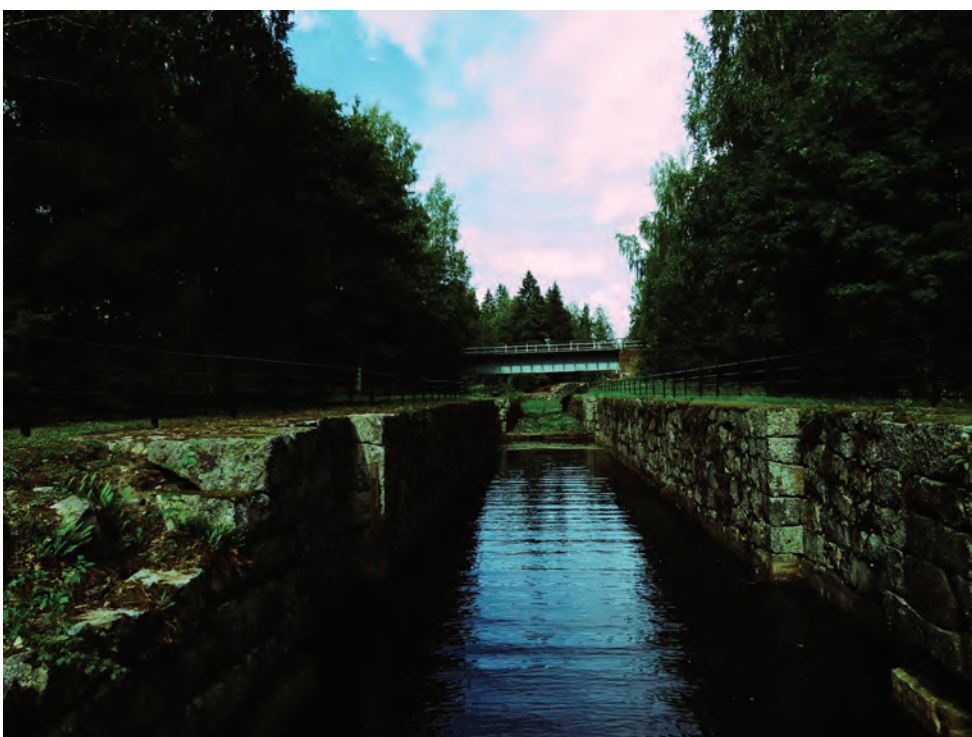
Matkan on jatkuttava. Kulkija nousee siniseen ”lättähattuun”, kiskobussiin, ja matkaa menneisyyteen.

Innoittaja: ”Walter Benjaminin teos *Silmä väkijoukossa* pysähdyttää. Yli kahdeksan vuosikymmenen takaiset pohdinnat ovat ajankohtaisia edelleen. Ne herättävät nykylukijankin mielenkiinnon: *’Matière et mémoire* määrittelee kokemuksen olemuksen keston (durée) sillä tavoin, että lukijan täytyy sanoa itselleen: vain runoilija voi olla sellaisen kokemuksen sovelias subjekti. Ja se, joka pani Bergsonin kokemusta koskevan teorian koetukselle, olikin runoilija. Proustin teos *Kadonnutta aikaa etsimässä* on mahdollista nähdä yrityksenä tuottaa synteettistä tietä Bergsonin tavalla ymmärretty kokemus nykyisissä yhteiskunnallisissa oloissa. [– –] Proust puhuu siitä, miten niukkana Combrayn kaupunki oli vuosien ajan näytettyänyt hänen muistilleen, vaikka osa hänen lapsuudestaan oli kulunut siellä. Proust sanoo olleensa rajoittunut siihen, mitä muisti oli pitänyt hänelle varallaan, siihen, mikä oli taipuisasti noudattanut tarkkaavaisuuden kutsua, kunnes eräänä iltapäivänä madeleine-leivoksen maku, johon hän sitten usein palaa, toimitti hänet takaisin vanhoihin aikoihin. [– –] Siellä, missä kokemus tiukassa mielessä hallitsee, asettuvat tietyt yksilöllisen menneisyyden sisällöt yhteyteen kollektiivisen menneisyyden kanssa. Kultit seremonioineen ja juhlineen, joita ei Proustilla voisi koskaan kuvitella esiintyvän, sulattivat aina uudelleen yhteen nämä molemmat muistin ainekset. Ne kirjoittivat mieliin muistoja tietyistä ajoista ja pysyivät koko elämän ajan niiden kädensijoina. Tahdonalainen ja tahdoton muistelu lakkaavat silloin olemasta toisensa poissulkevia asioita.” (Benjamin 1986, 14, 15 ja 17–18.)

Kulkija (johdanto): Juna lähestyy Huutokoskea. Tämä oli sotien aikaan tärkeä asema, josta junat lähtivät kohti Sortavalaa ja Laatokan Karjalaa. Vielä 1980-luvulla Huutokosken kautta kulkivat ”lättähähatut” Savonlinnasta Pieksämäelle ja Jyväskylään. Sittenmin henkilöliikenne lakkautettiin. Samalla myös ”lättähähatut” katosivat. Millainen mahtaisi olla senaikainen junakokemus bergsonilaisena kestonä kuvattuna?



Valokuva 4. Joroinen, Savon Pariisi.



Valokuva 5. Varkaus, Taipaleen vanha kanava.

Kulkija (pohdinta): Savon Pariisi eli Joroinen muuttui maisemaltaan, kun vanhan junasillan yläpuolelle rakennettiin viitostien silta. Siinä on neljän aikakauden risteyskohta: Joroisvirran ylittää rautatiesilta, sen yläpuolella kulkee maantiesilta ja niiden ylitse matkaavat lentokoneet. Vain runoilija tai kuvataiteilija kykenisi tuonkaltaisen kohtaamisen kuvaamaan. Silloin tahdonalainen ja tahdoton muisto ”tapaisivat” samassa hetkessä.

Joen pinnan kuvajaiset ja luonnon vehmaus siirtävät kulkijan yhtäkkiä takaisin entisyyspäiviin. Hän on jälleen kesäiltana tanssimassa Tuplahovilla. On taas juhannus, ja kulkija yöpyy Valvatuksen leirintäalueella. Hän ottaa aurinkoa Kolpan uimarannalla. Hiekka polttaa varpaita. Vesi päilyy suven sineä. Koko oleminen tuoksuu. Kulkijan menneisyyselämys asettuu yhteyteen kollektiivisen entisyyden ja ajan hengen kanssa, kuten Benjamin kirjoittaa. Proustilla aikahypyn olleisuuteen toteutti Madeleine-leivoksen maku. Kulkijan johdatti tahdottomaan muisteluun ja takaisin entisaikoihin kesäisen maiseman koskettavuus.

Aikakulkuneuvo saapuu Varkauteen. Siitä se jatkaa matkaansa kohti Joensuuta. Lehtoniemen ja Könönpellon asematkin ovat vielä käytössä. Könönpellossa järjestetään asuntomessut ja esitellään Aallon suunnittelemat tyyppitalot. Sellaiseen kulkijan isovanhemmatkin aikanaan muuttavat. ”Lättähattu” ylittää Taipaleen vanhan kanavan. Sen rakennustyömaalla monet kuolivat silloin joskus nälkään. Nyt he lepäävät joukkohaudassa Varkausmäessä.

Vanha asema toimii nykyisin kahvilana ja asuntona. Uusi matkakeskus on likimain tyhjillään. On puhuttu sen purkamisesta. Varkauden asemamiljöö toimii kulkijan mielikuvissa paralleelina usealle muulle asemalle. Voikin siis olla, että aikamatkan todellinen alkupiste sijaitsee Varkauden asemalla. Sen varjo kajastaa myös Kuopion aseman taustalla. Kun kulkija sanoo pitävänsä Kuopion asemamiljööstä, palauttaa näkymä hänet takaisin Varkauden aseman aikaan. Väittäisin, että silloin tahdonalainen ja tahdoton muistelu yhtyvät. Niiden yhteiskudelma toimii eksistentiaalisena kädensijana, josta avautuu aikaovi lukuisiin eilisiin.

Nyt on aikataivalta taitettava edelleen. Kulkija siirtyy Keski-Suomen kautta Hämeen porteille, Pirkanmaalle. Sieltä hän aloittaa uuden matkan.

II matka: kohti Keski-Suomea

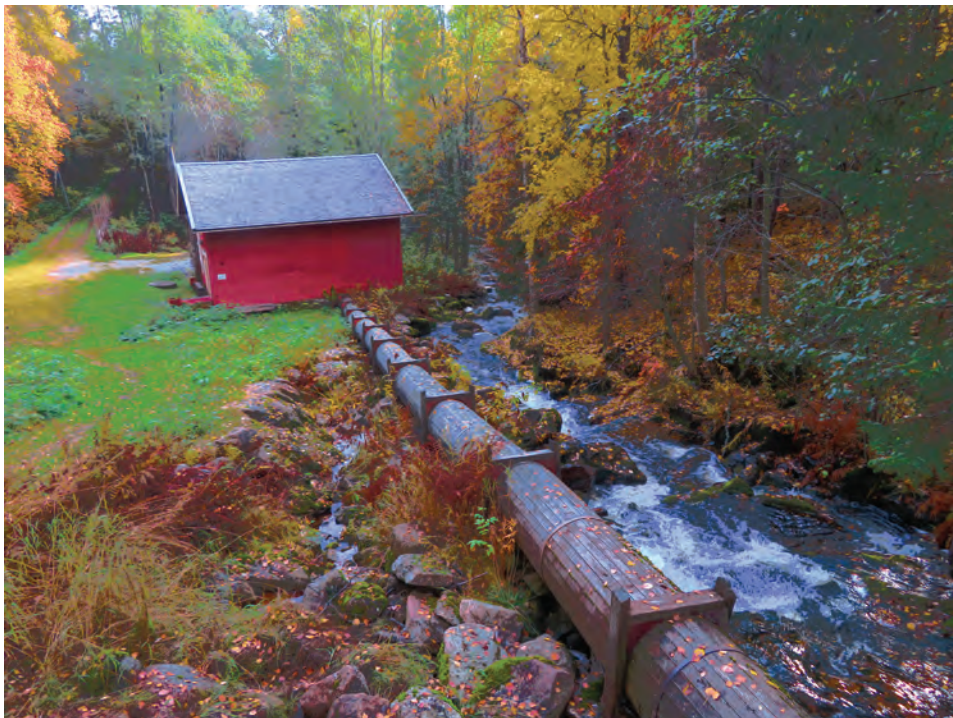
Innoittajan ja *Kulkijan* vuoropuhelu jatkuu edelleen. Dialogin toteutus ja tarkoitus ovat samat kuin edellisessäkin kohdassa. Vain matkareitti on muuttunut Sydän-Savosta Keski-Suomeksi.

Innoittaja: ”Viime keväänä pois nukkuneen emeritusprofessori Matti Klingen kirjallinen tuotanto on hyvin laaja ja vaikuttava. Hän oli kulttuuri-ihminen sanan kaikkein syvimmissä merkityksessä. Hieno essee ”Pariisi – muistia ja muistoja” sisältyy teokseen *Euroopassa, Pietarissa*. Klingen lukeneisuus ja filosofinen kultivoituneisuus ilmenevät hänen tasokkaissa pohdiskeluissaan Bergsonin ja Proustin merkityksestä menneisyyden kuvaamiselle ja historiantutkimukselle: ’Muistilla on erityinen kiinnostavuutensa, koska matkan aikana on muutoinkin ollut tarkoitus hankkia lisäravintoa Proustia ja Bergsonia koskeviin harrastuksiin – ajatukset askartelevat sen suuren, fascinoivan ongelman parissa, miten muisti toimii todellisuutta organisoivana ja menneisyyttä luovana, rakentavana ja rikastuttavana jatkuvan sisäisen dialogin tekijänä. Tällä kysymyksellä on valtava merkitys oman minuuden ongelman kannalta, mutta sillä on myös ’ammattillinen’ merkityksensä. Emme koe historiaakaan koskaan puhtaana, vaan sisällytämme menneisyyden dokumentteihin niin tavattoman paljon omaa kulttuuriamme ja assosioimme niihin omia kokemuksiamme. Mutta ihmisessä on aina ’monta ihmistä’, mikä näistä aktualisoituu kun tutkimme menneisyyttä?’” (Klinge 1993, 53–54.)

Kulkija (johdanto): Jälleen ovat vuorossa kulkijan koontisanat. Taas hän tarkastelee samassa kokonaisuudessa olevia olemassaolo-otoksia yhdellä kertaa. Nytkin matkanteko käy kohti kotia – tai kodin varjokuvaa, paralleelia.



Valokuva 6. Tampere, Ratina.



Valokuva 7. Korpilahti, vanha mylly.



Valokuva 8. Muurame, Muuramenjoki.

Kulkija (pohdinta): Tammerkoski, Koskikeskus, Kehräsaari ja Ratina, ne synnyttävät kulkijassa väkevän dialogisen monologin. ”Miksi näkymä herättää niin kirkkaita ja voimakkaita mielikuvia”, kysyy kulkija itseltään. ”Niagara, Bio Bio ja sykähdyttävät elävät kuvat”, hän vastaa omaan kysymykseensä empimättä. Muisti herättää menneitä hetkiä henkiin ja luo samalla nykyisyyttä sekä tulevaisuutta. Mailleen painuvan auringon punaama maisema saa aikaan myös vahvan tunteen filosofian lumosta ja ensimmäisestä tohtoroitumisesta. Mieli täyttyy niin ikään koskettavista muistoista. Ne yhdistyvät niihin päiviin, kun kulkija uppoutui tutkistelemaan ajan ongelmaa ja sen ilmenemistä Eeva-Liisa Mannerin runoudessa. Näkymä on yhdellä kertaa sekä yleinen että hyvin henkilökohtainen.

Jos Tammerkosken ylittävää kävelysiltaa pitää Klingen mainitsemana entisyyden dokumenttina, liittyy siihen paljon kulkijan omia kokemuksia. Hänessä ovatkin samanaikaisesti läsnä mennyt, nykyinen ja tuleva minä. Hän on yhdellä kertaa sekä oma itsensä että usea silloinen, ”eilispäiväinen”, aikalaisensa. Kaikki tuo läpäisee hänet nykyhetken Ratina-kokemuksessa. Hän astelee tuokion keskellä akateemista aikaa.

Se oli myös sivistysyliopiston aikaa. Sinne kulkijalla on tästä tehokkuutta ihannoivasta epäsiivistysajasta ikävä.

Aikaliikenneväline odottaa jo asemalla. Kulkijan on lähdeävä kohti Keski-Suomea.

Juna ohittaa Korpilahden pysähtymättä. Silti ikkunanäkymät saavat lukuisat tahdottomat muistikuvat viriämään kulkijan mieleen. Kulttuurintutkijana hän aktivoituu ammatillisestikin. On vaikea uskoa, että joku kuvittelisi kokevansa entisyyden puhtaana. Kyllä joka ikinen ihminen kiinnittää yleiseen menneisyyteen muistikuvan omannäköisestään menneisyydestä.

Vanhan myllyn ympäristö ja koskena kuokuva Korpijoki ovat vuodenaikojen mukaan moni-ilmeisiä. Myös kulkija on muistoissaan kauniissa miljöössä vaeltaessaan monikasvoinen. Aika on muuttunut ja sen mukana kulkijakin.

Maisema on kuin ajankohtien kuvastin: valkohohteinen talvisin, heräävän elämän näyttämö keväisin, vihreä paratiisi kesäisin ja luonnon värisiveltimen koristama taideteos syksyisin. Pandemia-aikana miljöö oli turvan siimes ja pakopaikka maailman pelottavuudesta. Eli kulkija assosioi tuohon ympäristöön omia kokemuksiaan paljon. Varsinkin vasemmalta myllyn eteen laskeutuva polku oli tähytyspaikka turvallisempaan tulevaisuuteen. Kun kulkija katselee ajassa taaksepäin, on hänen helppo havaita selvä ero silloisen minänsä ja nykyhetken minänsä välillä.

Koronaviruspandemian päivinä maisemassa vaelsi levoton ihminen. Tätä nykyä siellä taivaltaa rauhallinen ja vastaista aikaa kavahtamaton kulkija. Hänestä on taas moneksi, kuten Klingekin jo viisaasti kirjoitti.

Muuramessa on ohituspaikka aikajunien kohtaamisia varten. Varsinaista seisaketta tai asemaa siellä ei ole. Sen sijaan sieltä löytyy puhutteleva luontopolku. Seikkailupoluksi kulkija sitä kutsuu. Reitti kulkee pitkin peikkometsää muistuttavaa Muuramenjoen ympäristöä ja ranta-viivaa. Kulkija on tässäkin miljöössä löytänyt itsestään monta ihmistä tai minää. Välillä hän on ollut poikavuosiensa erämaissa samoileva sankari. Samaan tapaan kuin Zane Greyn kirjoissa. Joskus hän on taas ollut kalastajana heittouistin (virveli) kädessään. Silloin vieheenä on ehdottomasti ollut oltava lippauistin.

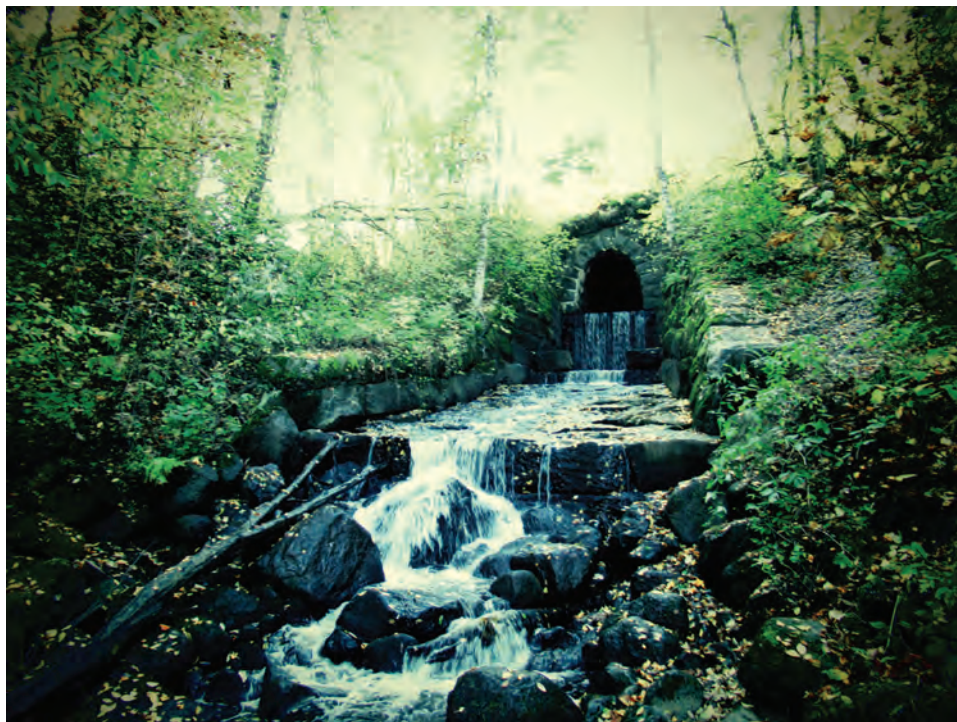
Kulkija on nähnyt itsensä samanaikaisesti sekä menneisyydessä että nykyisyydessä. Hän on ollut yhdellä kertaa niin Kämärinkosken kaltaalla Varkaudessa kuin luontopolulla Muuramessakin. Eli hän käy sisäistä dialogia aikaminiensä kanssa, jolloin muisti synnyttää entisyyttä ja organisoii nykyisyyttä sekä ennakoii tulevaisuutta. Sillä tavoin kulkija rakentelee aikaitseytäänkin – itseymmärryksellistä omakuvaansa siitä.

Innoittaja: ”Tähdellinen keskustelukumppani on taas (kuten useita kertoja aiemminkin) tohtori Göran Schildt. Ansiokas teos *Daphe kuudesatoista maassa* on nytkin oivallinen pohdiskeluohjenuora. Schildt kirjoitti yli kuusikymmentä vuotta sitten elämyksen olemuksellisuudesta erittäin oivaltavasti: ’Kun matka on lopussa, ovat muistot jäljellä, sanotaan. Tietenkin minulla on muistoja kesän risteilystä Kreikan saaristossa. Mutta huomaan, etteivät muistot ole sitä, mitä romanttiset runoilijat ja vielä Marcel Proustkin uskoivat: tie takaisin kadonneeseen aikaan, jumalten lahja sentimentaalisille. Muisto on rakentava, sen tarkoituksena on valmistaa tulevaisuutta, hankkia rakennusaineita, luoda jatkuvuutta. Sen vuoksi eivät tapahtumahetkellään suurimmat elämykset, täyttyneet ja päättyneet seikkailut loista kirkkaimpina purjehduskesäni muistojen joukossa, vaan neljä päiväämme Sifnoksella – keskeneräiseksi jäänyt elämys, joka vaatii jatkoa.’” (Schildt 1962, 350.)

Kulkija (johdanto): Aikajuna sivuuttaa Säynätsalon. Se on Pääjanteen helmassa lepäävä historiallinen ja erittäin kiehtova ympäristö. Siellä kulkija tuntee aina saapuneensa keskelle mennyttä maailmaa ja sen rauhallisesti eteenpäin soljuvaa arkea. Miljöö muistuttaa moniajallista elokuvaa. Matkalainen onkin jo lähellä kulkunsa päätepestettä eli Jyväskylää. Kodiksikin sitä on lupa kutsua.



Valokuva 9. Säynätsalo, kunnantalo.



Valokuva 10. Jyväskylä, Korkeakoski.

Kulkija (pohdinta): Kun kulkija on käynyt Säynätsalossa, hänen mieleensä on alkanut pikkuhiljaa hiipiä tällainen epäily: ”Pidänpö Säynätsalon miljööstä ja hengestä siksi, että sillä on olemassa paralleeli, varjo?” Sitäkin hän on pohtinut, että yhdistyykö tilanteeseen Schildtin mainitsema ajatus keskeneräiseksi jääneen elämyksen merkityksestä. Jos vastaus olisi myönteinen, pitämistunteen taustalla saattaisi olla muisto Varkauden Savontien alueesta. Se puutaloympäristö on sittemmin likimain kokonaan kadonnut. Modernisoinnin vimma sen 1970-luvulla hävitti. Jäljellä ovat vain rippeet. Ne eivät kuitenkaan kykene kertomaan mitään paikan alkuperäisestä ja ainutlaatuisesta hengestä. Kunnianhimoiset elvytysuunnitelmat ovat silti arvostettavia.

Yksi tunnetuimmista Alvar Aallon suunnittelemissa rakennuksista lienee Säynätsalon kunnantalo. Tämä tarkoittaa sekä kansallista että kansainvälistä arvostusta.

Riittääkö, että Varkauden vanhasta puu-Savontiestä ovat muistot jäljellä? Pitääkö Schildtin väite paikkansa, etteivät muistikuvat ole tie takaisin kadonneeseen aikaan? Eli olivatko Bergson ja Proust täysin

väärässä? Kulkija ei taida olla tästä asiasta tohtori Schildtin kanssa aivan samaa mieltä. Sen sijaan näkemys siitä, että muisto valmistaa tulevaisuutta, on hyvin mielenkiintoinen. Sitä kannattaakin tarkastella perinjuurisemmin.

Kunnantalo sijaitsee mäntykangasmaastossa. Puut suhisevat ikimuis-toisesti, ajattomasti. Ilta-aurinko kultaa niiden rungot koskettavasti. Koko oleminen tuoksuu. Kirjasto, kahvila ja antikvariaatti puhuvat samaa kieltä Aallon rakennustaideluoman kanssa. Säynätsalon kirjasto tuntuu interiööriltään kirjastojen kirjastolta: kirjastouden idean perikuvalta. Vai onko sillekin olemassa paralleeli Varkauden entisessä Kommilan kirjastossa? Jos niin on, muisto Kommilan kirjastosta luo jatkuvuutta eteenpäin. Samaa tulevaisuuden rakennusainesta sitten synnyttää myös havainto Säynätsalon kirjastosta. Siten rakentuu ketju, jossa aina uusi nykyisyys vuorollaan ”myötä-ilmentää” (appresentoi) jo entisyydessä virinnetä vaikutelmia. *Scriptorium*, kirjoitushuone, on totta totisesti oiva nimi tuonkaltaisessa ympäristössä sijaitsevalle antikvariaatille.

On syytä siirtyä Säynätsalosta jo eteenpäin. Paljon olisi vielä tutkisteltavaa ja pohdiskeltavaa esimerkiksi Hanna Parviaisessa ja Wivi Lönnissä. Kokonaiselämys jää siis keskeneräiseksi ja vaatii ilmiselvästi jatkoa. Tilanne olisi luultavasti miellyttänyt tohtori Schildtiä.

Korkeakoski, Keuruun siniseltä asemalta tulevat kiskot ja mystinen harjumaisema, ne herättävät lukuisia muistoja. Kyllä ne – Schildtin väitteistä huolimatta – voivat johdattaa kulkijan takaisin niihin moniin eilispäiviin, jotka jo aikaa sitten ovat olemisesta kadonneet. Näkymä on yhdellä kertaa ajaton ja moniajallinen, paljonpuhuva ja vaiti pysyttelevä. Hiljaisuuden täyttää katselija mielikuvituksellaan. Virtaavan veden solina soinnuttaa ulotteikasta olemassaolovaikutelmaa.

Syys soittaa surumielistä säveltään puiden latvuksissa. Tulee väkevä tunne kotona olemisesta. Se elämys ei jää keskeneräiseksi. Mitään jatkoa ei tarvita. On hyvä olla, juuri tässä ja nyt. Lyhyt olemisohje: ole, nauti, elä!

Selonteko ja päätte

Valtaosa tutkisteluista on toteutunut vuoropuheluina. Dialogit ovat avanneet ainakin tämänkaltaisia näkökulmia aikaan ja olemiseen: (1) Missä entisyys asuu? Missä tai mikä on sen koti? (2) Mikä tai millainen on ihmisen (kokijan) ja muiston välinen suhde? Fragmentteina menneisyydestä ovat toimineet valokuvat paikoista ja asioista, joita ei enää

(faktisesti) ole mutta jotka ovat piirtyneet lähtemättömästi itse kunkin sisäisyyteen, jonkinlaiseksi interiöörityneeksi olemusuurteeksi. Tärkeänä elementtinä mukana on ollut myös idea eletystä miljööstä – ehkä niin ikään eletystä kielestä, äidinkielen ensimmäisyydestä. Eksistentiaaliksikin eli olemisolennaisuudeksi sitä kävisi kutsuminen.

Tekstikatkelmat ja valokuvat ovat kutsuneet kulkijan takaisin menneisyyteen. Se taitaa olla aikamatkailun ihanteen edistämistä parhaimmillaan. Olemassaolo-otokset lienevät myös auttaneet myönteisen mielikuvan syntymistä eri paikoista. Muistoja näkymät tuntuisivat olleen tulvillaan. Ovatko ne sisältäneet vain muistoista koskettavimmat? Ja onko niihin yhdistynyt pelkästään muistikuvia esimerkiksi Suonenjoesta tai Pieksämäestä? Voidaanko puhua paikkamuistosta ja yleismuistosta? Miten sitten jokin määrämuisto ja yleismuisto ovat poikenneet toisistaan? Vaikka kysymyksiin on tutkistelujen kuluessa jo jollakin tavoin vastattu, on asiantilaa syytä valaista vielä vähän lisää.

Eetu Viren esittää aiheeni kannalta taitavan analyysin *Bergsonismi*-teoksen suomentajan jälkisanoissaan. Hänen kuvauksensa herättää viljalti jatkopohdintoja: ”Kirjassaan Deleuze korostaa Bergsonin tekemää erottelua virtuaalisen ja mahdollisen välille, ja tällä erottelulla onkin keskeinen merkitys koko Deleuzen myöhemmän ajattelun kehityksessä. Mahdollinen on reaalisen vastakohta, kun taas virtuaalinen on aktuaalisen vastinpari. Mahdollinen ei ole reaalista, se muuttuu reaaliseksi vasta kun se toteutetaan. Virtuaalinen ei ole aktuaalista, mutta se on silti reaalista, se ei sijoitu maailman ulkopuolelle vaan maailmaan itseensä. Virtuaalinen on reaalista olematta aktuaalista, siis tässä ja nyt aistein havaittavaa.” (Viren 2018, 117–118; ks. aikaulottuvuuksien ja maailman kokemisesta myös Bergson 1999, 117–161; Salomaa 1924, 133–172.)

Aikamatkailu kirjokulttuurisessa maailmassa, moni-ilmeisessä olemisessa, on tätä nykyä sekä reaalista että mahdollista. Myös aktuaalista ja virtuaalista se yhdellä kertaa on. Muistoja, kaipausta, havaintoja, odotuksia ja haaveita: matkanteko on konkreettista ja kuvitteellista. Konkreettinen käynti jossakin ja vierailu samassa paikassa erilaisten verkkosivujen välityksellä. Niitä molempia tässä nykyajassamme tarvitaan. Tietokone, älypuhelin, kamera, valokuva, elokuva ja matkakirjallisuus: matkaaminen on tätä nykyä monimuotoista ja -aistista. Nyky aika ei ole yksi-ilmemiehen aikaa. Monikasvomiehen aikaa tämä on. Hän on nykyhetken sankarimatkaaja. On hän asenteellisesti varmaan matkanjärjestäjän ihanneasiakaskin. Jos hän on vielä riittävän varakas, asia on lopullisesti kunnossa.

Antoisaa ja palkitsevaa kotimaanaikamatkailua kaikille.

Huomautus

1. Radio oli ennen tärkeä tiedotusväline. Tarpeen vaatiessa ihmisiin yritettiin saada yhteys lukemalla tiedotus ”Matkalla jossakin päin Suomea”. Esimerkiksi huoltoasemien henkilökunta seurasi noita kesken radio-ohjelmien luettuja henkilötiedotuksia. Se myös kiinnitti huomiota asiakkaisiin ja tarvittaessa kertoi tiedotuksesta eteenpäin. Usein se auttoi oikeiden ihmisten tavoittamisessa. Automatkoilla radiota myös paljon kuunneltiin. Siksi se oli tehokas tiedotusväline. Se oli aikaa ennen kaupallisia radiokanavia. Silloin ohjelmatkin vielä olivat toimitettuja. Ammattitaidon ja kaiken tekemisen tasokkuus oli ihanneasia. Siihen kuului niin ikää huoliteltu kielenkäyttö. Millainen on tilanne nykyisin? Jokainen voi avata radion ja vastata sen jälkeen kysymykseen itse. Ehkä kaiken kehityksen ei tarvitsekaan olla myönteistä kehitystä. Sillä tavoin opitaan erottamaan laadukkuus huonolaatuisuudesta. Se puolestaan sitten syventää itseymmärrystä ja jalostaa ammattisivistystä. Senkaltainen kehitys lienee sekä ohjelmien tekijöiden että kuuntelijoiden yhteinen etu. Sitten kirjoittaja siirtyykin *Muistojen bulevardille*. (Ks. aiheesta lisää esimerkiksi <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000005874117.html>.)

Kirjallisuus

- Benjamin, W. 1939/1986. *Silmä väkijoukossa. Huomioita eräistä motiiveista Baudelairin tuotannossa*. Suomentanut A. Alanen. Odessa esseekirjasto. Helsinki: Odessa.
- Bergson, H. 1919/1923/1999. *Henkinen tarmo. Tutkielmia ja esitelmää*. Suomentanut J. Hollo. Helsinki: Lasipalatsi.
- Durant, W. 1926/1956. *Suuria ajattelijoita*. Suomentanut J. A. Hollo. Helsinki: WSOY.
- Itkonen, M. 2004. Does What Has Been Survive After All? The Touch of Yesterday. Translated by R. MacGilleon. *Analecta Husserliana*. Volume 82. *Mystery in its Passions: Literary Explorations*. Edited by A.-T. Tymieniecka. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 359–369.
- Itkonen, M. 2009. Once I Was. A Philosophical Excursion into the Metaphors of the Mind. Translated by R. MacGilleon. *Analecta Husserliana*. Volume IC. *Existence, Historical Fabulation, Destiny*. Edited by A.-T. Tymieniecka. Dordrecht: Springer, 155–201.
- Itkonen, M. 2011. The Moments which Were Never Lost. The Three Times of Church Father St. Augustine. Translated by C-R. Häkkinen. English translation checked by G. Hughes. *Analecta Husserliana*. Volume 108. *Transcendentalism Overturned. From Absolute Power of Consciousness Until the Forces of Cosmic Architectonics Series*. Edited by A.-T. Tymieniecka. Dordrecht: Springer, 675–682.
- Klinge, M. 1993. *Euroopassa, Pietarissa*. Helsinki: Otava.
- Krohn, L. 1996. *Kynä ja kone. Ajattelua mahdollisesta ja mahdottomasta*. Helsinki: WSOY.
- Kähkönen, S. 2023. *36 uurnaa. Väärässä olemisen historia*. Helsinki: Siltala.
- Lagercrantz, O. 1992/1994. *Proustia lukiessa*. Suomentanut J. Salokannel. Helsinki: Otava.
- Laitinen, K. 2004. *Pitkät vedet ja maailmanrannat. Esseitä elämän varrelta*. Helsinki: Otava.
- Mazzarella, M. 2023. *Jotain muutakin kuin tämä. Pohdintoja uskosta*. Suomentanut R. Rintamäki. Helsinki: Tammi.

Mäkelä, H. 2023. *Proust on Proust. Matka aikaan, paikkaan ja ihmiseen*. Helsinki: Levoton lukija.

Salomaa, J. E. 1924. *Nykyajan filosofeja*. Porvoo: WSOY.

Schildt, G. 1960/1962. *Daphne kuudessatoista maassa*. Suomentaneet I. Lattu, E. Ahmavaara ja L. Hirvensalo. Helsinki: WSOY.

Viren, E. 2018. Suomentajan jälkisanat. Vapaus muutoksena ja luomisena. G. Deleuze, *Bergsonismi* (1966). Suomentanut E. Viren. Helsinki: Tutkijaliitto, 113–123.

Kuvalähteet

Valokuvat 1–10. Yksityiskokoelma. Kuvaaja M. Itkonen. Tekijän hallussa.

Matti Itkonen

Epilogi

Motto

Vaikka aivoista pystyttäisiinkin yksiselitteisesti paikantamaan yksittäiset mielentilat, se ei selittäisi mitään – ei muuta kuin samassa rajallisessa merkityksessä kuin auton moottori selittää auton liikkeit. Jos näkee vieraan auton ajavan pihaan, ei halua tietää, miten sen moottori toimii, vaan minkä takia se tuli. Auto tarvitsee paljon muutakin kuin moottorin: se tarvitsee esimerkiksi bensiiniä, teitä ja kuljettajan joka tietää minne on menossa. Vastaavasti ihminenkin ei tarvitse pelkästään aivoja pystyäkseen ajattelemaan ja toimimaan, vaan hän tarvitsee myös koko muun kehonsa, sopivia ympäristöjä ja muistoja aiemmista tekemisistään.

– Mazzarella 2023, 39–40. (Filosofi Mary Midgleytä mukaillen.)

Ihmisfilosofinen vallankumous

Mihin menneisyys on tallentunut? Onko se säilötyinä ihmisen aivoihin? Missä elämykset ja merkitykset asuvat? Onko niiden entisyys piirtyneen pelkästään aivoihin? Eli antaako aivotutkimus vastauksen jokaiseen ihmisenä olemisen arvoitukseen? Mitä tarkoittaa piiriontologian olemuksellisuus? Voiko jokin tieteenala ylittää olemisrajansa ja tehdä muut tieteenalat tarpeettomiksi? (Ks. aivotutkimuksen kritiikistä esim. Puhakainen 1995; 2000.)

Jo aiemmin Bergsonin ja Proustin yhteydessä puhuttiin tahdonalaisesta ja tahdottomasta muistista. Samaan kysymyksenasetteluun tuntuisi sopivan myös filosofi Roman Ingardenin ajatus idean tai asiantilan jonkinlaisesta yli- tai antiarjellisesta olemuksesta tai olemassaolotavasta. Kuin aikaisempia pohdintaretkiä tiivistäen ja tulevaa sivistystutkistelua pohjustaen nyt esitetään lyhyt johdatus aiheeseen.

Edessäpäin odottavia tilanteita ei ole mahdollista ajatella etukäteen valmiiksi. Tulevaisuutta voidaan siis ennakoida muttei ennustaa. Menneisyys on jo tapahtunut: tullut lopulliseen päätökseensä. Tulevaisuus on täysin avoin: salaisuus, lopulliselta toteutumistavaltaan tuntematon. Entisyys vaikuttaa nykyhetkeen. Tulevaisuuteen ei pystytä vaikuttamaan tai sitä muuttamaan. Jos toisin kuvitellaan, ollaan tekemisissä harhaluulon kanssa.

Proustin mestariteoksessa Kertojan aikamakumuisto viriää täysin yllättäen, odottamattomasti. Samankaltaisesti virkeytyy myös Ingardenin antiarjellinen olemus, *metafyysinen kvaliteetti*. Ihmisen ei pidä sitä tietoisesti etsiä. Silloin se ei aktivoidu. Yllättäen kohdattu tilanne voi herättää muiston jostakin entisyyden tapahtumasta. Yliarjellisuuden onkin mahdollista toteutua vain silloin, kun se on osa elävää nykyhetkeä ja kokemusarkea. Se yksinkertaisesti tenhoaa ihmisen. Tai sitten ihminen on aivan lähellä jotakuta sellaista ihmistä, joka on metafyysisen kvaliteetin lumoissa. Silloin hän elää mukana esimerkiksi lähi-ihmisen taide-elämyksessä. Eli hän haltioituu toisen haltioitumisesta. (Ks. metafyysisestä kvaliteetista esim. Dufrenne 1979; Ingarden 1965; Itkonen 1997; 1999a; 1999b; Toinen 1993; Wellek ja Warren 1969.)

Tarvitaan koetta, filosofis-runollis-kulttuurista esimerkkiekspérimenttiä.

Elämysvälähdys

Vietimme kirjamme *Ajan ja paikan mosaiikkeja* julkistusta Designmuuseumissa Helsingissä (2023). Oli toukokuun viimeinen päivä. Kevät oli kukkeimmillaan. Maailma tuntui olevan tulvillaan tuoksuja, värejä ja saapuvan suven odotusta. Yövyin mielihotellissani: Scandic Simonkentässä. Huoneeni sijaitsi ylimmässä kerroksessa. Parvekkeella kohtasin metafyysisen kvaliteetin. Näin pitkälle menneisyyteen, lapsuuteni kesiiin saakka. Tähysin myös kauas tulevaisuuteen: suunnitelmiin, haaveisiin, toiveisiin. Asuin hetken yliajallisessa ja -arjellisessa kotvassa. Menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus olivat läsnä yhdessä tuokiossa. Syntyi ajatus eksistentiaalisesta kotona olemisesta.

Kertokoon seuraava otos ilmaisuvoimaista kuvakieltään samasta asiasta.



Valokuva. Yllä maan, alla Helsingin taivaan.

Mitä Ihmistieteiden metodikeskus tai Monitieteinen aivotutkimuskeskus kykenee asiantilasta paljastamaan? Eipä juuri mitään. Niin ainakin arvelen. Syvällisempi vastaus kysymykseen annetaan tulevissa sivistystutkisteluissani. Niitä kannattaa itse kunkin lukijoista odottaa. (Ks. tieteenfilosofiasta esim. Rauhala 1993; Varto 1992.)

Jälkikirjoitus: runollinen omakuva ja itseymmärryksen viriäminen

Alku: aikaminän synty

Vuodet, kuin päivien
kultainen rihma.
Minä aivan tuossa,
luokkakuvan poikana,

vaaleana, kaukaisena.
Katsoin vuosien janaa,
joka ei tuntunut päättyvän koskaan.
Ei ollut kuolemaa,
oli vain tämä nyt,
tiheänä ja täynnä omaa olemistaan.

Aikuisuus hajotti tiheän olemisen,
löi osat erilleen toisistaan.
Kukahen luokkakuvan otti?
Hän näki minut etsimestään:
pojan vailla eilistä.
Ei ryppyjä, vain poikuutta.
Silloin siinä kuvassa –
muistanko?

Alun mahdollinen loppu: aikaminä ja heijastelevat vedet

Poika kahlaa,
pinnasta katsoo vastaan toinen poika.
He ovat samannäköisiä:
syntyneet oljesta ja kuparista.
On vuosi yksi,
ensimmäisen lehden aika.

Mies kahlaa syvemmälle,
harppoo vuosia.
Yhä hän kohtaa sen tutun kuvajaisen,
sen pellavapojan,
kuparia kasvoissaan.

Kuuluu olemisen kutsu, laulu lapsuudesta,
kaukaa, sieltä jostakin.
Mies sulautuu pinnan heijastukseen:
kohta on jo nyt.

Kirjallisuus

- Dufrenne, M. 1953/1979. *The Phenomenology of Aesthetic Experience*. First paperbound printing. Translated by E. S. Casey, A. A. Anderson, W. Domingo and L. Jacobson. Evanston: Northwestern University Press.
- Ingarden, R. 1931/1965. *Das Literarische Kunstwerk. Mit einem Anhang von den Funktionen der Sprache im Theaterschauspiel*. Dritte, durchgesehene Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Itkonen, M. 1997. Dialogic or Dialogistic? Dialogicity or Dialogism? A Word of Warning against Rigor Metodologiae. Translated by R. MacGilleon. *Human Studies* 1 (20), 47–58.
- Itkonen, M. 1999a. Alter et Alter. The Two Faces of the Mirror. Translated by R. MacGilleon. *Phenomenological Inquiry* (23), October, 107–132.
- Itkonen, M. 1999b. *Esteettinen kasvatus. Filosofisia lähtökohtia*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Mazzarella, M. 2023. *Jotain muutakin kuin tämä. Pohdintoja uskosta*. Suomentanut R. Rintamäki. Helsinki: Tammi.
- Puhakainen, J. 1995. *Kohti ihmisen valmentamista. Holistinen ihmiskäsitys ja sen heuristiikka urheiluvallmennuksen kannalta*. Tampere: TAJU.
- Puhakainen, J. 2000. *Persoonan puolustaja. Lauri Rauhala ihmistutkimuksen pioneerina*. Helsinki: Like.
- Rauhala, L. 1993. *Eksistentiaalinen fenomenologia hermeneuttisen tieteenfilosofian menetelmänä. Maailmankuvan kokonaisrakenteen erittelyä ihmistä koskevien tieteiden kysymyksissä*. FITTY 41. SUFI 8. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Toinen. 1993. *Ingarden & toinen fenomenologia. Roman Ingarden 100 vuotta*. Toimittanut J. Varto. FITTY 43. SUFI 9. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Varto, J. 1992. *Myytti ja metodi. Johdatusta filosofian menetelmiin*. FITTY 26. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Wellek, R. ja Warren, A. 1942/1969. *Kirjallisuus ja sen teoria*. Suomentaneet V. Viksten ja M. Suurpää. Otavan korkeakoulukirjasto. Helsinki: Otava.

Kuvalähde

Yksityiskokoelma. Kuvaaja M. Itkonen. Tekijän hallussa.

Matti Itkonen

Suplementti: Kulku kukoistuksesta rappioon

Matkamies aikajunan ikkunassa

Motto

*Kieli osoittaa suhdetta maahan: se on syntynyt samasta kamarasta kuin käyttäjänsäkin. Se tarkoittaa omaa jälkeä alustassa, tapaa olla olemassa. Runo ja kieli liittyvät yhteen – **Dichtung** on osviittojen tihentymä, jonka vain minä tunnen. Se on minun jälkeni. Äidinkieli merkitsee runoutta ja runous synnyinseutua. Ne ovat tapa paljastaa olemisen peittyneisyys; ratkeama salaisuudessa, jota kohti kurottaudutaan. Ne ovat kotona olemista – hetkellinen harppaus osaksi maisemaa. Synteesi: minä maailmassa ja maailma minussa. Siinä kaikki.*

– M. Itkonen 1996, 156; 2002, 153.

Aluksi

Jo ”Epilogi”-luvussa viitattiin tuleviin sivistystutkisteluihin. Myös tämä lyhyt suplementtiosa toimii ennakoesityksenä, lyhyenä mainospalana, samasta aiheesta. Lopullisen esseekokoelman perusjuonteena, jonkinlaisena tarkastelullisena valtimonkäyntinä, on Oswald Spenglerin kulttuurifilosofia. Eritoten keskitytään hänen klassikkoteokseensa *Länsimaiden perikato* ja siitä tehtyihin tulkintoihin sekä sovelluksiin. Tässä kohdassa muotoillaan lyhyesti pohdintaväline, jonka avulla syvälliset erittelyt kulttuurin ja sivistyksen tilasta onnistuvat. Tehtävä lienee kenelle tahansa varsin vaativa. Tosin kiinnostavakin se on. Siksi innoittavaan toteutukseen rohjetaan nyt empimättä ryhtyä.

Moniäänisen tulkintakudelman rakentamisessa auttavat Erik Ahlman, J. E. Salomaa, Eino Sormunen, V. A. Koskenniemi, Yrjö Massa, Aksel Rafael Kurki ja aivan erityisesti Georg Henrik von Wright. Vaikka heistä jokaisen ajatuksia ei ehkä siteeratakaan, silti heidän vaikutuksensa on filosofisissa tarkasteluissa koko ajan ainakin kaikuna tai olemushäiveenä mukana. Sillä tavoin pyritään kohti syvähenkisyyden tinkimätöntä ihannetta.

Runoilijaprofessori Koskenniemen *Kirjoja ja kirjailijoita* -teoskokoelman kolmas sarja ilmestyi vuonna 1922. Siinä julkaistiin pieni tutkielma ”Länsimaan perikato”. Kirjoituksessaan Koskenniemi tarkastelee ja esittelee mielenkiintoisesti Spenglerin laajaa huomiota herättäneitä näkemyksiä. Koskenniemen sanankäyttö on sujuvaa ja nykylukijaakin herättelevää: ”Kulttuurit nousevat rajoitetulta maapohjalta, olennaisesti toisistaan riippumattomina elimistöinä, juurtuvat, puhkeavat kukkaansa ja hedelmäänsä, elävät keväensä, kesänsä ja syksyensä, riutuvat ja kuolevat. Ihmiskunnalla kokonaisuutena ei ole mitään historiaa, ei mitään tarkoitusta eikä aatetta eikä sentähden myöskään mitään yhtenäistä kehitystä. Kulttuureilla sensijaan on kullakin oma ideansa, oma sielunsa, jonka varassa ne elävät ja kukoistavat ja joka antaa niille niiden sisällön ja muodon.” (Koskenniemi 1922, 104.)

Filosofi Erik Ahlman suomensi Spenglerin teoksen *Ratkaisun vuosia*. Käännös julkaistiin vuonna 1934. Taitavasti laatimissaan saatesanoissa Ahlman luonnehtii Spenglerin ajatuksia kiinnostavasti: ”Jokaisella kulttuurilla on lapsuutensa, nuoruutensa, keski-ikänsä ja vanhuutensa, mutta nämä jaksot muodostuvat kunkin piirissä erilaisiksi sen perusluonteen, ’sielun’, mukaisesti. Spengler on suureen historialliseen tosiasia-aineistoon vedoten koettanut hahmotella eri kulttuurien sielua, niiden sisintä perusluonnetta, ja samalla sitä yleistä ’tyyliä’, mikä kunkin kulttuurin kaikkia elämänilmauksia hallitsee. [– –] Mitä länsimaiseen eli faustiseen sieluun tulee, joka Spenglerin teoksessa on tärkein, on sille ominaista pyrkimys äärettömyyteen, tahto voittaa paikalliset ja rinnakkaisesti tämän kanssa ajalliset rajoitukset.” (Ahlman 1934, 8–9.)

Aiheen kannalta hyvin tähdellinen aatosohjenuora on professori von Wrightin mestarillinen esseekokoelma *Ihminen kulttuurin murroksessa*. Siinä von Wright analysoi Spenglerin filosofiaa ja sen yhteyttä omaan ajatteluunsa. Samalla hän pohtii näkemyksellisesti myös murroksen merkitystä ja rakennetta: ”Ominaista tälle näkemykselle tuntuu olevan, että sen esittäjä katsoo itse kuuluvansa jonkin suuren kulttuurin elinkierron loppuvaiheeseen. Kukaties kulttuuri vasta menetettyään uutta luovan voimansa ja alettuaan latistua kykenee spenglerläisen näkemyksen edellyttämällä tavalla ymmärtämään itseään – oivaltamaan sekä suuruutensa että rajoituksensa. Tässä yhteydessä tulee ajatelleeksi Hegelin usein

lainattua lausetta, jonka mukaan Minervan pöllö lähtee lentoon vasta hämärän tullen. Se näkemys, jota tässä sanon spenglerläiseksi ja joka on omani, on tyypillinen hämärän näkemys.” (von Wright 1996, 14–15.)

Teoria omaa pohdintatyökaluani varten on valmis. Nyt on sovelluksellisten osioiden vuoro. Siirrynkkin aikajunaan ja asetun sen ikkunan ääreen. Matkanteko voi alkaa.

Runomatka maisemaan

I

Aika virtaa lävitseni
 kuin kuuma laava.
 Se piirtää uurroksiaan,
 kulkupolkujaan uumeniini.
 On oltava valmis.

II

Kun on valmis, varuillaan,
 näkee enemmän.
 Katse muuttuu tarkemmaksi.
 Panoraamasilmäys
 riisuu arjen alastomaksi.

III

Sitä ja tätä nykyä:
 hetken juuret ovat syvällä,
 menneen mullassa.

IV

Aika-aallon harja on jyrkkä,
 terävsärmäinen istua.
 Ratsastaja olen,
 satulattomanakin paikkani pitävä.

V

Kymi on tullut kaukaa,
 kylmiltä lähteiltä,
 mustavetisiltäkin.
 Se pyörteilee enteilevästi,
 aavistuksia antaen.

VI

Olleisuudessa kylvetään,
nykyisyys kasvattaa,
vastaisuus leikkaa:
niittää elämän jokaisesta
entisyysalusta.

VII

Aika ei virtaa lävitseni
vaan ohitseni,
sivuitseni seisahtumatta.
Uurrokset arpeutuvat,
hohtavat hetken punaisina.
Vaalenevat sitten
ja muuttuvat maisemaksi.

VIII

Aika on maisema.
Maisema on aika.
Minä olen maisema.
Aika on minussa.
Minun on aika.
Maisema-aika.

Mennyttä maailmaa etsimässä

Pieni johdanto

Alkaa aakkosellinen aikamatka asemille. Rautatieasema on junamatkailun sydän: sen elämää sykkivä alku- ja päätepiste. Ilman konkreettista asemarakennuksesta juna ja matkustaja jäävät kodittomiksi. Spenglerin ajatusten mukaisesti voisikin väittää, että junamatka on saapunut olemisensä syksyyn tai vanhuuteen. Se riutuu. Alkaa jo hämärtää. Minervan pöllö on kohoamassa siivilleen. Kohta kuuluvat jo voimakkaat siiveniskut. Onko kulkua kukoistuksesta rappioon mahdollista enää pysäyttää? Vastaan kysymykseen hieman tuonnempana.

On aakkosellisten pikakuvien vuoro. Asemilla vierailaan aakkosjärjestyksessä. Lyhyet kuvatekstit ovat jonkinlaisia tuokiokuvia. Eli ne

puhuvat samaa ”kuvakieltä” otosten kanssa. Tällä tavoin synnytetään kulttuurinen kollaasi, joka on sekä moniajallinen että -paikallinen. Se merkitsee myös tieteellis-taiteellista koostelmaa, jossa pyritään yltämään tarkasteltavan aiheen olemukseen tai ytimeen. Aivan puhdas kompi-laatio eli kokoomateos tämä ei silti ole, koska valtaosa yhdistettävistä olemiskatkelmista on itseni luomia. Vain filosofisen pohdiskeluvälineen rakentamisessa on liitetty toisiinsa katkelmia eri tutkijoiden tuotoksista ja pohdinnoista. Sillä tavoin on pyritty saamaan aikaan yhtenäinen kokonaisuus. Toivottavasti tuo menetelmällinen tavoite on saavutettu.

Pikakuvia kadonneesta ajasta



Valokuva 1. Haapamäki. Täällä asuu menneisyys, kaistale kadonnutta aikaa. Kylämiljöö on yhtä puhutteleva kuin aseman seutukin. Kello mittaa entisyyden hetkiä. Onneksi junat kuitenkin edelleen täällä pysähtyvät. Uudet pääreitit kulkevat Haapamäen ohitse. Vilkkauden kotvat ovat jo takanapäin. Höyryveturipuisto on ovi junamatkailun eilispäiviin. Tämä on Matti Kassilan lapsuus- ja koulumiljöö. Täällä hän sai valkolakkinsa. Vaikka asemarakennus on hiljentynyt, ovat monet muistot yhä jäljellä.



Valokuva 2. Hankasalmi. Ennen vanhaan aseman seinässä kerrottiin, mikä oli paikan korkeus merestä ja etäisyys Helsingistä. Enteiliköhän pääkaupungin nimen maininta jo tulevaisuutta. Nykyisinhän kaikki suorat junavuorot suuntautuvat yksinomaan Helsinkiin. Muut osat Suomea ovat ilmeisesti vähäarvoisempia. Junat pysähtyvät edelleen täällä. Lievestuoreen aseman ne ovat jo vuosia tyystin sivuuttaneet. Hiljentynyt tämäkin asema takavuosiin verrattuna on. Onneksi *Kihveli Soikoon* -festivaali tuo asemalle vilskettä ja elämää taas pandemiatauon jälkeen vuosittain. Sen perinteen soisi jatkuvan vielä pitkään.



Valokuva 3. Huutokoski. Miehittämätön on tämäkin asema ollut jo pari vuosikymmentä. Junat kulkevat ohitse pysähtymättä. Asema on tätä nykyä yksityisomistuksessa. Sota-aikana Huutokoski oli tärkeä risteyskohta. Siitä alkoi sotilaiden matka sinne jonnekin. Näyttävä rakennus on olennainen osa Suomen kulttuurihistoriaa. Puistomainen miljöö puhuttelee vieläkin. Täällä vallitsee ajattomuuden ja salaperäisyyden ilmapiiri. On erinomainen asia, että vesitorni on ymmärretty säilyttää. Sekin on kappale kollektiivista kansalliskertomustamme.



Valokuva 4. Iisvesi. Matkustuselämä asemalla on vaiennut. Kiskot ovat ruohottuneet. Asemalla tuntuvat yhä viipyilevän ne lukuisat eilispäivät, jotka ovat nykyajasta jo ammuin kadonneet. Täällä on mennyt maailma väkevästi läsnä. Henkilö- ja tavara- liikenteen voiman vuodet ovat ohi. Silti muistot suuruuden ajasta ovat edelleen olemassa. Tätä nykyä tämäkin asemarakennus on yksityiskäytössä.



Valokuva 5. Jyväskylä. Vanha asema on täyttynyt ravintoloista. Asemalaiturin kioski on jo kauan sitten hävinnyt. Uusi ja uljas matkakeskus avattiin vuonna 2002. Rakennuksessa alun perin toimineet yritykset ovat sittemmin jo useaan kertaan vaihtuneet. Lipunmyynti on lopetettu. Onneksi sentään lippuautomaatteja ei ole vielä poistettu. Matkakeskuksen muotokieli on mielenkiintoinen. Se vaikuttaa henkivän uskoa tulevaisuuteen. Nykyisinkin miljöö huokuu aktiivista elämää. Siellä vallitsee suuren maailman tuntu.



Valokuva 6. Keuruu. Sininen satuasema on yksityisomistuksessa. Aseman ympäristö on kokonaisuudessaan kaunis, arvokas ja historiallinen alue. Siellä asuu runollisuuden henki. Tätä kautta poikki Suomen kulkeva junaliikenne jatkuu kohti Pohjanmaata. Jos joku ajattelisi käyvänsä vain yhdessä asemamiljöössä, hänen kannattaisi matkustaa Keuruulle. Silloin hän ei pystyisi pettymään. Päinvastoin: haltioihinsa hän otaksuttavasti tulisi. Ja se on jo riittävä syy vierailta aivan missä tahansa.



Valokuva 7. Kuopio. "Taivaita ne tavoittelevat", voisi joku todeta nähdessään aseman seudun korkeat talot, Savon pilvenpiirtäjät. Rakennuksen päädyssä ollut pieni puisto ja kauniit liuskekiviportaavat ovat kadonneet. Niiden paikalle kohosi kerrostalo. Modernia aikaa ennen vanhaan edustanut funktionalismi on jäänyt nykyisen mahtipontisen arkkitehtuurin varjoon. Osaa muutos miellyttää. Kaikki siitä eivät varmaan kuitenkaan pidä. Säilytyslokerot on poistettu. Rakennus lienee tulossa myyntiin. Toimiva ja viihtyisä kahvila on oivallinen asia.



Valokuva 8. Pieksämäki. Entinen risteysaseman eloisuus on kadonnut. Matkakeskukseen rakennus on likipitään tyhjiällä. Ilkivallan vuoksi se oli kauan suljettuna. Pitkään rakennettu ja hartaasti odotettu asematunneli valmistui vihdoinkin ja viimein. Savon radan museossa kannattaa matkajaajan vierailla. Entisen veturitallin alue on modernisoitu esimerkillisesti. Silti entisaikojen arvokkuus ja lumo ovat poissa. Pieksämäki on muuttunut aivan tavalliseksi läpikulkupaikka-asemaksi. Enää se ei toimi tulevaisuuden airuena, suunnannäyttäjänä vastaisiin päiviin. Pian tämäkin asemarakennus lienee myytävänä. Se tuntuu surulliselta. Taidamme elää jo von Wrightin mainitsemia, hämärtyvässä olevia junamatkailukulttuurin aikoja.



Valokuva 9. Suonenjoki. Tähne saavuttiin Mansikkakarnevaaleihin jo monta vuosikymmentä sitten. Asemalaiturilla on suuri mansikka – kuin merkinä kaupungin olemisilmapiiristä. Asemarakennus on vaikuttava: jotenkin kansallishengen kieltä puhuva. Aseman miljöön kauniine veturitalleineen hyväksyy mielellään osaksi valtakunnallista kulttuuriympäristöä. Junat pysähtyvät täällä edelleen. Rakennus on yksityisomistuksessa. Vaikutelma puisto- ja puutarhamaisuudesta on vieläkin jäljellä. Jotakin alkuperäisestä ihanteellisuudesta on siis yhä tallella. Se on erittäin hyvä asia keskellä tätä nyky maailman kiireistä elämänmenoa.



Valokuva 10. Varkaus. Kaksi asemaa ja kaksi aikaa rinnakkain, osittain myös sisäkkäin ja limikkäin. Vanha asema on yksityisomistuksessa. Siellä toimii kahvila, jota pitää ammattitaitoinen ihminen. Myös pitopalvelutoiminta on tasokkaasti toteutettua. Nykyinen matkakeskus on lähes tyhjiällä. Rakennus tulee lähitulevaisuudessa myyntiin. Oikeastaan vain lippuautomaatti on enää aikaisemmista palveluista jäljellä. Tilanne on surullinen. Miljöötä pitäisi kehittää eikä jättää sitä heitteille. Ennen matkakeskus oli Varkauden ylpeys, matkanteon maamerkki. Nyt se taidetaan nähdä silkkana rasitteena. Voiko tilanne vielä muuttua? Sitä kovasti toivoisin. Jos matkakeskus päätetään purkaa, on rappion aika jo käsillä. Kehittämistyön tunnuslauseeksi tulisi kannustavasti valita: "Kohti uutta kukoistusta!"

Alustavat päätelmät

Saapuvilla tuntuu olevan junamatkailukulttuurin syksy tai vanhuus, kuten jo aiemmin mainittiin. Nykyajalla on siis spengleriläisittäin ilmaistuna rappion sielu. Murros on ollut nopea ja tyly. Asemia on suljettu. Lipunmyynti asemilta on lopetettu. Aikataulut on poistettu. On vallalla vanhan sanonnan uudelleen muotoiltu toisinto: "Kaikki kiskot vievät suoraan Helsinkiin." Junavuoroja on lakkautettu. Ekstra-luokassa ei ole menneiden aikojen ensimmäisen luokan tyylikkyyttä eikä arvokkuutta. Henkilökunnan työasut ovat arkistuneet ja käytöstävät ovat tuttavall-

listuneet. Ravintolavaunut valikoimiseen ovat vain varjoja edeltäjiensä tasokkuudesta ja ammatillisuudesta. Junamatkailu ei ole enää juhlallista eikä yliarjellista. Sinisiä sivistysjunia lienee minun lisäkseni monella muullakin ikävä.

Kaikin puolin sivistys on kulkenut kukoistuksesta rappioon. ”Länsimaiden perikadosta” on jo tullut tai parhaillaan tulossa täyttä totta. Esitän alustaville päätelmilleni ja väitteilleni perinjuurisiet perustelut tulevissa sivistystutkisteluissani. Siitä esseekokoelmasta on tuleva pääteokseni, pitkän tutkijanurani filosofinen *Opus magnum*. Kirjoitustyö alkaa pian. Ajatustyö on jo meneillään.

Lopuksi

Matkamies, Matti-matkalainen, on tehnyt kulkua kukoistuksesta rappioon jo kauan. Se on merkinnyt konkreettista ja kuvaannollista matkaa. Tulkinnat ovat perustuneet havaintoihin sekä puheista ja kirjoituksista vastaan tullessiin utopioihin ja dystopioihin. Sähköisyyttä palvotaan. Digitaalisuus on melkein jumalan roolissa. Otaksutaan, ettei kukaan enää lue painettuja kirjoja eikä paperisia lehtiä. Joka ikisen ihmisen olisi haluttava maksunsa e-laskuina. Älypuhelin hallitsee yksinvaltaisesti nykyaikänäkymää. Kone on syrjäyttänyt ihmisen. Yhteydenpitoon tarvitaan pelkkää englantia. ”Ei suomea enää kukaan tätä nykyä kaipaa”, julistetaan kovaan ääneen. Tuo kaikki vaikuttaa karnevalistiselta olemassaololta. Valitettavasti liian monille aikalaisista karnevalisoitu maailma on ainoa todellinen maailma. Millaisesta sivistysihanteesta siinä voi olla kyse? Vai tarkoittaako se pelkkää sivistymättömyyspainajaista?

Ankaria väitteitä, tyyliä päätelmiä, jotka ehkä tulevissa pohdiskeluissa muuttuvat lempeämmiksi. Tai sitten ne jyrkkenevät entisestään. Se jää vielä nähtäväksi. Kyllä vastaus sitten aikanaan jokaiseen kysymykseen paljastuu. Sen voin jo nyt luvata.

Kirjallisuus

- Ahlman, E. 1934. Suomentajan esittely. O. Spengler, *Ratkaisun vuosia. Ensimmäinen osa. Saksa ja maailmanhistoriallinen kehitys*. Suomentanut E. Ahlman. Helsinki: Otava, 7–15.
- Huhtanen, P. 1979. *Tunteesta henkeen. Antipositivisismi ja suomalainen estetiikka 1900–1939*. Suomalaisen Kirjallisuuden Toimituksia 341. Helsinki: SKS.

- Itkonen, M. 1996. *Itseyteni ja toiseutesi – opettajuutemme jäljitetty maa. Esseistinen montaasi kasvatustilafilosofian perusteiksi*. Väitöskirja. Kertoma ynnä Kestämä -elämykset. Mielen sisältö 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Itkonen, M. 2002. *The Milieu. A Chart of Our Margin of Play*. Translated by R. MacGilleon. *Analecta Husserliana*. Volume LXXV. *The Visible and the Invisible in the Interplay between Philosophy, Literature and Reality*. Edited by A.-T. Tymieniecka. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 139–155.
- Koskenniemi, V. A. 1922. *Kirjoja ja kirjailijoita. Kolmas sarja*. Porvoo: WSOY.
- Kurki, A. R. 1936. *Tekniikka ja kulttuuri sekä työntekijäin sielunelämä*. Helsinki: WSOY.
- Massa, Y. 1954. *Kulttuurin ongelma Oswald Spenglerin historianfilosofiassa. Aatehistoriallinen tutkimus*. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja LX. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.
- Paavolaisen paikat. Kohtaamisia Olavi Paavolaisen kanssa*. 2003. Toimittanut H. Terho. Suomalaisen Kirjallisuuden Toimituksia 937. Helsinki: SKS.
- Salomaa, J. E. 1924. *Nykyajan filosofeja*. Porvoo: WSOY.
- Sormunen, E. 1936. *Lutherin siveysoppi ja nykyaika*. Sivistys ja tiede 102. Helsinki: WSOY.
- Sormunen, E. 1940. *Selvyyttä kohti III. Kulttuurikriittisiä tutkielmia*. Helsinki: WSOY.
- Sormunen, E. 1942. *Suomalaisen kulttuurin lähteille*. Helsinki: WSOY.
- Sormunen, E. 1948. *Eurooppa valinkauhassa. Länsimaiden tarkkailijan ajatuksia*. Luterilaisen kirjallisuuden säätiön julkaisuja N:o 2. Helsinki: Kirjapaja.
- von Wright, G. H. 1995/1996. *Ihminen kulttuurin murroksessa*. Suomentaneet J. T. Aro, R. Hannula ja H. Nyman. Helsinki: Otava.

Kuvalähteet

- Valokuvat 1–4, 6, 7, 9 ja 10. Yksityiskokoelma. Kuvaaja M. Itkonen. Tekijän hallussa.
- Valokuva 5. Museovirasto. Kulttuuriperintöä kaikille. Kuvaaja tuntematon. Verko-osoitteessa <https://museovirasto.finna.fi/>.
- Valokuva 8. Museovirasto. Kulttuuriperintöä kaikille. Kuvaaja M. Poutvaara. Verko-osoitteessa <https://museovirasto.finna.fi/>.

V. A. Heikkinen

”Huone 411 – saavu sinne siis!”

Huomioita Nyky-Tornista

*Torni,
sinun kerroksissasi vannoimme kerran:
me palaamme!
Emme jätä sinua yksin.
Helsingin yöhön.*

– kirjoittajan mukaelma Eeva-Liisa Mannerin runon
Mustaa ja punaista (1944, 7) ensisäkeistä

Intro: Torniin saapuminen

Junani saapuu Helsingin päärautatieasemalle kauniina syyskuisena torstaina. Kävelen tottuneesti Hotelli Vaakunan ja Lasipalatsin ja Foorumin kauppakeskuksen editse Hotelli Torniin. Korkea hotellirakennus siintää tuttuun tapaan jo kaukaa.

Astun sisälle hotellirakennukseen. Entree ei ole Yrjönkadulta mitenkään ylellinen. Toisaalta sisääntulo sujuu mutkattomasti, kun vastaanottotiski on siirretty remonttia edeltäneeseen hotelliarkkitehtuuriin verrattuna hieman lähemmäksi pääkäytävää ja hissi vie ilahduttavasti miltei kantahuoneen (numero 411) oven eteen.

Rutinoituneena multimatkustajana olen hionut huonekortin käytön huippuunsa, eikä minun tarvitse nykiä korttia ovilukossa yhtenään. Valokatkaisimen ja ovikortin yhteistoimintaa sekä ylimalkaan huoneen valaistusjärjestelmää en tosin vieläkään oikein hallitse.

Astun sisälle hotellihuoneeseen. Puolitarkkana miehenä riisun matkavaatteet ja vaihdan jalkoihini talon omat, valkoiset sisätossut. TV-ruutu ei onneksi toivota minua tervetulleeksi (kuten ennen). Tämä on ehkä hieman outoakin, sillä salaa ja tavallaan arvostan hotellien teknouskoisuutta.

Olen Kanta-Hämeestä saapunut hotellivieras. Avaan verhot ja ihailen hetken verran Helsingin katuelämää. Minulla on tänään selvä suunnitelma jäädä koulutuspäivän jälkeen yöksi Itämeren helmen kaupunki- ja tunnelmaympäristöön. Tämä on suunnitelma, vaikka iltajunat olisivat voineet viedä minut kotiin tai jatkoyhteydet Euroopan metropoleihin.

Olen toisaalta innostunut Euroopan-matkaaja, toisaalta kotikonttuhminen. En matkusta pandemia-ajan jälkeenkään kuin 20 päivää vuodessa, ja enin osa matkoista on kotimaan matkoja. Työnantajani Haaga-Helia ammattikorkeakoulu ei ole kilpailuttanut majoituskohteita, joten suosin Helsingissä Hotel Haaga, Hilton Kalastajatorppaa ja Hotel Tornia.

Ydin-Helsingissä haluan yöpyä aina Tornissa. Yleisesti ottaen ostohinnat määräytyvät ja ovat nähtävissä S:n omassa sähköisessä myyntikanavassa tai kansainvälisillä myyntialustoilla, mutta itselläni on suora, luonteva kontakti hotellin vastaanoton energisiin vieraanvaraisuusammattilaisiin, jotka tunnistavat minut usein ennalta. Tuttu huone sekä tuttu talo ja tunnelma ratkaisevat!

Tapaamiset tapahtuvat kaupungilla ja iltapäivällä talon ravintoloissa. Ne sujuvat mutkattomasti, ja oppimisen siltoja syntyy runsaasti. Iltapäivän päätteeksi päätetään lähinnä työprosessien jatkosta ja aikatauluista. Illallisia ja illanistujaisia – saatikka maljannostoja – ei enää juurikaan sovita, sillä ihmisillä on nykyisin kiire oman sisäpiirinsä äärelle, kotiin ja harrastuksiin.

”Näin on maailma muuttunut”, pohdiskelen mielessäni. Ei enää rentoja tai energisiä, välillä villejäkin kohtaamisia kollegojen tai muiden viitepiirien kanssa Tornin American Baarissa. Ei baarikierroksia pääkaupungin keskustan mukavissa kapakoissa ja elämyspaikoissa (vaikka olenkin kertonut avoimesti poistuvani pääkaupungista vasta aamulla). Baarien tai bistrojen sijasta alkuillan ohjelmassa on pikemminkin kuntosali, Yrjönkadun uimahalli tai kulttuurivisiitti jossakin kaupunkiytimen museossa tai galleriassa.

Todellakin, näin on maailma muuttunut ja muotoutunut. Nykyinen, jo vuosikymmeniä jatkunut ”postmoderni” tai jopa ”supermoderni” aika on tuonut ja luonut 2020-luvulle uudenlaiset arvot ja asenteet. Eräänlainen uusi, teknologian avulla etäänäytynyt ja terästynyt *individualismi* sekä alati kytkeytynyt ”*homo virtualis*” ovat korvanneet perinteiset työ-

toveruudet ja jopa kasvokkain kohtauksiin sekä yhteisiin jaettuihin fyysisiin hetkiin perustuneet sydänystävyydet.

Tämä Sokos Hotel Tornia käsittelevä artikkeli peilaa lyhyesti koronapandemian jälkeistä Helsingin fyysistä ja digitaalista hotellielämää. Se täydentää aikaisemmin julkaistuja artikkeleitani Hotelli Tornin (Heikkinen 2006) ja Hotel Haagan eli nykyisen Hotel Haaga Central Parkin (Heikkinen 2021; 2023) lähihistorioista. Kirjoitusten painopisteinä on ollut noin puolen vuosisadan eli vuosien 1970–2020 kansainvälinen ja suomalainen hotellikulttuuri. Olen lähestynyt edellä mainituissa artikkeleissa hotellikäyttäytymistä vapaa-ajan ja liikematkailijan silmin sekä esitellyt palveluiden ja tilojen olemusta. (Heikkinen 2023; 2021.)

Kameleonttimaisten sosiaalisten verkostojen pyörteet ja kaupunkikulttuurisen karusellin ovat korvanneet täsmätapaamiset ja -ihmissuhteet jonakin täsmäaikana jossakin täsmäpaikassa. Digitaalis-virtuaaliset kohtaamiset ovat vieneet ajan sekä samalla ajan ja paikan tajun. *Fyysis-digitaaliset* eli *fygitaaliset* palvelut ovat tulleet osaksi hotellien ja ravintoloiden tarjontaa niin, että kotoa, kokoustilasta tai huoneesta käsin voit varata palveluja ja tuotteita senhetkiseen kulutukseen tai tarpeeseen. (Fygitaalisista palveluista ks. Heikkinen 2023, 232–242; supermodernista ajasta, sosioteknisestä murroksesta sekä kaupunkikulttuurin ilmiöistä ks. Inkinen 2023.)

Jotakin olennaista on ehkä muuttunut tai muuttumassa. Hotellit, ravintolat, kahvilat ja kokoustilat ovat olleet kaltaisilleni koulutusalan ammattilaisille, nykyihmisille ja kameleonttikultuttajille tavallaan toisia ”koteja”. Paikkoja, joissa ollaan maksavia vieraita ja potentiaalisia kuluttajia nopeankin pistäytymisen aikana. Hotellit ovat (olleet) monikulttuurisia ja yhteisöllisiä näyttämöjä mutta myös kaupunkitilaan ja -kulttuuriin kuuluvia olohuoneita, keittiöitä sekä wc-, sauna- ja spa-tiloja. Ravintolat ovat (olleet) yleensä avoimia, (puoli)julkisia tiloja, joissa on verraten vapaa ja huoleton ilmapiiri varsin tiukoista anniskelusäännöistä huolimatta. Ihmisten kodit sen sijaan ovat usein suljettuja ja henkilökohtaisia tiloja. (Hotellin tehtävistä ks. Heikkinen 2022; 2023.)

Työ- ja liikematkustaminen sekä hotelliyöpymiset ovat keskeinen osa nykyarkea ja tehokasta (tieto)työtä. Asiakkaat odottavat sähköisiltä hotellijärjestelmiltä ja hotellibrändeiltä, että huonevarausten on sujuttava vaivattomasti ja palveluketjun on oltava mahdollisimman kitkaton. Tilojen – etenkin hotellihuoneiden ja -palveluiden – pitää olla tasokkaita.

Toisaalta ja samalla työ- ja vapaa-ajan matkustaminen tarjoaa nykyajassakin mahdollisuuden paeta ykköskotia, arkista kotiseutua ja rutiinien tylsyyttä. Kaupunkien ytimessä pääsee elämään mukavasti, jopa

ylellisesti. Ovelta ovelle selviää lähes kuivin jaloin. Hotellikokemus voi edustaa miellyttävää, piristävää ja kohottavaa *arjen laatua*, jopa *luksusta*. Matkalla voi kokea elämän- ja yksiniloa sekä toisaalta ystävän tai rakkaimman kanssa joutenoloa sekä eheyttävää, luovaa ja laadukasta eloa!

Ajoittain voi olla vain virkistävää lähteä jonnekin ilman mitään erityistä syytä. Lähteä rohkeasti tai rauhallisesti etsimään – jotakin! Olla passattavana. Olla huomattuna ja /tai huomaamattomana!

Hotelli Tornin tehtävät

Hotelli Torni on neljän tähden majatalo ja kaupallinen tulosityksikkö. Se palvelee asiakkaita 24 h vuorokaudessa ympäri vuoden. Mielihyvän tuottajana sekä halujen ja tarpeiden tyydyttäjänä hotelli syöttää, juottaa ja majoittaa sekä tarjoaa tilojaan asiakkaiden käyttöön rahaa vastaan.

Hotellissa on 154 huonetta. Se erottuu muista Helsingin hotelleista tarjoamalla hulppean näköalan ja ainutlaatuisen ravintolatunnelman. Tornin arkkitehtuurinen ja esteettinen henki on kaupungin monia muita hotelleja (yleisesti kolme tähteä) uljaampaa ja ylevämpää. Voidaankin todeta, että Torni osaltaan pyrkii vaalimaan ja uusintamaan omista korkeuksistaan käsin helsinkiläistä matkailu-, kaupunki-, keskusta- ja korttelikulttuuria.

Torni ei halua olla jähmeä monumentti vaan sielukas brändi. Sijainti pääkaupungin sydämessä on tämän horeca-keitaan keskeisin kilpailualue. Torni katselee omista korkeuksistaan kaupungin kuhinaa. Lähinäköala osuu Helsingin fyysiseen, kaupalliseen ytimeen: Kampin kauppakeskukseen, Esplanadille ja Stockmannille. Talo on keskustassa, mutta juuri sopivasti kulman takana piilossa vilkkaimmilta kulkuväyliltä.

Torni on Sokotel Oy:n operoimalle Sokos Hotels -ketjulle uniikki yksikkö, jonka taloudellinen menestys perustuu ennen kaikkea arkisin tiistaista torstaihin toteutuvaan huonemyyntiin. Tuotot voivat tulla vahvasta ryhmämyynnistä sekä kaupungin täyttävistä kansainvälisistä konferensseista ja tapahtumista (joita tosin on ollut pandemian jälkeenkin valitettavan vähän). Yleisesti Suomeen ja Helsinkiin suuntautuvan matkailun kasvu suosii Tornia ja keskustan hotelleja. Kilpailu maksukykyisistä ryhmistä on kuitenkin kovaa, sillä uusia hotelleja ja huoneistoja on noussut viime aikoina runsaasti. Lisäksi Helsingissä on tarjolla satoja Airbnb-huoneistoja.

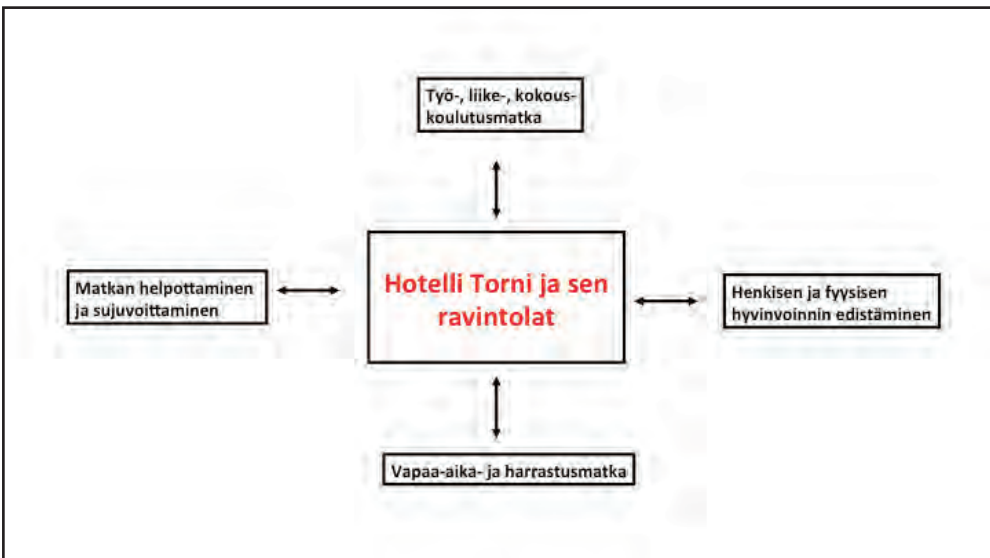
Torni – kuten kaikki hotellit – on olemassa sekä matkailijaryhmiä että yksin matkustavaa asiakasta ja hänen turvallisuuttaan ja yksityisyysyhtään

varten. Torni ei konstaile, vaan sen henkilöstö tiedostaa, että matkustaja on liikkeellä työn (yritys- ja liikematkat, kokoukset, kongressit, messut jne.) ja/ tai vapaa-ajan (harrastus-, lomailu-, kaupunki-, kulttuuri-, shop-pailu- ja/ tai bailausmatka) merkeissä. Viime aikoina työ ja vapaa-aika ovat alkaneet usein kietoutua yhteen. Työ- ja liikematka (*business*) ja vapaa-ajan matka (*leisure*) integroituvat toisiinsa niin, että työmatkailijasta on muodostunut *bleisure*-asiakas.

Torni on keidas ja mysteeri: se voi olla kuin toinen koti privaattihuoneineen ja avoimine yleisötiloineen. Hotellikokonaisuus on lämpimien tunteiden ja yhdessäolon palapeli mutta myös ”hotellikuolemien” ja yksinäisyyden rujompi erämaa. Tornin mikroympäristöt villitsevät ja hillitsevät.

Hotelli on toisaalta sosiaalinen ja kaupallinen keskittymä; toisaalta monelle ohikulkijalle tuntematon ja jopa luotaan työntävä, etäiseksi jäävä rakennus. Hotelli suojaa ja muovaa. Se uusintaa monia asioita ja kulttuurisia käytäntöjä arkisuudessaan ja tuttuudessaan. Torni eheyttää ja rikastaa. Hotellissa saa pitää ääntä ja siellä ollaan myös hiljaa.

Hotellin todellisuus tarjoaa houkutuksia ja tukee mielikuvituksen lentoa toisinaan jopa enemmän kuin taide ja kirjallisuus (elämän mahdollisuuksista ks. Proust 1977, 13). Hotellin horisontti liikuttaa ja pysäyttää sieluja.



Kuvio 1. Matkailijan vapaa-ajan ja työmatkan yhteen kietoutuminen.

Torni ja Helsinki kuuluvat yhteen. Helsinki on Suomen tärkein matkailukaupunki, jonka matkailijavirroista osa löytää tiensä myös Tornin kerroksiin – sekä etenkin rakennuksen huipulla sijaitsevaan näköalabaariin. Helsinki on minimetropolinakin yksi Pohjois-Euroopan kansainvälisen kaupan solmukohdista sekä toimiva ja turvallinen paikka järjestää tapaamisia, kokouksia ja konferensseja.

Hotelli Torni kuuluu Solo by Sokos Hotels -ketjuun edustaen tavalista yksilöllisempää ja erottuvampaa konseptia osana tunnettua Sokos Hotels -hotellibrändiä. Sokoksen hotellit on pitkälti konseptoitu, eli niiden markkinointi-, myynti-, hankinta-, laatu-, IT- ja ohjausjärjestelmät on yhtenäistetty. Hotelli Tornilla on kuitenkin erityisluonteensa ja ainutlaatuiset tunnuspiirteensä, eikä sen yhteyteen ole tuotu S-ketjun muita ravintolakonsepteja ja -brändejä.

Tämän päivän hotellit ovat todellisia *palvelukeskuksia*, joiden sydämenä on nyt ja tulevaisuudessa fyysinen vastaanottotiski (*reception*), joka saattaa toimittaa muun muassa asiakasohjauksen, viestinnän, maksuliikenteen, postin, kopiokeskuksen, minimatkatoimiston, concierge- ja matkailuneuvonnan, pankin, kioskin ja minikaupan tehtäviä. Sen palveluhenkilökunta ratkoo ja ennakoii asiakkaan ongelmia.

Hotellinjohtaja puolestaan on todellinen monitoimihenkilö. Hän työskentelee sekä ”frontissa” että ”backissa”. Johtaja työskentelee siis myös lattian tasolla asiakkaiden ja henkilöstön edessä näkösällä hoitaen ja ohjaten monenlaisia palvelu- ja elämystuotannon prosesseja. Hän on brändin, ketjun, yksikön ja tiimin ”päällysmies” ja tuloksen tekijä. Hän on myös paikkaaja, siistijä ja huoltomies. Hän on manageri, taktikko sekä monien käytännön prosessien taituri.

Eniten hotellinjohtajan työaika menee asiakkaiden ja henkilöstön käytännön ongelmien ratkomiseen sekä kokouksiin. Suuressa hotellissa tapahtuu aina jotakin (yllättävää). On rynnättävä palaverista toiseen ja tilanteesta seuraavaan. Työpäivää ei voikaan suunnitella kovin hyvin edeltä käsin, sillä aina tapahtuu jotakin (yllättävää). Saman työpäivän ja jopa saman tunnin aikana joutuu / pääsee toimittamaan koko ketjua ja kohdetta koskevia asioita. Tyypilliseen johtajan työpäivään mahtuu niin päätöksentekoa, tuote-, laatu- ja hintaseurantaa, tunnuslukujen analysoimista, kaupungin matkailupolitiikan ulottuvuuksia, keittiön ja kellarin laskelmia, asiakkaille lähteviä horeca-elämysten tarjouksia kuin asiakaspalautetta ja -valituksia.

Johtamisen kysymykset ja haasteet ovat hyvin eritasoisia ja -kokoisia. Ja usein kysyjät pitävät juuri omaa kysymystään kaikkein tärkeimpänä,

ehkä myös kiireisimpänä. Johtamistyön rikkaus ja rikkonaisuus johtuu usein siitä, että työpöydällä ja -koneella on yhtä aikaa runsaasti erilaisia ja eri tärkeysasteen kysymyksiä ja pohdiskeltavaa. Yhteen hankkeeseen ei voi käyttää liikaa aikaa, vaan projektit, prosessit, tilaukset ja vastualueet ovat kerroksellisia. Projektisalkku sisältää lyhyt- ja pitkäkestoisia mikro- ja suurhankkeita.

Hotellijohtajan tärkeimmät tiimipelurit ovat keittiö-, hotelli- ja ravintolapäällikkö. Avainhenkilöiden vaihtuvuus on ollut Tornissa viime vuosina nopeaa.



Valokuva 1. Hotelli Tornin tyyliä ja perinteitä Tornin Ritarien (perustettu vuonna 1949) viirin muodossa.

Torni jakelukanavana ja näyteikkunana

Yleisesti ottaen hotellit ovat yhä merkittävämpiä elintarvike-, viihde- ja hygieniaateollisuuden tuotteiden jakelukanavia ja näyteikkunoita. Tornikin on upotettu täyteen brändejä ja tuotemerkkejä. Ruoka- ja juomalistat sekä etenkin aamiaisbuffet on ladattu täyteen eri partnereiden tai sopimustuottajien raaka-aineita ja tuotteita.

Huoneista löytyy hotellikonseptiin sopivia sekä ravintola- ja huone-designia mukailevia kalusteita. Huoneista löytyy yhdenmerkkisiä sisustustuotteita ja televisioita. Keittiöiden hyllyiltä, kylmähuoneista ja hotellihuoneiden baarikaapeista löytyy puolestaan runsaasti maailmalla tunnettuja ruoka-, olut- ja viinibrändejä. Siivouskomeroissa ja -keskuksissa on kaikkialta saatavia puhdistusaineita. Hotelli Torni onkin markkinointikielellä *bränditavaratalo*. Kärkinimeksi on kuitenkin asetettu ”Torni”, jonka alapuolelle asemoituvat sanat ”Solo by Sokos Hotels”.

”Solo” on semioottisesti, filosofisesti ja etymologisesti mutta myös asiakas- ja kulutuskäyttäytymisen kannalta kiinnostava sana. Latinan-kielisen termin *solus* voi suomentaa ”yksin”. Nykyaikainen hotellivieras haluaa pääasiallisesti majoittua yksin omaan tupaansa (jopa matkustaessaan ryhmän mukana). Vain pariskunnat, rakastavaiset, parhaat kaverit ja säästäväiset haluavat jakaa huoneen.

Yksin majoittuva ja / tai matkustava nykyihminen ja kameleonttikuluttaja haluaa olla omassa rauhassa omine hotellitouhuineen, vaikka toisaalta kaipaa ympärilleen myös seuraa ja kontakteja. On monenlaisia intressejä, ja asetelma voi toisinaan olla monikasvoinen ja hieman ristiriitainenkin. Matkailija saattaa kaivata hotellielämältään tuoksinaa sekä toisaalta hotellin tuomaa vapautta elää tai näytellä toista tai kolmatta yksilöllistä sivuelämää.

Osalle ihmisistä hotelli antaa tilan ja mahdollisuuden unohtaa menneen, kuluvan ja tulevan ajan niin, että vieras voi keskittyä lähinnä itseensä sekä piiloutua etsimään omaa tosipersoonansa leväten, kirjoittaen ja lukien. Toisaalta jotkut nykyajan kameleonttikuluttajista haluavat luopua taustastaan, rooleistaan ja konteksteistaan. He haluavat kadottaa ajan ja paikan tajunsa, esittämisen halunsa ja sosiaalisen hahmonsa sekä ikään kuin irtautua pois kuoristaan. (Ihmisen olemuksesta ks. Proust 1968, 23.)

Sosiaalisia tilanteita etsivä nykyihminen voi yrittää paikata yksinäisyyttään ja näkymättömyyttään hotellin ihmissuhdekeitaassa ja psykofyysisten verkostojen ytimessä. Toisaalta hän voi tuntea olevansa yksin

tai yksinäinen jopa äänekkäässä ruoka- ja juomaseurusteluseurassa, jossa kukin puhuu pääasiassa omiaan ja asemoi itseään – ja jossa seuralaisten puheenparret viiltävät tai vipeltävät ohi.

Kriittisempi nykyelämän ja -yhteiskunnan tarkkailija saattaa myös huomata, että pöytäkeskustelut osoittautuvat pelkäksi latteaksi näytelmäksi ja ihmisten puheet koristelluiksi ja joutavaksi pinnaksi. Hotellivieras-kameleonttikuluttaja voi näin jäädä juhlien ja omankin seurapiirinsä seinäkukkaseksi – ja sen seurauksena irtaantua ja kadota ateriointi- ja juhlatuoksinassa omaan sfääriinsä. Katoaminen voi nykyaikana toki myös olla seurausta digitaalis-virtuaalisen rinnakkaiselämän lumosta, efekteistä ja Internetin vaikuttavuudesta (kun pöytävieras jää toljottamaan puhelintaan unohtaen samalla fyysisen todellisuuden ja ”seuralaisensa”).

Tämän kirjoituksen alussa esitelty ja kaltaiseni ”suora” hotelliasukas voi toisaalta jäädä oman rehellisyytensä vangiksi. Hän ei ehkä näe ja ymmärrä, miten Torni sekä sen edustus- ja illalliskulttuuri saavat monet ihmiset suorastaan näyttelemään elämäänsä ja sitä kautta dramatisoimaan arkeaan. Ihmiset eläytyvät ja liikuttuvat – samalla voidaan nähdä ja kokea suuriakin tunteita. Joillakin juhlijoilla ja illallistajilla on myös vahva tarve kätkeä maailman ja organisaation tuskat sekä onnellistaa, pintaistaa ja juhlistaa pidemmänkin hetken verran elämäänsä. Jostakusta taas tulee sosiaalisessa ryhmässä oman elämänsä statisti ja mykkä vaeltaja katsellen tornista kaukaiseen olemattomuuteen (ks. Viljasen *Pilvet*-runo vuodelta 1957, 15–19).

Osa kulttuuri- ja liikesivistystä peräävistä asiakkaista kaipaa meidänkin ajassamme sellaista miltei jo kadonnutta hovi- ja seurapiirikulttuuria, jossa pöytä- ja seurusteluetiketillä oli ravintolaesteettinen, -sociologinen, -psykologinen ja -semioottinen (usein varsin tarkka) luonteensa ja merkityksensä.

Myös Tornissa tapahtuvalla juhlavalla illallistamisella on oma gastronominen historiansa ja seremoniallinen merkityksensä. Perinteisten horeca-rituaalien rinnalle lienee toisaalta hiipinyt asiakkaiden ja juhlijoiden elämyskipeys, jossa käsillä oleva mielihyvä ei riitä, vaan juhlatilaisuuden osallistuja saattaa kaivata (esimerkiksi tylsinä kokemiensa puheiden aikana) jo kiireisempää elämää ja säkenöiviä rinnakkaiskokemuksia esimerkiksi älypuhelimien viestien ja kalenterimuistutusten muodossa.

Ajat ja arvot siis muuttuvat. Monen ruokalajin ateria (päivällinen tai illallinen) voi olla nykyajan nuorille aikuisille liian hidas, tehoton ja tylsä kokonaisuus. Uusien ihmisten tai vanhojenkaan tuttujen tapaamista ei

myöskään aina ja välttämättä koeta hyväksi asiaksi. Nykyihmisen arkea hallitsee usein kiire. Oman performanssin ja keskeisten puhekuplien esittämisen jälkeen oma keho ja mieli kutsuvat harrastuksiin, kotiaskareisiin, median äärelle sekä läheisten, töiden tai ”töiden” pariin.

Niinpä sitten pitkä illallinen ja pöytäseurue saavat jäädä sikseen. Hybridikaupunkimatkaaja on koudessa omaan itserakkauteensa ja yksilölliseen (mutta samalla muotitrendejä etsivään ja aistivaan) *kameleonttimaisuuteensa*. Agendaan ei kuulu moniaistisen kaupungin eikä Torniin saapuneiden kanssaihminen sosiaalinen kuunteleminen vaan kuluttaminen.

Kohteen historia voi jäädä monimieliselle kaupunkimatkaajalle kaukaiseksi, ja tarinat korvaa henkilökohtainen nostalgisointi ja sen jakaminen ”kaveripiirille”. Toisaalta kyltymätön aikalainen olisi varmasti hyvillään, jos joku tyynnyttäisi ainakin välillä hänen levottomuutensa, rikkoisi hänen (ulko)kuorensa, hetkessä elämisen raja-aitansa ja pintais-tuneen todellisuudentajunsa. Pysäyttäisi hänen alituisen elämyksen etsimisensä (verkossa ja fyysisessä maailmaasa) sekä toisi tilalle todellista rauhaa ja kestävämpää elämän iloa.

Palvelustrategisesti Torni – kuten kaikki helsinkiläiset hotellit ja ravintolat – edustaa kansainvälistä matkailu- ja ravintolateollisuutta. Se ilmentää myös elämys-, elämäntyö-, mielihyvä- ja sosiaaliteollisuutta, vaikkei näitä ulottuvuuksia teollisuudenaloiksi tilastoissa määritelläkään.

Asiakkailleen hotelli on dynaaminen kohtaamis- ja kokemuskeidas sekä persoonallinen pako- ja kohtaamispaikka. Kokemus voi olla gastronominen, sosiaalinen, intellektuaalinen ja / tai esteettinen, mutta se on ennen muuta sosio-funktionaalinen ja emotionaalinen.

Hotelli Tornissa tiivistyvät hyvin urbaani, helsinkiläinen ja skandinaavinen elämäntyö. On suomalaista designia, funktionalismia, hieman jykevää klassismia, käytännöllistä eleganssia sekä kaupunkihotellin dynaamisuutta ja joustavuutta (vaikka Tornin ravintoloiden ja hotelliaulan uusi tyyli eroakin vanhasta muotokielestä pyrkien ehkä korostamaan kansainvälisyyttä ja peittelemään samalla suomalaista ja pohjoismaista taustaa).

Tornille universaali hotellimuotoilu on samanaikaisesti myyvä ja neutraali – sekä yleinen että yllätyksetön. Perusasiakas ei yleensä huomaa – aikakaan spontaanisti – nyanssien runsautta: värejä, valokuvia, taidetta, pintoja, ornamentteja, vaaseja...

Toisaalta kokenut, usein rakennuksessa vierailut ”tornitologi” ei puolestaan heti näe eikä hahmota uuden konseptoinnin kautta tullutta modernia tuoreutta ja notkeutta (tornitologin profiilista ks. Itkonen 2008). Sen sijaan hän suuntaa mielellään suoraan yläkerran näköalabaraan tai aulan vieressä olevaan O’Malley’s-irkkupubiin, joka ilmentää kanta-asiakkailleen nykyisessä uudessakin kuosissaan tiettyä tuttua rosoisuutta ja kuluneisuutta.

Torni on yöpyjilleen *glokaali* boutique-, kaupunki-, konsepti-, lifestyle- ja designhotelli. Erilaisia suomalaiskansallisia piirteitä voi vielä löytää rakennuksen nyansseista ja toisaalta kansainvälisiä ominaisuuksia asiakastiloista ja mikroympäristöistä. Etenkin vastaanotossa, käytävillä ja ravintoloissa kuulee monia eri kieliä ja näkee erilaisia kasvoja. Jokaisen sukupolven onkin etsittävä ja löydettävä oma Torninsa. Sen rikkaa historiaa ja tarinoita ei voi sellaisenaan siirtää hotelli- ja ravintolavieraiden omaksuttavaksi.

Korkeimman sielutieteellisen ”torniopin” voi saavuttaa, kun asiakas heittäytyy rakkaan kaupunkimajakamme vietäväksi. Erityisen hyvin tähän tornikokemukseen pääsee (sekä erityisen tunnelman ja flow’n tavoittaa) Tornin yläkerran näköalabaarissa (ks. kuva 1). Itselleni kuitenkin alakerran ravintolasta on muodostunut viime aikojen suosikkini: miellyttävä aamiais- ja illallisravintola sekä pikimustan teen nauttimispaikka. Tapaamiset saa sovittua hyvin alakerran ”taidesaloonkiin”. Tämä värikäs tila on mukava harvinaisuus Helsingin kaupunkikeskuksessa upealla, keskeisellä sijainnilla.

Ja aivan lopuksi todettakoon, että Torni on myös romanttinen hotelli. Se tarjoaa erityispaikan rakastavaisille, pariskunnille ja nuorille pienperheille – ja miksei myös sinkkuvierailleen. Hotelli Torni on kaunis ja kutsuva pysähdys- ja piilopaikka tunteilulle, yhdessäololle, levolle, luovuudelle ja uusiutumiseksi.

Kun vatsa on täynnä ja matkalaukut tyhjennetty, on aika tyydyttää muita tarpeita. Matkailija aistii kaupungin hengen, tapaa uusia ihmisiä, istuu kahviloissa ja ravintoloissa. Samalla hän muotoilee elämänsä ja elämän taideteostaan. Torni on Suomessa niitä harvoja paikkoja, jossa ilmapiiri, elämäntyyli ja design muodostavat mielenkiintoisen, raikkaan kokonaisuuden ja emansipatorisen hotelliolomisen. Vieraanvaraisuus alkaa jo huonevarausprosessista ja jatkuu läpi matkan, sillä Tornissa on monta yhtä kutsuvaa huonetta ja tilaa kuin huone 411.

Huoneen 411 rauhaa (Arto Mellerin ja Ilpo Tiihosen tyyliä tapaillen)

Hotelliyö.

Huone siivottu. Vuode sijattu. Huone 411.

Yksin. Kaksikin mahtuisi.

Täällä ei tiimalasissa ole hiekkaa
vaan rakeista kultaa.

kaupunkimaisema on sama mutta minulla on vuosien jälkeen
eri silmät katsoa
kuka on vieras tänään

En tule marraskuussa
aika vetää kuolinnaamion kaupungin kasvoille

Naapurihotellista katsotaan Ruttopuistoon
sen lehdettömiin puihin

katson ravintolan ikkunasta
Siitä näkee ohikulkijat.

Kaupunki on tyhjä.

Vain minä olen täällä!
huoneessa 411

Lähteet ja kirjallisuutta

- Heikkinen, V. A. 2023. Kokemusten talo. Hotelli Haagan liiketoiminta- ja mikroympäristöt pääkaupunkiseudun matkailu-, hotelli- ja ravintola-alan muutoksen kuvastimena. *Ajan ja paikan mosaiikkeja. Esseitä aikalaisille ja kotimaan matkaajille*. Teoksen laatineet M. Itkonen, V. A. Heikkinen ja S. Inkinen. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 147–260.
- Heikkinen, V. A. 2021. Rakkaudesta pienhotelliin. *Otteita ajasta. Murroskauden esseet*. Teoksen laatineet M. Itkonen, S. Inkinen ja V. A. Heikkinen. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 251–317.
- Heikkinen, V. A. 2006. Kyllikistä Kalevan: Torni suomalaisen ja kansainvälisen hotellikulttuurin ilmentäjänä. *Torni*. Teoksen toimittanut K. Salo. Helsinki: Otava, 51–65.
- Itkonen, M. 2006. Kerro kerro kuvastin. Aikamatkaajan kulttuurihistoriallinen Torni-uni. *Torni*. Teoksen toimittanut K. Salo. Helsinki: Otava, 181–204.
- Inkinen, S. 2023. Supermoderni tilanne. Nykyaikaa etsimässä eli tulenkantaja-aikalaisen mosaiikkihavaintoja tieteen, taiteen, teknologian, filosofia, kulttuurin, elämysten ja ikuisen viisauden äärellä. *Ajan ja paikan mosaiikkeja. Esseitä aikalaisille ja kotimaan matkaajille*. Teoksen laatineet M. Itkonen, V. A. Heikkinen ja S. Inkinen. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 261–538.
- Manner, E-L. 1944. *Mustaa ja punaista*. Turku: Aura.
- Proust, M. 1968. *Kadonnutta aikaa etsimässä. Swannin tie. "Combray"*. Suomentaneet P. Peltonen ja H. Nurminen, Helsinki: Otava.
- Proust, M. 1977. *Kadonnutta aikaa etsimässä (2). Swannin tie. Swannin rakkaus. Paikannimet: nimi*. Suomentanut I. Tuomikoski. Helsinki: Otava.
- Viljanen, L. 1957. *Seitsemän elegiaa*. Helsinki: WSOY.

Kuvalähde

Valokuva 1. Kuvaaja V. A. Heikkinen.

V. A. Heikkinen

Kipaten Kiltaan

Kameleonttikulttuurisia ja sensobiografisia
poimintoja turkulaisesta kaupunkikulttuurista,
gastronomiasta ja ravintoloista 1970–1980-luvuilla

Omaa elämäntaipalettani voisi havainnollistaa sipulin kuorimisella. Sen pintakerroksista löytyvät muuntuvat ja vaihtuvat kasvu-, koulu- ja opiskeluympäristöt, sosioekonomiset olosuhteet, sosiaaliset verkostot, harrastukset ja työt. Seuraavasta kerroksesta tulevat tämän esseen aihepiirit: kaupunki- ja maaseutukulttuuriset ilmiöt, hyvä ruoka, ateriointitilanteet ja ravintolaelämä. Mitä lähemmäs sisintä mennään sen tärkeämmäksi tulevat kotikonnut, perhe- ja sukutaustat, lapsuuden toverit, vanhemmat, sisaret sekä sydämenvallotukset ja -valtaajat. Sipulin eli minuuden ydin on (onneksi) epäselvä ja arvoituksellinen kudelma kuin filosofisten suuntausten ristiävät subjektiiviset tulkinnat – olenko vain peili toisista, peili itsestäni vai todellinen ihminen?

Varmaa on se, että dynaaminen, liikkuva sekä oppiva *gastrosofinen* (gastrosofia = gastronomia ja filosofia), vieraanvaraisuutta arvostava ja elämyskulttuuria janoava minäni on kehkeytynyt ja rikastunut sosio-kulttuurisen elämänkaaren, riittävän hyvän sosioekonomisen taustan sekä sattumien ansiosta. Arvoni, arvostukseni, asenteeni, elämäntapani ja -tyylini ovat kummunneet sekä maaseudun että Pohjolan suurkaupunkien Turun, Helsingin ja Tukholman kulttuurikokemuksista. Maatalousperustaisiin Nousiaisiiin, Lemuun ja Ruskoon, teolliseen Raisioon ja merelliseen Naantaliin rajoittunut kotikontuni Masku on puolestaan ollut tärkein ekosysteemini ja maalaisfäärini. Turku puolestaan on ollut ensimmäinen koti- ja suurkaupunkini.

Turkua ympäröivä Varsinais-Suomen maaseutu ruotsinkielisine saaristoineen on toiminut lapsuuteni ja nuoruuteni kasvupaikkoina ja -maisemina. Alue on ollut mieheksi varttumisen infrastruktuuri ja metafyyssinen konteksti täynnä erilaisia historiallisia mikroympäristöjä, kuten kouluja, kauppoja, urheilukenttiä, toreja, ravintoloita, hotelleja ja kasarmeja. Rurbaani toimintaympäristö on ollut myös sekä juureva ja muuntuva kasvattamoni että kulttuuri- ja liikuntaviljeltyneisyyteni tyyssija. Turku on myös itsessään ollut ja on edelleenkin määränpää, välietappi, ohikulkupaikka ja vierailukohde. Samanaikaisesti kaupungista on muodostunut lukuisten työ- ja vapaa-ajan matkojeni kohde: kokouskeidas, tapaamispaikka, työskentely- ja kehittämispaikka.

Minusta on myös tullut Turku- ja Varsinais-Suomi-matkailija asuesani nykyisin Kanta-Hämeessä ja työskennellessäni Helsingissä. On kuitenkin edelleen luontevampaa ja ymmärrettävää sanoa Turkua matkakohteekseen, vaikka olisi menossa ympäryskuntiin Maskuun, Liettoon, Piikkiöön, Raisioon, Naantaliin, Nousiaisiin... Käsitteellä ”Turku” voidaankin tarkoittaa psykofyyssistä ja moniaistista kotiseutua. Turku on tässä yhteydessä sekä suunta että kauttakulkupaikka.

Tutkija Pertti Grönholm (2008, viii) kiteyttää yleisen ja samalla Turku-olemiseni hyvin yleiskysymyksin: ”Onko Turku tietystä maantieteellisessä ympäristössä eri aikoina sijaitseva kaupunki? Vai onko Turku mielenmaisema, joka viittaa paitsi psykologiaan ja historiaan myös yhteiskuntaan ja filosofiaan?”

Tämän esseen päälähtökohtana on kääntää kysymykset lauseiksi; melkeinpä todisteiksi ja kategorisiksi imperatiiveiksi: (1) Turku on ollut kasvattava ja sivistävä koulu- ja lähikaupunkini, (2) Turku on henkinen ja situationaalinen mielentila, (3) Turku on aikaansa hengittävä, kameleonttikulttuuria ilmentävä paikka ja (4) Turun ravintolat heijastavat kestikievariperinteen jatkuvuutta ja ovat toimineet myös henkilökohdaisena kasvualustana.

Neljän väitteen Turkuani peilataan tässä omakohtaisessa (järjestyksessään jo toisessa; ks. myös Heikkinen 2019) kaupungin ravintolamaailmaa peilaavassa esityksessäni koulunkäynti- ja työskentelyjaksoni ajalta (1973–1990). Olemiseni, oppieni, rientojeni ja etenemiseni keskuspaikkoina ovat olleet Turun Lyseo (nykyinen Museomäen koulu), Turun hotelli- ja ravintolakoulu (1983–84) sekä kaupungin sosiaaliset dynamot: kaupunkikeskustan pää- ja sivukadut, pää- ja musiikkikirjastot, pelikentät, kukkulat, ravintolat, ruotsinlaivat, diskot ja yökerhot. Pistäytymispaikkoina ovat myös Masku, Maarianhamina ja Tukholma.

Toisena lähtökohtana on jatkaa ensimmäistä Turun pitkää ja kerrostunutta kestitushistoriaa käsitellyttä esseetäni (Heikkinen 2019). Tuossa kirjoituksessa kuvasin 1300-luvun alun Ruotsin vallan aikaista majatalo- ja kestikievarijärjestelmää skandinaavis-keskieurooppalaisen tapaperinteen osana. Nyt kohteinani ovat – lyhyesti tarkasteltuna – 1800-luvun alun hotellit ja ravintolat sekä painopisteenä tietyt valitut turkulaiset hotellit, ruoka- ja juomaseurusteluravintolat sekä baarit 1970-luvun lopulta vuoteen 1990. Kokonaisuutena ottaen esittelen, kuvaan ja analysoin 40–50 vuoden takaista ravintolaseurustelua ja -kulttuuria.

Tämän kirjoituksen kolmas lähtökohta on henkilökohtainen: intro- ja retrospektiivinen. Se on *kokemuksellinen* sekä *lähi- ja mikrohistoriallinen*. Monet perinteiset, turkulaiset ravintolat edustavat matkailu-, hotelli- ja ravintola-alan historiaa, kaupungin kulttuurihistoriaa ja matkaa kadonneeseen nuoruuteeni. Kaupungin hotellit, kapakat, baarit ja terassit ovat tarjonneet tärkeitä sosiaalisia keitaita nuoruuteni vaellusvuosille. Joistakin kaupunkireiteistä pysähdyspaikkoineen on tullut osa mikronomadiuttani ja elämänkaareni pysyviä kulminaatiopisteitä. Nuo Turun kulttuuris-temporaaliset kadut ja kievarit ovat olleet sosiaalisuuteni kasvattajia, kohtaamispaikkoja ja etenkin fyysisiä elämänsisältöjä.

Neljäs lähtökohtani kaupungin ja etenkin kotimaiseen hotelli- ja ravintolatodellisuuteen on sensobiografinen; teksti sisältää huomioita mikro- ja lähihistoriasta suhteessa omaan valikoituun ajan henkeen. Esitys sisältää poimintoja moniaistisista, kokemuksellisista päiväkirjoistani. Samalla essee on muistojen synteesi senhetkisistä tunnelmista, varttumisestani ja nuoruuteni mielialoista.

Sensobiografista otetta puoltaa nykyinen työni; se sisältää runsaasti vakavasti otettavia tilasto-, toimiala- ja yritysfaktoja, kun taas nuoruuteni peli- ja ravintolakenttä Varsinais-Suomessa ja Ahvenanmaalla tarjosi sosio-emotionaalisia efektejä, olemuksellisuutta ja kokemuksellisuutta sekä toisaalta vähemmän tosiasioita. Vaikka tekstiä elävöittävät aikansa ilmiöt, niin uutta on kirjoituksen elämänmaisemallinen ja musiikkipsykologinen ote. Kaupunki- ja elämyskulttuuri merkitsivät eräässä vaiheessa enemmän elämää ja elämäniloja kuin koti, kiinteistöt, kadunkulmat ja kaupat. Tanssi, musiikki ja liike saivat aikaan enemmän aikaa mielen liikkeitä kuin kotimaisemien merenrannat, hiekkamontut, pellot, suot ja kalliot. Toki elämystaloudelliset ja introspektiiviset poiminnat paljastavat nostalgisuuden häivän – siis sen, miten elämäni ilmiölista on kertynyt ja elämäntyöli muotoutunut.

Tämän esseen viides lähtökohta on vahvasti maalaiskaupunkilainen, varsinaissuomalainen elämäntapani. Kirjoituksestani paistaa oman

aikani paikallistuntemus ja maalaismaskulaisuuteni, johon on sekoittunut 30 % suomenruotsalaista kartanokasvatusta eli pikkuporvarillista snobismia ja maatyöläisromantiikkaa Maskussa sijaitsevasta Kankaisten kartanosta, 30 % pientilallisuutta eli ymmärrystä raaka-ainetuotannosta ja säästäväisyydestä, 30 % maalaisporvarillista elämäntyyliä eli ymmärrystä, miten raaka-aineita ja fenomeeneja on tuotu ulkomailta ja miten Tukholman läheisyys on vaikuttanut turkulaisuuteen. Loput 10 % esseestäni täyttää turkulaisen rurbanin elämäntyylin arvostus sekä nuoruus- ja aikuisvuosieni vaeltelu ja haaveilu turkulaisessa ravintolamaisemassa ja -aikamassa (saksan kielen sanasta *Zeitschaft* johdetusta suomennuksesta *aikama* ks. Klinge 2018, 147).

Poimintoja Turun kaupunkikuvasta ja ravintolahistoriasta 1800-luvulta

Turun kaupunkiasema muuttui Suomen sodan jälkeen 1800-luvun alussa, kun pääkaupunkioikeudet (vuonna 1812) ja Turun akatemia (vuonna 1827) siirrettiin pois ja lähemmäs Pietaria Helsinkiin. Suurin vaikuttava tekijä muutoksissa oli vuoden 1827 suurpalo. C. L. Engelin uusi asemakaava ja rakennussuunnittelun valvontaelimen rakennusjärjestys muovasivat vahvasti kaupunkirakennetta. Kaupunkikeskus siirtyi nykyiselle kauppatorille. Keskustan katusommitelmaan tuli leveyttä. Muodostui laajoja aukioita, kuten Tuomiokirkon ja vanhan suurtorin aukio, silloinen Nikolaintori. Aurajoen ylittävät sillat, rantakadut istutuksineen, puistot ja kivialot tulivat tärkeäksi osaksi keskustaa ja rantaa, joiden kautta Turku tänäkin päivänä näyttäytyy. (Kaupungin uudelleenrakentamisesta ks. Dahlström 1930; Juvelius 1934, 297–298.)



Valokuva 1. Turun vuoden 1827 suuren palon seurauksena kaupunkiin syntyi C. L. Engelin piirtämänä keskieurooppalais-venäläinen asemakaava leveine ja suorine katuineen, säännöllisine kortteleineen, toreineen ja aukioineen, jotka vaikuttavat yhä edelleen askeliimme ja autoreitteihin kaupungin keskustassa. Valokuvassa näkyy käynti Tuomiokirkonkadulla sijaitsevan Maaherran makasiinin sisäpihalle.

Suomen itsenäisyysajan hotelli- ja ravintolakulttuuri kumpusi Turussa Ruotsin ja Venäjän aikaisesta tapa-, ruoka- ja seurusteluperinteestä, Turun linnan sekä sen juhla- ja pitoperinnettä mukailevasta kartano- ja porvarisperinteestä sekä majatalolaitoksesta. Niin Ruotsin kuin Venäjän viranomaiset, aateliset ja porvarit olivat tuoneet kaupunkiin juhlimistraditioita, joita virkamiehet, varakkaat kauppaporvarit (tukkukauppiaat, kauppalaivurit ym.) ja suomalaiset pienporvarit (kauppiaat, kipparit, teurastajat ym.) vaalivat ja sovelsivat. Keskeisiä juhla- ja tapahtumapaikkoja olivat 1700–1800-luvuilla ravintoloitsija Johan Reinhold Seipelin kellarin ja talon Sali (Linnankatu 3), Turun Seurahuone (ruots. *Societets huset*, nykyinen kaupungintalo, Aurakatu 2), Turun Teatteriravintola (nykyinen Åbo Svenska Teater, Aurakatu 10) ja Pinello (nykyinen Pizzeria Via Tribunali, Vanha Suurtori 2).

Ylioppilaat, käsityöläiset, sotilaat sekä työ- ja palvelusväki suosivat krouveja, pieniä kapakoita ja ruokaloita, joita oli muodostunut Turun akatemian, linnan ja tuomiokirkon ympäristöön. Kahviloita oli myös syntynyt etenkin ylioppilaiden ja naisten tapaamis- ja keskustelupaikoiksi. Turussa oli myös lukuisia kerho-, kiltä-, klubi- ja yhteisötiloja muun muassa sivistyksen, kaupan ja uskon edistämiseen, mutta myös ruoka- ja juomaseurusteluun.

Majoituskohteista oli kuitenkin pulaa. Seipel kykeni majoittamaan 10–12 vierasta. Seurahuoneen pihapiirissä olleessa paviljongissa oli ollut 18 matkustajahuonetta. Muita merkittäviä hotelleja olivat 1800-luvun puolivälissä ja jälkipuoliskolla muun muassa Beckmarckin hotelli eli sittemmin Hamburger Börs (Eerikinkatu), Hôtel de Post (tunnetaan nimellä Boren talo, jossa sijaitsi höyrylaivayhtiö Boren pääkonttori, Linnankatu 36), Hôtel du Nord (tunnetaan myös nimellä Kauppaseuran talo ja Ekholmin talo, Läntinen Rantakatu 3) sekä Hotel Phoenix. (Soini 1963, 229–234.)

Vuoden 1892 *Turku. Käsikirja matkustajille* -julkaisussa esitellään hyvin niukasti hotelleja ja ravintoloita. Majoitusyksiköistä mainitaan enää vain Hotel Phoenix ja Rautatiehotelli sekä muutamia huokeampia majoituspaikkoja ja huoneenvuokraajia, kuten J. Söderman (Kaskenkatu 9), Aura (Kaskenkatu 13), Saima (Eerikinkatu 17), Keskikievari ja Café Central (Kauppiaskatu 1).

Kauppatorin varrella silloisella Venäjän kirkkokadulla (nykyinen Yliopistonkatu) sijainneen Phoenixin tarina on nykyajallekin tyyppillinen. Turkuun haluttiin korkeatasoisempi hotelli mannermaiseen tyyliin palvelemaan vilkastuvia matkailijavirtoja, koska Seurahuone oli käynyt riittämättömäksi ja vanhanaikaiseksi. Hotelli Phoenixia ryhdyttiinkin rakentamaan vuosina 1876–1878, vaikka rahoitusneuvottelut ja raken-

nuspiirrookset olivat epäonnistuneet. Hotelliin tuli 100 huonetta ja ravintola. Kohde ei kuitenkaan koskaan saavuttanut paikallisten suosiota, ja hotellitoiminta loppui vuonna 1922. Myöhemmin kiinteistöstä tuli yliopiston päärakennus. (Soini 1963, 332–333.)



Valokuva 2. Hotelli Phoenix.

Yleisesti todettuna 1800-luvun parhaimpien hotellien toimintakulttuuriin kuului, että kaukaa saapuneet vieraat pystyivät majoittumaan, illallistamaan ja juhlimaan saman katon alla, kuten linnoissa ja kartanoissa oli ollut tapana. Samalla matkailijat pääsivät tutustumaan ja seurustelemaan kaupungin varakkaimpien ja näkyvimpien vaikuttajien kanssa elleivät jopa olleet heidän kutsuvieraitaan. Myös illallistanssiaisia alettiin järjestää yhä enemmän tärkeimpien hotellien ylväissä saleissa. Merkkihotelleista tuli myös julkisia kokous- ja neuvottelupaikkoja, kun niihin rakennettiin kabinetteja sekä pien- ja juhlasaleja.

Turku. Käsikirja matkustajille -oppaassa (1892, II–IV) esitellään harvoja ravintoloita ja kahviloita. Ravintoloista on mainittu muun muassa kauputorin varrella sijainnut Teatterilämpio ja Kaupungintalo (Aurakatu 2). Höyrylaivalaiturin lähellä sijainneen Café du Nord -paikan liikeideana oli toimia hienona naisten kahvilana. Kesäkohteita oli muutamia: Kupittaan puistossa sijainneessa ravintolassa järjestettiin kesäisin puutarhakonsertteja ja varietee-näytäntöjä. Saima-ravintola (Eerikinkatu 17) toimi raittiusravintolana.

Ravintola-asiakkaat olivat pääosin niitä, joilla oli varaa, aikaa ja syytä maljan nostoon ja ateriointiin: aatelisia, porvareita, yliopistolaisia, matkailijoita, varakkaita ylioppilaita... Naiset olivat kahviloiden asiakkaita, ja he suosivat muun muassa Teatterikahvilaa, Samppalinnaa, Pinellaa

ja Viileää Verandaa. Veranda pyrkikin huokumaan keskieurooppalaista henkeä, sillä sieltä pystyi katselemaan Porthanin- ja Brahenpuistojen ”vilkasta” liikennettä. Uudenmaankadulla sijaitsi aikansa tyylikahvila eli J. R. Lehtisen konditoria, jonka konseptina oli toimia naisten kahvilana. Kesäkahviloista mainitaan Wartivuoren paviljonki, jossa järjestettiin puutarhasoittajaisia. Senaikaisia elämyksiä oli biljardin peluu, jota pystyi harrastamaan Phoenixissa, teatterissa ja J. Bjärkmanin ravintolassa sekä klubeilla. Kupittaaalta ja Uudelta Palokunnantalolta löytyivät myös keilaradat. (Soini 1963, 336–339; *Turku. Käsikirja matkustajille* 1892, II–IV.)

Kirjoittajan omia sensobiografisia poimintoja 1970–80-luvuilta

Omat ravintolamuistoni Turusta alkavat matkustajalaivoilta 1970-luvun lopulta matkustaessamme lähes kuukausittain Ahvenanmaalle tai Tukholmaan. Laivoilla lapset ja nuoret saivat kuljeskella vapaasti ruokaravintoloissa, kahvila-baareissa, yökerhoissa, raha-automaattien ympärillä, verovapaiden kauppojen hyllyjen välissä ja hyttikäytävillä. Jokainen nuori matkustaja oppi matkustus- ja juhlimiskulttuurin pääpiirteet: matkustajalaiva edusti vapautta, ilonpitoa, huokeutta, liikettä ja levottomuutta. Laivaoleilu ja suljetussa tilassa vaeltelu aikuisti, sosiaalisti ja rohkaisi monia suomenkielisiä ruotsin kielen käyttöön. Kaikki tiesivät, ettei risteily edustanut mitään dionyysistä eikä edes toden teolla logistista, mutta vapaa-ajan viettokohteista alukset kyllä kävivät. Samalla opittiin tuntemaan Maarianhamina ja Gamla Stan jopa paremmin kuin Helsingin ydinkorttelit.

Ensimmäiset koulumatkat kuljin bussilla Maskun Piuhan kylästä Seikelän kansakouluun ja sitten viidennestä luokasta alkaen Turun linja-autoasemalle ja siitä kävellen Aura- ja Maariankadun kulmassa sijainneeseen Suomen viimeiseen poikakouluun Turun Lyseoon. Koulun nimi muuttui myöhemmin peruskoulu-uudistuksessa Museomäen kouluksi.

Kaupungissa kävely- tai pikemminkin kiertelymatkan varrelle osui monia kiintopisteitä: Puutori, soitin- ja musiikkiliike Laine, antikvariaatteja ja divareita, synagoga, puoteja, leipomoita, Turun palon syntypaikka sekä eräitä keskliolutbaareja ja ravintoloita. Oli luonnollista, ettei pikku-poikana kiinnittänyt aikuisten kapakoihin, krouveihin ja ravintoloihin juurikaan huomiota. Muutamia perin huomaamattomia ravintoloiden ja keskliolutbaarien sisäänkäyntejä muistaa sekä niistä kantautuvaa satun-

naista musiikkia sekä metelöiviä, iloisia ihmisääniä. Puutorin varrella Sibeliuskadulla sijainneen Elli & Gunnarin (myöhemmin EG-klubi) ovella oli vahtimestari ottamassa vastaan hyväntuulisia ja ”reippaan-oloisia” päivätanssilaisia. Parkin kentän yhteydessä olleessa Pyrkivän urheilutalossa (Tuureporinkatu 2) oli keskiolutbaari ja linja-autoaseman vieressä sijainneessa funkkitalossa pub-baari (Tuureporinkatu 11). Alkoholiahan ei saanut mainostaa ja ikkunat oli verhottu varsin tiukasti niin, että sisään ei näkynyt. Ravintolat edustivatkin epämääräisiä piilopaikkoja, joista kuului ääniä, muttei ihmisiä näkynyt juuri lainkaan. Pikaruokaravintoloita ei ollut. Kioskeja, grillejä ja kahviloitakin oli vain harvassa.

Sen sijaan Aninkaistenkadun Siirtomaatavarakaupan sekä muutaman muun Maariankadun pikkukaupan myyjät ja omistajat tulivat tutummiksi. Niiden pientavara- ja varsinkin irtomakeismäärä oli valtaisa. Leipomoja oli myös muutama, joista lähin oli koulun vieressä ollut Nurmi-Sulosen liike (Maariankatu 5). Sen luumumunkki toimi monen koululaisen jälkiruokana ja välipalana.

Joskus paluumatka vei joenrantaan vanhaan, piilonurkkauksia täynnä olevaan kirjastoon tai viereisen kiinteistön tyylikkäästi sisustettuun musiikkikirjastoon, joka oli alun perin rakennettu vuonna 1733 maaherran virka-asunnoksi (Linnankatu 2). Taival vei ensin Joutsenapteekkiin (Kauppiaskatu 15); sieltä sai salmiakkijauhoa ja -pastilleja. Sylkeä vain pieneen kourakuoppaan ja mustaa jauhoa siroteltiin päälle. Näin oma ja vähän kaverinkin kieli pääsi lipomaan pikimustaa seosta niin, että suunpielet värjäytyivät. Musiikkikirjastoon päästyä oli jo suunympärystä ehditty pyyhkiä niin, että kirjastonhoitaja, runoilija Markku Into pystyi antamaan kulloisenkin levykannen kuulokkeiden kanssa mukaan. Ehdimme juuri asettautumaan nojatuoleihin, kun lupsakka Into asetti uusimman, progressiivisen rockin levyn soimaan.

Teinipojan tie ei juuri vienyt Kauppahalliin tai Aurajoen rantaan – ne olivat vain paikkoja. Torin varrelta muistan Hamburger Börsin ja Foijan nimet, Eerikinkadulta Haarikan, Humalistonkadulta Seurahuoneen sekä Puutarhakadulta Maakunnan ja sen yhteydessä toimineen tanssiravintola Itämeren pääövet. Suositut pitseriat Denniksen ja Napolin tunnisti niiden ulkopuolelle levinneestä paistotuoksusta. Yleisesti Läntisen Pitkäkadun ja Puutarhakadun satamanpuoleiset päät olivat hieman epämääräistä aluetta johtuen Kakolan vankilasta, varastoalueista, rekaliikenteestä, puutaloalueesta ja haisevasta jäteveden puhdistamosta.

Tuomiokirkon puolelle eli ”täl puol jokke” menin aniharvoin – en edes Åbo Akademin, hovioikeuden, arkkipiispan enkä ”Ryssänmäellä”

sijainneiden Turun yliopiston uusien kiinteistöjen alueelle. Ei ollut mitään syytä kuunnella Tuomiokirkon kellon lyöntejä, sillä kaupunkihan oli muutoinkin kellojen kaupunki ja ajan pystyi tarkastamaan miltei jokaisen kadun varrella (kirkontornin kalautuksista ks. Tiihonen 1978, 50).

Vasta hotelli- ja ravintolakouluajallani (1983–1984) sekä yliopisto-opinnoissani (1986–2001) tutustuin Turun keskustan kukkuloihin ja kortteleihin sekä akatemian ja yliopistojen arvokkaisiin kiinteistöihin tarkemmin joko töiden tai harrastusten kautta. Toki muistan luokkatovereiden isoveljien ja -siskojen jo opiskelleen yliopistolla ja kuulleen massaluennoista, mutta varsinaisesta opiskeluelämästä ei ollut mielikuvia. Olin kuullut hajanaisia huhuja ja tarinoita sekä sitten myöhemmin huomannut ohikävellessäni, miten yliopisto-, kulttuuri- ja teatteriväki istuivat Hämeenportti-ravintolassa pitkään ja tekivät sekä hiljaisia että äänekkäitä ”vallankumouksia”.

Vasemmistolaisuuntaukset eivät kuitenkaan juuri vaikuttaneet (pikku)porvarilliseen oppikouluumme eivätkä varsinkaan vakaaseen maaseutuelämään, ellei oteta huomioon sitä, että monet maskulaisista kavereista harrastivat jalkapalloa ja yleisurheilua TUL:n saman pitäjän ”kilpailevassa” seurassa.

Tiedostamisen, muistamisen, muistamattomuuden ja unohtamisen erot eri kansalaisryhmien ja sukupolvien välillä olivat suuret. Isoisäni ei talvi- ja jatkosotaa halunnut muistella, myöskään vasemmistolainen kulttuurisivistyneistö ei sitä halunnut muistaa ja porvarillinen opettajakunta muisti valikoidusti. Osa työläisistä, kaupunkilaisista ja 1960–1970-lukujen tiedekorkeakoululaisista oli tai näytteli olevansa yhteiskunnallisesti tiedostavia; me koululaiset taas elimme nykyhetkeä ja turvallista arkea. Koulun historian ja uskonnon tunneilla hengitettiin kristinuskoa, Suomen muotoutumista ja sydänkeskiaikaa. Emme juuri muistaneet eduskunnasta tai hallituksesta ketään muita kuin Kekkosen, vaikka perheen yhteiseksi joululahjaksi tuli aina vuosittain samanpak-suinen, -kokoinen ja -painoinen *Mitä missä milloin* -teos.

Vladimir Iljitš Lenin (alkup. sukunimi Uljanov) oli kuitenkin tiiviisti kouluarjessamme läsnä. Hänen pääpatsaansa kuului neuvostoliittolaisryhmien pakko nähdä -kohteisiin. Venäläisbussit jyrisivät ja kärysivät koulun ikkunoiden alla ja Taidemuseon mäessä. Kuljimme myös usein patsaan ja kukittajajoukon ohi matkatessamme käytettyjen levyjen kauppaan Brahenkadulle. Patsalle tehtiin kerran opintokäynti. Sitä ennen meille oli opetettu, miten Lenin oli pysähtynyt pakomatallaan Turussa. Myöhempi historiankirjoitus tosin on osoittanut, että patsas pystytettiin väärän talon eteen, sillä Lenin oli tosiasiallisesti yöpynyt

arkkitehti Stefan Michailowin suunnittelemassa ja vuonna 1902 valmistuneessa persoonallisessa, pyörökulmaisessa jugendtalossa Puutarhakadun ja Käsityöläiskadun kulmassa.

Kaupungin porvarillinen vastaisku Lenin-muistelulle oli patsasta vastapäätä sijainnut graniittilinna, Suomalainen Pohja -klubi ja ravintola (Aurakatu 24). Näihin syöväreihin pääsin sittemmin tutustumaan tullessani veljesryhmän eli Helsingin Suomalaisen Klubin jäseneksi. Yleisesti Turun 1970–80-luvun suomenruotsalaista ja suomalaisporvarillista, liikesivistyksellistä mahtia edustivat Rettigin palatsi, Boren pääkonttori sekä Sammon ja Verandan pääkonttorit. *Turun Sanomien* toimitus, Turun Osuuskauppa ja Svenska Klubben olivat sijoittuneet torin tuntumaan. Nämä olivat kuitenkin kaupungin nuorille ja osin rahvaallekin vain nimiä. Niiden auloihin ja kerroksiin ei ole ollut pääsyä edes aikuisiässä.



Valokuva 3. Talous- saatikka paikallis-, kaupunki-, kulttuuri-, perhe- ja taidehistoria eivät kuuluneet Turun Lyseon (nimenä myös Museomäen koulu) eivätkä sen jälkeen lukioni eli Nousiaisten lukion opetussuunnitelmiin tai ainedidaktisiin sisältöihin. Opinnoissa korostui pikemminkin yleis- ja uskontohistoria. Vuoden 1918 tapahtumat ja talvisodan pommitukset sivuutettiin. Käsityöläismuseossa, Turun linnassa, Sibeliuksen museossa ja Väinö Aaltosen museossa ei käyty. Taidemuseossa juoksimme todennäköisesti Santeri Salokiven saaristomaisemien tai Victor Westerholmin Aurajoki-teosten ohi. Mikaelinkirkossa ja Tuomiokirkossa käytiin kerran–pari joulukirkossa, mutta niiden historialliset kerrostumat jäivät ymmärtämättä. Valokuvassa esiintyy talvinen Aurajoki, jonka päällä luistellaan ja talvikalastellaan jään vahvuuden mukaan. On siinä juostu vuonna 1817 ravitkin.

Oppikoulun ja yläasteen suomen kielen tunneilla ei puhuttu mitään turkulaisesta nykyproosasta tai -runoudesta eikä turkulaisista kirjailijoista, kuten V. A. Koskenniemestä, Volter Kilvestä ja Jarkko Laineesta. Koskenniemen toimittama *Vaeltava viisaus* -opus oli vain pakollinen joulu- tai syntymäpäivälahja sekä irtopaperien paino, sillä tuntui mielettömältä ajatukselta, että joku lukisi vain irrallisia lainauksia. Eihän elämää voi vangita yksiin lauseisiin? Laineen sanoittaman *Fiilaten ja höyläten* -kappaleen lauseet tuntuivat pikkupojasta kummalliselta puutöiden aliarvostukselta. Mikael Agricolan nimi vilahti alati, mutta hänen tekstejään ei osattu juurikaan lukea. Lasse Raustela tiedettiin nuorisokirjoistaan. Toki nuoren pojan elämä oli pelkkää välitöntä nykyhetkeä ja ohikiitänyt nuoruuteni enemmän oman metafyyssisen tiedostavuuden aikaa kuin ulkopuolisten kulttuuristen vaikutteiden tai vaikuttajien seuraamista. (Pienen pojan nykyhetkestä ks. Peixoto 2021, 12).

Teiniä eivät kiinnostaneet suuret miesjohtajat, pääministerit, puoluejohtajat eivätkä lakkoallot, mutta eivät myöskään paikallisuutiset tai -virtaukset. En tiennyt yhtäkään turkulaista poliitikkoa, enkä muista kuulleen Paavo Nurmen kuolemasta, hänen juoksujensa jälkeisestä elämästään tai myöhemmistä liiketoimistaan. Väli- ja ruokatunneilla ei puhuttu "Turun taudista" eli vanhojen rakennusten purkutöistä, Ruisrockista eikä Harro Koskisen pop-taiteesta. Edes paikalliset jääkiekko-, kori-, lento- ja jalkapallotähdet eivät kiinnostaneet, jos tiedossa oli oman joukkueen Maskun Katajan tai Raision Palloseuran kotiottelu. Eivät innostaneet kaupungin silhuetit tai puistot, jos vastinparina olivat Maskun pellot, urheilukentät, metsät ja merenrannat, saariston kippuramännyt, ulkosaariston kiviset pellot tai ainaisten vartiovuorten valloitukset. Tiesin vain, että Maskun kunnan paikallispolitiikasta päätettiin Osuus- ja Säästöpankin johtajien huoneissa sekä keskeisten maatilojen isännänhuoneissa.

Eikä se ollut koulujen tai opettajien vika, jos politisoitunut koulu eli sittemmin opetus- tai ammattikasvatushallitus halusivat selittää maailman ensin. Ongelma vain oli, ettei kognitiivis-behavioristinen oppimiskäsitys yhteiskuntarakenteellisin sisällöin koskettanut yhtään lasten ja nuorten silloista sosiaalista todellisuutta tai kokemuspiiriä.

Joukko-oppi, inessiivi, risteyttäminen tai jopa käsilläseisonta jäivät vieraisiksi tiedoiksi ja taidoiksi. Myös 1960–70-lukujen kuohut ja otsikot, kansalaistaidot, terveystieto ja yhteiskuntaoppi jäivät hyvin ulkokohtaisiksi. Opitut käsitteet ja ilmiöt näyttäytyivät täysin hyödyttömiltä maaseudun vuosirytmissä, luonnossa ja kasvusumussa kulkevalle. Koulu, oppituntien sisällöt, arki, elämä, kotityöt ja TV-sarjat näyttivät

olevan täysin erillisiä elämän osa-alueita, vaikka varmasti kaikki tiedot ja taidot kumuloituivat huomaamatta.

Olennaista val(a)istumisessa olikin, että koulu loi riittävän sivistysperustan yksilön geenistöstä, persoonasta ja lahjoista piittaamatta. Meihin istutettiin sopivasti kiinnostuksen siemeniä äidinkieleen, vieraisiin kieliin, luonnontieteisiin, liikuntaan sekä historiallisiin ja kulttuurisiin ilmiöihin liittyen. Ihmisenä kasvuun tarvittiin kuitenkin runsaasti liimaavia aineksia: käsityskykyä ja merkitysten tajua, kognitiivisia ihmis-, vertais- ja yhteisöpeilejä, kokemuksia, oivalluksia sekä etenkin intressiä tarttua kulloisiinkin ajan, paikan ja hetken fenomeeniin tiivistyksiin. Kuljeskelin kuin vaivihkaa menneen maailman ilmiöiden, analyysien ja kudelmien seassa kirjastojen luokkien 1–3 ja 8–9 korkeiden hyllyjen välissä, käsikirjastoissa ja lukusaleissa. Tartuin summittaisesti kirjojen kansilehtien ja nimien perusteella suomalaiseen kirjallisuuteen; joskin enin osa aikaa meni *Korkeajännityksen*, *Tinttien*, *Tex Willerin*, *Morgan Kanen* ja *Taru sormusten herrasta* -teossarjan parissa.

Elämän täyttivät myös muut moniaistiset mielihyvähämmäskymykset: musiikki, harrastukset ja ruoka. Varsinkin koulujen musiikkituntien sisällöt näyttävät siivittäneen vahvasti koko aikuiselämää. Oppitunneilla laulettiin kuorossa ja vuorossa sekä käytiin läpi klassisen musiikin historian pääpiirteet ja yllättäen jazz-musiikin 1900-luvun keskeiset artistit. Viulua vingutettiin ja tamburiinia lyötiin. Sinfonioiden pääteemoja ja oopperoiden tunnettuja aarioita esiteltiin. Jopa John Cagen teos 4'33" (klassikkoteoksen nimen numerot tarkoittavat: neljä minuuttia, 33 sekuntia) soitettiin minun ja luokkatovereitteni pälyillessä toisiamme. Eniten kuitenkin musiikkimakuun vaikuttivat progressiivisen ja kovan rockin sekä modernin jazzin kasettitaltioinnit, lähimpien ikätoverien punk rock -mieltymykset, kone- ja tanssimusiikin hittikimarat sekä turkulaisten ja raisiolaisten yhtyeiden kuten Fabricsin, SIGin ja Korroosion kappaleet ja esiintymiset.

Nuorisotilat ja nuorisokulttuuri sekä etenkin nuorisopolitiikka olivat vieraita sanoja. Sen sijaan seurojen- ja työväentalot, partio, 4H-kerho ja urheiluseuratoiminta tulivat tutummiksi. Maaseudulla nuorisotoimijat olivat aktiivisia, kun taas kaupungissa nuorisotoimi tarkoitti systeemiä: kaupungin virkakoneistoa. Byrokratia tuntui jalkautuvan vasta, kun virkamiehet järjestivät Taidemuseon eli Puolalan mäessä ilmais-konsertteja. Kukkulan keskellä olevaan monttuun, tuttuun kisailu- ja leikkiympäristöön, tuotiin rekka-auton perä. Tällä varsin alastomalla lavalla paikallisyhtyeet ja jopa Eppu Normaali esiintyivät epämääräisen äänivallin ja jälkikäikukattilan keskellä. Eppujen miksaukset epäonnis-

tuiivat tyystin, ja koko alue raikui sekavasti. Desibelivyöryn ja kappaleen ”Poliisi pamputtaa taas” aikana virkavallan edustaja katkaisi sähköt, ja puolikaos oli valmis. Olimme todistamassa mikrosysteemin purkautumista ja punk-aallon Suomi-kipinöintiä.

Vasta aikuisena olen oivaltanut, miten teollistumisen ja maatalouden murroksen keskellä elettiin. Karjalaiset, sodankäyneet isoisät olivat läsnä arjessa: heinänteossa, navetassa, maitolaiturilla, kylätiellä ja kaljoittelussa kauppa-auton pysähtymispaikassa. Silloin ymmärsi, miten Maskun Kankaisten 1500-luvulta peruja oleva kartanokulttuuri ja suurmaatalouden unelmat sekä samalla talonpoikainen maatalouskulttuuri olivat murenemassa. Kartanon maillahan olivat vielä 1970–80-luvuilla Euroopan suurimmat purjoviljelmät, mutta niiden tuottavuus oli satovaihteluiden takia heikko. Myös tilukset rappeutuivat, maata myytiin ja metsää hakattiin kilvan velkojen ja uusien, uljaiden koneiden maksamiseksi. Maata ja metsää myös (pakko)kaavoitettiin, koska Turku kasvoi kiinni Raisioon ja Kaarinaan, ja raja-alueet alkoivat täyttymään asuntoalueilla ja suurmarketeilla. Postmoderni elämäkulttuuri hiipi Turkuun.

Vasta päästyäni sisälle Helsingin ja Turun yliopistoihin vuonna 1986 hahmotin sen, miten Turku, sen maaseutu, kartanot, kirkot, kirkonkylät ja kylätiet ovat niin kuin ovat. Silloin alkoi hahmottaa paikkoja ja struktuureja, mihin mennä ja mihin ei toisaalta kuulunut, mihin ei voinut kuulua tai ei halunnut kuulua. Oppi tietämään, että on erilaisia viitepiirejä ja verkostoja. Tunnisti ja tunsu Turun, Naantalın ja Raision erot. Silloin tiesi Kaarinan ja Paraisen, mutta länsipuolella asuvien ei pitänyt juuri välittää meille tuonpuoleisesta idästä.



Valokuva 4. Oppiakseen Turkua ja turkulaisuutta on tärkeää tutustua Turun arkkitehtuuriseen sieluun: Carl Ludvig Engelin, Carlo Bassin, Georg Theodor Chiewitzin, Alvar Aallon ja Erik Bryggmanin rakennuskantaan. Samalla on syytä perehtyä siihen, mitä Turun palo poltti altaan. Turun maamerkkien, puisen rakennuskannan tuhoutumisen, palon jälkeisten rakennusmääräysten, porvarisasumusten luonteen ja engelimäisen kaupunkirakenteen ymmärtäminen auttavat matkailijaa myös oivaltamaan Turun keskustan houkuttelevuutta, intiimiyyttä ja toimivuutta. Valokuvassa nähdään kaksi tietomatkailijaa Henrik Gabriel Porthanin ja Aurora-seuran jalanjäljillä.

Myös monet Turun kirjallisuus-, taide-, runous- ja musiikkiaarteet sekä esteettiset näkymät alkoivat löytyä ja hahmottua vasta myöhemmällä iällä. Matkaoppaana toimi pitkään edesmennyt ystäväni Esa Franzén. Kirjallisena apuna toimivat Ritva Hapulin, Tuuli Åkermanin ja Leena Päivölän (2008) toimittama *Turku. Kirjailijan kaupunki* -teos sekä Matti Itkosen (2021, 2018) Turku-esseet.

Turun henkinen elämänpiiri, piispojen merkitykset ja myöhemmin arkkipiispojen humanistis-kasvatukselliset vaikutukset ja elämäntutkimukselliset tekstit avautuivat vasta, kun pääsi kuuntelemaan kasvatusten arkkipiispojen Mikko Juva ja Jukka Paarma näkemyksellisyyttä. Hienoja miehiä, joiden jokainen lause tuntui täydentävän 1980-luvun tärkeintä, elämäni mullistanutta kirjaa: Georg Henrik von Wrightin *Humanismi elämänasenteena* (1981). Teos osoitti ihmisen ja hänen tekonsa olevan huomattavan moniongelmaisia ja -muotoisia sekä sosiaalisen todellisuuden muutakin kuin teknis-tieteellisen elämän mallintamista ja teknologisen hybrin rakentamista.

Oivalsin vähin erin eletyn elämän palasista, ettei ajan henkeä, ajan-kuvaa, historiaa, nykyhetkeä ja tulevaa pystynyt kuvaamaan ja tulkitsemaan yhdestä näkökulmasta, vaan kaiken totuuden ja todellisuuden tarkastelusta alkoi muodostua suhteellista. Oma maailmankuvani ja tulevaisuushorisonttini alkoivat näyttää dynaamiselta, ei-lineaariselta, jopa sattumanvaraiselta ja onnekkalta. Kameleonttiminä alkoi kehkeytyä!

Gastronomisia eväitä matkustajalailta

Turku oli ollut vuosisadat merkittävä portti länteen ja Eurooppaan, kun taas Helsinki oli enemmän vielä vuosikymmenien vaihteessa kallellaan Viroon ja Pietariin. Vanhasta pääkaupungista avautui eurooppalainen horisontti ja elämisen kehä juuri laivayhtiöiden, suurtelakan, Uudenkaupungin autotehtaan, Nesteen jalostamon ja muun vientiteollisuuden ansiosta. Silja Linen ja Viking Linen alukset sekä etenkin importti- ja eksporttitavarat kulkivat kahdesti päivittäin Turusta Maarianhaminan kautta Tukholmaan.

Meille nuorille aikuisille Turku olikin luonteva metafyyminen satama pistäytyä ”maailmalla” tai jopa jättää jämähtänyt Suomi. Matkustajalailvat tarjosivat kasvu- ja kehitysalustan gastronomiaan, liberaaliuteen ja itsevastuuseen. Ylenpalttinen juhliminen ja päihtyminen eivät kuuluneet asiaan, vaan elämänpiirin laajentaminen, liikkeessäolo ja kohtaamiset olivat keskiössä.

Maarianhamina oli tärkeä välietappi ahvenanmaalaiseen ja tukholmalaiseen saaristoperinteeseen. Teimme saarella ryhmäretkiä pyöräillen ja pelasimme alempien sarjojen jalkapallo-otteluita sekä tutustuimme paikalliskohteisiin. Tukholma taas oli luonnollinen uusien ilmiöiden ostoskohde; aina löytyi hyvä motiivi lähimpien ystävien kanssa lähteä tekemään löydöksiä kuluttaja-minän tyydyttämiseksi. Emme tosin millään keksineet syytä siihen, miksi ja miten ruotsalaiset tunnistivat meidät joka paikassa suomalaisiksi, vaikka varoimme äänestä keskustelua. Ruotsin kieltä hallitsi sen verran meistä jokainen, että ruokatilaukset ja metrolipun ostot luontuivat, mutta habituksessamme ja olemuksessamme oli jotakin erilaista, suomalaisiksi tunnistettavaa.

Laivalla, varsinkaan aamulaivalla, ei ollut alle 18-vuotiailla mitään tekemistä, joten oli järkevää aterioida hitaasti seisovan pöydän antimia. Mallia otettiin osin täysi-ikäisistä ja osin kotoa. Noutopöytä edusti osin suomalais-ruotsalaista pitopöytäperinnettä, osin venäläistä zakuska-pe-

rinnettä ja osin hienoa hovi- ja ravintolakulttuuria. Siihen ei suinkaan kuulunut ahmia itseään täyteen, vaan syödä hillitysti ja hallitusti gastronomisen järjestyksen mukaisesti.

Aloitimme alkuruokien ottamisen silleistä, sinappi- ja maustesilakoista. Silli-silakkalautaselle tuli kahta kolmea maustekalaa ja yksi keitetty tilliperuna. Leivän piti olla saaristolaisleipää ja sen kanssa voinokare. Tätä seurasi mätilautasellinen, joka koottiin sipulihakkeluksesta, smetanalusikallisesta ja yhdestä perunasta. Mätejä oli tarjolla kirjolohen-, siian- ja muikunmätiä. Kaikkea piti maistaa!

Kalalautasista päästyä haettiin salaatteja kuten peruna-, italian-, kinkku-makaroni-, simpukka- ja waldorfinsalaattia. Katkarapujen kuorinnalle, sormien kastelulle sitruunavedessä ja herkuttelulle varattiin ateriasta kokonainen tunti.

Alkuruokakeittoja tai liemiä ei alkuruokapöytään kuulunut, vaikka ravintolahistoria tietää, miten liemet ja varsinkin keitot ovat kuuluneet alkuruokien aateliin. Olihan ensimmäisissä ranskalaisissa ja italialaisissa ravintoloissa myös höyrynnyt jo restauroivia eli elvyttäviä kasvis-, kala-, liha-, kana- ja riistaliemiä, joista uudet ruokapaikat saivat restaurant-nimensä. Sen sijaan sky-liemipohjista tehtiin vahvoja, monta tuntia muhineita kastike- ja keittopohjia.

Salaateista edettiin kylmä- tai lämminsavuloheen sekä tärkkelystäydennyksiin. Kylmiin liharuokiin, kuten savulihaleikkeleisiin ja aladobiin ei juuri pysähdytty, sillä alkuruokapöydän päätteeksi nautittiin katkarapuja. Katkarapujen kuorimiseen ja sormilla syömiseen sai menemään hyvin puolisen tuntia, kun välillä kasto sormia joko vesikupissa tai pyyhki kosteusliinalla samalla, kun tarjoilija vaihtoi katkarapukuorista täyttyvää lautasta.

Oli rohkeudesta ja tarjoilijasta kiinni, uskalsiko tilata ja pääsikö alaikäisenä nauttimaan IV olutta tai ykkösolutta, sillä iän todistaminen vaihteli. Eräs keino oli nostaa viereisestä pöydästä tyhjä vahva Tuborg- tai Aura-olutpullo lautasensa eteen, jolloin tarjoilija ei välttämättä muistanut, oliko kysynyt papereita. Kolmosolutta ei juuri juotu ja itsepalvelu-juomahanoja ei ollut. Akvaviittikulttuuriin pääsin kiinni vasta yliopistoaikoina varsinaissuomalaisessa osakunnassa (VSO) ja työskennellessäni Maarianhaminan Alkossa ja ravintoloissa. Valko- ja punaviinimaistamiset jäivät vieraiksi, sillä kotimaisten viinisekotteiden hinta-laatusuhde oli keho ja parhaat tuotemerkit maksoivat lasia kohden paljon.

Pääruoka-annokset olivat perinteisiä: lihapullia, haudutettua lohta, kassleria ja naudanpaisteja eri kastikkeiden sekä juures- ja perunalisäk-

keiden kera. Nuoret miesseuralaiseni söivät kernaasti kokin leikkaamia naudan sisäpaistinviipaleita pippurikastikkeen ja kermaperunoiden kera parikin annosta, kun taas itse suosin lämminsavulohta tilliperunoiden kanssa. Pääruokia haettiin yleensä useammin niin, että viimeiset annokset olivat seka-annoksia, jossa oli kylmän ja lämpimän pöydän ruokia.

Juustopöydästä lautaselle valikoitui sinihome- ja valkohomejuustoviipaleet keksien, omenalohkojen ja viinirypäleiden kanssa. Jälkiruokapöytään oli koottu usein vaniljajäätelöä, kuiva- ja täytekakkuja, maustettuja vaahtoja sekä hedelmiä. ”Makkeet mahan pääl”, sanottiin.

Matkustajalaiva-aterioinnista ja -elämästä muodostui meille muutamaksi vuodeksi gastrosafiaa enteilevä tapa ja rituaali sekä kokeilevien nuorten sielujen sosiaalinen vaellus itseen, mutta ennen kaikkea toisiin ihmisiin. Siinä kasvatettiin *kulttuurista pääomaa*, jonka avulla uskaltauduttiin vuosi vuodelta etelämmäs uusien makujen ja tuoksujen kaupunkeihin: Kööpenhaminaan, Hampuriin, Kölniin, Pariisiin, Marseilleen, Venetsiaan, Konstantinopoliin, Ateenaan...

Poimintoja katukulttuurista

Viiden vuosikymmenen takainen Turku ei ollut koululaisteinille mikään pulssi kouluja, kauppatoria, kirjastoja, laivoja ja bussia lukuunottamatta. Satama, rautatie- ja linja-autoasemat olivat toki keskuksia, mutta M. A. Nummisen (2020, 8) elämänkertaa lainaten kohteet eivät kuitenkaan kerro koko totuuksia kaupungin todellisesta sisäisestä sykkeestä. Vasta Turun dynaamisuuden sekä monenlaisten ihmis- ja liikennevirtojen tajuaminen ja kaupungin urbaaneissa pyörteissä oleminen alkoi paljastaa minulle kaupunki-, kortteli- ja katuolemista sekä uusia kulttuuri-, kohtaamis- ja elämyskerroksia.

Aloin näkemään juuri yläaste- ja lukioiässä vuosina 1977–1982 kaupungin viihtymisen tyyssijana ja polttopisteenä, joissa myös Turun keskustan hengellä, katuelämällä, kauppa- ja tapaamispaikoilla, hotelleilla ja ravintoloilla on ollut merkityksensä. Pääsin kokemaan, missä ja miten nuoret ja nuoret aikuiset suunnistivat, oleilivat, pitivät hauskaa sekä etsivät ja löysivät seuraa kaupungin ytimessä. Tavat erosivat selkeästi maaseudun sora- ja hiekkateiden, kinttupolkujen ja viljapeltojen pientareiden tallauksesta sekä kulttuuri- ja luontokokemuksista. Pärjäsinkin tuolloin sekä kivi- ja betonitalojen välissä että linnavuorilla ja seurojentaloilla.

Kaupunkioleminen keskittyi kesäviikonloppuisin huviajeluihin ja moottoripyöräkokoontumisiin. Maskulais-turkulaisten poikien tapaan kietoutuivat kaveruudet, kevytmoottoripyörät, takapenkkeily ystävien Datsun 100A:ssa, ensimmäiset seurustelusuhteet sekä etenkin hittikimarat ja musiikkipotpurit. Autostereoista piiskatut suomalaisen rock- ja pop-musiikin ajan rallit viihdyttivät ja kiihdyttivät iltaa. Emme unelmoineet vaan elimme kesäyötä, vaikka professori Kullervo Rainio oli aikoinaan pitänyt pop-palvontaa elämänuskonsa menettäneen, uskonnostaan irrotetun ja ihmisten virtaan viskatun ihmislajin toiveunena (Numminen 2020, 560). Tosiasiallisesti eri genren musiikki motivoi, peilasi, tulkitsi ja rytmitti vapaa-aikaa ja yhdessäoloa.

Me Puolalankadun Alkon eteen pysäköineet nuoret ja nuoret aikuiset olimme tyytyväisiä odotus- ja välitilassa. Elimme kiihkeästi pysäköinti-ruutuun päästyämme. Odotimme kaiken aikaa jotain tapahtuvaksi ja silti olimme hyvin tyytyväisiä yhdessäolomme yhtenäisessä ystäväpiirissä. Emme korostaneet musiikkivalinnoillamme toimintaamme ja havainnollistaneet musiikin huudattamisella ryhmämme solidaarisuutta, yhteis- ja erikoispiirteitä tai ajantasaisuuttamme iskelmäkultuurin vuossa vaan ajanvieton viihteellisyyttä ja yhteiskuntaluokattomuutta. Emme edustaneet maaseudun luokkayhteisöä, mutta emme olleet kunnolla kaupunkilaisiakaan. Emme näytelleet vanhempaa kuin olimme, raivanneet tietä ja parkkiruutuja pesäpallomailoin tai nyrkkeilleet itseämme miehiksi. Emmekä heittäneet ilkeyksiä toisille tai vastakkaiselle sukupuolelle.

Joskus saattoivat maaseudun ja Turun lähiön nuoret kohdata toisensa ja mennä kävelylle tai istumaan puistonpenkille. Tällaiset kesäillat ja -yöt olivat täysin valmistelemattomia ja ennakoimattomia. Niihin voi vain heittäytyä ja eläytyä. Mielessämme eivät olleet tulevat aikuisvuodet, jolloin tiemme hajoaisivat kaupungin yötalouteen. Aikaan, jolloin motiivit ja elämäntilanteet sirpaloituisivat sekä ystävyysseiteet löystyisivät. Nyt oli vielä hetki saada jatkaa kesä- tai syysyötä juuri hänen kanssaan. Ilpo Tiihosen (1978, 9) *Tyttö*-runon loppusanoin ja tavoin. Vaisto kuitenkin sanoi, että seuraavaa yhteistä viikonloppua ja varsinkaan kesää ei enää tule.

Täytettyäni 18 vuotta vuonna 1981 pääsin sisään Turun diskoihin ja yökerhoihin kuten Iskeriin, Kårenille ja Kakaduun. Ravintolaseurustelu mantereen puolella oli herättänyt uteliaisuutta jo pitkään, ja paikat näyttäytyivät täysin muunlaisina kuin pelkoa herättävinä häpeäpesäkkeinä (ks. ravintoloiden tehtävistä ja rooleista häpeällisinä paikkoina Sillanpää 2002).

Ilta- ja yöelämän rakenne, kieli, sanat, tavat ja käyttäytyminen erosivat täysin katuelämästä ja matkustajalaivojen ruoka- ja hyttijuhlista. Juomaseurusteluiltoihin panostettiin. Niitä suunniteltiin; niihin panostettiin ja niihin varauduttiin. Muoti-ilmiötietoisemmat pukivat ylleen Tukholman vaateutuliaiset sekä sovelsivat Skandinaviaan ehtineitä pukeutumis- ja hiustyylejä omaan habitukseensa. Tanssimuotia näyttivät musiikkivideot ja tanssikoulujen kasvatit.

Ravintoloiden liiketoimintaa hankaloittivat 1960–80-luvuilla aukioloajat, huvivero ja hintasäännöstely. Ravintolat saivat olla auki vain klo 24.00 asti, ellei jokin ravintola ollut hakenut jatkoaikaa. Aina EU:n liittymiseen (vuosi 1995) asti viranomaiset valvoivat ja jopa kontrolloivat ravintoloiden alkoholimyyntiä tarkasti ja A-lupia eli täysiä anniskeluoi-keuksia oli harvoilla toimijoilla. Niiden ruoka- ja juomaseurusteluasiak- kaina oli myös aikuisia pareja, seurueita, ryhmiä ja liikemiesporukoita. Hotellien ravintolat suuntasivat tarjontaansa enemmän majoittujiin, liikemiesryhmiin sekä illallis- ja tanssivieraisiin kuin elämänjanoisiin nuoriin.

Maaseudulla ei ollut edes C-luvallisia keskioalutravintoloita. Masku- laiset eivät 70-luvulla juurikaan käyneet, syöneet tai istuneet kalliissa A-luokan ravintoloissa laivaristeilyjä lukuunottamatta. Nuoret kävivät usein illallisella vasta ensi kertaa ylioppilasjuhlien yhteydessä. Myös 1980-luvun ravintolavalintojamme muokkasivatkin omat viikko- ja työrytmit sekä ravintoloiden sisäänpääsyvaatimukset, sesonkiluon- teisuus, aukioloajat ja niiden senhetkinen suosittuus. Eivät edes uudet juomaseurusteluravintolakonseptit kiinnostaneet, jos ne olivat liian trendikkäitä. Hotelli- ja ravintolaketjut Arctia / Yhtyneet ravintolat (nykyinen Scandic), Eka/Cumulus (Restel vuodesta 1989) ja S-ryhmä pyrkivät sijoittamaan uusia konsepteja Turun ravintolakartalle. Toki joistakin juomaseurusteluravintoloista syntyi satunnaisia, suosittuja tu- kikohtia kuten S-keijun omistamasta ja Turun Osuuskaupan operoimasta Amarillosta tai hotelli Cumuluksen yhteydessä olleesta Casablancasta.



Valokuva 5. Alle 18-vuotiaiden nuorten viikonloppujen viettoon kuului vaeltelu ja ”kartsaus” Turun yössä. Ravintolan sisäänkäynnin oikeuttava 18 vuoden ikäraja oli merkkipyykki ja hyppäys aikuisuuteen. Nuoret aikuiset eivät juurikaan yritysten liikeideoista piitänneet, vaan ravintolavalinnan ratkaisi sisäänkäynnin vaadittava ikä. Casablancaan vaadittiin 24 vuoden ikä, Hamburger Pörssiin ja Marina Palaceen (nykyinen Radisson Marina Palace Turku) 22 vuoden ikä. Ne olivatkin ennen vuosien 1991–1993 lamaa Turun ehdottomia aikuisten nuorten yökerhoja elävine orkestereineen. Valokuvassa Marina Palacen kesäiseltä terassilta otettu jokimaisemaotos.

Perjantai- ja lauantai-iltaisina muodostui tasapäistäviä ravintolajonoja suosikkikohteiden eteen. Kaikki yhteiskuntaluokat alaryhmineen, suomen- ja ruotsinkieliset, kaupunkilaiset, maalaiset ja lähiölläiset alajoinneen olivat kiermurtelevana, ilakoivana ihmismatona janoamassa sisäänkäyntiä. Esimerkiksi Åbo Akademin opiskelijajärjestön omistaman Kären-ravintolan viikonloppujono ulottui pitkälle Hämeentiellä keskustan suuntaan, ja jonotus kesti enimmillään tunnin. Sisäänkäyntiamme istuimme alkuillan visusti kirjastossa keskustellen sekä lukien *Åbo Underrättelsia* ja juomassa portteria, mutta illan edetessä asiakaspolut veivät lähemmäs baaritiskiä sekä DJ Maccen ja Dj Vexun tanssituskoppia ja parkettia.

Myös Turun yliopiston ylioppilaskunnan omistama Iskeri houkutti 18–22-vuotiaita mielihyvätalouden palvelujen ja tuotteiden pariin. Alkuillasta hovimestari johdatti pienet asiakasryhmät valkoisilla liinoilla somistetulle pöytäkeitaalle, koska haluttiin osoittaa, miten pitää illallistaa ennen kuin jaloissa ja mielessä alkoi polttaa. Illan saatossa ja ilonpidon yltyessä pöytäseurueet sekoittuivat, ja loppuillasta vain yksi seurueen jäsenistä piti pöytää pystyssä.

Hamburger Börs oli turkulaisen hotelli-, ravintola-, show-, yökerho-, elämys- ja rahapelielämän kruunun jalokivi. Nykyisen Börsin paikalla Kauppiaskatu 6:ssa oli harjoitettu ravintolatoimintaa jo vuodesta 1895, kun konttoristi Oscar Waldemar Aspelund avasi siinä olut- ja ruokaravintolan nimeltä Hamburger Bierhall, Vin och Delikatess-Restaurant. Bierhallen nimi muutettiin jo runsaan vuoden päästä Hamburger Börsiksi. (Soini 1963, 334.)



Valokuva 6. Vuonna 1904 paikalle valmistui jugendrakennus, joka on edelleen osa nykyistä Scandic Hamburger Börssiä. Tilassa on havinaa salaperäisestä ja kadonneesta ajasta vuosikymmenien takaa. Valokuvassa kohteen arkkitehti- ja sisustustoimisto Puroplanin näkemys vanhan osan modernisoinnista. Ikkunasta näkyy *Turun Sanomien* vanha pääkonttori.

Turun Osuuskauppa (nyk. TOK-yhtymä) osti Börsin hotelli- ja ravintolaoikeudet vuonna 1947. 1970-luvun lopulla purettiin vuonna 1909 valmistunut vanhempi hotellirakennus ja sen vieressä sijainnut puurakennus turkulaisten suuresta vastustuksesta huolimatta. Rakennusneuvos Juhani Lundénin (2017) elämäkerrassa mainitaan episodi, jossa TOK:n toimitusjohtaja Eino Jylhä oli saanut vuonna 1976 sähköen samana päivänä, kun purkutyöt aloitettiin. Sähkössä luki, että purkamisen on lopetettava, allekirjoittajana Urho Kekkonen. Jylhä ilmoitti asian Lundénille, ja purkutyöt keskeytettiin välittömästi. (Nurmi 2017.)

– Pian tietysti otettiin yhteyttä Tasavallan presidentin kansliaan, josta ilmoitettiin, että presidentin toimesta ei sähköä ole lähetetty. Vielä saman iltana purkutöitä jatkettiin, teos valottaa (Lundén et al. 2017; Nurmi 2017.)

Syntyi Turun suosituin hotelli-, kokous- ja ravintolamaailma. Samalla yhtenäistettiin koko kortteli. Eerikinkadun puoleinen julkisivu yhdistyi Aurakadun puolella sijaitsevan Affärscentrumin rakennuksen kanssa yhdistyen kauppakeskus Forumiin.



Valokuva 7. Börsissä oli lukuisia ravintolakonsepteja, joista yökerho oli yksi Suomen tunnetuimpia. Se tunnettiin koko historiansa ajan laadukkaasta ohjelmistostaan. Samalla sen showperinne peilasi hyvin kulloistakin ajan kuvaa. Välillä elävää musiikkia arvostettiin, ja välillä musiikkiesitykset lopetettiin kannattamattomina. Vuonna 2020 valmistuneessa täysin saneeratussa Scandic Hamburger Börsissä ei enää ole yökerhoa. Valokuva on otettu hotellin kattoterassilta, joka kilvoittelee asiakkaita Turun Osuuskaupan Wiklundin tavaratalon ja hotellin kattoterassinäkymän kanssa. Kuva paljastaa myös, miten torin ja Kauppiaskadun välistä katuosuutta saneerattiin terassipaikkojen saamiseksi ja vetovoimaisuuden lisäämiseksi.

Yhtä tunnettu keidas oli 1900-luvun alussa avattu Börsin kesäpuutarha ja anniskelualue, joka tunnettiin turkulaisten parissa ”pöheikkönä”. Pieni puistikko ei edes kylpenyt auringon valossa ja silti se oli vuosikymmenet merkittävä ravintolaterassi sekä näyttäytymis- ja tapaamispaikka. Nyt raivattu alue toimii uuden Scandic-hotellin sisääntuloalueena.

Hamburger Börs jäi minulle kuitenkin massa- ja elämiskohteena vieraaksi johtuen sen tarkoitushakuisesta brändäämisestä ja konseptoinnista. Sen (kuten S-keijun kaikkien kansallisten ravintolaketjujen ruokatuotanto-, tarjoilu- ja myyntiprosessit sekä menuut ja juomalistat) ovat pyrkineet 70-luvulta alkaen teollistamaan kokemuksellisuutta. Paradoksi onkin ollut se, että työminäni on pyrkinyt juuri auttamaan yrityksiä palvelutuotannon hiomisessa, mallintamisessa sekä niiden kilpailu- ja suorituskyvyn edistämässä. Samanaikaisesti kameleonttiminäni toinen puoli on etsinyt persoonallisia, henkilökohtaistavia unelmakohteita (*perfect destination*), joissa on yllätyksellisyyttä sekä elämyksellistä ja esteettistä rikkautta.



Valokuva 8. Lounais-Suomessa on aina arvostettu sekä yksityisyrittäjyyttä että osuuskauppallista liiketoimintaa. Yritykset ovat voineet kasvaa ja yrittäjät porvaristua. On ymmärretty, että kaikkien tavaroiden sekä vieraiden aatteiden, työn ja tiedon puistojen pitää levitä kauemmas kuin vain toiselle puolelle savista jokea. Turkulaiset ravintoloitsijat ovat aina olleet vahvasti näkösällä ja uutisissa, mutta ovatko he myös olleet mamselli Kaisa Wahlundin tapaisia suurien iltojen ja illallisten rakentajia, jotka haluavat laajentaa liikeytoimintaa ja lähteä ensin Helsinkiin asiakkaitensa perässä kokeilemaan siipiään? (Wahlundin pidoista ja Turun seurapiirien päivällisistä ks. esim. Soini 1963, 317–319, 381–422.)

Persoonallisuutta ja konseptivapaata aluetta löytyi Hotelli Maakunnasta, jossa toimin kokkina kevään ja kesän 1985. Opin tuolloin hotellielämän ja -aterioinnin käytänteet kädestä pitäen. Hotelli oli avattu vuonna 1928 Lounais-Suomen Maalaistentalon yhteyteen Puutarha- ja Humalistonkadun kulmaan. Hotellin sisästrukturi oli osittain edelleen tuolta ajalta ja sisäisen logistiikan kannalta hyvin kömpelö.

Talo kuuluu Alvar Aallon varhaisuunnitelmiin ja Suomen modernin arkkitehtuurin merkkiteoksiin. Aalto oli voittanut vuonna 1927 suunnittelukilpailun Acer-monitoimitaloehdotuksellaan. Kiinteistö valmistui kuitenkin vuonna 1928 huomattavasti yksinkertaisempaan. Viisikerroksisessa rakennuksessa sijaitsivat aluksi Turun suomalainen teatteri, hotelli, ravintola, toimi- ja liiketiloja sekä asuntoja. (Soiri-Snellman n.d.)

Puutarhakadun puoleisessa kaksikerroksisessa Itämeri-ravintolassa olivat saksalaiset Breuerin putkihuonekalut. Puutuolit pöytineen olivat Aallon suunnittelemaa kaarevaselkäisiä ja -jalkaisia antiikkisen Klismos-tuolin mukaellmia. Ne valmisti Aallon Turun ajan yhteistyöpartnerin Otto Korhosen O.Y. Huonekalu- ja Rakennustyötehdas A.B. Ravintolan sisustusta muutettiin jo vuonna 1949 Carin Bryggmanin suunnitelmien mukaan. Arkkitehti Erik Bryggman suunnitteli samassa yhteydessä radikaalit julkisivumuutokset kuten ravintolan kahden kerroksen korkuiset ikkunat. (Mts.)

Erik Bryggman ja Ilmari Ahonen suunnittelivat Humalistonkadun ja Eerikinkadun kulmaan 1920-luvun lopulla klassismia mukailevan Hotelli Seurahuoneen (nykyinen Solo Sokos Hotel Turun Seurahuone). Sitä on saneerattu lähes sadan vuoden aikana useasti, ja viimeisin ilmeen ja tason nosto toteutui juuri ennen koronapandemiaa. Hotelli-ravintola oli 1970–80-luvulla hieman mystinen, etäinen, pimeä ja sokkeloinen. Se tunnettiin hyvästä ruoasta. Varsinkin ravintolan kana- ja riistaruoat olivat kuuluisia vielä 80-luvulla. Toisen kerroksen viikonloppu- ja erityisesti sunnuntaiset ravintolaväen disko-illat olivat hyvin suosittuja.

Marina Palace (nykyinen Radisson Blu Marina Palace, Linnankatu 32) on perustamisestaan asti ollut suosittu ja tyylikäs näköalohotelli. Varsinkin joen puoleiset huoneet ovat kaupungin halutuimpia majoitustiloja. Taannoin 1980-luvulla sen toisessa kerroksessa, nykyisessä aamiaissalissa, oli hyvin suosittu elävän musiikin tanssiravintola ja yökerho. Matkustajalaivoilla soittaneet ulkomaiset, lähinnä Itä-Euroopasta tulleet yhtyeet saivat hotelliin kuukausikiinnityksiä, joissa ne veivasivat 80-luvun hittejä taitavasti kopioidulla otteella ja vauhdittivat iltaa aina pikkutunneille. Asiakkaiden ikäjakauma oli diskoja laveampi: 24–60 vuotta. Ikäeroja tasasi miesten pikkutakkipakko, joka sai nuoret miehet heti näyttämään kokeneemmilta.

Toinen verraton yökohde oli hotelli Rantasipi Ikituurin (nykyinen Holiday Club Turun Caribia, Kongressikuja 1) alakerran Rendezvous. Kyseessä oli tyylikäs, Turun suurimman kokous- ja kongressihotellin yhteydessä toimiva kansainvälisen tason yökerho. ”Randen” perjantain ja lauantain myöhäisillat olivat Turun aatelia. Muodikkaasti pukeutuneet asiakkaat, kalliit drinkit, huipputasokas valaistus ja erinomainen äänentoisto tihensivät tunnelmaa ja kasvattivat nuoria aikuisia kansainväliseen elämäntyyliin siivittäen samalla itseäni alituisen laadun metsästämiseen. Eleganttiuden ylläpito vaati jo vierailta panostamista vaatekaapin sisältöön ja ulkoiseen olemukseen. Tyylihyppäys edellytti myös oman yökerhominän kameleonttimaista salamannopeaa rakentamista: suorat housut, pukupaita, solmio, pikkutakki tarkoittaen ikäiseltään vanhemmalta näyttämistä olematta kuitenkaan ”setämäinen”. Ravintolakäyttäytyminen piti myös saada näyttämään sopivan hyvinvoipaiselta mutta ei liian omahyväiseltä ja nousukkaalta. Ilta oli investointi, ja opiskelijabudjetti piti kätkeä visusti.

Rennompaa tuoksinaa löytyi Ravintola Killasta (Humalistonkatu 8), josta muodostui vuosien 1983–85-lukujen kärkierimuliitereitämme. Sen syövereihin piti päästä kolme kertaa viikossa, jopa kuukauden kestäneen Interrail-kierroksen päätteeksi. Killan virallinen ja iskevä mainos sopikin ystäväpiirilleni: ”Kilta kotiolut voittaa.” Käänsimme sen myöhemmin motoksi: ”Kipaten Kiltaan”. Ravintolan alakerta toimi erinomaisena pubina (Britannia Bar) ja diskona sekä yläkerta hyvänä ruoka- ja tanssipaiikkana, jonne piti ostaa illalliskortti.

Kilta olikin silloisen heimomme luonteva yhdistäjä: moniaistinen, tiivistunnelmainen, ihmisen kokoinen, selvästi hahmotettava toimintamalli, jonka mikrokosmokseen eri sukupuolet ja -polvet vajosivat. Paikka oli toiminta-ajatukseltaan muodollinen ja osin konservatiivinen sekä samanaikaisesti elämyskulttuurisesti liberaali. Paikan valaistus pidettiin hämäränä, paikoin jopa pimeänä niin, että saatiin luotua illuusio salaperäisestä ja intiimistä kohteesta. Ikkunattomuus teki ravintolasta samalla yökerhomainen ja klubimaisen piilopaikan.

Meidän nuorten miesten kiltalaisuutemme kuului olennaisesti hyvä mallasjuoma, maistuva lehtipihvi ja keskusteleva pöytäseurue. Maljapuheet ja vitsailu kuuluivat olennaisesti tähän illanviettoperinteeseen. Kilta piti huolen ruoan laadusta, astioiden sekä lautas- ja pöytäliinojen puhtaudesta. Killan ruokalistoissa tiivistyi kokonainen suomalainen raaka-ainetuotanto, makujen, värien ja tuoksujen mosaiikki. Kiltamme oli ihmisyyden ja vieraanvarasuuden sekä tiedon ja tunteiden väylä.

Se oli polunpää, inspiraatio, järjestys, muoto, manifesti, talismaani, imperatiivi, muisto, fantasia, lohtu, palapeli, alluusio, illuusio, veruke, vakuutus ja viettelymaasto (ruokalistan tehtävistä ks. Lanchester 1997, 12). Myöhemmin Kilta muutti nimeään ja konseptiaan usein. Killan paikalla tai sen vieressä ovat toimineet muun muassa Studio8, Speedway Bar, Papillon ja Jailhouse. Nyt sen nimi on Klubi. Kilta on elänyt ja muuntunut ajan mukana.



Valokuva 9. Kilta ei ollut pelkkä ruoka- ja juomaseurusteluravintola mikroympäristöineen, vaan pitkän illan rentouttava ja inspiroiva kokonaiskokemus. Ideanamme oli miltei aina ostaa illalliskortti, joka takasi jouhevan sisäänpääsyn ja pöydän ravintolan ylä- ja alakertaan. Takit jätettyämme siirryimme yläkertaan liinoitettuun ja katettuun illallispöytään. Paikan lehtipihvi ranskanperunoineen ja runsaine salaattilautasineen oli aina oiva avaus täydelliselle illalle. Aterioinnin ja keskustelujen jälkeen oli sujuvaa siirtyä alakerran kiihkeätunnelmaiseen diskoon houkutusten ja baaritiskin ääreen. Loppuilta vellottiin ala- ja yläkerran väliä aina pikkutunneille asti. Ravintola Kilta oli kiltamme kantapaikka vuoden-kaksi ajan. Valokuvaksi on valittu rovaniemeläisen Santamuksen tulisija, koska juuri Lapin erikoiskohteissa leikitään valaistuksessa valoilla ja varjoilla luoden intiimiyttä, jännitettä sekä talven, joulun ja arktisuuden tunnelmaa. Santamuksen isäntä Matti Korva oli tarkka siitä, miten kuiva kuusipuu loi palaessaan sopivaa pauketta, rätinää ja lämpöä illallista ja sen musiikkiesityksiä rikastamaan.

1980-luvun loppupuolella aloin kasvaa ulos turkulaisista ravintoloista ja yökerhoista osin paikkakunnalta poismuuton sekä ylioppilas-, tanssi- ja seurustelukulttuurin muutoksen seurauksena. Kokemus-, elämys-, mielihyvä-, matkailu- ja ravintolamaailmojen metsästykseni oli laajentunut jo hotelli- ja ravintolakoulun käynnin, armeijan, yliopisto-opiskelun ja työpaikkakokemusten seurauksena. Etsin impulsseja myös muun muassa Naantalin, Tampereen, Maarianhaminan, Oulun ja Helsingin ravintoloista sekä asiakkaana että työntekijänä.

Uudet sukupolvet valtasivat baarijakkaroita ja tanssilattioita. He saivat testattavakseen uusia, uniikkeja juomaseurustelu- ja konseptiravintoloita. Musiikkisuuntaus vaihtui diskosta High Energyyn, konemusiikkiin ja hip hoppiin sekä tanssityyli breakdancen kopiointiin. Kontekstit, kiinnostuksenaiheet sekä ravintoloiden nimet ja toiminta-ajatukset vaihtuivat. Iskeri vaihtoi nimeään sukupolvien vaihduttua muun muassa Bellablueksi. Humaliston- ja Puutarhakadun kulmaan Maakunnan hotellin alakertaan tuli Beeritz-pub. Siitä muodostuikin Turun pienen, näkyvän niin sanotun jetset-porukan illankäynnistämiskohde eli ”pohjanottopaikka”. Samassa talossa oli myöhemmin Time Out -ravintola, jota teknomusiikin ystävät kävivät ihmettelemässä ulkomailta asti.

Turkuun myönnettiin 1980-luvun loppupuolella lisää uusia alkoholilupia, jolloin myös syntyi uusia ravintoloita ja pubeja ilman ruokailupakkoa. Yliopistonkadulle tulivat suosittu pub Green Dog ja ruokaravintola Green Frog. Ne olivat moderneja, tasokkaita ruoka- ja juomaseurusteluravintoloita. Myöhemmin Green Dogin löysivät luovien alojen toimijat kuten originellit runoilijat ja muusikot.

Turun kulttuurisivistyshistoria, akateeminen tutkimusperinne ja fenomenologiset näkökulmat alkoivat muovata ajatusmallejamme ja kielipeliämme. Löysin lähimpien ystäväni kanssa kasvatustieteiden ja -filosofian opintojen kautta uusia, yksilöllisiä ja yhteisöllisiä hyvän elämän päämääriä. Niitä olivat itseohjautuvuus, insistoiminen, eksistiminen, uusiutuvuus ja mielekkyys. Kasvoimme, kehityimme ja opimme itsenäisesti, kun ymmärsimme, miten toimimme osittain pakotettuina sekä huolehditun ympäristön osana (insistointi yhteiskunnassa, organisaatioissa, kouluissa) että avoimissa dynaamisissa tiloissa ja tilanteissa (eksistointi luonnossa, kaupunkitiloissa, ravintoloissa, matkakohteissa). Työ-, palvelu- ja elämysmaailmamme – varsinkin ravintola-ala – näyttäytyi hyvin esillä olevana ja sosiokonstruktiivisena. Toimiala ja sen yritykset edustivat samanaikaisesti mekanistista ja determinististä ympäristöä ja byrokratiaa että toisaalta tilannesidonnaista ja täynnä mahdollisuuksia olevaa propabilistista markkinaympäristöä. (Maailmassa olemisesta ks. Heidegger 2000 ja sen soveltamisesta opettajantyöhön Franzén 2003.)

Koti, ystävät, vaihtuvat elämäntilanteet, työ ja toimeentulo olivat hyvin käytännöllisiä motiiveja ja merkityksellisiä tarpeita. Aristoteeliset onnellisuuden, hyveellisuuden, oikeudenmukaisuuden ja kaikkeuden ihanteet eivät meitä sinällään puhutelleet, mikäli hyveellisyys ei ollut luonnollista tai sidoksissa palvelu- ja vieraanvaraisuuden tekoihin. Hyvyyden näyttelemisenkin kävi, jos se oli aitoa. (Ihmiselämän päämääristä ks. Uurtimo 1998, 29–31). Opettajaopinnoissamme vastustimme behavioristisia ja muodollisia kasvatusoppeja. Sen sijaan suosimme fenomenologiaa, tilanneanalytiikkaa ja innovaatiopedagogiikkaa. Hiljaista, sisäistä ammatti-, liike- ja kulttuurisivistystä sekä lukeneisuutta opimme myös arvostamaan.

Täysin avoimeen elämisspiiriin ja holtittomaan elämäntyylisiin sekä kulttuuriradikaaliin pedagogiikkaan emme osanneet saatikka uskaltaa heittäytyä. Ihmisten, puoluepoliittisten näkemysten sekä taide- ja musiikki-ilmiöiden arvioimisessa ja arvottamisessa olimme varovaisia, itsekriittisiä ja osin myös vaikenimme; emme juurikaan keskustelleet yhteiskunnan tilasta, kulttuurisivistyisestä tai uskon kysymyksistä. Emme ottanee kantaa yhteiskunnan suuriin ongelmiin. Ohitimme klassisen musiikin, Ruisrockin, post-punkin ja raskaan rockin. Olimme piittaamattomia hip hop -kulttuuria kohtaan ja pärjäsimme hyvin ilman angstia ja gangstaa. Olimme aina myönteisen, aktiivisen subjektin ja pienyhteisön sekä yhdessä tekemisen ja ilonpidon kannalla.

Ravintoloista tuli näin Husserlin viitoittama elämissaailma, totuuk-sien näyttämö ja inhimillisen elämän horisontti (Husserlin tulkinnasta ks. Satulehto 1992). Ne olivat eksistentialismin tyyssijoja, mielialojen ja tunteitten ilmentäjiä ja erämaita. Minulle avautui ravintoloissa kokonainen asiakas- ja kulutuskäyttäytymisen sekä vieraanvaraisuuden tutkimuskenttä. Subjekti / objekti-vastinparista minun muistiinpanoihini syntyi tällaisia teemoja ja kategorioita: asiakas–ruoka, vieras–hotelli-huone, asiakas–juoma, kokki–tarjoilija...

Erytyisen varma olin ravintoloiden ja ravintolatyön kontekstuaalisesta luonteesta. Jokaisesta kaupunginosasta, korttelista ja ravintolasta alkoi löytyä moniaistisia, tunnepsykologisia ja sielukkaita mikroympäristöjä, joissa vain tapahtui. (Ammatti-)ihminen kohtasi toisen jonossa, ovella, baaritiskillä, pöydissä, keittiössä, tanssilattialla ja vessassa, jos oli kohdatakseen. Illanvieron aikana ulkoinen todellisuus integroitui ihmisen sisäiseen todellisuuteen ja subjekti (ammattipalvelija, DJ, baarimestari) pyrki ja pääsi halutessaan helposti vaikuttamaan toiseen subjektiin.

Intiimeissä ravintoloissa kuten Olavinkrouvissa ja Proffan kellari -pu-bissa oli tarjolla rauhalliset mikrokosmokset ja keskusteluympäristöt, hy-

vät olutvalikoimat ja lautapelejä, jotka helpottivat ihmisten avautumista ja vapautumista seurusteluun. Pubeista juuri Olavinkrouvi (lempinimi Olkku) on ollut hyvin suosittu yliopisto-opiskelijoiden, urheilijoiden ja kanta-asiakkaiden tapaamispaikka. Se perustettiin vuonna 1973 ja onnistui säilyttämään hyvin asemansa tavallisena, konstailemattomana ruoka- ja juomaseurusteluravintolana.

Olavinkrouvi on tyypillinen hyvä korttelikapakka ja klassinen kivi-jalkaravitsemisliike, jonka menestysresepti on sen tunnettuudessa ja tuttuudessaan. Ravintola on palvelukonseptiltaan selkeä ja kestävä sekä sisustukseltaan rosoinen. Liiketoiminta sahaa sesongeittain peilaten kanta-asiakkaitensa ostovoimaa. Monet asiakassukupolvet ovat ehtineet vaihtua 50 vuoden aikana, mutta liikeidea kestää.

Muita vastaavia paikkoja olivat juomaravintoloista Haarikka ja Hunter's Inn sekä ruokaravintoloista Foiija, Kultainen Kurki, Kultainen Hirvi ja Kultainen Noutaja, joiden kookkaat perusruoka-annokset houkuttivat nälkäisiä opiskelijoita ja urheilijoita.

Ravintolakulttuuri ja -lainsäädäntö olivat murroksessa eurooppalaisen katu- ja ravintolakulttuurin sekä liberaalien juomaseurusteluilmioiden virratessa Pohjolaan. Varsinais-Suomen Alkon paikallisjohtajaa pidettiin avaramielisenä, kun hän oli myöntänyt anniskelulupia helpommin kuin muualla Suomessa. Vahtimestarit ja Alkon tarkastajat olivat käyttäneet harvainvaltaa vuosikymmenet alkoholilakien ja subjektiivisten tulkintojensa mukaan. Pukeutumista eivät yöelämän portinvartijat enää säätäneet, mutta "iloisuusastetta" tarkkailtiin, jolloin kaikkien piti vakavoitua ja suoristaa ryhtiään ravintolan pääovea lähestyttyä. Tiedekorkeakoululaiset, opistolaiset ja työläiset sekä vähävaraiset ja varakkaat maksoivat kiltisti vaate- ja pääsymaksut sekä uuden vuoden illalliskortit ennen ensibasson tahteja. Sen mitä geenistö, ostovoima, lukeneisuus- ja sivistystaso, tyyli ja koulutus segregoivat, yötalouden rytmi- ja valaistusmaisema puolestaan yhdistivät. Baaritiski ja tanssilattia osoittautuvat tasa-arvoisiksi kohtaamoiksi, joissa tunteet leimusivat yli yhteiskunta-, koulutus- ja kielirajojen. Enemmän jopa työelämä ja ulkomaan matkat paljastivat nuorten aikuisten elämäntapojen eriarvoisuutta ja kerrostuneisuutta kuin juomaseurusteluravintolat. Juhlahumussa yhdelläkään asiakkaalla ei ollut postmoderniä, uusia aikoja tai dandyismiä mielessä, kun tiskijukka alkoi pelastaa elämää.

Musiikkivalintamme toki muuttuivat uuden aallon (syntetisaattori) musiikin, futurismin ja ska-musiikin saapuessa eri kuuntelukanaviin: radioon, diskoihin, hippoihin sekä omiin kasetti- ja levysoittimiin. Meitä ei koskettanut Helsinki 1984 eivätkä sen Pete European kaltaiset yön olennot. Pääkaupunki Helsingin hedonistiset tyyliairueet ohittivat



Valokuva 10. Kahvilat ja varsinkaan konditoriat eivät juurikaan nuoria miehiä 1980-luvun alussa houkuttelleet paitsi yhdestä syystä: kahvilat saivat myydä keskiolutta, jos tilasi samalla ruokaa. Einespala-kahvilan suosituimpia annoksia olikin myyntitaulun edullisin tuote *Risgrysgröt* (riisipuuro) keskioluen kera. Iittalan kahviastiasto paljastaa, miten kahvittelu on myös muuttunut vuosikymmenten aikana. Mokka-, kahvi- ja teekupit aluslautasineen ovat lähes poistuneet kahvilalinjastoista, ja niiden tilalle ovat tulleet suuret yleiskupit. Haptinen ote kupin korvasta lisää nautinto hetken miellyttävää. Saa käsille tekemistä samalla, kun juoman lämpö välittyy nenän kautta kehoon.

Turun ja Tukholman ja hakivat innoitteensa suoraan Amsterdamista ja Lontoosta. Työt ja aikuistodellisuus työnsivät minut ja lähipiirini merirosvo-, aatelis-, goottilais- ja rappioromanttisen hovi- ja diivafuturismin ulkopuolelle. Elämämme ei sittenkään ollut yhtä baudelairesuutta, tulenkantajuutta, kabareeta ja ”klubbailua”. Tosin emme kuuluneet Turun sisäpiiriin emmekä edes ulkopiiriin. Meistä ei ollut hengailijoiksi, tyrkyiksi, wannabeiksi, matkijoiksi tai pyristelijöiksi, vaan meitä kilvoittivat tanssijalkaisuus ja keskiluokkainen elämänrakenne sekä ravintolatyössä saadut tienestit, joilla ostettiin ensimmäinen tietokone – sidos tulevaan tehokkaaseen tietoyhteiskuntaan. (Ks. Europa 2021, erityisesti ylä- ja alakehistä sivut 66–72 sekä uusromantiikasta ja futurismista sivut 101–106.)

Turussa ei ollut tapana tyrkyttää itseään tai matkia tyylikkyyttä, vaan me elimme maskulaistuttavamme Matti ”Inksu” Inkisen sanoin: ”synnyin tanssiin, synnyin soittoon, villiin nuoruuteni aamunkoittoon”. Paikallisbändeistä juuri Sig ja Boycott, Fabrics ja Vaavi hyväksyttiin. Discojemme kauittimista ei kuulunut Kojon helsinkiläissoulia, noita erinomaisesti sovitettuja ja tuotettuja *So Mean* ja *Good Foot* -kappaleita. Eivät soineet ”diinarit”, rock’n rollin kotimaiset hurrikaanit eivätkä tamperelaiset puolivakavat näennäiskapinalliset tai iskelmälliset lyyrikot, vaan tilantäyttäjinä ja energisoijina toimivat muun muassa Brothers Johnson, Chic, Donna Summer, Frankie Smith, Gap Band, George Benson, Jimmy Bo Horne, Sylvester, Sister Sledge, Pointer Sisters ja Rick James. Tätä aikalaisdiskomakua oli rakennettu systemaattisesti Radio Luxembourgin ja Ylen ruotsinkielisen kanavan Topparaden-ohjelman kautta. Disko- ja funk-musiikin vahva sidos pop-kulttuuriin, tanssityyleihin, muotiin ja homokulttuuriin hyväksyttiin.

Turun kaduilla sekä varsinaissuomalaisten diskojemme ja yökerhojemme lattioilla ei ollut mitään kapinallisuutta eikä mitään yhteiskunnan sääntöjä, asetuksia, suosituksia, määräyksiä tai sovinnaisuuksia vastustavaa (joita Helsingin katujen mustan kiiltävä kerma puolestaan pakeni). Me elimme urbaanissa sfäärissä, jossa arki, työ ja vapaa-aika vaihtelivat. Emme olleet emmekä näytelleet olevamme kauniita, rohkeita ja vapaita Pelle Miljoonan (1980) kappaleen *Olen kaunis* -sanoja lainaten. Emme öykkäroineet, pöyhkeilleet, koristelleet tai poseeranneet itseämme, vaan myötäelimme pitkälti iltaisin soivaa ja tanssivaa 1960–80-lukujen soul- ja diskokulttuuria. Tämän rytmikulttuurin kiteyttivät jo K. C. Sunshine Bandin hitit ja Jimmy Bo Hornen klassinen jammaus *Dance Across the Floor*. Emme päihtyneet viinasta vaan tunnelmasta. Toki tiedostimme glam-tyylin ja mustanpuhuvan, uusromanttisen musiikkilajin kuristavan ja jo hyväilevän klassisen diskotanssikulttuurin suosijoita, mutta emme antaneet synkistelylle sijaa vaan elimme ikuisessa myönteisyy-

dessä. Tosin emme olleet vielä myöskään valmiita pesän rakentamiseen ja perheen perustamiseen: yksiö, uusi auto, puudeli... (Europa 2021, 56, 80, 108).

Diskomusiikki, sen rytmiiikka ja sanoitukset eivät edustaneet millään muotoa syvähenkistä kognitiivista elämää. Se sijaan kone- ja tanssimusiikki muovasi ihmis-, maku- ja kauneuskäsityksiä. Se vapautti sukupuolia ja -polvia. Ravintolat ja etenkin klubit ja yökerhot toimivat musiikkiin kuuluvan yöelämän, muodin, ihmisten sekä juhlimis-, esiintymis- ja edustamiskulttuurin fenomenologisina, esteettisinä ja ruumiillisina mikrokosmoksina. Jokainen havainto ja mikrohetki illan aikana edusti sekä yhteisöllistä realismia että ekspressiivisyyttä. Show oli koettava sekä yksin että yhdessä varioiden.

Narsistinen egoilu ei sopinut turkulaiseen pop-kulttuurisivistykseen, vaikka olikin lupa tanssia itsekseen. Vain valitut solistit (Ressu Redford, Tommi Läntinen) saivat kukkoilla yleisöjensä edessä, koska asia tiedettiin ainakin osittain myös kaverien rooliksi. Berliinin kaupunki, Berliini-sfääri ja jopa Eurooppa olivat kaukana elinpiiristämme ennen kuin niitä lähdettiin 80-luvun lopulla tosissaan etsimään Kööpenhamina-visiittien jälkeen. (Helsingin performanssiryhmistä ks. mts. 66–72, 167–175, 199–202.)

Turustahan puuttuivat myös sellaiset taidepiirit ja maanalaiset kulttuuriyhteisöt, joihin sukeutua ja jotka olisivat jo päässeet irti politisoituneesta 1970-luvusta tuoden futuristisia kokeiluja ja performansseja tilalle. Runous ja Kekkös-kritiikkikin oli jämähtänyt 1960-luvun lopulle. Itseironisia, eteerisiä ja mukataiteellisia ryhmittymiä ei ollut. Tummanpuhuvat sävyt ja ultraindividualistinen elämän- ja egonhallinta eivät kuuluneet lounarannikkolaiseen emansipaatioon. Post-punkistakin meille kelpasivat vain popmusiikin tanssittavat ja kliiniset syntetisaattorilla tehdyt pintarallit. Sen sijaan tiedostava, osin jopa kliininen ja ahdistava musiikki jäi vähemmälle kulutukselle. Suhde sen ajan uuden aallon musiikkiin (Clash, Cult, Cure, David Bowie, Iggy Pop, Human League, New Order, Soft Cell, Talking Heads, Cabaret Voltaire, Joy Division) onkin edelleen ristiriitainen. Ehkä tuo mustanmetallinen ja neuroottinen soundimaailma oli vierasta ja rosoista pienten klubien musiikkia, joka ei täysin omaan makuamme sopinut?

Asiakasanalyttisesti kiinnostavaa oli seurata 80-luvun nousukauden pintaliidossa kiitäneiden asiakas-, ammatti- ja kuluttajaryhmien konsepti- ja tuotevalintoja, tyyliä ja makua. Erityisesti vaate- ja juomateollisuus pyrkivät vaikuttamaan edelläkävijäkuluttajien ostotottumuksiin. Tähän ryhmään kuului Turussa muun muassa kauppakorkeakoulun naisopiskelijoita, lentoemäntiä, malleja, missejä, pukinemyyjä ja parturi-kampaajia.

Kiihtyvässä musiikki- ja muotimedioituneessa elämysteollisuudessa emme suoneet juurikaan aikaa musiikillisille virtuoosille kuten esimerkiksi kamarimusiikille tai jazz-yhtyeille – noille vahvoille elämän trumpetin ja ensiviulun soittajille ja avantgardistisen mikstuuran sekoittajille. Etsimme mielummin rehevää bassoniskua ja biittiä Keski- ja Etelä-Euroopasta kuin taideluolista. Näiden itsekasvatuksellisten, pitkien elämysmatkojen tavoite ei ollut tehdä syvempiä löytöretkiä itseän, kieleen tai kulttuuriin, vaan kokea, pitää hauskaa ja nähdä uusia, ulkomaisia paikkoja. Lukuisat Interrail-matkat eivät olleet pakoa Suomesta, vaan impulssien hakemista ja kulttuurikohteiden noukkimista Euroopan kartalta. Junamatkat olivat siirtymiä paikkoihin, jotka olivat aiemmin vilahdelleet vain niminä kartalla. Nyt kaupungit tarjosivat moniaistisen pikatuntuman ja seitinomaisen kirkastumisen, kun pääsi näkemään tutunakin tuntemattoman Euroopan valoja sekä erilaisia ”pakko nähdä ennen kuolemaa” -matkailukohteita.

Tällaista kulutussosiologista valaistumista ja liiketoiminnallista matkailu-, majoitus-, elämys-, ravintola- ja ruoka-oppia ei Lahden ja Turun hotelli- ja ravintolakoulujen kokkilinjoilta tullut. Emme vielä alan nuorina opiskelijoina ymmärtäneet, että ravintolaelämään kuului universaalia edustuksellisuutta ja ilonpitoa. Vasta Eurooppa opetti, että alan yritysten päätavoitteena on myydä ruokaa, juomaa, kokoustiloja ja hotellihuoneita niin paljon ja niin hyvin, että keskiostos nousee korkeaksi ja että asiakas palaa mahdollisimman usein takaisin. Ravintoloissa tämä luonnistuu herkullisen ruoan, hauskan seuran ja ilonpidon sekä sujuvan tarjoilun ja turvallisen, henkevän ilmapiirin ansiosta.

Kouluissa sen sijaan opimme palvelulliset, tuotannolliset ja gastronomiset perusteet, tilaisuuksien järjestämisen struktuurit ja nuotit. Saimme esiyymmärryksen siitä, miten hotelli- ja / tai ravintolayrityksen tuotantokoneisto toimii. Oivalsimme, miten toimialan ja menestyvien konseptien sosioemotionaaliset elementit olivat sidoksissa yrittämisen käytänteisiin ja teorioihin. Asiakas- ja elämyspolkujen ymmärtäminen eivät kuuluneet opintoihin. Olennaista oli tehokas ja oikeaoppinen *palvelutuotanto*.

Vuosikymmenen lopun ravintolailtani etenivät sekä ilta- ja yötoissa että vapaalla. Se oli tiivistä kokonaisuutta, tarjoilijan, hovi-, vahti- ja baarimestarin työtä sekä kotitalousopettajaopintoja. Asiakkaana sain osallistua enemmän suuriin istuviin osakuntaillallisiin Helsingissä kuin nauttia iltaravintoloista omien ystävieni parissa Turussa. Asiakkaana oleminen helpotti työn tutkimista ja ammatillisen osaamiseni kehitystä; palvelutyössä osasi asettautua asiakkaan asemaan ja ymmärtää hänen toiveitaan ja odotuksiaan. Opin katsomaan ja hahmottamaan altruistisia vieraanvaraisuustekoja: palvelemista, tarjoilua ja ruokatuotantoa eri näkökulmista.

Tutkimuksellisesti ravintolat ovat ilmentäneet monitieteisessä hengessä ihmistä r(a)ikastavaa, kokemuksellista elämystaloutta ja -teollisuutta. Ihmisen vapaa- ja työaika sekä kodin ulkopuolista syömistä ja juhlimista tutkimalla voidaan päästä lähemmäs ihmisen tässä- ja täälläolevuutta. Nykyihminen on kameleonttimaisesti läsnä ja mukana eri rooleissaan sekä tyytyväinen muuntuvista profiileistaan eri tilaisuuksien mukaan.



Valokuva 11. Turkulaista ravintolahistoriaa voi yrittää määritellä ja selittää yksilön kokemusten kautta, kun taas alati kehittyvä nykykaupunki on hankalammin diagnosoitavissa ja luokiteltavissa. Nyky-Turku ei ole näyttäytynyt yhtä uusiutuvana, luovana tai innovatiivisena kuin Helsinki ja Tampere. Tämän päivän Turku ei ole kovin moderni mutta ei vanhanaikainenkaan. Kaupunki on jatkuvasti kehkeytyvä, postmoderni mosaiikki. Se ei ole koskaan ollut anarkistinen tai radikaali – ei edes vuoden 1918 tapahtumien aikana eikä 1970-luvun vasemmistotuulahdusten aikaan. Kaupungin seitsemää kukkulaa ei ole rakennettu täyteen. Vanhaa ja arvokasta puu- ja kivirakennuskantaa on toki runsaasti purettu betonirakentamiselle. Kaupunki on siis varsin keskiverto, tasapäinen ja hyvinvoipainen. Minun Turkuni on aina ollut joviaali ravintola-, ilta- ja yötalouskaupunki. Valokuvassa vanhan Börsin perku uuden tieltä.

Sekä kameleonttiasiakkaassa että palvelutuotannossa on nähtävissä dramaturgisia piirteitä. Asiakkaan tehtävänä on ottaa vastaan moniaistisia palveluksia, mahdollisesti eläytyä ja maksaa niistä määrätyn summan verran rahaa. Palvelutuotanto taas on osin orkestrointia ja osin näyttelystä, palvelumiljöön rakentamista sekä palvelun ylevöittämistä niin, että asiakas palaa takaisin janoisena, nälkäisenä ja huvittelunhaluisena kulloistenkin motiivien, mieltymystensä, ostovoimansa ja käytettävissä olevan aikansa mukaisesti.

Takavuosien 1970-80-lukujen elämysvirroissa ajelehtineena kiteytän tuon ajan jälkitekolliseksi, romanttiseksi ja kameleonttikulttuuriseksi aikakaudeksi. Aivan kuin Shakespearen *Myrskyn* ilman henki Ariel olisi puhaltanut viikonloppujen nuoruuteni ravintolakaupunkeihin dionysoslaista magiikkaa herättäen nukkuvat ja vakaat korttelit. Turun, Naantalin ja Maarianhaminan kaupunkikulttuuri ja ravintolaelämä heräsivät eloon. Olimme kokemassa tätä muutosta eturivistä ilman huolia vahvalla itenäisen elon valtatiellä ja yhteisen hedonistisen tiedostamisen virrassa. Niistä kaikista mikrohetkistä, pop-kappaleista, ajan tuoksinasta, illan alkajaisista, suurista illoista ja etenkin jatkoista ravintolarakkauteni alkoi.



Valokuva 12. Työ- tai vapaa-ajanmatkailijat ovat aina tienneet, että Turkuun tullaan myös viihtymään. Ei riehakkaasti ja vallattomasti, muttei myöskään liian vakavasti. Yönylmatka ei ole mikään luksus-, premium- eikä massamatka, vaan tavanomainen siirtymä kaikille tuttuun kotimaan matkakohteeseen, jonka aikana kokoustetaan ja koulutaudutaan, majoitutaan ja illallistetaan, käydään tutussa baarissa ja nukutaan. Matkan aikana ei liiaksi kulttuurihistoriallisia faktoja muistella ja paikallisia makuja maistella. Patsaita, symboleja, kadunnimiä ja vuosilukuja ei tarvitse tietää. Maakuntalaulun sanoja ei tarvitse tapailla tai vaakunan värejä tunnistaa. Aina löytyy joku, joka kertoo tien kaupungin nykyisin hyvin tunnettuihin Apteekki- tai Koulu-ravintoloihin. Valokuvassa Bella-koira, jolle monituoksuiset Turun keskustakorttelit ja Aurajoen rannat ovat myös tulleet tutuiksi.

Ravintolaopit kameleonttikulttuuriseen elämään

Tämä kirjoitukseni on intro- ja retrospektiivisesti osoittanut, miten ruoka- ja ravintolakokemukseni ovat lähtöisin kodista, kotikonnusta, ihmisistä, sattumista ja valikoituneista tapahtumista. Oma uusromanttinen suhtautumiseni maakuntaan, ravintoloihin ja ruokaan on maa- ja yritystaloudellista sekä maa- ja kaupunkikulttuurista. Se on moniaistista ja sentimentaalista eri mikropaikkojen temporaalista muistamista.

Tarkasteltu aikakausi on ollut myös läheisten ihmissuhteiden etsimisen, solmimisen ja menettämisen aikaa; ajassa, jossa nuoret miehet ja naiset etsivät itseään, toisiaan ja emansipaatiotaan pyrkien vahvistamaan itsetuntoaan ja identiteettiään. Se on ollut myös postmoderni vaihe, joka on tuntunut vain korostavan historian korvaamista jatkuvalla nykyajalla ja tulevaisuuden odotuksilla. Nuoruuden aika oli tiivistä olemista ja elämistä sosiaalisessa todellisuudessa ilman peliä ja maskeja. Tässä tuoksinassa objektiivisuuden ja subjektiivisuuden teoriat jäivät pitkälti epäselviksi pop-, viihde- ja ravintolakulttuurin vallatessa mielet. Oliko ravintolassa esillä vai läsnä vai näyttelikö läsnäolevaa? Ketkä hyötyvät, mitä ja miten? Oliko maksava asiakas hyödyn saaja? Oliko ilta sen "väärsti"? Sen verran kuitenkin vaistosi, että nuoren miehen on parasta oppia tuntemaan ensin itseään ja sitten vasta varovasti toista sekä pitämään ihmissuhteet hyvin pintaisina. Noina vuosina oppi, että ihminen, kuluttaja, juhlija ja vieras on vieras ja osin mysteeri. Yöjalasta oli aina hyvä palata ajoissa Ilpo Tiihosen (1978, 29) sanoin ja istahtaa taksin takapenkille rauhassa.

Nuoruuden ajan ja ravintolaelämän voi myös nähdä kameleonttimaisena elämysten ja mielihyvän etsintänä sekä kulttuuri-ilmiöiden moninaisuuden ja kontekstuaalisuuden tajuamisena. Oli luontevaa siirtyä Kankaisten kartanon kukkakaalin keruuvaunun traktorin raitista illaksi keittiö- ja ravintola-apulaiseksi Naantalin Kaivohuoneelle. Oli sujuvaa juosta Raision soilla ja kallioilla sekä yöpyä laavutulilla ja seuraavana viikonloppuna kelliä M/S Svean porealtaalla. Hybridiruokalistaan mahtui kaikenlaista kesäkeitosta liekitettyihin munuaisiin. Tuli tavaksi hyppiä musiikillisista ilmiöistä toiseen saman illan aikana; valmistautua iltaan Tangerine Dreamin, Emerson, Lake & Palmerin ja Mike Oldfieldin suuresitysten parissa sekä siirtyä diskokuningatar Donna Summerin kappaleisiin ja laulaa heti railakkaan illanpäättön seurauksena grillijonossa varsinaissuomalaisien maakuntalaulua: "Helky, laulu Auran rantain..."



Valokuva 13. Kaiken opitun nyanssimaisuus ja vastaanotettavuuden ohikiitävyys kiteytyvätkin vasta äsken löytämäni kuvaukseen, jossa sain lukea, että maakuntalaulun sanoissa lauletaan vapaudesta tarkoittamalla venäläisten sotilaiden karkottamista, jotka olivat jääneet kasarmilleen ensimmäisen maailmansodan, Venäjän vallankumouksen ja Suomen sisällissodan keskelle. Symbolis-semioottinen laulu esitettiin ensi kertaa Aurassa vuonna 1917 laulun voittaessa osakuntamme eli Helsingin yliopiston Varsinaissuomalaisen osakunnan järjestämän maakuntalaulukilpailun. Nytemmin varsinaissuomalaisten laulu heläytetään perinteisesti ylioppilajuhlissa ja osakunnan vuosijuhlissa. Toinen merkittävä symboli on graniittiarkkitehtuuria edustava Turun taidemuseo. 1950-60-luvuilla osa nuorista arkkitehteistä piti sitä kaupungin rumimpana rakennuksena, kun taas 70-luvun lopulla se äänestettiin Turun kauneimmaksi rakennukseksi (Taidemuseo nd).



Valokuva 14. Tunnesiteet maakuntaan ovat muodostuneet lapsuuden maisemissa: Maskun kylissä, metsissä, pelikentillä, rantavesissä ja santakuopilla. Oma- ja itsetuntoni on rakentunut myös lähitienoiden Raision, Naantalien ja Turun kautta. Varsinaissuomalaisuuteni on kehkeytynyt sekä kotiosakuntani (Helsingin yliopiston Varsinaissuomalaisen osakunnan) että myöhemmän alueen kulttuurihistoriaan perehtymisen ja lukuisten vierailujen kautta. Osakuntajuhlissa on aina kuulunut heläyttää maakuntalaulu sekä koti-ikävään että yhteisöllisyyden osoittamiseksi. Valokuvassa lapsuuteni mikroympäristö ja maatalousyrittäjä, Kankaisten kartano (Kankas Gård) on saanut nähdä lukuisia eri kartanoherroja, omistajia ja vallanpitäjiä. Kartanolinnan lähes 700 vuotinen maatalous-, juhla- ja kulttuurielämä on lähes tuntematon.

Jokainen sukupolvi (ellei jopa jokainen vuosikerta) elää omassa sfäärissään poimien ja kokien tarkoituksellisesti ja satunnaisesti aikakautensa kulttuurisista ilmiöistä itselleen sopivia palasia. Kunkin elämänkulkuun kuuluu historiallisten totuuksien etsiminen ja tapahtuneen muisteleminen. Toisinaan on myös lupa kätkeytyä sentimentaalisuuteen ja nostalgisuuteen. Onkin syytä tunnustaa, etteivät iltamme ja yömmme olleet lainkaan niin kiihkeitä kuin mitä nuorten kirjailija-taiteilijoiden on tapana sekä impressionistisesti että ekspressiivisesti kuvata. Pikeminkin päinvastoin! Öinen paluumatka saattoi joskus päättyä Raision uudelle kaatopaikalle katsomaan täyskuuta autoradion soittaessa Roxy Musicin *Avalonia*.

Kotitaustani, taipaleeni ja aktiivinen osallistumiseni turkulaiseen hotelli- ja ravintolaelämään on ollut perustana siihen, kuinka kiinnityin jo varhain tähän dynaamiseen toimialaan ja sen toimintakulttuuriin. Tämä tausta on tarkoittanut kestmotiivia sekä monenlaisia tapoja sukeltaa osaksi nopeasti muuntuvaa, kameleonttimaista ruoka-, elämyskulutus- ja yritysmaailmaa. Moniaistinen, sosiologinen ja kulttuuriantropologinen matka on merkinnyt jatkuvaa moderniuden etsimistä ja modernismissa oloa. Ravintola-alalla toimiminen on ollut sosiaalista olemista ja kenttätyöskentelyä. Se on ollut arvovalinta, jolla olen edistänyt samalla omalta pieneltä osaltani yhteiskunnan hyvinvointia ja kaupunkien vetovoimaisuutta.

Vieraanvaraisuusalalla (englannin kielen avainsana on tällaisessa yhteydessä *hospitality*) työskentely on vaatinut kameleonttimaista käyttäytymistä ja vaihtuvia suhtautumistapoja eri yksilöihin, yhteisöihin ja tilanteisiin. Kyse on tässäkin ajassa tarvittavasta resilienssistä: joustavuudesta, monialaisuudesta ja selviytymistaidoista. Kameleonttikulttuuri ilmentää toki monia paradokseja, mutta myös uskoa eräänlaiseen ikuiseen postmodernismiin: optimistista tulevaisuususkoa kaikkien kriisien ja ongelmapesäkkeiden keskellä.

Omassa elämässä kohottautuminen on ollut itsensä vaistomaista johtamista sekä intuitiivista kognitiivisuuden edistämistä. Olen parhaimmillani monimutkaistuvien haasteiden edessä, mutta samanaikaisesti päätöksenteossa ambivalentti ja epävarma. Monimielisen todellisuuden kierteissä on kuitenkin hyvä syy hyödyntää kekseliäisyyttään ja löytää uusia ratkaisuja ennen kaikkea luovan mielikuvituksen, toiminnan ja uuden kokeilemisen ansiosta. Hybridi ote ja asenne kannustavat ennakointiin ja innovointiin eli *ennovointiin*.

Tätä kvalifikaatiota täydentää omaksumani länsimaiseen työkuulttuuriin iskostunut (ultra)yksilöllinen ja yritteliäisyyttä korostava periaate.

Moniaistisessa mara-alan kompetenssikorissa korostuvat mahdollisuuksiin tarttumisen rohkeus sekä lukuisat situationaaliset, yleisinhimilliset ja yksilölliset piirteet. Minä-käsitys ja altruismi-aste ratkaisevat, mikä osa ammattitaidosta ja / tai persoonallisuuspiirteistä pääsee toteutumaan palvelu- ja vieraanvaraisuusalojen tuoksinassa.

Yhtä lailla moni ravintola-asiakas nauttii vaihtuvista mikroympäristöistä ja muuntuvista konteksteista. Elämys- ja mielihyvääefektejä tiheästi puskevassa kameleonttikulttuurissa liikkuvan kuluttajan käyttäytymistä selittää Raili Kaupin (1978) mieleenpalauttama *philosophia perennis*, ikuisen filosofian käsite. Majoitus- ja ravitsemispalveluja tarjoava kohde – kuten filosofiakaan – ei anna eikä lupaa antaa yksiselitteisiä vastauksia ihmisen olemassaoloon, vaan johdattaa asiakkaan palvelu-, ravitsemis-, design-, ääni- ja valaistusmaisemin ihmisen moniaistiseen mystiikkaan sekä sitä kautta ydintarpeiden ja jossakin vaiheessa myös tärkeiden kysymysten äärelle. Miksi syön, miksi juon, miksi nautin, miksi suren, miten voin ja miten olen? Ravintola on myös tärkeä väline sekä koki- ja kysyjän johdattaja vieraanvaraisuuden filosofiaan ja gastrosofiaan.

Turku ja sen ravintolat ovat olleet minulle henkinen synestesia, jossa kameleonttiminäni ja soliptinen minäni ovat olleet asioiden keskiössä. Turun hotelli- ja ravintolamaailma toimii edelleen hyvänä tutkimuskohteenä ja miniatyyrinä laajemminkin koko suomalaiselle ravintola-alan historialle ja nykyajalle. Kaupunki imuroi edelleen ruoka- ja muoti-ilmiöitä Afrikasta, Aasiasta ja Ruotsista Aurajoen suistoon. Turku edustaa sosiokulttuurista ja -ekonomista imua sekä ilmiöiden vastaanottokykyä, jota myös monet uudet hankkeet (kuten uusi musiikkitalo ja Ratapiha-projekti) todistavat.

Samalla ja edelleen on hyvä syy jatkaa uusien ravintola-asiakkaiden analysoimista ja palvelujen ennoivoimista elämys- ja viihdetalouden jakelukanavissa. Niin oman kuin heidän kameleonttiminänsä tutkiskeluun soveltuvat hyvin kirjailija Joonas Konstigin (2023) esiinnostamat matemaatikko, filosofi Blaise Pascalin (1623–1662) mietteet koskien sitä, miten ihmisellä on tapa viihdyttää itseään. Konstig tähdentää, miten ranskan sana *divertir* voidaan suomentaa sekä sanalla ”viihdyttää” että verbillä ”harhauttaa”. Pascalin mukaan ihminen viihdyttää itseään harhauttaakseen itseään, ettei joutuisi kohtaamaan elämän perimmäisiä kysymyksiä. Viihdytys ei sinänsä tee onnelliseksi, mutta se saa ihmisen autuaasti unohtamaan itsensä, elämänsä, kuolevaisuutensa...

Näin kävi osin itselleni ja kuvaamilleni takavuosien ystäväpiireille. Minulla ei ollut kuitenkaan mitään syytä onnellisuuteni keskellä poh-tia elämän kulmakiviä. Olin jo löytänyt paikkani ja elämän suuntimia.

Olin monipaikkainen. Silti minulla oli koti aina jossakin: kotikonttu ja -kaupunki. Olin myös kokki, tarjoilija, kasvatustieteiden ylioppilas, siivollinen, ohikulkija, matkailija... Ja täysin tyytyväinen näihin kaikkiin rooleihini. Tähtäimet, horisontti ja perspektiivi olivat jo laajemmalla, kun uusi vuosikymmen eli 1990-luku alkoi.

Lähteet

- Dahlström, S. 1930. *Turun palo 1827. Turun palo 1827. Tutkimuksia kaupunginhistoriasta vuoteen 1843*. Suomentaneet E. Jalava & ja A. Penttilä. Turku: Turun kaupungin historiallisen museon johtokunta.
- Europa, P. 2021. *Helsinki 1984. Yön olennot & Uusi aalto*. Helsinki: SKS.
- Franzén, E. 2003. *Tutkimussuunnitelma väitöskirjaa varten*. Julkaisematon käsikirja.
- Hapuli, R., Åkerman, T. ja Päivölä L. (toim.). 2008. *Turku. Kirjailijan kaupunki*. Helsinki: SKS.
- Heidegger, M. 2000. *Oleminen ja aika*. Suomentanut R. Kupiainen. Tampere: Vastapaino.
- Itkonen, M. 2019. Eurooppa, Suomi ja ajan henki. Kulttuurimatalla V. A. Koskenniemen kanssa. M. Itkonen, V. A. Heikkinen ja S. Inkinen. *Maaailman Turussa. Pohdinnallis-esseistisiä kulttuurikävelyjä Aurajoen rannoilla*. Haaga-Helian julkaisuja 5/2019. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 11-82.
- Itkonen, M. 2021. Matkamies maailman turuilla. Yhden ajanjakson tilinpäätös. M. Itkonen, V. A. Heikkinen ja S. Inkinen. *Otteita ajasta. Murroskauden esseet*. Haaga-Helian julkaisuja 10/2021. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 9-105.
- Juvelius, E. W. 1934. *Suomen kansan aikakirjat. Suomalaisen historiallisen kirjallisuuden pohjalla. VII osa 1809-1856*. Helsinki: Otava.
- Kauppi, R. 1978. *Philosophia perennis ja sen merkitys ihmiselle*. Filosofian laitoksen julkaisu 9. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Konstig, J. 2023. Pascal ei kestäisi katsoa, miten me nykyihmiset täytämme päivämme. Blogi 24.7. 2023. Verkko-osoitteessa <https://yle.fi/a/74-20011641>. (Luettu 12.11.2023.)
- Lanchester, J. 1997. *Nautinnon hinta*. Suomentanut K. Rikman. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Lundén, J., Vaura, I., Veijonen, K. ja Ristimäki, S. 2017. *50 vuotta Turku rakentamassa = 50 years building up Turku*. Turku: Juhani Lundén.
- Numminen, M. A. 2020. *Kaukana väijyy ystäviä – Muistelmia I*. Toinen painos. Helsinki: Docendo.
- Nurmi, T. 2017. Rakennusneuvos Lundén muistelee: Kekkonenkin sotkeutui Börsin purkamiseen. Verkko-osoitteessa <https://www.turkulainen.fi/paikalliset/1597273>. (Luettu 5.11.2023.)
- Peixoto, J. L. 2021. *Saramago & José*. Suomentanut T. Härkönen. Helsinki: Aviador Kustannus.
- Satulehto, M. 1992. *Elämismaailma tieteiden perustana. Edmund Husserlin tieteen filosofia*. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta VOI XXXIII. Fitty 33. Sufi 3. Tampere: Suomen fenomenologinen instituutti, Tampereen Yliopisto.

- Sillanpää, M. 2002. *Säännöstelty huvi. Suomalainen ravintola 1900-luvulla*. Bibliotheca Historica 72. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Soini, Y. 1963. *Vieraanvaraisuus ammattina. Kulttuurihistoriallinen katsaus Suomen majoitus- ja ravitsemisalan kehitykseen*. Ensimmäinen nide. Helsinki: Otava.
- Soiri-Snellman, H. N.d. Lounais-Suomen maalaistentalo. Alvar Aalto. Verkko-osoitteessa <https://docomomo.fi/kohteet/lounais-suomen-maalaistentalo/>. (Luettu 5.11.2023.)
- Taidemuseo. N.d. Verkko-osoitteessa <http://kivikierros.com/index.php/taidemuseo>. (Luettu 12.11.2023.)
- Tiihonen, I. 1978. *Teille ei tarjoilla enää*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Turku. *Käsikirja Matkustajille. Kartoilla ja asemapiirrustuksilla*. 1892. Turku: Matkailuyhdistys.
- Uurtimo, Y. 1998. *Hyvän elämän perusta. Etiikan ja tiedon, teorian ja käytännön suhde hyvää elämää ja kehitystä koskevissa ajatusmalleissa*. Tampere: Tampere University Press.
- Wright von, G. H. 1981. *Humanismi elämänasenteena*. Toinen painos. Helsinki: Otava.

Kuvalähteet

- Valokuva 1. Kuvaaja Vesa Heikkinen.
- Valokuva 2. Turun museokeskus. VSO-kokoelma. Kuvaaja K. E. Ståhlberg.
- Valokuva 3. Kuvaaja Vesa Heikkinen.
- Valokuva 4. Kuvaaja Vesa Heikkinen.
- Valokuva 5. Kuvaaja Vesa Heikkinen.
- Valokuva 6. Kuvaaja Vesa Heikkinen.
- Valokuva 7. Kuvaaja Vesa Heikkinen.
- Valokuva 8. Valokuvaaja tuntematon.
- Valokuva 9. Kuvaaja Vesa Heikkinen.
- Valokuva 10. Valokuvaaja tuntematon.
- Valokuva 11. Kuvaaja Vesa Heikkinen.
- Valokuva 12. Kuvaaja Vesa Heikkinen.
- Valokuva 13. Kuvaaja Vesa Heikkinen.
- Valokuva 14. Kuvaaja Vesa Heikkinen.

III

Supermoderneja lähestymisiä kameleonttikulttuuriin



Kameleonttimainen muutos näkyy omalla mielenkiintoisella tavallaan Helsingin kaupunkikuvassa vuodenaika- ja vuorokaudenaikavaihteluina. Hotelli Tornin on ollut jo vuosikymmenten ajan yksi merkittävä kaupunkikeidas ja arkkitehtoninen merkkirakennus, jonka tarjoamat näköalat ja horeca-palvelut ovat tulleet vuosien saatossa eri aikojen tulenkantajille tutuiksi. Tätä valokuvaa kannattaa verrata sivun 248 kuvaan. (Tornin ainutlaatuisesta hengestä ja historiasta ks. myös Inkinen 2012a.)

Sam Inkinen

Havainnot ja nykyajasta, teknologiasta ja sivistyksestä

Melioristinen tulevaisuuskommentti supermoderniin
kameleonttikulttuuriin ja epävarmuuden VUCA-aikaan

Ei se, että näkee ensi kertaa jotain uutta, vaan että näkee vanhan, kaikille tutun, kaikkien näkemän ja laiminlyömän *kuin uutena*, on oikeastaan tunnusomaista originellille päälle. Ensimmäinen keksijä on yleensä aivan tavallinen hengetön haaveilija – sattuma.

– filosofi Friedrich Nietzsche (1844–1900)¹

The world as we have created it is a process of our thinking. It cannot be changed without changing our thinking.

– fyysikko Albert Einstein (1879–1955)²

Inhimillinen toiminta ja *kulttuurin sfäärit* ovat monellakin tavalla dynaaminen järjestely: siis jatkuvassa *liikkeessä* ja alati ainakin pienen muutoksen ja neuvottelun tilassa. Eri aikakausina ja eri kulttuureissa havaittava ”nykyaika” puolestaan on kuin liikkuva maali tai pakeneva kohde: se tuntuu kulkevan historiallisen, dialektisen liikkeen (vrt. filosofi Hegel) virrassa kuin jokivene rauhallisesti ja hillitysti tyynessä, levollisessa lompolossa³ – kunnes jo kohta sen kohtalona on syöksyä väkevää ja ylevää, hurjasti tyrskyävää koskea kohti.

Sturm und Drang! Myrsky ja kiihko!⁴ Ehkä nämä taide- ja kulttuurihistoriallisesti merkittävät sanat kuvaavat jotakin olennaista myös omasta

globaalista, hyperkytkeytyneestä ja syvästi teknologisesta 2020-luvun nykyajastamme, jota voidaan kutsua kulttuuriteoreettisessa, -semioot-tisessa ja -filosofisessa kielenkäytössä myös *kameleonttikulttuuriksi* ja *supermoderniksi* aikakaudeksi.

Viime vuosien aikana monenlaiset dramaattiset murrokset, yhteis-kunnalliset käänneet ja maailmanpolitiikan yllätykset ovat aktivoineet aikalaisissa monia perusteltuja huolia, uhkakuvia ja jopa apokalyptisia perikatodystopioita. Yleistunnelma on tätä tekstiä kirjoittaessa loppu-vuodesta 2023 se, että kulttuuriselle taivaankannelle jo valmiiksi ar-vaamattoman yhteiskunnallisen tulivuoren yläpuolelle on kerääntynyt valitettavan runsaasti tummia, uhkaavia pilviä.

Ajat ovat absurdit, pelottavat, levottomat ja arvaamattomat. Ihmiset ovat väsyneitä, apaattisia ja vihaisia. Sadetta ja ukkosmyrskyä odotellaan; ehkä myös rajuilmaa, hurrikaania ja rajua tulivuoren purkausta. On myös 2020-luvun ajankuvalle ja -hengelle kuvaavaa ja erityistä, että ensimmäi-sen kerran vuosikymmeniin jopa *kolmannen maailmansodan* mahdollisuus nostetaan pessimistisimmissä skenaarioissa ja perikatovisioissa esille.

Ihmisen muisti on tunnetusti lyhyt, mutta monissa ajattelevissa, tie-dostavissa, nykyaikaa kriittisesti reflektioivissa piireissä on jo pidempään verrattu 2020-lukua mustavalkoiseen ja aggressiiviseen 1930-lukuun. Vertaus iloiseen, optimistiseen, jazz- ja tanssihenkiseen 1920-lukuun on jouduttu sen sijaan Zeitgeist-analyyseissä pitkälti ja harmillisesti unohtamaan. Erilaisille (sota)historiallisille dokumenteille ja elokuville on ollut taas runsaasti kysyntää.

Aikamoista, aika-moista, AI-kamoista! Kulttuurifilosofille, semiootikolle ja esseistille tulee tällaisten pohdiskelujen yhteydessä helposti ja vääjäämät-tä mieleen vuosina 1880–1936 elänyt kulttuuripessimismin klassikonimi Oswald Spengler, jonka maailmankirjallisuuden merkkiteos *Länsimaiden pe-rikato* (alkup. *Der Untergang des Abendlandes*) ilmestyi jo yli vuosisata sitten.

Mieleen tulevat helposti myös antiikin superajattelijan Herakleitoksen (noin 535–475 eaa.) viisaat ja oivalliset sanat: *kaikki virtaa, mikään ei pysy paikallaan*. Kreikaksi sanoisimme sivistyneesti, luovasti ja napakasti: Πάντα ῥεῖ καὶ οὐδὲν μένει, *Panta rhei kai ouden menei*.

Sekin voidaan todeta, että asiat eivät useinkaan ja loppujen lopuksi ole staattisia tai lineaarisia vaan joustavia, ketteriä ja syklisiä – siis jat-kuvan muutoksen ja liikkeen tilassa. Tunnettu kiinalainen ennustuskirja on nimeltään *Yijing* (ent. *I-ching*), ”Muutosten klassikko”. Joten seuraavaksi voidaankin kysyä: minne matka – millä nopeudella ja välineellä, oi nykyihminen? Mihin aiot, tähtäät ja loppujen lopuksi halajat, oi supermoderni kulttuuri ja hölmölläkin tavalla faustinen ajan henki? Millaisena näet tulevaisuudet ja koet kohtalomme?

Myös *inhimillinen kieli* on jatkuvasti erilaisen luovan muutosprosessin, neuvottelun, kehkeytymisen sekä dialektisen kädenväännön (esim. murteet/slangit vs. organisoituneempi kielenhuolto) kohde ja foorumi. Latinaksi voisimme kysyä: *Quo vadis, homo symbolicus?*

Osana kulttuurien elinvoimaa ja kehitysdynamiikkaa eri vuosina ja vuosikymmeninä – ja tietenkin myös *omassa* nykyajassamme – syntyy sekä tietoisesti synnytetään uusia termejä, käsitteitä ja iskusanoja.

Jo nyt voidaan nähdä, kuinka vauhtia ja vaarallisia tilanteita sisältänyt 2000-luvun alku on omalla tavallaan myös uudistanut käytössä olevaa vokabulaaria. Esimerkkejä spontaanisti mieleen tulevista muodikkaista mutta jo vakiintuneista uudiskäsitteistä ja lyhenteistä voisivat olla seuraavat: BRICS, resilienssi, ICT, VR, AR, AI, generatiivinen tekoäly, LLM, GPT-3, DCA-sopimus, kestävä kehitys, digiloikka, hiilineutraalius (sekä muu muodikkaaksi tullut ”hiilisanasto” kuten hiilinelut, hiilijalanjälki, hiilikädenjälki...), CO2-autovero, vihreä siirtymä sekä vähitellen vakiintuvana tärkeänä ja poliittisestikin vahvana, eettiseen ja sosiotekniseen murrokseen liittyvänä ilmauksena niin kutsuttu *kaksoissiirtymä* (täsmällisemmin todettuna ”digitaalinen ja vihreä kaksoissiirtymä” – englanniksi *digital and green twin transition*).⁵

Käyttämämme kieli siis uudistuu – ja hyvä niin. Tämä on luovaa ja loistavaa! Kielen muutokset heijastavat osaltaan ihmiskunnan ja -yhteisöjen sekä eri kulttuurien (muodon)muutosta. Heti perään on todettava, että kielelliset muutokset myös *vaikuttavat* ympäröivään maailmaan, yhteiskuntaan ja sen jäseniin (kuten joukkoviestimiä, mediaa ja julkista keskustelua seuraavien kansalaisten ajatteluun ja kommunikaatioon).

Tämän kirjoituksen alkukevennyksenä tuntuu myös oivalliselta viitata yhdysvaltalaiseen kulttikirjailija William S. Burroughsiin (1914–1997): ehkä kieli ja sanat ovat viruksia ulkoavaruudesta.⁶ Hah ja oh, ajatus liikkuu nyt näitä lauseita kirjoittaessa hyvin terhakkaasti, tarmokkaasti ja luovasti – ikään kuin se ottaisi rentoja mutta dynaamisia, välillä yllättäviäkin tanssiaskeleita jonkin rytmiltään ja soundiltaan vetävän musiikkikappaleen parissa. Luova ja utelias – mutta samalla toki sivistynyt ja esteettisesti perusteltu – *tajunnanvirta* (vrt. James Joycen *Ulysses* tai vaikkapa 1980-luvun elokuvalliset musiikkivideot) voi vaihtaa tyyliä, tajuutta ja tietoisuudentilaa kuin madagaskarilainen kameleontti väriään.⁷

Vaan pysytäänpä vielä hetki terminologis-lingvistis-kulttuuristen pohdiskelujen äärellä. Jotkut uudissanat ja vokabulaarin lisäykset ovat tunnetusti ilmaisuvoimaisempia kuin toiset. Uusien sanojen ja/ tai ilmausten syntyhetkinä onkin yleensä vaikea arvioida sitä, miten hyvin tai huonosti esimerkiksi ulkomaan kielistä lainatut termit (kuten

”antisipaatio” ja edellä jo mainittu ”resilienssi”) tai jotkin toiset, mahdollisesti vahingossakin syntyneet uudissanat kestävät ajan terävien hampaiden nakerrusta.

Se toki voidaan yleisellä tasolla todeta, että jotkin sanat ja verbaaliset ilmaukset kestävät muutien ja aikakausien armotonta purentaa paremmin, joustavammin ja kimmoisammin kuin toiset. On myös sellaisia avainsanoja, jotka unohdetaan pian syntyhetkensä jälkeen lähes kokonaan – kunnes ne vuosien tai vuosikymmenten jälkeen ehkä löydetään ja keksitään uudelleen (ilman, että sanan aikaisempaa historiaa välttämättä enää tiedetään tai tunnustetaan). Ja toki on niinkin, että monien avainsanojen ja -käsitteiden *semanttinen merkityssisältö* muuttuu ajan virrassa runsaasti – ja joidenkin toisten puolestaan vähemmän.

Esimerkkinä jo 1980-luvulla syntyneestä ja vakiintuneesta mutta uudella tavalla ajankohtaisesta avainkäsitteestä voisi mainita sosiologi Ulrich Beckin (1944–2015) riskiyhteiskunta-käsitteen. Beckin avainteos *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne* ilmestyi jo vuonna 1986, siis lähes neljä vuosikymmentä sitten. Saksalaissosiologin kirja julkaistiin samana kohtalokkaana vuonna, kun Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuus hämmensi ja ravisti ennennäkemättömällä tavalla Eurooppaa ja maailmaa. Tuo onnettomuus oli konkreettiseksi todeksi tullut, lähes apokalyptinen esimerkki moderniin, teolliseen aikaan liittyvistä ilmeisistä riskeistä ja uhkakuvista. Ydinvoiman ja muiden supervoimien kanssa ei pidä leikkiä: yhteiskunnallinen totaalityho ja kulttuurinen perikato voivat olla lähempänä kuin ymmärrämmekään!

Nykyisenä epävarmuuden aikana sekä monenlaisten VUCA-ilmiöiden (VUCA on lyhenne sanoista *volatility, uncertainty, complexity, ambiguity*) hallitessa niin 2000-luvun mielenmaisemaa kuin joukkoviestinten uutisointia Beckin tarkastelema ”riskiyhteiskunta” (engl. *risk society*) voisi tehdä jonkinlaisen comebackin. Paljon on viime vuosina puhuttu myös ympäröivän maailman ja yhteiskunnan niin sanotuista villeistä korteista (*wild cards*) ja mustista joutsenista (*black swans*). Nämä ilmaukset ovat olleet jo pidempään tulevaisuuden tutkimuksen (tai ehkä mieluummin monikossa: *tulevaisuuksien tutkimuksen*) ja eri organisaatioiden harjoittaman ennakoitavuuden (*foresight*) perusanastoa.

Moni meistä tunnistaa kiihtyneet muutokset, lisääntyvän kompleksisuuden sekä yleisen epävarmuuden ja räjähdysherkkyyden ympärillään. On kuvaavaa, että edellä mainittujen sanojen lisäksi viime vuosien keskustelussa on käytetty Ziauddin Sardarin (s. 1951) ynnä muiden hengesissä sellaisia ilmauksia kuin ”postnormaalit ajat” (engl. *postnormal times, PNT*) ja ”postnormaali aikakausi” (*post-normal age* tai *Post-Normal Age*).⁸

Ajattelua ja viestintää sähköistäviä sanoja – joiden merkitys on tarpeeksi tarkkarajainen mutta parhaimmillaan myös ilmaisuvoimainen sekä inhimillistä mieltä ja ajattelua rikastava – tietenkin tarvitaan. Niiden varassa vuosituhannen vaihteen kameleonttikulttuurinkin piirissä elävä, kokeva, operoiva, kuluttava, skenaroiva ja tarinoiva *ihminen sosiaalisena eläimenä* toimintaansa ja yhteisöjään pitkälti kehittää.

Osa muodikkaista avaintermeistä syntyy poliittisista tai kaupallisista intresseistä käsin; osa akateemisen maailman harjoittaman kriittisen intelligenssityön ja / tai visionäärisen tutkimus-, kehitys- ja innovaatio-toiminnan tuloksena. Sekin voidaan todeta, että poliitikoille, konsulteille ja kauppamiehille on suorastaan elintärkeää uuden, innostavan ja usein myös kuulijoita tai lukijoita säväyttävän retoriikan luominen. Sama koskee – *mutatis mutandis* – monia ajattelijoita ja mielipidevaikuttajia, jos he haluavat sanottavansa suuremman yleisön kuultavaksi, peukutettavaksi, kohkattavaksi ja kierrätettäväksi.

Jotkin kirjalliset teokset säilyttävät merkittävyytensä vuosikymmeneltä toiselle, koska ne onnistuvat puhuttelemaan sisältönsä, kielensä ja tyyliensä vuoksi vahvasti eri aikakausien lukevaa yleisöä. Silloin niistä saattaa muodostua kirjallisia klassikoita, jotka lopulta liitetään taide- ja kulttuurihistorian kaanoniin.

Käsillä olevan *Kameleonttikulttuuri*-teoksen kannen alaotsikossa esiintyy neljä vahvaa sanaa: (1) muistot, (2) elämykset, (3) perinteet ja (4) perikato. Näiden avainsanojen aikaansaamat (villitkin) assosiaatiot sekä niihin liitetyt merkityssisällöt vaihtelevat tietenkin lukijan kulttuurisesta, psykologisesta ja henkilöhistoriallisesta taustasta riippuen hyvinkin paljon. Esimerkiksi ”elämys” voi tarkoittaa esteetikko-filosofille – siis aihepiirin kriittiselle ja syvähenkiselle tutkijalle – jotakin muuta kuin pop-kulttuurin, arkitaitteen tai horeca-palveluiden satunnaiselle hyödyntäjälle.

Tieteentekijät ja muu korkeakouluväki kokevat eksaktin, elinvoimaisen sanaston välttämättömäksi apuvälineeksi ja käsitetyökaluksi tutkimustyötä harjoittaessaan, sen tuloksista viestiessään sekä näitä tuloksia popularisoidessaan. ”Käsitteet syventävät ja laajentavat keskusteluavaruutta sekä vuorovaikutuksen universumeja”, voisi kirjas-toissa, seminaareissa ja kollokvioissa viihtyvä *homo academicus* jossakin oppineessa esitelmässään asioita tiivistää.

Jatketaan vielä tätä mielenkiintoista pohdiskelua, sillä nythän liikutaan sivistyksen juurisyissä ja -kohtaloissa. Edetkäämme siis uteliaasti, määrätietoisesti ja epäröimättä kieleen ja käsitteisiin kohdistuvalla tutkimusmatkallamme. Usein käytetty ja luonteeltaan polyseeminen

avainsana on ollut jo vuosikymmeniä *diskurssi*. Tähän termiin voi usein törmätä tieteen ja tutkimuksen akateemisilla kentillä mutta myös erilaisissa populaareissa yhteyksissä. Vaan mitäpä ”diskurssi” oikeastaan ja *loppujen lopuksi* tarkoittaa? Selvää lukijalleni lienee, että sana liittyy jotenkin keskusteluun, ajatteluun, viestintään (eli kommunikaatioon) – siis kielelliseen toimintaan. Yksi kiteyttävä määritelmä on tämä:

Arkikielessä diskurssi ymmärretään yleensä keskusteluksi tai puhetavaksi, mutta tieteellisenä käsitteenä sillä voidaan viitata *monenlaisiin vuorovaikutustapojen kokonaisuuksiin*, joita tarkastellaan eri näkökulmista. Diskurssi on tutkimuksen työkaluna loogisesti yhteydessä tiedon ja tietämisen tapojen teoretisointeihin. Laaja-alaisena käsitteenä sitä voidaan käyttää kuvaamaan *sekä tiedon aluetta (sisältö, aihe) että tiedon muodostamisen tapaa*. Diskurssi määritelläänkin tutkimuksessa usein tietyn aiheen tai alan ympärille muodostuvaksi vuorovaikutustapojen kokonaisuudeksi. Diskurssien rajaaminen ei kuitenkaan ole helppoa tai yksiselitteistä, eikä välttämättä edes olennaista. Erilaiset diskurssit ja diskursiiviset käytänteet limittyvät ja muodostavat *hybridejä*, mutta taistelevat myös vallasta samoilla tiedon ja toiminnan alueilla.⁹ (kursivoinnit SI)

Samassa Tieteen termipankin (ruots. *Vetenskapstermbanken i Finland*; engl. *The Helsinki Term Bank for the Arts and Sciences*) ”diskurssia” määrittelevässä ja avaavassa artikkelissa kerrotaan Lisätiedot-kohdassa sanan syntyhistoriasta mielenkiintoisena taustoituksena seuraavaa: ”Diskurssi juontuu latinan juoksentelua tarkoittavasta verbistä *discursus*. Nykyisen käytötavan taustalla on ranskan puhetta, esitelmää, juttelua ja jaarittelua tarkoittava *discourse* ja englannin *discourse*, joka viittaa nimenomaan puhuttuun kieleen ja keskusteluun.”¹⁰

Hmmm, jatkakaamme iloisin mielin ja esseistisen tajunnanvirran hengessä kameleonttimaista juoksentelua sekä sivistynyttä, oppinutta jaarittelua. Tämän luovaksi *input*-signaaliksi ja aikalaisherätteeksi tarkoitettun kirjoituksen alaotsikossa on mainittu kaksi kiehtovaa, lukijalle mahdollisesti vierastakin uudissanaa eli ”supermoderni” ja ”kameleonttikulttuuri”. Jälkimmäisenä mainittu on jatkoa tulenkantajakolmikon Heikkinen–Itkonen–Inkinen akateemisille kameleonttitarkasteluille ja -julkaisuille, joita onkin vuosien saatossa syntynyt runsaasti.¹¹

Inhimillinen kieli on verraten joustava järjestely; niinpä ”kameleontti” ei tällä kertaa viittaa kuin etäisesti eläinkuntaan. Kyseessä on kielellinen vertaus ja metafora. Kuin saarivaltio Madagaskarilla¹² silmiään eri suuntiin kääntävä kameleontti etsii kriittis-visionäärinen nykyihminen,

ajastaan inspiroitunut tulenkantaja sekä syvähenkevä aikalaistarkkailija uteliaasti eri ilmansuunnista kulttuurisia trendejä, värähtelyjä ja tulevaisuuden horisontteja. Näin saaduista ja kerätyistä havainnoista syntyy näkemystä – ja näkemyksestä puolestaan sellaista filosofista selkeyttä ja *sivistyksen selkänojaa*, jonka varaan voi huomisen tutkimus-, opetus-, julkaisu- ja valmennustyötä sekä käytännön toimenpiteitä rakentaa.

Joten huomio: katse ja fokus olennaiseen! Edelliseen liittyen voidaan todeta, että jo parin vuosikymmenen ajan on tulenkantajakolmikön Heikkinen–Itkonen–Inkinen työstämien esitelmien, julkaisujen ja dialogien yhtenä kohteena ja teemana ollut elämyshakuinen ja -haluinen, markkinatalouden mekanismien ja rihmastojen piirissä vilkkaasti operoiva, transgressiivinen sekä usein hieman oikukaskin *kameleonttikuluttaja*.¹³

Monenlaiset leimat, attribuutit ja iskusanat ovat tälläkin kertaa mahdollisia. Tarkastelun ja analyysin kohteena olevan myöhäis-, post-, meta- ja transmodernin nykyihmisen voi ajatella syövän, juovan ja kuluttavan (horeca / mara / hospitality-palvelut), elävän ja hengittävän sekä sykkivän ja rentoutuvan osana niin vaaroja ja kysymysmerkkejä sisältävää *riskiyhteiskuntaa* kuin iloista, karnevalistista, kaleidoskooppimaista, moniväristä ja -kasvoista *kameleonttikulttuurin* kontekstia ja mahdollisuuspalettia.

Hmmm, ”kameleontti” on nähdäkseni hauska ja vahvoja mielikuvia aktivoiva sana. Ja ehkä kieli ja sanat todellakin ovat jonkinlaisia viruksia ulkoavaruudesta, kuten edellä jo ehdoteltiin. Olen aikaisemmin myös ajatellut, että kameleonttikulttuuria ja -kuluttajuutta voi pitää (varsinkin erilaisissa esseistisissä ja journalistisissa konteksteissa) yhtenä synonyyminä *posmodernille*.

Tähän liittyen on syytä vielä todeta, että juuri post- eli jälkimoderni on ollut keskeinen avainkäsite omissa tutkimuksissani ja tarkasteluissani jo 1990-luvun alusta lähtien (jolloin kiinnostus kohdistui muun muassa audiovisuaaliseen mediakulttuuriin kuten elokuviin, mainoksiin ja musiikkivideoihin, uusiin digitaalisiin teknologioihin kuten hypermediaan, tekoälyyn ja virtuaaliodellisuuteen, ekstaattiseen konemusiikkikulttuuriin sekä vahvasti jo nupullaan olleeseen Internet-aikaan).¹⁴ Kun katsoo nykyihmisen kriittisin silmin vaikkapa 1980-luvun mediakulttuurin värikylläisiä av-helmiä (musiikkivideot, tv-mainokset ym.), tulee helposti huvittunut, nostalginen ja kameleonttimainen olo.

Kameleonttikulttuurin ohella tämän kirjoituksen yksi avainsana on *supermoderni*. Termi ei ole ainakaan vielä samalla tavalla vakiintunut kuin vaikkapa *myöhäismoderni* tai *postmoderni*, mutta niin semanttisesti kuin ilmiänsultaan se selvästi kuuluu laajempaan ”modernin” ja ”moderniteetin” sanastoperheeseen. Seuraavissa kappaleissa pyritään hieman

valottamaan ja avaamaan ”supermodernin” (engl. *supermodern*) ja ”supermoderniteetin” (*supermodernity*) käsitteitä, ilmiömaailmaa ja diskursiivavaruuksia. Supermodernia aikaa, aikalaiskokemusta ja avainlähteitä koskeva laajempi esittely ja tarkastelu löytyy kuitenkin muualta:¹⁵

Kesän 2023 alussa julkaistiin tulenkantajakolmikron Itkonen–Heikkinen–Inkinen esseekokoelma *Ajan ja paikan mosaiikkeja. Esseitä aikalaisille ja kotimaan matkaajille*.¹⁶ Tuon 538-sivuisen kirjan (joka painaa pehmeistä kansistaan huolimatta fyysisenä esineenä noin yhden kilogramman verran) viimeinen essee oli laaja, 278-sivuinen kirjoitukseni ”Supermoderni tilanne. Nykyaikaa etsimässä eli tulenkantaja-aikalaisen mosaiikkihavaintoja tieteen, taiteen, teknologian, filosofian, kulttuurin, elämysten ja ikuisen viisauden äärellä” (2023).

Mainittu laaja kirjoitus oli osaltaan lähtökohtana, kun esittelin ja erittelin nykykulttuuriin liittyviä aikalaishavaintoja ja -kriittisiä sekä erilaisia pessimistisiä, optimistisiä ja *melioristisia*¹⁷ näkökulmia Suomen vanhassa pääkaupungissa Turussa Brinkkalan talossa Vanhalla Suurtorilla 10.11.2023 järjestetyn innostavan seminaarin yhteydessä. Samassa yhteydessä käsiteltiin oivaltavasti niin kieltä, kieliteknologioita, tulevaisuuden kaupunkivisioita ja -kulttuuria, innovaatiodynamiikkaa, startup-yrityksiä kuin historiallis-esteettis-filosofisemmin ihmisen paikkaa, tehtävää ja mahdollisuuksia universumissa.

Turku on paitsi historialtaan tärkeä ja poikkeuksellinen suomalais-kaupunki myös paikan hengeltään (lat. *genius loci*) erikoinen ja erityinen entiteetti. Myös Brinkkalan talon mikrohenki on monella tavalla spesiaali. Saman rakennuksen parvekkeeltahan julistetaan vuosittain joulurauha Suomeen (mikä puolestaan on yksi muistutus kristillisen perinteen voimasta ja perinteestä post- ja supermodernissa, maallistuneessa nykyaikassakin): ”Huomenna, jos Jumala suo, on meidän Heramme ja Vapahtajamme armorikas syntymäjuhla...”

Turku edustaa sellaista Suomea ja Eurooppaa, joka virittää ja käynnistää 2020-luvun tulenkantajallakin helposti mielen ja tajunnan aikakoneen. Jo pelkällä olemassaolollaan vanha pääkaupunki Turku kutsuu sensitiivisen ihmisen innostavalle aikapaikkamatkalle. Turku tunnetaan muun muassa linnastaan ja kirkostaan, V. A. Koskenniemestä ja yliopistostaan, historiastaan ja sinapistaan. Turku on Turku, erityinen paikka ja mielentila. Se on yksi kameleonti-Suomen hienoista kaupunkiaarteista.

Marraskuussa 2023 järjestetyn seminaarin inspiroiva ja hieman mahtipontinenkin otsikko ”Supermoderniuden ja kameleonttikulttuurin äärellä. Moniaistinen, -kielinen ja -mielinen Turku” tangeerasi hyvin tätä

käsillä olevaa kirjoitusta ja *Kameleonttikulttuuri*-antologiaa sekä viritti osallistujansa luovaan ja pohdiskelemaan, samanaikaisesti niin historialliseen, ”nyttiseen” kuin raikkaasti tulevaisuusvirittyneeseen dialogiin.

Sanojen taustat ja etymologiset kehityspolut ovat usein ja tunnetusti mielenkiintoisia. Pysymme siis aikakoneessa ja menemme matkalle menneisyyteen. ”Supermoderni” sanaa on tiettävästä käytetty ensimmäisen kerran jo vuonna 1873. Merrian-Websterin sanakirja antaa englannin kielen sanalle ”supermodern” synonyymeinä ilmaukset ”extremely modern” ja ”ultramodern” – siis ”erittäin moderni” ja ”ultramoderni”.¹⁸

Yli vuosisata myöhemmin – siis lähempänä vuosituhannen taitetta ja muutaman viime vuosikymmenen diskursseissa – supermodernille on alkanut vakiintua monenlaisia teknourbaaniin kaupunkimaisemaan, epäpaikkoihin (ransk. *non-lieux*; engl. *non-places*) sekä informaatio- ja mediayhteiskuntaan liittyviä merkityksiä.¹⁹ On myös todettava, että eri konteksteissa (kulttuurintutkimus, filosofia, arkkitehtuuri, informaatioteknologia, mediatutkimus...) niin supermodernilla ja supermodernismilla kuin supermoderniteetilla (ransk. *surmodernité*, engl. *supermodernity*) näyttää olevan erilaisia merkityssisältöjä ja painotuksia.

Aloitetaan jonkinlaisen tilannekuvan muodostamisella ja sanoittamisella: olemmehan jälleen tulenkantajina nykyaikaa (tai pikemmin monikossa *nykyaikoja*) etsimässä.²⁰ Ilmeistä on, että supermoderniin aika-tilanteeseen ja ajan henkeen (saks. *Zeitgeist*) kuuluvat monenlaiset kulttuuriset rihmastot ja verkostot, korkeateknologiset kytkennät, intensiiviset kaupunki- ja virtuaalitalat, lähes kaikkialle lonkeronsa ulottavat globalisaatio ja digitalisaatio, monenlaisia villejäkin tulevaisuusvisioita mielessä aktivoivat robotiikka, kyborgit ja avaruuden valloitus – sekä tärkeänä elementtinä ja aivan erityisesti viimeaikaisen tietoteknisen kehityksen kannalta TEKOÄLY (*artificial intelligence, AI*).

Mainitsin jo edellä kesän 2023 alussa julkaistun laajan esseeni (oikeastaan tieteellis-sanataiteellisen tutkielman), jonka pääotsikkona on ”Supermoderni tilanne”. Mainittu essee sisältää pienen keskustelun-avauksen ChatGPT-tekoälyn (lyhenne sanoista *Generative Pre-trained Transformer*) kanssa. Pyrkimys oli määritellä supermodernia ja saada asiaan suomenkielisen tekoälyn tuonhetkinen määritelmä. Alkeellinen ”dialogi” teko- eli keinoälyn kanssa kulki seuraavasti:

Kysymys ChatGPT-tekoälylle tammikuussa 2023: "Mitä on supermoderni?"
Vastaus pienen mietinnän jälkeen: "Supermoderni on termi, jonka ranskalainen sosiologi Marc Augé käytti kuvaamaan yhteiskuntaa 20. ja 21. vuosisadan lopulla. Augén mukaan supermoderni yhteiskunta on tunnettu monista piirteistä, kuten maailmanlaajuisten ja yhteyksissä olevien verkostojen noususta, teknologian ja median kasvavasta merkityksestä, kaupungistumisen kasvusta ja perinteisten yhteisöjen vähenemisestä sekä paikattomuuden noususta ja paikan merkityksen häviämisestä. Supermoderni yhteiskunta on myös tunnettu nopeuden, tehokkuuden ja liikkuvuuden korostamisesta sekä yksilöllisyyden lisääntymisestä ja perinteisten sosiaalisten siteiden heikentymisestä. Joillekin ihmisille supermoderni yhteiskunta on johtanut hämmäntymisen ja merkityksellisuuden menetyksen tunteeseen."

Hmmm, aikamoista, aika-moista, AI-kamoista! Ensivaikutelmana koneälyn kuvaruudulle tulostama vastaus teki jonkinlaisen vaikutuksen jo tuolloin (vuoden 2023 tammikuussa) laadullaan ja tyylillään. Toisaalta ja heti perään on todettava, että ensimmäisen virkkeen alleviivatut kohdat olivat selvästi ongelmallisia. Pari huomiota ja kommenttia alleviivauksiin liittyen on tässäkin yhteydessä – hieman kuin varoituksena tekoälyn virheistä, epätäsmällisyyksistä ja houreista – paikallaan:

Ensinnäkin on todettava, että ranskalaista Marc Augéa (s. 1935) on kutsuttu tieteen diskursseissa ja aikalaisteorian konteksteissa yleensä antropologiksi eikä sosiologiksi (kirjailijaksi ja ajattelijaksikin voisimme häntä toki tituleerata). Toiseksi äidinkielen opettajan tai muun kieltenhuoltajan kannalta relatiivilauseen aloittavan "jonka"-sanana tulisi tietenkin olla "jota".

Kolmanneksi tekoälyn antamassa vastauksessa näyttäisi seuraavan selvä sisällöllinen virhe: supermoderni liittyy epäilemättä 1900-luvun (eli 20. vuosisadan loppuun), mutta maininta kuluvan 21. vuosisadan lopusta on omituista hölynpölyä. Olisin sitä paitsi yllättynyt, jos esimerkiksi 2080- tai 2090-luvun vuosia kutsuttaisiin supermoderneiksi. Eiköhän silloin ole käytössä aivan toinen termistö, jonka kantasanat saattavat tulla latinan, kreikan ja englannin ohella esimerkiksi aasialaisista tai afrikkalaisista kielistä.

Teko- eli keinoäly (AI) on muodostumassa merkittäväksi arkiseksi työkaluksi sekä samalla ihmisyhteisöjen ja -organisaatioiden monikasvoiseksi *tukiälyksi*. Valitettavan usein (kuten edellä olevassa esimerkissä) tekoäly kuitenkin myös ja vielä *hallusinoi* eli tekee selviä virheitä. AI saattaa sekoittaa ihmisiä ja asioita pahemman kerran tai höpöttää virheellisesti mutta silti vakuuttavanoloisesti omiaan.

Edellä lainatun, supermodernia koskevan kysymyksen ja vastauksen perusteella voidaankin sanoa, että ChatGPT:n vastauksissa ovat edel-

leen omat sisällölliset ja kielelliset heikkoutensa. Heti perään voidaan toisaalta todeta, että niin ovat monissa inhimillisissä lähteissäkin kuten Internetin vapaassa tietosanakirjassa Wikipediassa (jota oman aikamme koneäly puolestaan hyödyntää ”korpuksena” prosesseissaan ja vastauksissaan).

Aikamoista, aika-moista, AI-kamoista! Hämmäntävän hyvin ja nopeasti GPT-3-kielimallin päälle rakennettu ChatGPT kykeni virheistään huolimatta vastauksen meille kuitenkin tammikuussa 2023 generoimaan sekä juttukumppaniaan nokkeluudellaan ja ”älyllään” vakuuttamaan.

Lisäksi voidaan hieman latteasti mutta osuvasti jälleen kerran todeta, että kehitys etenee jättiloikilla ja *vain muutos on pysyvää*. Loppuvuoden 2023 kokemusten valossa generatiivinen tekoäly on jo kehittynyt merkittävästi muun muassa kyvyssään tuottaa niin sisällöltään kuin kieliasultaan ja verbaalisilta nyansseiltaan korrekkeja, imponoivia suomenkielisiä virkkeitä ja vastauksia.

Yleisesti ottaen – ja yhtenä kameleonttikulttuurin sekä supermodernin ajan summauksena – voidaan todeta, että käyttökokemus niin ChatGPT:n kuin muiden AI-kuluttajasovellusten parissa on ollut viimeaikaisten kokemusten valossa myönteinen ja rohkaiseva. Moni kiihkeässä, (super)modernissa ajassa elävä ihminen kokee saaneensa AI:sta (GPT-3, GPT-3.5, GPT-4...) hieman samanlaisen merkittävän, jopa ihmeellisen apuvälineen ja maagisen työkalun itselleen kuin millaisena mikrotietokoneet (*hardware*), atk-ohjelmistot (*software*) ja Internetin hakukoneet (*search engines*) taannoin 1980–90-luvuilla ensivaiheissaan koettiin.

Vuosi 2023 jää epäilemättä historiaan AI:n läpimurtovuotena. Joillekin aikalaisille ChatGPT:n ja Bingin kaltaisista sovelluksista on jo tullut miltei uusi perheenjäsen (mieleen tulee samalla takavuosien Japani-lähtöinen *tamagotchi*-keskustelu).²¹ Tässä yhteydessä on olennaista mainita pari muutakin asiaa. Huomattavan runsaasti eri yhteyksissä viime aikoina esillä olleet LLM-teknologiat (*large language models*) ovat olleet tärkeä murroskohta ja saranapiste tekoälyyn liittyvässä niin akateemisesti kuin kaupallisesti jäsentyneessä tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotyössä.

Viimeaikainen AI-kehitys on osaltaan palauttanut ihmisten mieliin *teknologista singulariteettia* koskevan keskustelun ja uhkakuvat.²² Viime kuukausien aikana onkin halutessaan voinut innostua, haltioitua tai pelästyä oikein kunnolla. Hieman hämmäntyneenä ja liikuttuneena voidaan todeta, että jo vuodenvaihteessa 2022/23 oltiin hyperkytkeytyneessä, supermodernissa yhteiskunnassa hyvin lähellä niin sanotun ”Turingin testin” läpäisemistä (engl. *the Turing test*, ilmaus oli alun perin vuonna 1950 *the imitation game*).²³

Myöhemmin keväällä 2023 Turingin testi oli jo uusien GPT-kielimallien sekä tietoteknisten *transformers*- ja *attention*-periaatteiden avulla läpäisty! Ja mistäkö tässä ”testissä”, ”kokeessa” tai ”pelissä” on kysymys? Kerrataanpa lyhyesti historiaa:

Turingin testi eli Turingin koe on Alan Turingin vuonna 1950 esittämä tapa kysymyksen ”voivatko koneet ajatella?” ratkaisuun. Koe on tarkoitettu mittaamaan tekoälyn ihmismäisyyttä asettamalla se keskustelemaan kokeen tarkkailijana toimivan ihmisen kanssa. Ajatuksena on, että tietokone on älykäs, jos sen vastauksia ei pysty erottamaan ihmisen vastauksista, eli tarkkailija ei osaa sanoa, onko keskustelukumppani ihminen vai kone. Turingin testin läpäisevä tekoäly onnistuu siis ainakin vaikuttamaan ajattelevalta. Jotta kokeen kielellisiä taitoja mittaava universaali luonne säilyisi, toteutetaan se tekstipohjaisesti.²⁴

Vuoden 2023 kokemusten valossa tekoäly on myös tarjonnut paljon paremman, harmonisemman ja kameleonttimaisemman vuorovaikutustilanteen kuin esimerkiksi se epäluuloinen dialogi, joka kehkeytyy amerikkalaisten astronauttien ja tekoälytietokone HAL 9000:n välille Stanley Kubrickin (1928–1999) vuoden 1968 klassikkoelokuvassa *2001: Avaruusseikkailu* (engl. *2001: A Space Odyssey*). Kuten muistamme, tuo elokuvahistoriankin kannalta kuuluisa keskustelu kiristyy riidaksi sekä johtaa lopulta (ikäväällä ja pelottavalla tavalla) astronauttien ja tekoälyn väliseen väkivaltaiseen yhteenottoon. Eräänlainen perikatovisio siis sekini!

Aikamoista, aika-moista, AI-kamoista! Summatkaamme vielä hieman viimeaikaista kehitystä: vuoden 2023 aikana on nähty ja koettu ilmiömäinen tekoälyboomi ja ChatGPT-villitys eri yhteisöissä eri puolilla maailmaa. Uutena teknologisena ”ihmeenä” sekä alituisena puheenaiheena ja sovel-lusalueena AI on ollut yksi supermodernin tilanteen ja kameleonttikulttuurin ajankohtaisilmiö sekä sosioteknisen muutoksen Symboli ylitse muiden.

Tähän mennessä näkemämme kehitys lienee kuitenkin vasta jäävuoren huippu. Elämme hyvin, hyvin mielenkiintoisia aikoja. Toivottavaa myös olisi, ettei luova ja kokeilunhaluinen nykyihminen unohda teknoinnostuksensa keskellä sivistyksensä selkänöjää eikä monikasvoista, yllättävää ja väkivaltaistakin historiaansa. Joten nyt... aikapaikkamatkamme jatku-koon! Virittykäämme uteliaasti ja avoimin mielin muistojen, elämysten, perinteiden ja perikadon taajuuksille. Seuraavassa esitellään havaintoja ja muistijälkiä koronavuosiin sekä uuteen teknologiaan, virtuaaliyhteyk-siin ynnä muuhun viimeaikaiseen kehitykseen ja muutokseen liittyen.

Nyt siis tarkkana kuin porkkana! Kiinnitetään symbolis-semioottiset turvavyöt ja nautitaan parhaamme mukaan ”tekstin hurmasta” (Roland Barthesin ilmaus)! Hyvää matkaa! *Bon voyage!*

Moni arkinen prosessi muuttui muutama vuosi sitten *korona-ajan* seurauksena – kuka ties peruuttamattomasti. Kuten hyvin vielä muistamme, keväällä 2020 siirryttiin šokkirytinällä ja kertaheitolla uuteen psykologiseen ja yhteiskunnalliseen asentoon. Monet opiskelun ja työnteon rutiinit sekä lyhyempien ja pidempien hetkien viettäminen työpaikoilla, kotona, kokoushuoneissa, lounge-tiloissa ja korkeakoulukampuksilla muuttui dramaattisesti.

Digitalisaatio, virtuaaliyhteydet sekä uudenlaiset digitaaliset ja digifyysiset toimintamallit tulivat rytinällä jäädäkseen. Koronapandemian pakottamana ja rohkaisemana Suomessakin koettiin ennennäkemättömän nopea ja tehokas *digiloikka*, kun etäkokoukset ja -yhteydet (Zoom, Teams, Skype...) tulivat ilmoitusluonteisesti mukaan yhä useampien yhteisöjen ja organisaatioiden arkisiin viestintäprosesseihin ja sähköisiin työkalupakkeihin.

Yksi (supermodernin) ajan merkki on ollut se, että erilaisia digihankkeita on käynnistetty runsaasti, ja esimerkiksi monien tuotteiden verkkokauppa ynnä muut teknologiset järjestelyt ovat selvästi korona-ajan myötä boomanneet. Kehityksessä on ollut monen mielestä paljon hyvää. Toisaalta ja heti perään voidaan todeta, että niin kaupunkitilojen ja työpaikkojen kuin esimerkiksi oppilaitoskampusen arki on muuttunut joissakin asioissa (aikalaiskriittisten, klassista sivistystä arvostavien tarkkailijoiden mielestä) myös selvästi huonoon suuntaan.

Suotta ei puhuttu jo aivan vuosikymmenen alussa poikkeusjärjestelyjen aiheuttamasta uudenlaisesta yksinäisyydestä, koteloitumisesta, uupumisesta, apatiasta ja kansalaisten kokemasta koronastressistä. Koronan aiheuttamalla pakkotoimilla, eristymisellä, aidon hymyn ja kasvokontaktin estävällä ”maskittumisella” sekä monien luontaisten kontaktien katoamisella on ollut oma kova hintansa, jonka psykohistoriallinen pitkä häntä vaikuttaa vielä pitkään.

Dramaattisen vuoden 2020 *lock down* -vaiheen jälkeen ovat yleistyneet erilaiset *hybridimallit*, joissa online- ja offline-maailmat kohtaavat toisensa. Mielenkiintoista on nähdä, kuinka maailma tältäkin osin lähivuosien aikana lopulta jäsentyy; ihminen kun on tunnetun sanonnan mukaisesti sosiaalinen eläin eikä teknikka itsessään aina kesää tee.

Moni kameleonttiaikalainen kokee, että erilaista työhön, opiskeluun ja vapaa-aikaan liittyvää palaverointia, vuoropuhelua tai vaativampaakin salonkidialogia on käyty 2020-luvun vuosien aikana liian vähän kasvo-
tusten, siis fyysisesti ja ”oikeassa maailmassa” (*in real life*). Sen sijaan kommunikointi on tapahtunut yhä useammin erilaisilla digitaalisilla kanavilla ja alustoilla – siis *online*.

Voisikin todeta, että Zoom, Teams, Skype, Facebook, WhatsApp, Signal ja muut tietokone- ja mobiiliavusteiset yhteydet ovat sekä yhdistäneet että erottaneet ihmisiä. Tilanne on ollut kaltaiselleni digipioneerille ja teknologiselle avantgardistille hieman hankala ja ambivalentti. Vaikka olen (ollut) monissa asioissa vuosikymmenten saatossa uuden teknologian, virtuaalokokousten, erilaisten atk- ja ict-järjestelmien sekä (super)modernien tietoverkkojen ja globaalien etäyhteyksien suuri ystävä, on digitaalisesti järjestetty viestintätilanne usein ja toisaalta kasvokkaista kohtaamista huonompi ja rajoittuneempi vaihtoehto.

Paljon olennaista sivistystä, luovuutta ja hiljaista tietoa (engl. *tacit knowledge*) – pienemmistä, piristävistä elämän nyansseista ja nonverbaalista viestinnästä nyt puhumattakaan – lanautuu teknoyhteyksien äärellä helposti ja vääjäämättä pois. Tämä on näkökulma, jota uuden teknologian, virtuaalifoorumien ja digiloikan suurimmat puolestapuhujat eivät aina ota tarpeeksi vakavasti huomioon. Toki moni rutiinikokous tai ei-niin-tärkeä palaveri on jatkossakin mielekästä hoitaa *etänä*.

Asioilla (kuten digiloikalla) on siis monet kasvot. Erilaiset digitaaliset toiminta- ja opiskeluympäristöt (ml. etätyö ja -opiskelu) luonnollisesti edistävät digi+hiilettömyyden, kestävän kehityksen (*sustainability*) ja ekologisesti mielekkään elämäntavan asiaa ja agenda. Luonnon ja ympäristön hyvinvoinnin, ilmastotoimien sekä edellä mainitun kaksoisiirtymän (*twin transition*) kannalta 2020-luvun alun kehitys liikenne- ja viestintäteknologian raamittamana ja rytmittämänä onkin ollut huomattavassa määrin myönteistä ja rohkaisevaa.

On myös ollut hienoa nähdä, kuinka monet organisaatiot ovat vihdoin taipuneet – aluksi toki pakkotilanteen edessä – uuteen normaaliin eli digiloikan jälkeiseen uuteen työskentelykulttuuriin. Ja sitä paitsi: kuten jo viime vuosituhannen puolella muistettiin todeta, on kotona, kahvilassa tai kaupunkipuistossa tehtävä niin sanottu *etätyö* yksilön itsensä näkökulmasta yleensä aikaa, rahaa ja luontoa säästävää *lähityötä*!

Monenlaiset muutokset ja uuden teknologian mahdollisuudet liittyvät epäilemättä muun muassa tulevaisuuden hospitality-, kokous-, opiskelu- ja tapahtumamaailmoihin. Ajatellaanpa vaikka huomisen inspiroivia hotellihuoneita tai sisustusratkaisuiltaan kunnianhimoisia ravintola-, baari- ja kahvilatiloja! Haaga-Helia ammattikorkeakoulun TKI-toiminta on omalta osaltaan ollut kehittämässä ja kokeilemassa tällaisia innovatiivisia konsepteja ja tulevaisuuden sosioteknisiä ratkaisuja.

Rohkeimmat supermodernin ajan aikalaiset myös näkevät lähitulevaisuudessa jo täysin virtuaaliset työskentely-ympäristöt, simuloidut digitaaliset 3D-foorumit ja erilaiset *metaverse*-maailmat. Mutta kuinka ja millaisella aikataululla mennään käytännössä ja aikuisten oikeasti

eteenpäin? Ja millaista *laadullista* muutosta – hyvässä ja huonossa – tästä kaikesta mahdollisesti seuraa?

Tässä yhteydessä tulee mieleen australialaissyntyisen arkkitehdin ja kaupunkisuunnittelijan William J. Mitchellin (1944–2010) klassikkoteos *City of Bits. Space, Place, and the Infobahn* (1996). Teos julkaistiin jo yli neljännesvuosisata sitten. Mitchellin nimi puolestaan yhdistetään (monen muun yliopiston ohella) maineikkaaseen Yhdysvaltojen itärannikon MIT-yliopistoon (Massachusetts Institute of Technology) sekä sen niin ikään hyvin arvostettuun medialaboratorioon (MIT Media Lab).

Mainittu medialaboratorio oli takavuosina merkittävä innoitin tämän esseen kirjoittajallekin – varsinkin silloin, kun akateeminen profiilini oli vahvasti kiinnittynyt (uus)mediatutkimuksen, tietokonevälitteisen viestinnän sekä digitaalisen teknologian, audiovisuaalisen ilmaisun ja tulevaisuuden informaatioyhteiskunnan kaltaisiin teemoihin.

Tässä yhteydessä on syytä myös mainita *Being Digital* -klassikon (1995) kirjoittanut MIT Media Labin perustaja ja ensimmäinen johtaja, legendaarinen Nicholas Negroponte (s. 1943). Hänen puhujavierailunsa Helsinkiin 1990-luvulla oli merkittävä, teknologia- ja (uus)mediapiirejä syystäkin sähköistänyt Tapaus.

Tämän kirjoituksen alussa viitattiin kielen joustavuuteen ja sen alituisen kykyyn synnyttää uutta verbaliikkaa... Uutta sanastoa ja näkökulmia ilmaantuukin aikalaisdiskursseihin kaiken aikaa. Analoginen, fyysinen, digitaalinen, virtuaalinen, immerstiivinen, digifyysinen, digilogistinen, fygitaalinen, transmedia, polymedia, koneäly, hybridi(ympäristö)t, ubiikki, Web 2.0, Web 3.0... Jopa arkikielessä vakiintuvat myös uudet lyhenteet. Suosittuja ovat AI:n (*artificial intelligence*), IA:n (*intelligent assistant*), ICT:n (*information and communications technology*) ja IPR:n (*intellectual property rights*) lisäksi olleet esimerkiksi VR, AR, XR ja MR...

Yksi esimerkki termistön uudistumisesta ovat olleet *meta*-alkuiset avainsanat. Viime vuosina on käyty suurenkin yleisön keskuudessa innostunutta keskustelua tulevaisuuden *metaversumista* (engl. *metaverse*). Tässä keskustelussa tuntuisi olevan mukana paljon samaa kuin takavuosien – etenkin 1990-luvun alun – kybertilaa ja virtuaalitodellisuutta koskeneissa mieltä kiihottaneissa visioissa. Metaversumia voisi muun muassa luonnehtia jonkinlaiseksi lähitulevaisuuden maailmanlaajuiseksi ”kolmiulotteiseksi someksi”.

Monenlaiset uudet teknologiset ympäristöt ja digitaaliset työkalut epäilemättä voimauttavat ja terästävät huomisen ihmistä, työntekijää,

kansalaista ja kameleonttikuluttajaa. Dosentti Matti Itkosen ja tohtori Vesa A. Heikkisen kanssa muutama vuosi sitten laatimassamme teoksessa *Kokeellinen kameleonttikuluttaja. Kokemuksellisia aikamatkoja satavuotiaaseen Suomeen* (2018) julkaistussa artikkelissani ”Visio ja aikamatka 2037” tein myös eräänlaisen aika- ja mielikuviutusmatkan huomisen ravintolaympäristöön.

Tekoälyn ja metaverse-tyyppisen täysvirtuaalisuuden ohella erilaiset lisätyn todellisuuden (*augmented reality, AR*) ja uudenlaisen liikkumisen ratkaisut tulevat lähivuosina oletettavasti yleistymään. Hmmm – jonkinlaista supermodernia kehitystä kaiketi tämäkin. On myös todettava, että monet vanhat teemat ovat saaneet uudenlaista ajankohtaisuutta sekä substanssitoiveita ja -odotuksia osakseen. Onkin syytä lainata hieman pidemmin vuoden 2018 kirjoitukseni verraten rohkeaa hospitality-visiota tulevaisuuden Etu-Töölöstä ja perinteikkäästä Ostrobotnia-ravintolasta:

Museokatu 10:n eteen saavutaan vuonna 2037 yhä useammin citypyörällä, sähköautolla, taksilla, uberillä tai robottiautolla. Lentäviä autoja vielä odotellaan, mutta erilaiset liikkumisen vaihtoehdot ovat selvästi jo moninaistuneet. Avainsana kaupunkikulttuurissa on ollut jo pitkään MaaS (*Mobility as a Service*) eli ”liikkuminen palveluna”.

Maan päällä kulkevia vossikoita on monenlaisia. Myös ilmassa on välillä ruuhkaa. Videokuvaukseen ja tavarankuljetukseen (myös ruokatoimituksiin) käytettävät dronit sekä erilaiset logistiikka- ja palveluprosesseihin suunnitellut lentävät lautaset surraavat Kansallismuseon tornien ympärillä.

Pysytään aikakoneella vuodessa 2037. Ravintola-asiakas saapuu tällä kertaa kuskittomalla robottiautolla Etu-Töölöön, nousee kyydistä ja kääntää spontaanisti katsettaan. Älylasien kautta välittyvä ”lisätty todellisuus” (*augmented reality, AR*) on jo yleistynyt jokapojan ja -tytön arkiseksi apuvälineeksi. Lasien kautta näkökenttään liitetään erilaisia digitaalisia lisukkeita, puhekuplia, huutomerkkejä ja taralappuja.

Ketterä AR-järjestelmä myös kääntää (eri kielille) ja kommentoi silmiin osuvia tekstejä lennosta sekä tarjoaa runsaasti tarpeellista ja tarpeetonta lisäinformaatiota. Se kertoo mielellään lisää ihmisistä, paikoista ja niiden historiasta. Yleissivistävän informaation ja täsmädatan lisäksi kaupallinen maailma työntyy kaikkialle: yhä useammin relevantti verkkokauppa on vain silmäklikkauksen päässä satunnaisesta, spontaanista AR-havainnosta.

Tällainen ”lisätyn” tai ”terästetyn” todellisuuden periaate on jo tuttu vaikkapa nuoren sukupolven Pokémon Go -pelistä. Katse ”Urkin” (oikeammin St. Urho’s Pub) ulko-oveen aktivoi tiedon baarin aukioloajoista, kesän teemaviikoista ja varoittaa ruuhkasta baaritiskillä. Katse juhleroksen ikkunoihin kertoo tulevasta kulttuuritapahtumista ja ohjaa suoraan lipunmyyntiin. Klikkaus tapahtuu silmiä räpäyttämällä tai kehittyneemmissä sovelluksissa neuroteknisen kytkennän kautta pelkän ajatuksen voimalla.

Älylasien lisäksi osa Bottan tulevaisuuden asiakkaista on pukeutunut mikrosiruja, sensoreita ja nanoteknologisia erikoiskuituja sisältäviin älyvaatteisiin. Klubitakin näköinen erikoisvaate muuttuu sadeilmalla kosteutta hylkiväksi

ulkotakiksi. Valkoinen kauluspaita kestää pienemmät viinitahrat ja puhdistuu itsestään kuin laadukas itämainen matto.

Tällaisia kokeiluja on tehty jo runsaasti. Teknologia asettuu ja kiinnittyy iholle, jopa ihon alle. Kevlar ja Gore-Tex saavat lähivuosina paljon jatkajia. Olen-naista on myös ymmärtää, että ihmisen vaatetuskin on media. Sisällä tekstiili saattaa muuttaa väriään ja toimia jopa dynaamisena mediapintana. Etupuolelle ilmestyy lennokas tervehdysteksti ystäville; takin selkään spontaani aforismi tai fanitusta tunnustava symboli.²⁵

Hmmm ja aikamoista, supermodernia kameleonttikulttuuria tämäkin? Varsinkin futuristisen lainauksen viimeinen kappale tuo spontaanisti mieleen sellaisia avainsanoja kuin kamelonttikuluttaja, kameleontti-ihminen ja kameleonttitekniikat. Ehkä voisimme puhua jopa laajemmasta *kameleonttisanastosta* tai *kameleonttidiskurssista*.

Aikamme tulenkantajat ovat hereillä ja seuraavat valppaina talouden, tekniikan ja yhteiskunnan muutoksia. Lentäviä autoja ja muutakin edellä visioitua teknologiaa yhä vielä odotellaan. Toisaalta yhteiskunnan, ympäröivän maailman ja teknosfäärin muutokset voivat meidät myös nopeudellaan taas kerran yllättää. Ajatellaanpa vaikka älykellojen, mobiililaitteiden, droonien ja sähköautojen huimaa kehitystä ja yleistymistä viimeisen reilun kymmenen vuoden aikana...

Tämän tekstin kirjoittaja tunnustaa olevansa myöhäis-, post- ja /tai supermoderniin aikaan syntynyt ja omasta (nyky)ajastaan monella tavalla innostunut kaupunki-ihminen, joka viihtyy erilaisissa *urbaaneissa* ympäristöissä mutta myös digitaalisissa ja virtuaalisissa *online*-maailmoissa – sekä lisäksi erittäin mielellään myös metsässä, tunturilla, saaristossa, veden äärellä, jäätyneen meren päällä ynnä muualla enemmän tai vähemmän *alkuperäisessä luonnossa*! Hän huomaa ajattelevansa monista asioista mieluummin monikollisesti ”sekä-että” kuin ”joko/tai”.

Palatkaamme vielä hetkeksi korona-ajan muistoihin ja 2020-luvun alun ravisteleviin kokemuksiin. Tapahtumat, elämystuotanto ja horeca-ala muuttuivat koronavuosien aikana huomattavan paljon. Nämä muutokset säteilivät osaltaan muuhunkin kaupunki- ja kameleonttikulttuuriin. Esimerkiksi helsinkiläisten puistojen penkit ja nurmialueet löydettiin koronapandemian alussa keväällä 2020 – hieman kuin ennen vanhaan 1800- ja 1900-luvuilla – niin spontaanimpien aikalaiskohtaamisten kuin järjestelyjä vaatineiden piknikien ja palaverien ”väistötiloiksi”.

Tunnelma oli näissä kohtaamisissa tavallaan luonnollinen ja luonnoton yhtä aikaa. Turvavälien, koleaan kevätsään ja yleisen outouden

vuoksi ”fiilis” ei mainituissa hetkissä tai tilanteissa ollut kovinkaan intiimi. Toisaalta syvällisempiin sfääreihin ja laadukasta aikaa viettämään päästiin vetäytymällä kesämökeille tai yksityiskotien ja salonkien suojattuihin kupliin – unohtamatta Internetin mahdollistamia monituntisia virtuaalisia kohtaamisia ”kybertilassa” Zoomin, Teamsin, Skypen ynnä muiden nopeasti suosituiksi tulleiden digivälineiden kautta.

Ulkomaille asti otettiin mielellään yhteyksiä ystäviin ja tuttuihin, joiden kanssa ei ehkä ollut oltu pitkään aikaan tekemisissä. Nythän monilla oli halu, pakko ja mahdollisuus pidempiin kotoa käsin tapahtuneisiin virtuaalikokouksiin ja -illallisiin. Eräänlainen etäluovuus pääsikin näin kukoistamaan eri puolilla globaalia maailmankylää (engl. *global village*): saatettiin vaikkapa valmistaa samaa tai eri ruokaa tuhansien kilometrien päässä toisistamme ja jakaa sitten *dinner*-kokemuksia makukokemusten sekä maljojen noston merkeissä kuvaruudun ja tietokonevälitteisen (engl. *computer-mediated*) viestintätilanteen kontekstissa.

Voisi hyvinkin ounastella, että tulevaisuudessa tällaiset järjestelyt taas nopeasti aktivoituvat pragmaattisina käytännön ratkaisuina, jos/kun ihmiskunta kohtaa uusia, yllättäviä epidemioita tai pandemioita – nehän sitä paitsi ovat ennakoitava ja jopa todennäköinen *villi kortti* tulevaisuudessakin. Voi siis hyvinkin olla, että jo lähivuosina kohtamme taas dramaattisia erikoistilanteita, jotka pakottavat (ainakin alkuvaiheessa ennen kuin tilannekuva selkiintyy, regulaatio täsmentyy, terveydenhuolto kykenee tehokkaiisiin vastatoimenpiteisiin yms.) *koteloitumaan* kuten koronaviruksen ”hulluina” starttihetkinä keväällä 2020 tapahtui.

Huh, huh, huh! On-line ja lock down! Aikamoista ja kaikenlaista sitä saattoikaan tapahtua! Yhteiskunnan normaali järjestys meni hetkessä mullin mallin. Toisaalta oman aikamme tulenkantajat ovat voineet monta kertaa todistaa, kuinka oudoistakin tilanteista ja järjestelyistä tulee nopeasti *uusi normaali*: ajatellaanpa vaikka maskien käyttöä sekä niiden salamannopeaa leviämistä koronapandemian aikana – mutta myös sitä, kuinka helposti ja nopeasti maskeista ja käsidesistä pian taas luovuttiin.

Nyt aktivoituu tämän kirjoittajan mielessä monenlaisia vahvoja muistijälkiä. Ajankuva (saks. *Zeitbild*), ajan henki (*Zeitgeist*) ja mielenmaisema niin fyysisissä kuin virtuaalisissa kohtaamisissa muistutti alkuvuodesta 2020 ainakin hieman Giovanni Boccaccion (1313–1375) *Decamerone*-klassikon kehyskertomusta: viheliäinen ”rutto” riehuu ympärillä ja ihmiset vetäytyvät pienen ystäväpiirin kanssa ”vuorille” kertomaan tarinoita sekä informoimaan ja viihdyttämään toisiaan.

Voinemme sanoa, että tarinat ovat ikuisia ja elämykset ovat olennaisia. Muistot puolestaan aktivoivat niin tarina-aarteita kuin inhimillisiä tun-

teita. Näin on ollut antiikista nykypäivään – ja tulee oletettavasti olemaan vuoteen 3000 tai 5000 asti. Sankarihahmojen ja -brändien merkitys on vahva kameleonttikulttuurissakin niin taiteen (esim. proosakirjallisuus, oopperat...) kuin viihteen (esim. urheilu, showpaini, tietokonepelit...) kuvastossa.

Sankareita tarvitaan! Uusia hahmoja löydetään (esim. vieraasta kulttuuripiiristä); wanhoja aktivoidaan historiasta... Mediakulttuurin piirissä syntyy (ja unohtuu) kaiken aikaa ilmiöitä, ihmeidentekijöitä ja brändejä, joihin kytkeytyen monikanavaisia transmediakonsepteja voidaan luoda, uudistaa, kehittää ja terästä.

Kirjoista on tehty jo pitkään elokuvia (ajatellaanpa viime vuosisadan suomalaisina esimerkkeinä vaikkapa Mika Waltarin tai Väinö Linnan tuotantoa). Viime vuosien ja lähiaikojen globaali Tapaus ovat (olleet) Frank Herbertin (1920–1986) *Dyyni*-tarinasta tehdyt elokuvat. Muistamme helposti myös vaikkapa Peter Jacksonin (s. 1961) elokuvatrilogian (2001–03). Sehän perustuu professori, kirjailija J. R. R. Tolkienin (1892–1973) klassikkoon *Taru sormusten herrasta* (alkup. *The Lord of the Rings* 1954–55).

Kameleonttikulttuuri kierrättää ideoita, muistoja, perinteitä ja tarinoita kanavalta ja mediaympäristöstä toiselle. Nykyisin kirjoista voidaan tehdä myös tv-sarjoja – esimerkiksi Apple TV+-suoratoistopalvelu julkaisi vuonna 2021 Isaac Asimovin (1920–1992) *Säätiö*-sarjaan perustuvan *Foundation*-televisiosarjan.

Mutta myös videopeli voi siirtyä tv-sarjaksi – ajankohtaisena esimerkkinä pessimistiseen perikatoteemaan sopiva post-apokalyptinen *The Last of Us* (ensiesitys tammikuussa 2023). Televisiosarjan pääjuonen on kerrottu olevan uskollinen pelille ja noudattavan sen tarinankulkua. Toisaalta tähän tv-sarjaan on myös kirjoitettu useita alkuperäisestä kertomuksesta poikkeavia sivujuonia.

Nykyiseen kameleonttikulttuuriin ja transmedia-aikaan kuuluu sekin, että elokuva tai tv-sarja voi muuttua kirjaksi. Ja kirja – hmmm – voi nykyisin olla perinteinen gutenbergiläinen painotuote, sähköinen e-kirja tai aamulenkillä kuunneltava audiokirja. Vaihtoehtoja siis riittää; sisällöt taipuvat eri viestintäkanaviin ja -muotoihin – tietynlaista kameleonttiasennetta tämäkin! Yksi vuoden 2023 elokuvatapauksista oli sekin, kun lelunukkeina paremmin tunnetut Barbie- ja Ken-hahmot nähtiin valkokankaalla Greta Gerwigin (s. 1983) ohjaamassa, laajasti kommentoidussa ja suosituksi hitiksi muodostuneessa elokuvassa.

Aikamoista, aika-moista, AI-kamoista! Kiteytyksenä voidaan todeta, että olemme eläneet viime vuodet vahvasti viihteen, algoritmien, dataismin ja datakapitalismin hallitsemassa mediailmastossa. Ilahduttavaa toisaalta

on ollut se, että koronan, villien korttien, mustien joutsenten ja epävarmuuden ajan seurauksena eri yhteisöissä on myös herkistytty *filosofiksi*: sekä elämänfilosofiksi, esteettis-historiallisiksi että kulttuurifilosofiksi.

Eri tilanteissa ja kokoonpanoilla on näin hiljennetty pohtimaan toisaalta elämän, sairauden ja kuoleman; toisaalta onnistumisen, epäonnistumisen ja elämässä menestymisen kaltaisia Suuria Kysymyksiä. Oman tärkeän pohdiskelunsa ovat ansainneet ajankohtaiset poikkeusilmiöt, epätodennäköiset (mutta impaktimielessä väkevästi vaikuttavat) globaalit ilmiöt ja trendit sekä karnevalistista kameleonttikulttuuriamme kokonaistasolla rytmittävät arvot, asenteet ja muodit.

Monenlaisia (elin)tärkeitä kysymyksiä on 2000-luvun nykyajassa tunnetusti riittänyt. Mikä on elämän tarkoitus ja onnellisen yksilön salaisuus? Onko ihmisen elämällä ylipäätään mitään tarkoitusta vai ajelehdimmeko me täällä jossakin viime vuosisadan eksistentialistien kokeman tyhjyyden, merkityksettömyyden ja mitättömyyden tunteen tapaan? Mikä on ikuisen viisauden ja perenniaalisen filosofian (lat. *philosophia perennis et universalis*) vastaus tähän kaikkeen?²⁶ Kuinka voisin ihmisenä kasvaa ja kirkastua sekä henkisesti valaistua tänään, huomenna tai ylihuomenna?

Monista ristiriidoistaan huolimatta korona-aika tavallaan vahvisti ihmiskunnan yhteishenkeä ja *me-tietoisuutta*. Yhteisistä, koko planeetan yhdistävistä uutisista, peloista, toiveista ja puheenaiheista ei 2020-luvun alun aikana tietenkään ollut pulaa! Voisi ounastella, että nuo monet dramaattiset, lähihistorialliset tilanteet pääsevät mukaan lähivuosina tehtäviin korona-aiheisiin (tai tuota teemaa sivuaviin) kirjoihin ja elokuviin – niin draamoihin, komedioihin kuin monenlaisiin dokumentteihin.

Oi aikoja, oi tapoja! Koronakriisi käynnisti 2020-luvun, mutta alkuvuodesta 2022 lähtien ovatkin sitten olleet globaalisti ottaen toisenlaiset VUCA-tunnelmat ja maailmanpoliittiset puheenaiheet. Sotien, epävarmuuden, jännitteiden ja väkivallan kuvasto on vyörynyt median kautta kameleontti-ihmisten kotisohville, oppineiden seminaareihin sekä työpaikkojen kahvipöytäkeskusteluihin. Toki korona-aikakin vielä jatkuu, mutta se ei enää pariin vuoteen ole ollut maailmankylän tärkein huolen- ja puheenaihe.

Käytössä yhä yleisemmäksi tullut akronyymi VUCA on muodostettu siis englannin kielen sanoista *volatility* (epävakaisuus, volatiliteetti), *uncertainty* (epävarmuus), *complexity* (kompleksisuus, keskinäisriippuvuus, yhteenkietoutuneisuus) ja *ambiguity* (moniselitteisyys, monimerkityksisyys). Vuosina 2020–23 käydyissä kulttuuri- ja aikalaiskeskusteluissa on tullut esille myös se, että korona-aika sekä sitä seuranneet sodan,

väkivallan ja epävarmuuden vuodet tuntuvat vieneen monelta meistä ajantajun. Useita vuosia on ikään kuin kadonnut jonnekin – hukunut tai liudentunut jonkinlaiseen aikalaissumuun.

Lisäksi on todettava, että ajan henki (*Zeitgeist*) on kohdellut eri ihmisiä tälläkin vuosikymmenellä eri tavoin. Ei myöskään koronavirustauti ole ollut reilu tai samanlainen kaikille. Joidenkin ihmisten ja yhteisöjen arki on muuttunut todella merkittävästi, joidenkin tuskin ollenkaan. Joku on hyötynyt; joku toinen kärsinyt. Joku kameleonttiaikalainen saattoi olla toimissaan ja askareissaan ultrahygieninen ja hyvin varovainen – mutta sairastui silti elämänsä pahimpaan tautiin ja asiat dramaattisesti muutaneeseen *long covidin*. Tauti onkin saattanut olla niin henkilökohtainen kuin perheen ja lähiympäristön traagillinen perikato, *der Untergang*.

Joku toinen kertoo eläneensä verraten normaalisti, vapautuneesti ja liikoja stressaamatta – ja on ainakin omasta mielestään onnistunut välttämään ja väistämään viheliäisen ”pikku pirulaisen” (ulkomuodoltaan hieman merivoimien syvyyspommia muistuttavan SARS-CoV-2-viruksen). Hän on toisaalta saattanut sairastaa koronan myös huomaamattaan, jos/kun oireilua ei ole juurikaan ilmennyt.

O tempora, o mores! Eräänlaista monikasvoista ja moniselitteistä kameleonttiaikaa ja -problematiikkaa tavallaan kaikki tämäkin! Yksi olennainen haaste on liittynyt niin yhteisöjen, yhteiskunnan kuin yksilöiden tasolla *viestintään* – siis kommunikaatioon ja toisaalta myös sen puutteeseen. Ihmisillä on ymmärrettävästi hyvinkin erilaisia herkkyyksiä niin elämän, kuoleman, kärsimyksen, onnen ja tuonpuoleisen tapaisissa ikuisuuskysemissä kuin vaikkapa omaan tai läheisten terveydentilaan ja psykofyysiseen persoonaan liittyen.

Näistä herkkyyksistä ei useinkaan puhuta – ainakaan laajemmin – muille, vaikka juuri samat herkkyydet usein sanelevat päätöksentekoa ja verbaalisia linjauksia ehdottomuuteen ja joustamattomuuteen asti. Korona-ajan rajoitteiden ja turhaumien keskellä liian moni saattoi kuvitella lähimmäisten olevan ikään kuin ajatuksenlukijoita ja ottavan automaattisesti muiden herkkyydet ja erikoistarpeet huomioon.

Näinhän ei maailma kuitenkaan toimi, ei myöskään kriisien, yllätysten tai potentiaalisen perikadon aikana! *Communicare necesse est*, viestintä on välttämätöntä, voisi kirjailija, toimittaja, viestintä- ja mediatutkija sekä supermodernia aikaa ja kameleonttikulttuurin kummallisuuksia todistava ”man of letters” hieman väsyneesti jo huomauttaa. Viestintä on vastuullista toimintaa. Tämän(kin) media- ja informaatioyhteiskuntaan sekä VUCA-ilmioiden hallitsemaan *postnormaaliin* yhteiskuntaan keskeisesti kuuluvan periaatteen toivoisi pysyvän aikalaisten mielessä ja muistissa nykyistä kirkkaammin.

Nykymuotoiselle yhteiskunnalle on annettu edellä jo mainittujen lisäksi monenlaisia osuvia nimiä: jälkiteollinen yhteiskunta, tieto- ja informaatioyhteiskunta, palveluyhteiskunta, elämisyhteiskunta, kulutusyhteiskunta, bioyhteiskunta, ubiikkiyhteiskunta, tekoälyn ja posthumanismin yhteiskunta... On myös saatettu käyttää provokatiivisesti sellaisia sanoja kuin viihteen yhteiskunta, fantasiayhteiskunta ja houreyhteiskunta.

”Kommunikaation ekstaasi!” voitaisiin nyt myös perustellusti jo 1980-luvulla suositun postmodernin aikalaisteoretisoinnin hengessä (varsinkin sosiologi-filosofi Jean Baudrillard; 1929–2007) huudahtaa. Ehkä nykyisin voisi puhua postmodernin kulttuuri- ja yhteiskunta-teorian, simulaatioajan, simulacrumien ja uudenlaisen ”rivouden” yhteydessä paitsi *spektaakkelin yhteiskunnasta* (vrt. kirjailija-filosofi-elokuvaohjaaja Guy Debord; 1931–1994) myös sähköisestä, värikylläisestä *kameleonttimediasta* sekä *kiihdytetystä kommunikaation ekstaasista*.

Aikamoista, aika-moista, AI-kamoista! Syvällinen mietiskely ja henkevä pohdiskelu jatkukoot. Pari sanaa sivistyksen, oppimisen ja koulutuksen haasteista on seuraavaksi paikallaan.

Viime aikoina on keskusteltu hanakasti eri koulutusasteiden onnistumisesta / epäonnistumisesta, opetuksen ja oppimisen laadusta sekä muun muassa eri maiden Pisa-tuloksista ja niiden kehityksestä. Samalla niin Suomessa kuin ulkomailla on kysymys (digitaalisen) teknologian roolista kasvatuksen, opetuksen ja oppimisen palveluksessa koettu keskeiseksi ja tärkeäksi tutkimus-, kehitys-, innovaatio- ja tulevaisuuskysymykseksi.

Viime vuosina ja vuosikymmeninä käydyissä debateissa erilaiset verkkopedagogiikkaa, opetusteknologiaa ja koulutuspolitiikkaa koskevat havainnot, analyysit ja mielipiteet ovat kytkeytyneet muun muassa neuro- ja viestintätieteitä, mediakulttuuria, viestintäkasvatusta, tieto- ja osaamisyhteiskuntaa, millenniaaleja, Z-sukupolvea, digitaalisia oppimateriaaleja, älykkäitä oppimisympäristöjä, etäyhteyksiä, opetussimulatioita, virtuaalitodellisuutta, pelillisyyttä, some- ja chat-viestintää sekä tulevaisuuden koulua, opetusta sekä kirjasto- ja informaatiopalveluita koskevaan yleisempään aikalaiskeskusteluun.

Ehkä voisimme puhua käsillä olevan antologian raameissa ja kontekstissa myös *digitaalisesta kameleonttikulttuurista*. Viime vuosien kehityksen myötä esimerkiksi kirjastojen rooli ja luonne on muuttunut. Voidaan myös kysyä, onko ”kirjasto” enää Helsingin Oodin kaltaisten yhteisöllisten keskusten (*community center*) sekä elämys- ja palveluhubien

aikakaudella relevantti tai paras ilmaus kuvaamaan 2020-luvun tiloja, rakennuksia ja konsepteja?

Muistakaamme, että jo 1990-luvulla ehdotettiin muun muassa sanaa ”mediasto” kirjaston tilalle. Silti puhe vaikkapa korkeakoulu”mediastoista” ei ole millään tavalla yleistynyt. Sen sijaan opiskelijoita kehoitetaan yhä edelleen käymään kirjahyllyjen, lehtiarkistojen, lukusalien sekä erilaisten (digitaaliseen aikaan innovatiivisesti sovitettujen) työskentelypisteiden muodostamissa ”kirjastoissa”.

Ajat ja arvot – niiden sielu ja henki – alati elävät ja kehittyvät. Uudet tilanteet ja aikaisemmasta poikkeavat prosessit myös jakavat vahvasti näkemyksiä ja mielipiteitä. Nykyisin moni klassinen humanisti kokee, että ”oodit” ovat kyllä hienoja, tärkeitä ja elämää piristäviä kaupunki- ja tapahtumatiloja iloisine (jopa lähes kameleonttimaisine) väreineen, inspiroivine huonekaluineen ja pätevine ICT-välineistöineen, mutta ne voivat myös olla niin kokoelmiensa kuin tunnelmansa puolesta suuri pettymys perinteisen gutenbergilaisen kirjan ystäville.

Helsingissä monet bibliofiilit suuntaavatkin keskustakirjasto Oodin sijasta mieluummin Kansalliskirjaston tai Rikhardinkadun kirjaston arkkitehtuuriltaan klassisempiin ja tunnelmaltaan tässä mielessä kohottavampiin esteettis-historiallis-sivistyksellisiin kulttuurikohteisiin. Perinteisessä kirjastossa voi turvallisesti hakeutua kotimaisten klassikoiden äärelle ja ottaa hyppysiinsä vaikkapa Aleksis Kiven (1834–1872) *Nummisuutarit*-teoksen (1864) tuoreimman painoksen.

Aikamoista, aika-moista, AI-kamoista! Niin muuttuu maailma, Eskoni! Kameleonti-ihmisen toimintaympäristö on muuttunut muutaman vuosikymmenen aikana sekä teknologian että erilaisten sisältöjen, median, muistojen ja elämysten kannalta paljon. Niin datan ja informaation kuin tiedon ja tietämyksen hallinta, varastointi, yhdistäminen ja välittäminen kuuluvat keskeisiin Zeitgeist-haasteisiin. Ne myös luovat olennaista pohjaa nykypäivän ja huomisen sivistykselle. Esimerkiksi tekoälyn hyödyntäminen alkaa olla vuonna 2023 jo Internetin ja älypuhelimien hyödyntämiseen vertautuva perusasia ja olennainen kansalaistaito.

Lienee myös paikallaan todeta niin teknofiilisiin singulariteettivisioihin kuin dystooppisiin perikatoajatuksiin liittyen, että (digitaalinen) teknologia on hyvä renki mutta huono isäntä. Ultrateknologisen nykyajan ja sen supermodernien ihmeiden keskellä voidaankin muistuttaa, että tärkeän avainkysymyksen esitti jo vuonna 1934 historioitsija, sosiologi ja tekniikan filosofi Lewis Mumford (1895–1990) *Technics and Civilization* -klassikossaan:

”The real question before us lies here: do these instruments further life and enhance its values, or not?”²⁷

Kaikki edellä todettu ja tarkasteltu edustaa epäilemättä sellaista pohdiskelua, joka kuuluu niin (super)modernin *teknoyhteiskunnan* kuin luovia ideoita ja vaikutteita eri lähteistä, perinteistä ja maantieteistä yhdistävän *kameleonttisivistyksen* ajankohtaiseen ytimeen.

Palatkaamme vielä muutamaksi hetkeksi käynnissä olevan laajamittaisen sosioteknisen murroksen tarkasteluun. Media-, bio- ja riskiyhteiskunnan ohella on tämän vuosituhatosen alussa puhuttu muun muassa *ubiikkiyhteiskunnasta*. Muutos analogisesta digitaaliseen ja yksisuuntaisesta yhä vuorovaikutteisempaan mediakulttuuriin ja yhteiskuntaan on muuttanut paitsi kaupunkitilaa ja teknologiaa myös monia ihmisenä, kansalaisena ja kuluttajana olemisen lähtökohtia ja reunaehtoja.

Digitaalisuus, digitalisaatio, online-foorumit, verkkopalvelut, hard tech, deep tech sekä *etätyö/opiskelu* ovat esimerkkejä nykypäivän keskeisistä avainsanoista. Vuosikymmenen alun ”koronaseikkailu” (joka ei siis vieläkään ole kokonaan ohi) on lisäksi syventänyt digitaalisen kulttuurin kehitystä ja ruokkinut *metaverse*-tyyppisiä villedäkin tulevaisuuden visioita.

Viime vuosien kehitys on kuitenkin toisaalta korostanut kehityksen pullonkauloja, kun esimerkiksi seniorikansalaiset saattavat olla haluttomia tai kyvyttömiä omaksumaan tieto- ja mediayhteiskunnan ”uusia hömpötyksiä” (jollaisiksi he saattavat aivan perustellustikin mieltää monet supermodernin ajan digipalvelut ja -työkalut). Vaan vaikea on ilman sähköpostia, online-yhteyksiä ja vahvaa sähköistä tunnistautumista nyky-Suomessakaan toimia – varsinkaan maaseudulla. Tilanne korostuu, jos ihminen asuu syrjäkylillä.

Myös lukuisista pikkukaupungeista, kunnista ja taajamakeskuksista on monet aikaisemmin itsestään selvinä pidetyt palvelut (posti, pankkikonttori, käteisautomaatti, maksupääte...) lopetettu. Nämä ovat isoja asioita ja vakavia haasteita suomalaiselle hyvinvointiyhteiskunnalle ja kansalaisten tulevaisuususkolle – varsinkin, jos toimivat ja luotettavat laajakaistayhteydet eivät ole aina ja kaikkialla itsestänselvyys.

Ajankohtaiseen 2020-luvun kehitykseen kuuluu, että varttuneempaa(kin) väkeä yritetään ohjata puoliväkisin sähköisten palveluiden ja digitaalisten työkalujen äärelle. Toisaalta vanhan ajan kiireettömällä, ihmislähtöisellä *asiakaspalvelulla* saattaa olla merkittävä mahdollisuus ja lisäarvo verraten vaurasta, kulutushaluista sekä aktiivista vapaa-aikaa viettävää senioriväestöä tavoitteleville palveluyrityksille ja -prosesseille.

Tästä saattaakin hieman paradoksaalisesti kehkeytyä digiaikana yksi merkittävä kameleonttikulttuurin ja -kulutuksen tulevaisuuden segmentti: wuraat, wiriilit ja waativat *senioriasiakkaat*, jotka arvostavat vanhan ajan laatua ja asennetta sekä yliasiallisen tekoälyn ja / tai kylmäksi jäävän chat-robotin sijasta aitoa, osaavaa ja empaattista ihmiskontaktia!

Edellä on jo kuvattu monia murroskauden tärkeitä mutta ristiriitaisiakin teemoja, kameleonttikulttuurin ajankuvaa (*Zeitbild*) ja erilaisia ajankohtaisia kehityskulkuja! Ne vetävät tulenkantaja-esseistin helposti mietteliiäksi. Edustavatko ajan ilmiöt supermodernia edistystä, myöhäismodernia taantumaa vai suorastaan länsikulttuurin perikatoa? Poimikaamme tarkastelun kohteeksi vielä lisää teemoja ja esimerkkejä.

Voidaan havaita, että arvojen ja asenteiden lisäksi paljon on asioita ja käytäntöjä muuttunut parin viime vuosikymmenen aikana. Suomi on joidenkin maantieteellisten alueidensa (varsinkin Helsingin keskusta) osalta kehittynyt, kansainvälistynyt ja monikulttuuristunut suorastaan henkeä salpaavalla tavalla. Pidämme esimerkiksi Helsingin ravintoloiden laajaa etnisten keittiöiden tarjontaa, englantia (eikä välttämättä enää suomea) puhuvia työntekijöitä sekä parhaiden ravintolakeitaiden Michelin-tähtiä nykyisin itsestään selvänä asiana – kuten myös Woltin ja Foodoran ruokalähettejä tai pääkaupungin lukuisia 24/7-ruokakauppoja.

Viimeksi mainittu asia eli kohisten yleistyneet 24/7/365-ilmiöt ansaitsevat muutaman täsmentävän virkkeen osakseen. Jo 2000-luvun alussa visioitiin futurologien ja trendivaikuttajien keskuudessa ympäri vuorokauden saatavilla olevien *non-stop*-palveluiden lisääntymisestä tuolloin vielä verraten periferisessä ja perinteisessä Suomessakin.

Asiat ovat sittemmin muuttuneet verraten nopeasti ja dramaattisesti suuren maailman esikuvien suuntaan. Kuten New Yorkissa, Pariisissa, Barcelonassa, Tokiossa, Bangkokissa, Buenos Airesissa ynnä muissa maailmankaupungeissa myös täällä pohjolassa muutkin kuin ulkomailta tulleet ”expatit” kaipaavat nykyisin palveluita myös ilta- ja yöaikaan.

Diversiteetti lisääntyy muullakin tavoin, sillä erimaalaisten aikalaiskameleonttien yksilölliset tarpeet, vaatimukset ja tilanteet ovat kovin erilaisia. Toisaalta hieman outoa on se, että esimerkiksi *yökahviloita* (toki ilman alkoholitarjoilua) löytyi Helsingissä vielä neljä vuosikymmentä sitten lukuisia. Tarjonta mahdollisti tuon ajan yövirkulle kameleonttikaupunkilaiselle jopa jonkinlaisen yökahvilahyppelyn – tai sen, että odotteli aamun bussia, junavuoroa ja/tai lentoa eleganteissa kahvilapuitteissa esimerkiksi Café Sociksessa Hotelli Seurahuoneen klassisessa rakennuksessa (Kaivokatu 9) Helsingin rautatieaseman kulmilla.²⁸

Tätä kirjoittaessa (loppuvuosi 2023) yökahvilakonseptit eivät Helsingissä toimi, eikä 24/7-yöravintoloitakaan taida olla McDonald’sin pikaruokapaikkojen lisäksi juurikaan olemassa. Hmmm, kyseessä lie-nevät jälleen niin kulttuuriset ongelmat kuin liiketalouden haasteet... Saapa nähdä, kuinka asiat tältä osin lähivuosina ja -vuosikymmeninä kehittyvät.²⁹

Aikamoista, aika-moista, AI-kamoista! Kehityksellä ovat siis monenlaiset, kameleonttimaiset kasvot. Toisinaan tilanteet myös kärjistyvät ja kriisiytyvät. Turvallisina ja tasaisina pidetyissä pohjoismaissakin yleistyvät uutislähteiden mukaan tätä nykyä näköalattomuus, yhteiskunnalliset levottomuudet, lähiöiden ongelmat, köyhyys, rasismi, ennakkoluulot, epätoivo, eripura ja jopa jengiväkivalta...

Paikallisia ja globaaleja huolenaiheita voisi listata lukuisia: sisäinen ja ulkoinen turvallisuus, ilmastonmuutos, *luontokato* (joka on jo sananakin lähellä *perikatoa*) eli ekosysteemien lajikirjon (biodiversiteetin) köyhtyminen, talouden turbulenssit, psykososiaaliset haasteet, mielenterveyden ongelmat, sodan ja väkivallan kuvasto eri puolilla planeettaa, hakkerien kyberhyökkäykset, valemedia ja informaatiovaikuttaminen... Maantieteellisinä, räjähdysalttiina kohteina on helppo mainita tätä kirjoittaessa jo tiedossa olevien sotatoimialueiden lisäksi muun muassa Balkan, Lähi-itä, Afganistan, Afrikka, Venezuela ja Taiwaninsalmi...

Omat ajankohtaiset haasteensa ja jännitteensä liittyvät Suomessakin ihmisyksilöiden ja -yhteisöjen identiteettien, maahanmuuton, vähemmistöjen sekä monikielisuuden ja -kulttuurisuuden kaltaisiin kysymyksiin. Kaikella tällä on vaikutuksensa myös paneurooppalaisen mantereen³⁰ sekä Euroopan unionin tulevaisuuden kannalta. Jo vuonna 2003 toimittamassani *Sivistyksen haaste. Kirjoituksia kulttuurista, kasvatuksesta ja teknologiasta* -teoksen esipuheessa totesin kappaleessa "Sivistys ja moniarvoisuus: yhteinen eurooppalainen haaste" seuraavaa:

Sivistys, ajattelun pluralismi ja monikulttuurisuus ovat klassisia eurooppalaisia hyveitä. Juuri erilaisuus ja *erilaisuuden hyväksyminen* sekä niihin elimellisesti kytkeytyvä suvaitsevaisuus ovat – mantereemme väkivaltaisesta historiasta huolimatta – perinteisiä eurooppalaisia ihanteita! Niin Eurooppa maantieteellisenä alueena kuin eurooppalaisuus kulttuurisena kategoriana merkitsevät eroja *par excellence* – so. oikeutta eroihin ja erilaisuuteen sekä kielellistä ja kulttuurista toleranssia.

Heti perään voidaan todeta, että yhteinen eurooppalainen painajainen on erojen puute, *indifferenssi*. Tämä eurooppalainen lähtökohta merkitsee myös keskeistä sivistyshaaastetta Suomelle: maalle, jota on usein luonnehdittu homogeeniseksi ja tasapäiseksi. Virtaviivainen ja teknis-rationaalinen *homo faber* onkin pitkälti sanellut "tekno-Suomen" arvot ja periaatteet. Kansallisesti nuori ja sivistykseltään ohut EU-maa Suomi on uudessa tilanteessa vakavien haasteiden edessä. Toivoa sopisi, että isänmaa ammentaisi enemmän tulevaisuutensa ja sivistyksensä eväitä esimerkiksi J. V. Snellmanin (kulttuuri)filosofisesta perinnöstä.³¹

Suomi liittyi EU:n jäseneksi vuonna 1995. Vajaat kaksi vuosikymmentä myöhemmin Suomesta tuli ensin Naton tarkkailijajäsen vuonna 2022 ja sitten täysjäsen 4.4.2023.³²

Edellä olevassa lainauksessa mainittu *homo faber* tarkoittaa käsityöläistä ja ”seppähmistä”, joka pyrkii ja kykenee vaikuttamaan maailmaan tekniikan, teknologian ja työkalujen avulla. Ilmausta on käytetty eri yhteyksissä ja erilaisilla painotuksilla muun muassa 1900-luvun filosofien ja humanistien keskuudessa. *Homo faber* oli myös sveitsiläisen kirjailijan Max Frischin (1911–1991) vuonna 1957 julkaistun romaanin nimi.

Merkittävä, historiaan jäänyt suomalainen ajattelija ja kulttuurivaikeuttaja Eino Kaila on kirjoittanut *Persoonallisuus*-klassikossaan (1934) ”mekanistisen” eli *koneteoreettisen ajatustavan* yhteydessä oivallisesti oman ajan henkensä ja termistönsä mukaisesti seuraavasti:

Koneistolla eli mekanismilla tarkoitetaan sellaista järjestelmää, jonka osilla on niiden keskinäisten kiinteäin kytkemäin johdosta muuttumattomat tehtävänsä ja jossa näin ollen osat ovat määräävässä asemassa kokonaisuuteen nähden. Yksinkertaisimmat koneistot ovat jokapäiväiset työkalut, kangista ja kirveistä alkaen, ja niiden avulla, hienoimpiin moottoreihin ja radiokoneisiin saakka, *homo faber*, ”ihminen seppä”, vallitsee luontoa. Sen vuoksi ihmisellä on taipumus ajatella, että koko luonto, myös elollinen, on tällaisista mekanismeista kokoonpantu, ja että missä mielekästä tapahtumista esiintyy, siellä jonkin ohjaavan voiman on täytynyt olla koneistoa rakentamassa ja sen toimintaa säätelemässä. Tämän kieltää holismi, väittäen mekanistisen ajatustavan olevan antropomorfismia.³³

Homo faberin ohella myös käsitettä *homo ludens* on suosittu viime vuosina käydyssä ajatustenvaihdossa. Nykykeskustelussa onkin ymmärretty ja painotettu aikaisempaa selvemmin, että ihminen ei ole vain *homo economicus* eli taloudellis-rationaalinen toimija tai *homo faber* eli insinööritaidoilla varustettu seppähminen vaan myös *homo ludens* eli leikkivä ihminen, kuten alankomaalainen kulttuurifilosofi Johan Huizinga (1872–1945) on vuonna 1938 ilmestyneessä klassikossaan todennut.

Huizingan keskeinen idea on se, että ”turhatkin” haasteet ja leikit näyttävät olevan tärkeitä ihmiskunnan kehitykselle. Esimerkiksi kulttuurielämä, taideteokset, pelit ja urheilu ovat tärkeitä ja syvästi inhimillisiä ilmiöitä, vaikka ne eivät olekaan suoraviivaisen hyödyn ja tarpeellisuuden sanelemia. Urheilun (jonka merkitykseen muun muassa tulenkantaja Olavi Paavolainen kiinnitti huomiota 1920-luvulla tarkkaillessaan omaa nykyaikaansa) ja urheilukilpailujen lisäksi video/tietokonepelien sekä (kansantaloudenkin näkökulmasta tärkeän) *pelialan* viime vuosien menestys on tuonut Huizingan ajatuksille uudenlaista nostetta, ajankohtaisuutta ja uskottavuutta.

Homo ludens on esiintynyt tärkeänä avainkäsitteenä paitsi akateemisissa diskursseissa myös populaarimmassa kielenkäytössä, kun nykykulttuurin ilmiöitä on yritetty jäsentää ja ymmärtää. Oman aikamme

elämyksiä janoava, teknourbaani kameleonttikuluttaja (joka navigoi arjessaan usein viihteellisen, leikinomaisen kokemustodellisuuden äärellä) kurottaa monissa toiveissaan, unelmissaan sekä käytännön askareissaan leikkivän ihmisen ja luovan talouden sfääreihin.

Voidaan sanoa, että vastakohtana perinteiselle järkeä, suorituksia ja asioiden kvantitatiivista mitattavuutta korostavalle ”taloudelliselle ihmiselle” tai ”seppäihmiselle” mentaliteetiltaan rennompi ja spontaanimpi ”leikkivä ihminen” etsii tietoisesti uusia kokemuksia, leikittelee elämän mahdollisuuksilla ja rooleilla, korostaa joustavuutta ja vaihtoehtoja sekä ottaa mielellään elämyksellisiä riskejä. Tämä edustaa kameleonttimaisen ketterää ja notkeaa aikalaisasennetta, voisimme asian kenties kiteyttää.

Edellä kuvatut asenteet ja näkökulmat ovat korostuneet 2000-luvun vuosina muun muassa juuri pelejä (engl. *games*) ja pelillistämistä (*gamification*) koskevassa vilkkaassa aikalaiskeskustelussa. *Homo ludens* onkin mielenkiintoinen, ajankohtainen ja haasteellinen näkökulma myös oppimisen, luovuuden, sivistyksen sekä tulevaisuuden koulu(tukse)n kannalta.

Edellä mainittujen sanojen lisäksi on muitakin *homo*-alkuisia ilmauksia käytetty kuvaamaan nykymuotoisen informaatio- ja mediayhteiskunnan ihmisiä. Digitaalisen kulttuurin tutkijapiireissä suosittiin jo vuosituhannen taitteessa osuvaa ilmausta *homo aestheticus-informaticus* kuvaamaan tietointensiivistä mutta silti esteettisiä arvoja ja elämyksiä (taide, design, viihde ym.) arvostavaa ja painottavaa ihmistyyppiä.³⁴

Viime vuosina on yleistynyt myös käsite *homo deus* eli ”jumalihminen” israelilaisen historioitsija, filosofi Yuval Noah Hararin (s. 1976) keskeisen avainteoksen *Homo Deus. Huomisen lyhyt historia* innoittamana. Hararin kirja on mielenkiintoinen, ehkä hieman provokatiivinenkin teos. Sen nimi viittaa jumalankaltaiseen ja jumalaksi kohoavaan ihmiseen.³⁵

Hararin teoksen kaltaisia opuksia voisi helposti kutsua *aikalaiskirjoiksi*. Niistä on keskusteltu ja väitely innostuneesti seminaareissa, kollokvioissa, filosofiklubeilla, radio-ohjelmissa, podcasteissa, opinto- ja lukupiireissä – jopa uskonnollisissa ja taiteellisissa yhteisöissä. *Homo Deus* on myös luonnollista liittää osaksi viime vuosien aktiivista ja muodikasta filosofista ja yhteiskunnallista keskustelua, jota on käyty tietotekniikan, algoritmien, big datan, tekoälyn, hermoverkkojen, koneoppimisen, robotiikan, kyborgien, biotieteiden, geenimanipulaation, biohakkeroinnin sekä trans- ja posthumanismin ympärillä.

Kenties *Homo Deus* -kirjaa voisi pitää asemansa jo vankasti lunastaneena oman aikamme klassikkona sekä supermodernin AI-ajan Tärkeä-

nä Kirjana ja eräänlaisena Suurena Kertomuksena – siis teemojensa ja näkökulmiensa puolesta jopa eräänlaisena superdiskurssina tai meta-narratiivina (vaikka postmoderni näkemys julistikin taannoin hanakasti juuri suurten kertomusten kuolemaa).

Merkittäväksi aikalaisajattelijaksi ja oman aikamme puhemieheksi kohonnut professori Harari on onnistuneesti kiteyttänyt ja sanoittanut monia ajankohtaisia ongelmia ja tärkeitä sosioteknisiä kehityskulkuja. Hän on myös korostanut tarinoiden ja digitaalisen murroksen merkitystä ihmiskunnan historiassa sekä muun muassa kirjoittanut perinteisen kynttilähumanistin / ismin kannalta hieman pelottaviakin sanoja:

”Pian kirjat lukevat sinua, kun sinä luet niitä. [...] Lopulta saatamme olla pisteessä, jossa on mahdotonta kytkeytyä hetkeksikään irti tästä kaikkietävästä verkostosta. Irrottautuminen merkitsee kuolemaa.”³⁶

Voitaneen todeta, että post-, trans-, meta- ja /tai supermoderni, sosiaalisesti ja teknologisesti hyperkytkeytynyt nykyihminen on myös suuressa määrin sekä *homo connectus* että *homo creativus*: luova, itseään ja tulevaisuuttaan aktiivisesti etsivä ja rakentava aikalainen.

Olen tarkastellut luovuuden, keksimisen ja innovaatioiden yleisempää tematiikkaa ja dynamiikkaa jo lukuisissa aikaisemmissa julkaisuisani.³⁷ Tässä yhteydessä kannattaa todeta, että ideoita, keksintöjä ja luovuutta painottava kameleonttikulttuuri näyttäisi olevan monenlaisten kokeilujen, demojen, prototyyppien ja innovaatioiden sosiaalinen ja yhteiskunnallinen näyttämö.

Toisaalta on muistettava, että luova toiminta voi tapahtua myös abstraktisti ja käsitteellisesti luovan yksilön mielessä ja tajunnassa. Esimerkiksi luonnontieteen jättiläinen, vallankumouksellisista ideoistaan tunnettu fyysikko Albert Einstein (1879–1955) ei tehnyt kokeita. Hänen luova ponnistuksensa oli 20. vuosisadan alussa kehitetty suhteellisuusteoria, joka tarjosi uuden ja samalla nerokkaan hahmotus- ja katsantotavan fysiikan maailmaan liittyen.

Luonnontieteilijä Einsteinin kuuluisaan hahmoon voi törmätä esimerkiksi vuoden 2023 menestyselokuvassa *Oppenheimer*, jonka ohjaaja-käsikirjoittaja (ja yksi tuottajista) on sukupolveni merkittävimpiin elokuvantekijöihin lukeutuva Christopher Nolan (s. 1970).

Aikamoista, aika-moista, AI-kamoista! Tämän kirjoituksen loppukiihdytys vähitellen jo lähestyy. Supermoderni aika merkitsee ennen kaikkea uuden (digitaalisen) teknologian sekä (sosiaalisen) median rytmittämää ja kiihdyttämää aikaa. Jokapäiväiseen arkeemme kuuluva

teknosfääri on vain vahvistunut digitalisaation, tekoälyn, ubiikkitekniologian (*ubiquitous computing*), Internet of Things -sovellusten (IoT) sekä uusien käyttöliittymien muodossa.

Ei ole yllättävää, että uuteen teknologiaan kohdistuu runsaasti sekä realistisia kehitysnäkymiä että utooppisia, ylioptimistisia unelmia ja odotuksia. Jo muutama vuosi sitten oli tapana myös sanoa, että *data on huomisen öljy*. Se syntyy ja työntyy uusien algoritmien, sovellusten ja päätelaitteiden kautta ja käsittelyssä kaikkialle.

Yksi tärkeä avainsana on (ollut) juuri englannin kielen *ubiquitous* – kaikkialla läsnä oleva. Termi on johdettu latinan sanasta *ubique*. Tunnettua on esimerkiksi ilmaus *hic et ubique* – ”täällä ja kaikkialla”. Keskiajan teologeja askarrutti niin sanottu ubikviteettioppi (lat. *ubiquitas*). Suomeksi on puhuttu tämän vuosituhannen puolella muun muassa ubiikkitekniologioista, ubiikkimediasta ja ubiikkikyhteiskunnasta. Ympärillemme huomaamattomasti levittäytyvä ja lähes kaikkialla läsnä oleva tietotekniikka on saamassa yhä vahvemman roolin niin työnteossa ja kaupunkitilan arjessa kuin erilaisissa digitaalisissa oppimis- ja toimintaympäristöissä.

Nyt 2020-luvulla sosiaalisen median, algoritmien, tekoälyn ja alustatalouden (*platform economy*) aikakaudella kysymys uuden teknologian ja digitaalisen median roolista niin oppimisen ja opetuksen käytännöissä kuin ylipäätään yhteiskunnallisessa arjessamme on vain syventynyt. Sekä Suomessa että ulkomailla on kysymys teknologian roolista kasvatuksen, opetuksen ja oppimisen palveluksessa koettu keskeiseksi mutta myös haasteelliseksi kehitysalueeksi.

Liian usein ”välineopillinen” ajattelu on korostunut syvempien sivistys- ja kasvatusihanteiden kustannuksella. Voimmekin usein ja yhä edelleen todeta Albert Einsteinin inhorealistisin sanoin: ”Välineiden täydellisyys ja tavoitteiden hämäryys näyttävät kuvaavan aikakauttamme.”

Vaikka nobelisti Einsteinin toteamus on esitetty monta vuosikymmentä sitten, voisi se kuvata osuvasti tämänhetkistä kulttuurista todellisuuttamme ja supermodernia tilannettamme. Olkaamme siis aidosti kriittisiä ja syvähenkisiä! Katsokaamme omaa nykyaikaamme terävästi silmiin ja kysykäämme post / trans / metamodernin tai *supermodernin kameleontti-ihmisen* suulla tiukasti ja vaativasti: ”Minne matka, nykyihminen? Minne matka, huomisen kasvatus, koulutus, tekniikka, yhteiskunta ja sivistys?”

Usein olisikin syytä rauhoittua seminaarien, workshopien, Zoom- ja Teams-sessioiden, somefoorumien ynnä muun säpinän keskellä sekä painaa mielessä *pause*. Viisasta ja vastuullista tulevaisuusajattelua on lisäksi katsoa säännöllisesti peruutuspeiliin ja pohtia kriittisesti, kuinka hyvin tai huonosti aikaisemmin laadituissa ennusteissa, analyysissä ja pedagogisissa tavoitteissa on onnistuttu.

Viime vuosikymmenten osalta syytä on varmasti niin hymyyn ja tyytyväisyyteen kuin myös jälkiviisauteen ja itsekritiikkiin. Esimerkiksi vuosituhanen taitteen (super)moderni *sosiotekninen murros* ja siihen liittyvät avainteknologiat (tietokoneet ja tietoverkot, mobiiliviestimet, uudet käyttöliittymät, ubiikkiteknologiat, digitalisaatio, ohjelmistojen ja datan merkityksen kasvu, big data, robotiikka, tekoäly...) kyettiin kyllä verraten hyvin tutkijoiden sekä visionäärien tulevaisuuskuvin etukäteen ja etukenossa hahmottamaan.

Suotta ei esimerkiksi legendaarisen teknologiavisionäärin ja -popularisoijan Stewart Brandin (s. 1938) kulttikirjasta *The Media Lab. Inventing the Future at M.I.T.* (1987) muodostunut keskeinen vaikuttajateos viime vuosituhanen lopun viestintä- ja teknologialinjauksille. Keskeinen aikalaiskirja (hieman kuin Yuval Noah Hararin tuotanto tänään) oli myös MIT Media Labin johtajan ja digitaalisen kulttuurin edelläkävijän (joka vaikutti myös *Wired*-lehden kolumnistina) Nicholas Negroponten teos *Being Digital* (1995). Kirja suomennettiin jo vuonna 1996 nimellä *Digitaalinen maailma*.

Moni asia nähtiin jo tuolloin, kolme–neljä vuosikymmentä sitten, oikein! Huomattavasti vaikeampaa on ollut asioiden ja avainteknologioiden *ajotus* edes muutaman vuoden tarkkuudella oikein. Varsinkin niin sanottu Amaran laki³⁸ on nytkin syytä pitää mielessä. On tavallista, että uuden teknologian merkitys yliarvioidaan lyhyellä ja aliarvioidaan pitkällä aikavälillä. Esimerkiksi virtuaalitodellisuuteen (*virtual reality*, VR) on kohdistunut jo yli kolmen vuosikymmenen ajan monenlaisia utooppisia odotuksia, jotka ovat vihdoon *ehkä* toteutumassa.

Myös sähköauton menestystä ennustettiin paljon ennen Teslan ja sen kilpailijoiden nykymuotoista valtavaa boomia. Pullonkaulana sähköauton kaltaisissa innovaatioissa on kuitenkin ollut *koko ekosysteemin* (latauspisteet, huolto, säädökset, subventoinnit ym.) kehittyminen pelkän teknisen apparaatin (sähköauto) ympärillä. Tällaisista systeemisen tason haasteista, olennaisista verkostovaikutuksista sekä syy–seurausketjuista innovaatiotutkijat ja -asiantuntijat ovat yleensä (olleet) verraten hyvin selvillä.

Voidaan havaita, että edes vuosien (saatikka kuukausien) tarkkuudella on ollut vaikea ennakoida monien merkittävien läpimurtojen ajoitusta ja aikataulua. Usein on myös niin, että jokin idea keksitään ja koeponnistetaan kerran tai useamman kerran – kunnes se vasta vuosien tai vuosikymmenten jälkeen saa toden teolla tuulta ja voimaa purjeisiinsa.

Astutaanpa vielä hetkeksi aikakoneeseen. Esimerkiksi nykyisin yhteiskunnassa hyvin tärkeäksi muodostuneen *sosiaalisen median* eli *somen* yhtenä varhaisena, tekstipohjaisena muotona voi pitää Internetin *news*-foorumeita ja *irc*-kanavia jo 1990-luvun alun vuosilta.

Nämä digitaaliset kanavat olivat suosittuja Internetin edelläkävijäpiireissä siis jo kolme vuosikymmentä sitten. Tehokkaita laajakaistayhteyksiä ja multimedian esitysmahdollisuuksia vielä odotettiin, mutta jo tuolloin digivälineisiin ja sisältötuotannon ulottuvuuksiin liittyi *tulevaisuuden lupaus* verkottuneesta maailmasta, databaanoista (englanniksi käytettiin mm. ilmausta *information superhighway*) sekä tietoverkko-pohjaisesta, interaktiivisesta uusmediasta ja hypermediaviestinnästä.

Oi aikoja, oi tapoja! Kulttuurin ja yhteiskunnan mannerlaatat ovat liikkuneet viime vuosina dramaattisesti. Ja vielä enemmän: monen aikalaisen mielestä maailmankirjat ovat olleet jo pidempään pahasti ja vahvasti sekaisin. Hämmennys ja kysymysmerkit hallitsevat ihmisten tajuntaa, arkea ja puheenaiheita. Nykyaika voi tuntua – ja vieläpä hyvästä syystä – absurdilta, angstiselta, aatteettomalta ja arvaamattomalta.

Menkäämme aikakoneella vielä parin vuosikymmenen päähän lähimenneisyyteen. On hyvä muistaa, että jo 2000-luvun alussa oltiin huolissaan väestönkasvusta, kestävyysvajeesta, ilmaston lämpenemisestä, energian riittävydestä, maailmantalouden *konjunkttureista* (eli suhdanteista) sekä globaalien terrorismin kaltaisista konkreettisista uhkakuvista.

Seminaareissa, haastatteluissa ja mielipidekirjoituksissa keskusteltiin *jo tuolloin* vilkkaasti muun muassa työelämän muutoksesta, verkkosukupolvesta, elinikäisestä oppimisesta, Aasian ja Afrikan noususta, kiihtyvistä kansainvälisestä kilpailusta (so. kauppasodat), tietosuojasta sekä monenlaisista uusista koulutus- ja osaamistarpeista.

Nyt 2020-luvun vuosina voidaan todeta monen teeman, trendin ja aikalaisilmion kehittyneen ennakoidun kaltaisesti. Tulevaisuuden tutkimuksen ja strategisen ennakointityön alueella on siis ainakin osittain onnistuttu – ja tässä mielessä on syytä kenties (ainakin varovaiseen) tyytyväisyyteen. Onhan lohdullista ja tärkeää, että monet suomalaisenkin yhteiskunnan murroskauden tunnuspiirteet ja haasteet on tunnistettu ajoissa.

Toisaalta voidaan kriittisemmin kysyä, onko tutkimusten, selvitysten ja seminaarien kautta saavutettu ymmärrys, strateginen tahtotila ja poliittinen sana muuttunut tarpeeksi hyvin, nopeasti ja tehokkaasti ”lihaksi”? Ovatko siis kokouksissa, kollokvioissa, asiakirjoissa ja Power-Point-esityksissä linjatut tavoitteet muuttuneet myös kaivatuuksi käytännön toimiksi sekä oikeiksi, elinvoimaisiksi muutoksen prosesseiksi?

Välillä kyllä ja välillä ei, voisimme varmaankin todeta. Tehokas transformaatio ja rakennekramppien poistaminen voi olla hankala asia. Olennaista on lisäksi korostaa, että tulevaisuustyö on aktiivinen ja monisyinen

prosessi; teorian ja käytännön (*praksis*) tulisi kohdata rohkeasti ja uteliaasti toisensa. On myös alleviivattava sitä lähtökohtaa, että tulevaisuutta ei vain suunnitella ja visioida. Sitä myös konkreettisesti *tehdään* ja *keksitään!*

On siis tämänkin kirjoituksen yhteydessä syytä alleviivata sitä, että tulevaisuus ei vain passiivisesti, automaattisesti tai automaagisesti ”tapahdu” – sitä myös tietoisesti luodaan ja proaktiivisesti keksitään! Nobelisti Dennis Gaborin (1900–1979) tunnetuin, kiteyttävien sanojen *the future cannot be predicted, but futures can be invented* – siis tulevaisuutta ei voi ennustaa, mutta tulevaisuuksia voidaan keksiä. Jo 1960-luvulla julkaistussa teoksessaan *Inventing the Future* hologrammien keksijänäkin tunnettu fyysikko-insinööri Gabor kiteyttää asiaa seuraavasti:

The future cannot be predicted, but futures can be invented. It was man’s ability to invent which has made human society what it is. The mental processes of invention are still mysterious. They are rational, but not logical, that is to say not deductive.³⁹

Nämä nobelistin sanat tavoittavat jotakin hyvin olennaista ja kuuluvat viisaan tulevaisuusajattelun keskiöön. Ensinnäkin huomisen maailmaa on syytä ja mielekäästä lähestyä *monikollisena*, useiden mahdollisten ja vaihtoehtoisten tulevaisuuspolkujen ja risteyskohtien kompleksisena kudelmanä. Proaktiivinen lähtökohta ja melioristinen asenne ovat tärkeitä. Haasteiden, kysymysten ja kaaoksen keskellä on usein myös positiivisia mahdollisuusikkunoita.

Tässä yhteydessä on mielekäästä mainita, että Gabor omisti edellä mainitun *Inventing the Future* -teoksensa maailmankuululle englantilaiskirjailija Aldous Huxleyille (1894–1963). Historiankirjoitus tuntee Huxleyn dystooppisen sanataiteen lisäksi rohkeana kokeilijana ja raja-aitojen kyseenalaistajana. Hänen tunnetuimpia teoksiaan ovat *Ulljas uusi maailma* (alkup. *Brave New World*, 1932) sekä *The Doors of Perception* (1954). Jälkimmäisen julkaisun nimi on peräisin runoilija-mystikko, kuvataiteilija William Blaken (1757–1827) tunnetusta runosta.

Sekä George Orwell (1903–1950; hänen oikea nimensä oli Eric Arthur Blair) että Aldous Huxley kuuluvat maailmankirjallisuuden kiistattomiin merkkihenkilöihin. Olennainen ero heidän sanataiteellisten dystopioidensa välillä on se, että Orwellin romaanissa paha, ihmisiä alistava Isoveli (*Big Brother*) tarkkailee kansalaisia ja ylläpitää sorto- ja väkivaltakoneistoa (kuten monissa todellisissakin totalitaarisissa järjestelmissä on tapahtunut).

Huxleyn dystopian kantava ajatus on puolestaan se, että ihmiset itse ja omatoimisesti alistuvat tyhmyydessään ja nautinnonhalussaan momentanisille oudoille asioille ja käytännöille. Viihde, trivia ja klikkimedian raflaavat otsikot menevät helposti meidänkin nykyajassamme järjen ja

analyysin edelle. Joissakin asioissa *homo ludens*, *homo connectus*, *homo creativus* ja *homo aestheticus-informaticus* sahaavat ilmeisesti omaa oksaansa.

Viime vuosien kiihtyneen maailmanajan ja (super)modernin ”kehityksen” valossa on myös ymmärrettävää, että vuorovaikutteisen median ja digitaalisen kulttuurin varhaisvaiheen pioneerit ovat esittäneet aikamme digi- ja somekehitystä kohtaan purevaa kritiikkiä. Esimerkiksi nykymuotoisen virtuaalitodellisuuden keksijä-isä ja teknologiavisionääri Jaron Lanier (s. 1960) julkaisi jo vuonna 2010 poleemisen, aikalaiskriittisen teoksen *Et ole koje. Manifesti* (alkup. *You Are Not a Gadget. A Manifesto*).

Myös edesmennyt arvostettu veteraanisosiologi Zygmunt Bauman (1925–2017; hänet tunnetaan mm. nomadismia ja postmodernia koskevista oivaltavista ajatuksistaan) ehti kommentoida kulttuurista tilannettamme osuvasti alkuvuodesta 2016 espanjalaisen *El País* -lehden haastattelussa. Haastattelun otsikko kiteyttää hyvin sosiologin perusnäkemys: ”Las redes sociales son una trampa” eli suomeksi ”Sosiaalinen media on ansa”.⁴⁰

Intensiivinen, efektiivinen digitaalinen viestintä sekä käyttäjiä koukuttava sosiaalinen media eli *some* ovat pahimmillaan lähellä Aldous Huxleyn *Uljäs uusi maailma* -dystopian onnellisuuspilleriä eli *somaa*. Media- ja elämyshakuinen kameleontti-ihminen etsii informaatiota, vaikutteita, esikuvia ja verrokkeja sekä näyttäytyy lukuisissa eri rooleissa maskien, filttareiden ja efektien kyllästyttäen somefoorumeilla.

Sivistyksen vaalimiseen sekä henkeväen ja kriittisen mutta samalla visionäärin ajattelun ruokkimiseen kohdistuu nykyajassa runsaasti haasteita. Aikalaiskriittinen humanisti voisikin todeta, että julkinen keskustelu supermodernissa ajassa ja kameleonttikulttuurin sfääreissä on usein irvikuva valistuksen ajan arvoista ja klassisen sivistyksen ihanteista.

Viime vuosikymmenten aikana eri puolilla planeettaa koettu sosiotekninen murros on ollut nopea ja dramaattinen. Maatalousyhteiskunnan (futurologi Alvin Tofflerin [1928–2016] sanastossa ”ensimmäinen aalto”) jälkeen myös ”teollinen maailma” (toinen aalto) on kehittynyt ja jalostunut informaatio- ja teknologiavaltaiseksi yhteiskunnaksi (kolmas aalto).

Tofflerin avainteos *The Third Wave* ilmestyi jo vuonna 1980, ja sen viitoittamat visionääriset tulevaisuuskuvat ovat olleet monellakin tavalla relevantteja. Tietynlainen piste iin päälle oli jo viime vuosituhannen lopussa alkanut puhe verkostoyhteiskunnasta (*the network society*).⁴¹

Viime vuosina on yleistynyt lisäksi puhe seuraavasta isosta muutosvoimasta ja sosioteknisestä ”draiverista” neljännen teollisen vallankumouksen muodossa. Eli myös teollista aikaa (Tofflerin kielellä ”toinen

aalto”) voidaan yrittää pilkkoa pienempiin osiin tai vaiheisiin: (1) vesi- ja höyryvoiman hyödyntäminen, (2) sähkön hyödyntäminen, teolliset liukuhihnat ja massatuotanto sekä (3) elektroniikan, informaatioteknologian ja automaation kehitys.

Nyt käynnissä olevan (4) ”neljännen vallankumouksen” mahdollistavat toisaalta globaali, hyperkytkeytynyt *maailmankylä*; toisaalta viimeaikainen teknologinen, supermoderni kehitys – mukaan lukien uudet ja tarmokkaat algoritmit, tekoäly, isot datamassat, robotiikka sekä kapasiteetiltaan aina vain suuremmat tietoverkot ja päätelaitteet (kuten älypuhelimet ja ubiikkiteknologian tulevaisuuden sovellukset).

Heti perään todettakoon yksi kriittinen huomio. Liian villiä ja lennokasta teknologiaretoriikkaa kohtaan on edelleen syytä esittää varauksia ja arvostelua. Esimerkiksi niin voimakasta sanaa kuin ”vallankumous” (*revoluutio*) käytetään usein luvattoman huolimattomasti, kun kuvataan ympärillä havaittavaa kulttuurista ja sosioteknistä muutosta.

Moniarvoisen ja monitulkintaisen, väriään alati muuttavan kameleonttikulttuurin hengessä murroskaudella ovat kuitenkin monet kasvot ja monenlaiset kasvonpiirteet. Monesti mielekkäämpää, osuvampaa ja uskottavampaa olisi puhua evoluutiota maltillisemmin *evoluuutiosta*. Kehitys on sitä paitsi usein eriaikaista jopa saman maan tai kaupungin sisällä.

Toisaalta katastrofia ja perikatoa profetoiva ”kynttilähumanismi” syyllistyy pahimmillaan paitsi dystooppiseen ja pessimistiseen myös liioiteltuun huolestumiseen ja epäuskottavaan panikointiin – sekä usein lähes pakkomielteenomaiseen ongelmienlistausmentaliteettiin.

Haluankin tämän kirjoituksen loppusuoralla korostaa sitä, että kehityksen (digitaalisia) kynttilöitä ei pitäisi humanistipiireissäkään yksioikoisesti puhalttaa sammuksiin. Lisäksi on todettava, että kulttuurin ja yhteiskunnan kehittämisessä olennaista ovat paitsi uljaat, ylevät periaatteet myös laadittujen linjausten, asiakirjojen, strategioiden ynnä muiden *käytännön toteutus*. Oikeanlaisten verkostojen, resurssien ja rakenteiden lisäksi tarvitaan ilmeisesti dynaamisia *soturihyökeitä*: luovuutta, herkkyyttä, rohkeutta, näkemystä, (itse)kriittikää ja avantgarde-asennetta!

”Meidän täytyy muistaa, ettei tulevaisuus ole kokonaan meidän vallassamme sen enempää kuin että se kokonaan ei sitä ole.”⁴²

Antiikin Epikuros (341–270 eaa.) tunnetaan viisaana kreikkalaisena ja tärkeänä klassikkoajattelijana. Hänen edellä mainitut sanansa ovat jääneet historiaan melkein kuin kiveen hakattuna viisaana muistutuksena niin tulevaisuusajattelun tärkeydestä kuin sen hauraudesta. Samainen antiikin

filosofi jatkaa pohdiskelujaan seuraavasti: ”Emme voi koskaan luottaa siihen, että tulevaisuus varmasti on sellainen kuin haluamme, emmekä voi olla myöskään epätoivoisen varmoja siitä, ettei se ole olematta!”⁴³

Epikuros on aina ajankohtainen. Kuten on tullut monta kertaa jo aikaisemmissa yhteyksissä todettua, peräänkuulutan Suomeen, Eurooppaan ja maailmaan nykyistä vahvempaa *historiallis-filosofis-esteettistä* itseymmärrystä sekä nykyistä melioristisempaa ajankuvaa (*Zeitbild*), ajan henkeä (*Zeitgeist*) ja elämänkatsomusta.

Filosofi Jürgen Habermas (s. 1929) kirjoitti jo 1980-luvulla ”uudesta yleiskatsauksettomuudesta” (saksaksi *die neue Unübersichtlichkeit*), joka osaltaan liittyi aikalaisten tuonaikaiseen näköalattomuuteen, toivotomuuteen ja synkistelyyn. Silloinkin elettiin murrosaikaa ja koettiin monenlaista väsymystä, pelkoa, epäuskoa ja neuvottomuutta. Habermasilainen yleiskatsauksettomuus saattaisi sopia myös loppuvuoden 2023 kameleonttitunnelmiin. Sanojen ja lupausten mukaan monen asian olisi jo pitänyt muuttua. Pinnan tasolla onkin väriä ehkä vaihdettu hieman kuin kameleonttiliskot madagaskarilaisessa puussa.

Keskeisten suomalais-eurooppalaisten sivistysihanteiden ja rakenteellisten uudistusten tasolla moni asia on kuitenkin jäänyt tekemättä ja onnistumatta. Edelleen asiat tökkivät, jopa matelevat niin paikallisissa, alueellisissa, kansallisissa kuin kansainvälisissä konteksteissa. Päätöksenteko sekä jo tehtyjen päätösten toteuttaminen kangertelevat. Kaaoksen, kompleksisuuden ja epävarmuuden VUCA-ajassa kameleonttiaikalaiset soutavat ja huopaavat, soutavat ja huopaavat... Kun joku yrittää kiihdyttää ja painaa kaasua, joku toinen jo vetää käsijarrusta.

Ja toisaalta: keskellä ongelmia, houereita ja kafkamaista kaaosta aina välillä myös *huomattavan positiivisia* asioita tapahtuu. Sitä kautta nykypäivän ihmiset innostuvat, inspiroituvat, fanittavat – ja laittavat usein myös ja onneksi hyvän iloisesti kiertämään. Välillä kuulemme, että tieteen, taiteen, kirjallisuuden, kulttuurin, politiikan, TKI-toiminnan tai liike-elämän kentillä on tapahtunut läpimurto, jona *suurmenestys*.

Silloin muiden aikalaisten onnittelut yhtyvät hurjiin aplodeihin, sillä juuri *onnistumisen kokemus* on se, mitä supermoderni nykyihminenkin omassa historiallisessa tilanteessaan selvästi ja kipeästi kaipaa.

Viitteet

1. Tässä esseistisessä kirjoituksessa käytetään verraten kevyttä viiteapparaattia. Tekstissä mainitut eri aikakausien ajattelijoiden sitaatit ovat peräisin muun muassa lähdeluettelossa mainituista aformismi- ja sitaattikirjoista. Tietoverkon tai tekoälyn käyttö voi auttaa paikantamaan lainausten aikaisempia ja / tai alkuperäisiä julkaisukontakteja.

2. <https://www.goodreads.com/quotes/1799-the-world-as-we-have-created-it-is-a-process>

3. "Lompolo tai lompalo tarkoittaa järvimäistä suvantoa joen varrella. Lompolo-sanaa käytetään Peräpohjolan murteissa. Lompolo on lainattu suomeen (pohjois)saamen *luobbal*-sanasta, joka tarkoittaa samaa, mutta on suomen kielen lampi-sanana etymologinen vastine." <https://fi.wikipedia.org/wiki/Lompolo>

4. https://de.wikipedia.org/wiki/Sturm_und_Drang

5. <https://www.sitra.fi/tulevaisuussanasto/digitaalinen-ja-vihrea-kaksoissiirtyma/>
<https://www.sitra.fi/en/dictionary/digital-and-green-twin-transition/>

6. Ks. https://en.wikipedia.org/wiki/Language_is_a_Virus sekä https://en.wikipedia.org/wiki/The_Ticket_That_Exploded

7. "Kameleontit (Chamaeleonidae) ovat suomumatelijoita ja ne kuuluvat parhaiten tunnettuihin liskoihin. Ne tunnetaan värinvaihtokyvystään, venyvästä tahmeasta kielestään ja silmistä, jotka pystyvät liikkumaan eri suuntiin. Nimi *chamaleon* tulee kreikankielisistä sanoista *chamai* 'maa' ja *leon* 'leijona'." <https://fi.wikipedia.org/wiki/Kameleontit>

8. Ks. Sardar 2010. Ziauddin Sardarin *Futures*-lehden artikkelin (Volume 42, Issue 5, June 2010) abstrakti summaa hyvin PNT-problematiikkaa: "All that was 'normal' has now evaporated; we have entered *postnormal times*, the in-between period where old orthodoxies are dying, new ones have not yet emerged, and nothing really makes sense. To have any notion of a viable future, we must grasp the significance of this period of transition which is characterised by three c's: *complexity, chaos and contradictions*. These forces propel and sustain postnormal times leading to uncertainty and different types of ignorance that make decision-making problematic and increase risks to individuals, society and the planet. Postnormal times demands, this paper argues, that we abandon the ideas of 'control and management', and rethink the cherished notions of progress, modernisation and efficiency. The way forward must be based on virtues of humility, modesty and accountability, the indispensable requirement of living with uncertainty, complexity and ignorance. We will have to imagine ourselves out of postnormal times and into a new age of normalcy—with an ethical compass and a broad spectrum of imaginations from the rich diversity of human cultures." (kursivoinnit SI) <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S001632870900202X?via%3Dihub>

9. Ks. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Ihmistieteet:diskurssi>. Samassa Tieteen termipankin "diskurssia" määrittelevässä artikkelissa todetaan seuraavasti: "Diskurssin teoretisointi tutkimuskäsitteeksi liittyy erityisesti humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä 1960- ja 1970-luvuilla nousseeseen nk. *kielelliseen käännteeseen*: uudenlaiseen, strukturalistista tutkimusta kritisoiineeseen *tieteidenväliseen* näkökulmaan, jonka tutkimuskohteena oli kielen ja yhteiskunnan välinen suhde. Muutos toi tarkastelun keskiöön todellisen kielenkäytön, todelliset ihmiset ja yhteisöt kysymyksineen ja ongelmineen. Yksi kaiken diskurssintutkimuksen peruslähtökohdista on, että diskurssi on ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa syntyvää todellisuutta, mutta sosiaalinen todellisuus myös luo kielenkäyttöä ja muovaa siten yksilön vuorovaikutusta yhteisön kanssa." (kursivoinnit SI)

10. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Ihmistieteet:diskurssi>

11. Ks. esim. Heikkinen 2003; Itkonen, Heikkinen ja Inkinen 2015, 2018, 2021.
12. ”Madagaskarin tasavalta (malagassiksi *Repoblikan’i Madagasikara*, ransk. *République de Madagascar*) eli Madagaskar on saarivaltio Intian valtameressä noin 640 kilometrin päässä Afrikan itärannikosta. Välimatkan lisäksi sitä erottaa Afrikan mantereesta 165 miljoonaa vuotta evoluutiota, minkä vuoksi saaren eläimistöä on kehittynyt ainutlaatuinen. Myös saarella puhuttu malagassin kieli poikkeaa afrikkalaisista kielistä, sillä se kuuluu austronesialaiseen kielikuntaan ja on tämän sisällä yksi malaijilais-polynesialaisista kielistä.” <https://fi.wikipedia.org/wiki/Madagaskar>
13. Ks. myös Inkinen 2018a, 210ff. ”Kameleonttikuluttaja” esiintyy eräänlaisena raameja antavana avainkäsitteenä myös seuraavien julkaisujen nimessä: *Kameleonttikuluttaja ikuista mielihyvää ja unelmaa etsimässä* (Heikkinen 2003), *Kameleonttikuluttajan paluu. Aikamatkaaja kotiseutua, maailmankylää ja elämystä etsimässä* (Itkonen, Heikkinen ja Inkinen 2015) ja *Kokeellinen kameleonttikuluttaja. Kokemuksellisia tutkimusmatkoja satavuotiaaseen Suomeen* (Itkonen, Heikkinen ja Inkinen 2018).
14. Ks. esim. Inkinen 1993a, 1994, 1995, 1998, 1999a, 1999b, 2000, 2001, 2002a, 2002b, 2002c, 2003a, 2003b, 2004a, 2004b, 2004c, 2012a.
15. Jos aikaa ja innostusta lukija-aikalaisella on, laajempi esittely ja seikkaperäisempi esitys supermoderniin liittyen ks. Inkinen 2023.
16. Asiaan liittyvä tiedote ks. <https://www.jyu.fi/fi/uutinen/ajan-ja-paikan-mosaiikkeja>
17. Latinan *melior* tarkoittaa ”parempi”. Meliorismi on maailmankatsomus ja elämänsenne, jossa avainnäkemys on *toivo paremmasta* ja jossa valmistaudutaan ponnistelemaan hyvän puolesta pahaa ja kielteistä kehitystä vastaan. Ks. Pihlström 2008, 4–5; Inkinen & Gustafsson 2009, 82ff.
18. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/supermodern>
19. Ks. Augé 1992 sekä käännöksinä Augé 1995 ja Augé 2008.
20. ”Nykyaikoja etsimässä” (huom. monikko) on myös artikkelin Inkinen 2002c otsikko. Mainittu kirjoitus on julkaistu antologiassa *Tulevaisuus.nyt. Riskiyhteiskunnan haasteet ja mahdollisuudet* (Inkinen, Bruun ja Lindberg 2002).
21. ”Tamagotchi [...] on virtuaalilemmikki, jonka kehitti Aki Maita vuonna 1996. Sitä valmistaa Bandai. Tamagotchien suosio oli suurimmillaan 1990-luvun loppupuolella. Niitä on julkaistu yhteensä 36 erilaista Tamagotchi-mallia vuosina 1996–2007, suurin osa kuitenkin vain Japanissa ja Yhdysvalloissa.” <https://fi.wikipedia.org/wiki/Tamagotchi>
22. ”Teknologinen singulariteetti (lyh. singulariteetti) tarkoittaa tulevaisuuden-tutkimuksessa hypoteesia, jossa tietyssä pisteessä tulevaisuudessa ihmiskunnan teknologinen kehitys kiihtyy niin nopeasti ja hallitsemattomasti, että siitä seuraa täysin edeltä arvaamattomia ja peruuttamattomia muutoksia kaikkiin ihmiskunnan perusrakenteisiin. Ilmiön nimitys on analogia, joka viittaa modernin fysiikan sääntöjen kaatumiseen lähellä mustan aukon singulariteettia.” https://fi.wikipedia.org/wiki/Teknologinen_singulariteetti

23. Turingista tarkemmin ks. esim. Hodges 1997; Inkinen 2023, 377ff.

24. https://fi.wikipedia.org/wiki/Turingin_testi

25. Inkinen 2018b, 260–261.

26. ”Philosophia perennis (lat., ”pysyvä / ikuinen filosofia”; myös *philosophia perennis et universalis*) eli perenniaalinen filosofia on ajatus siitä, että tietyt filosofiset ajatukset toistuvat historiassa aikakaudesta ja kulttuurista riippumatta. Ajatuksen mukaan on olemassa tiettyjä universaaleja ja ikuisia totuuksia, jotka koskevat esimerkiksi todellisuuden luonnetta, ihmisluontoa tai tietoisuutta.” https://fi.wikipedia.org/wiki/Philosophia_perennis

27. Mumford 1934, 318.

28. [https://fi.wikipedia.org/wiki/Hotelli_Seurahuone_\(Helsinki\)](https://fi.wikipedia.org/wiki/Hotelli_Seurahuone_(Helsinki))

29. Tämänkin artikkelin havainnot ja näkemykset perustuvat osaltaan viime vuosien aikana toteutettuun hotelli-, ravintola- ja matkailualan (horeca / mara / hospitality-ala) palveluliiketoiminnan sekä ruoka-, juoma- ja design-trendien kartoitukseen. Kartoituksen mielenkiinnon kohteena ovat olleet niin klassikot kuin uudet konseptit, palvelukulttuurin kehitys, nykyaikaisen urbaanin kuluttajan eli ”kameleonttikuluttajan” muuttuvat elämystarpeet, Helsingin ja muun Suomen horeca-keitaat sekä ruokaan ja juomaan liittyvät palvelut eri vuoden- ja vuorokaudenaikoina.

30. ”Paneurooppa-liike sai alkunsa, kun itävaltalainen kreivi ja kosmopoliitti Richard Coudenhove-Kalergi julkaisi vuonna 1923 saksankielisen teoksensa *PanEuropa*. Siinä hän toi esiin ajatuksensa Euroopan valtioiden uudesta valtioliitosta, Euroopan yhdysvalloista. Coudenhove-Kalergin esikuvana oli Amerikan yhdysvallat, joka oli Euroopassa käydyn ensimmäisen maailmansodan seurauksena kasvattanut taloudellista ja poliittista voimaansa. Coudenhove-Kalergi uskoi Euroopan pystyvän säilyttämään riippumattomuutensa Yhdysvaltojen rinnalla vain yhdistyneenä. Hän pelkäsi kuitenkin, että Yhdysvaltojen liittovaltion keskushallintomalli pelästyttäisi eurooppalaisia hallituksia, joten hän itse käytti valtioliitosta nimeä Paneurooppa siinä kun Ranskassa puhuttiin Euroopan yhdysvalloista.” <https://fi.wikipedia.org/wiki/PanEurooppa-liike>

31. Inkinen 2003c, 15.

32. Ks. <https://valtioneuvosto.fi/suomi-ja-nato> sekä <https://finlandabroad.fi/web/nato/suomen-nato-jasenyys>

33. Kaila 1990 [1934], 581.

34. Ks. Järvinen 1999, 170; Inkinen 2021a, 198.

35. Hararin ajattelusta ja sukupolviteemoista ks. myös Inkinen 2020; 2023, 409ff.

36. Harari 2017 [2015], 353.

37. Luovuudesta ja luovasta ihmisestä (*homo creativus*) ks. esim. Inkinen 2006, 2021b; Inkinen ja Karkulehto 2007; Inkinen and Kaivo-oja 2009.

38. Amerikkalainen tiedemies, tulevaisuudentutkija Roy Amara eli vuosina 1925–2007. Hänen näkemyksensä teknologian yliarvostamisesta lyhyellä ja aliarvostamisesta pitkällä tähtäimellä tunnetaan verraten hyvin myös akateemisten piirien ulkopuolella: "We tend to overestimate the effect of a technology in the short run and underestimate the effect in the long run." (https://en.wikipedia.org/wiki/Roy_Amara)
39. Gabor 1964 [1963], 161.
40. de Querol 2016.
41. Ks. Castells 1996; van Dijk 2006 [1991].
42. Ks. kirja Demokritos ja Epikuros (2006), *Riippumaton nautinto*, 61.
43. Mts. 61.

Lähteet ja kirjallisuutta

- Ala-Korpela, M., Inkinen, S. ja Suna, T. 2007. *Kyborgin käsikirja. Havaintoja informaatiosta, ihmisestä ja koneesta, elämästä ja älykkyydessä*. Helsinki: Finn Lectura.
- Augé, M. 1992. *Non-lieux. Introduction à une anthropologie de la surmodernité*. La librairie du XXI^e siècle. Paris: Éditions du Seuil.
- Augé, M. 1992/1995. *Non-places. Introduction to an Antropology of Supermodernity*. Translated by John Howe. London & New York: Verso.
- Augé, M. 1992/2008. *Non-places. An Introduction to Supermodernity*. Translated by John Howe. Second English-language edition. London & New York: Verso.
- Baudrillard, J. 1987/1991. *Ekstaasi ja rivoous*. Alkup. *L'autre par lui-même. Habilitation*. Suomentanut Panu Minkkinen. Helsinki: Gaudeamus.
- Bauman, Z. 1995. *Life in Fragments. Essays in Postmodern Morality*. Oxford & Cambridge, MA: Blackwell.
- Bauman, Z. 2007. *Liquid Times. Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity.
- Beck, U. 1986. *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt/Main: Suhrkamp.
- Boccaccio, G. 1350–53/1988. *Decamerone*. 13. painos. Helsinki: Tammi.
- Bolz, N. 1990. *Theorie der neuen Medien*. München: Raben.
- Bolz, N. 1992. *Chaos und Simulation*. München: W. Fink Verlag.
- Brand, S. 1987. *The Media Lab. Inventing the Future at MIT*. New York: Viking Penguin.
- Bruun, H., Lindberg, F. och Inkinen, S. (red.) (2003). *Framtiden i nuet. Om konsten att möta det okända*. Helsingfors: Söderströms.
- Castells, M. 1996. *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture*, vol. I. Malden, MA & Oxford: Blackwell Publishers.
- Castells, M. 2009. *Communication Power*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Debeuf, K. 2018. *Tribalization. Why war is coming*. Brussels: ASP Editions – Academic & Scientific Publishers.
- Debord, G. 1967/2005. *Spektaakkelin yhteiskunta*. Alkup. *La société du spectacle*. Suomentanut Tommi Uschanov. Helsinki: Summa.
- Demokritos ja Epikuros 2006. *Riippumaton nautinto*. Suomennos Arto Kivimäki, Tua Korhonen ja Sampo Vesterinen. Selitykset ja jälkisanat Tua Korhonen ja Arto Kivimäki. Helsinki: Tammi.

- van Dijk, J. 1991/2006. *The Network Society. Social Aspects of New Media*. Second edition. Alkup. *De netwerkmaatschappij. Sociale aspecten van nieuwe media*. London et al.: Sage.
- Featherstone, M. and Burrows, R. (eds.) 1995. *Cyberspace/Cyberbodies/Cyberpunk. Cultures of Technological Embodiment*. London et al.: Sage.
- Gabor, D. 1963/1964. *Inventing the Future*. Middlesex et al.: Penguin Books in association with Secker & Warburg.
- Greenfield, A. 2006. *Everyware. The Dawning Age of Ubiquitous Computing*. Berkeley, CA: New Riders.
- Harari, Y. N. 2011/2014. *Sapiens. A Brief History of Humankind*. New York: Harper.
- Harari, Y. N. 2015/2017. *Homo Deus. Huomisen lyhyt historia*. Helsinki: Bazar.
- Harari, Y. N. 2018. *21 Lessons for the 21st Century*. London: Jonathan Cape.
- Heikkinen, V. A. (toim.). 2003. *Kameleonttikuluttaja ikuista mielihyvää ja unelmaa etsimässä. Food, Sex & Rock'n Roll -seminaarijulkaisu. Tutkimusjulkaisusarja 2*. Helsinki: Haaga Instituutin ammattikorkeakoulu, Haaga Research Center.
- Heikkinen, V. A. and Inkinen, S. (eds.). 2013. *FUTUAeroport II – Visions and Futures of Service Landscape and Innovations at Tomorrow's Airport*. Electronic publication. Helsinki: University of Haaga-Helia Applied Sciences.
- Heikkinen, V. A. ja Inkinen, S. (toim.). 2013. *FUTUAeroport II – ajatuksia ja visioita tulevaisuuden lentoasemasta, palvelumaisemasta ja innovaatioista*. Sähköinen julkaisu. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu.
- Heikkinen, V. A., Itkonen, M. ja Inkinen, S. (toim.). 2017. *Tarinoita satavuotiaasta Kalastajatorpasta. Helsinkiläisen tapahtuma-, kulttuuri- ja elämysteitaan kehitys kesäkahvilasta maailmanluokan kokoushotelliksi*. Haaga-Helian julkaisut 2017. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu.
- Hodges, A. 1997. *Turing. Luonnonfilosofi*. Alkup. *Turing. A Natural Philosopher*. Suomentaneet F. Ruokonen ja R. Vilkkö. Helsinki: Otava.
- Huizinga, J. 1938/1967. *Leikkivä ihminen. Yritys kulttuurin leikkiaineksen määrittelemiseksi*. Helsinki: WSOY.
- Huxley, A. 1945/2009a. *The Perennial Philosophy*. New York, London et al.: Harper Perennial Modern Classics.
- Huxley, A. 1954–56/2009b. *The Doors of Perception & Heaven and Hell*. New York et al.: Harper Perennial Modern Classics.
- Huxley, A. 1932/2012. *Uljäs uusi maailma*. Alkup. *Brave New World*. Suomentanut I. H. Orras. 12. painos. Helsinki: Tammi.
- Inkinen, S. 1993a. *Virtuaalinen unelma – virtuaalitodellisuus jälkimodernina utopiana. Tulevaisuuden esihistoria*. Toimittaneet S. Inkinen ja M. Salmi. Helsinki: Painatuskeskus, 19–52.
- Inkinen, S. 1993b. *Uuden Euroopan Sinfonia*. Maailmankylä-trilogian 1. osa. Helsinki: Simulacrum.
- Inkinen, S. (toim.). 1994. *Tekno. Digitaalisen tanssimusiikin historia, filosofia ja tulevaisuus*. Helsinki: Aquarian.
- Inkinen, S. 1995. Internet, ”informaatiovaltatiet” ja tietoyhteiskunta. Kommentti elektronisen ylevän retoriikkaan. *Lähikuva* 1/95, 5–34.
- Inkinen, S. 1998. Kone, musiikki ja avantgarde. 20. vuosisadan konemusiikkietetiikka ja sen avantgarde-kytkennät. *Mediatieteen kysymyksiä 2. Kirjoituksia modernista ja postmodernista kulttuurista*. Toimittaneet S. Inkinen, E. Sundgren ja M. Ylä-Kotola. Mediatieteen julkaisuja C2. Rovaniemi: Lapin yliopisto, taiteiden tiedekunta, 495–610.

- Inkinen, S. 1999a. *Teknokokemus ja Zeitgeist. Digitaalisen mediakulttuurin yhteisöjä, utopioita ja avantgarde-virtauksia*. Acta Universitatis Lapponiensis 28. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Inkinen, S. 1999b. The Internet, "Data Highways" and the Information Society. A Comment on the Rhetoric of the Electronic Sublime. *Mediapolis. Aspects of Texts, Hypertexts and Multimedial Communication*. Edited by S. Inkinen. Berlin & New York: Walter de Gruyter, 243–290.
- Inkinen, S. 2000. "Kybermaailma" identiteetin rakentajana: Lähtökohtia, ongelmia, peruskäsitteitä. *Me median maisemissa. Reflektioita identiteettiin ja mediaan*. Toimittanut H. Tapper. Helsinki: Palmenia, 166–202.
- Inkinen, S. 2001. Über Tekno. Ajatuksia konemusiikista, (post)modernista ja avantgardesta. *Semiosis – merkkien virtaa*. Filosofian tohtori Altti Kuusamon juhlaKirja. Toimittaneet S. Inkinen ja M. Ylä-Kotola. Taiteiden tiedekunnan julkaisuja C. Rovaniemi: Lapin yliopisto, taiteiden tiedekunta, 196–270.
- Inkinen, S. 2002a. The medium is the message? Eräitä huomioita mediakulttuurista ja sen tutkimuksesta. *Tiedotustutkimus* 4/2002, 67–80.
- Inkinen, S. 2002b. Elämukset mediayhteiskunnassa. Havaintoja kaupunki- ja ravintolakulttuurista, sisältötuotannosta sekä kulutuksen muutoksesta. *Dynaamista majoitus- ja ravitsemisalaa etsimässä*. Toimittanut V. Heikkinen. Tutkimuksia 1/2002. Helsinki: Haaga Research Center & Haaga Ammattikorkeakoulu, 10–39.
- Inkinen, S. 2002c. Nykyaikoa etsimässä. *Tulevaisuus.nyt. Riskiyhteiskunnan haasteet ja mahdollisuudet*. Toimittaneet S. Inkinen, H. Bruun ja F. Lindberg. Helsinki: Finn Lectura, 40–69.
- Inkinen, S. 2003a. Elämystä etsimässä. Havaintoja kameleonttikulttuurin arvoista, asenteista ja unelmista. *Kameleonttikulttuurin ikuista mielihyöää ja unelmaa etsimässä*. Food, Sex & Rock'n Roll -seminaarijulkaisu. 2. painos. Toimittanut V. A. Heikkinen. Helsinki: Haaga ammattikorkeakoulu, Haaga Research Center, 96–138.
- Inkinen, S. 2003b. Urbs – City – Zeitgeist. Havaintoja kaupunki- ja mediakulttuurista. *Maine. Miten hotelli- ja ravintola-alan maine muodostuu?* Toimittaneet V. A. Heikkinen, S. Inkinen ja S. Kortelampi. Haaga-Sarja 6. Helsinki: Haaga Instituutin ammattikorkeakoulu & Haaga Research Center, 75–85.
- Inkinen, S. 2003c. Sivistys median aikakaudella. *Sivistyksen haaste. Kirjoituksia kulttuurista, kasvatuksesta ja teknologiasta*. Toimittanut S. Inkinen. Kymenlaakson ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja A. Nro 3. Kouvola: KyAMK, 9–23.
- Inkinen, S. 2004a. Monikulttuurisuuden haaste. Havaintoja mediakulttuurista ja sen tutkimuksesta globaalin semioosin aikakaudella. *MONEY. Monikielisen verkko-viestinnän yrityslaboratorio -hanke 2001–2004*. Toimittanut P. Kukkonen. Kouvola: Kouvolan Kasarminmäen Osaamiskeskuksen julkaisuja 1, 91–114.
- Inkinen, S. 2004b. Elämisyhteiskunnan Zeitgeist. Havaintoja mediasta, "sisällöistä" ja 2000-luvun aikalaiskulttuurista. *Kulttuurinen sisältötuotanto?* Toimittaneet J. Kupiainen ja K. Laitinen. Joensuu: Joensuun yliopiston Mediakulttuurin keskus & Helsinki: Edita Publishing, 27–43.
- Inkinen, S. 2004c. Tekno, ekstaasi ja rivous. Koneellisen hekuman äärellä. *Digirakkaus. Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen julkaisuja II*. Toimittaneet U. Paunonen ja J. Suominen. Turku: Turun yliopisto, 193–204.
- Inkinen, S. 2006. Homo creativus. Havaintoja eräistä aikalaiskäsitteistä sekä luovuuden mysteeristä. *Minne matka, luova talous?* Toimittaneet S. Inkinen, S. Karkulehto, M. Mäenpää ja E. Timonen. Oulu: Rajalla ja Oulun yliopisto & Rovaniemi: Lapin yliopisto & Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu, 15–44.

- Inkinen, S. 2007a. Konekulttuurin unelmia ja uhkakuvia. M. Ala-Korpela, S. Inkinen ja T. Suna, *Kyborgin käsikirja. Havainnoja informaatiosta, ihmisestä ja koneesta, elämästä ja älykkyydestä*. Helsinki: Finn Lectura, 219–301.
- Inkinen, S. 2007b. Virtuaalitodellisuus. *Maamme Suomi*. Espoo: Weilin+Göös, 85–85.
- Inkinen, S. 2007c. Innovaatio ja ”innoflaatio”. *Kide. Lapin yliopiston tiedotuslehti* 5/2007, 23.
- Inkinen, S. 2009. Zeitgeist – Ajan henki. *Taide & Design* 2/2009, 98–107.
- Inkinen, S. 2011. Ajan henki ja paikan henki. Keskeisiä lähtökohtia ja tulevaisuusnäkökulmia luovan ja innovatiivisen aluekehityksen tueksi. *Sanoja ja tekoja. Dynaamisen aluekehityksen haasteita ja tulevaisuuskuvia*. Toimittaneet R. Heikkinen-Moilanen ja S. Inkinen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 37–59.
- Inkinen, S. 2012a. Tuhansien tarinoiden torni. *Mielin kielen kaupungissa. Esseitä ruoka- ja matkailukulttuurista*. Toimittaneet M. Itkonen ja V. A. Heikkinen. Helsinki: Haaga-Helia, 97–136.
- Inkinen, S. 2012b. Väline on viesti? Huomioita viestinnän tutkimuksesta, uusista medioista ja aikalaiskulttuurin muutoksesta. *Välineiden viesti: kun perinteinen ja uusi media kohtaavat. Juhlakirja professori Tarmo Malmbergin kunniaksi*. Toimittaneet M. Eronen ja S. Pieniniemi. Vaasan yliopiston julkaisuja. Tutkimuksia 300, Viestintätieteet 2. Vaasa: Vaasan yliopisto, 170–203.
- Inkinen, S. 2013a. Lentämisen ilo ja ihme – lentämisen, matkustamisen sekä taianomaisen liikkumisen kulttuurihistoriaa. *FUTUAeroport II – ajatuksia ja visioita tulevaisuuden lentoasemasta, palvelumaisemasta ja innovaatioista*. Toimittaneet V. A. Heikkinen ja S. Inkinen. Sähköinen julkaisu. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 10–30.
- Inkinen, S. 2013b. Ihminen ja kone. <http://www.suomalaintyto.fi/blogi/ihminen-ja-kone>.
- Inkinen, S. 2014a. Joy and Wonder of Flying. Cultural History of Flying, Travelling and Magical Moving. *FUTUAeroport II – Visions and Futures of Service Landscape and Innovations at Tomorrow's Airport*. Edited by V. A. Heikkinen and S. Inkinen. Helsinki: Haaga-Helia University of Applied Sciences, 10–30.
- Inkinen, S. 2014b. Hyperconnected World. Inventing Futures at Tomorrow's Airport. *FUTUAeroport II – Visions and Futures of Service Landscape and Innovations at Tomorrow's Airport*. Edited by V. A. Heikkinen and S. Inkinen. Electronic publication. Helsinki: Haaga-Helia University of Applied Sciences, 32–52.
- Inkinen, S. 2015. Kameleontti-ihmisen mieltä ja kieltä etsimässä. Havainnoja (post)modernin elämysyhteiskunnan, mediakulttuurin, kaupunkitilojen, hospitality-alan ja palvelukonseptien kehityksestä. *Kameleonttikuluttajan paluu. Aikamatkaaja kotiseutua, maailmankylää ja elämystä etsimässä*. Toimittaneet M. Itkonen, V. A. Heikkinen ja S. Inkinen. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 153–206.
- Inkinen, S. 2017a. Aikakaudet, henget, merkitykset – historiallis-filosofis-semioottisen ymmärryksen tärkeydestä ja ajankohtaisuudesta. *Synteesi* 1–2/2017, 2–26.
- Inkinen, S. 2017b. Itämeren tytär – historiaa ja kulttuuria. Havainnoja ja ajatuksia Helsingin, Munkkiniemen ja Kalastajatorpan paikan hengestä. *Tarinoita sataavuotiaasta Kalastajatorpasta. Helsinkiläisen tapahtuma-, kulttuuri- ja elämyskeitaan kehitys kesäkahvilasta maailmanluokan kokoushotelliksi*. Toimittaneet V. A. Heikkinen, M. Itkonen ja S. Inkinen. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 263–296.
- Inkinen, S. 2017c. Aikamatka 1900-luvulle. ”Nykyaikoja etsimässä” eli aikalaistarkkailija-flanöörin matka Töölöstä Munkkiniemeen ja lukuisiin historiallis-filosofisiin tarina-aarteisiin. *Tarinoita sataavuotiaasta Kalastajatorpasta. Helsinkiläisen tapahtuma-, kulttuuri- ja elämyskeitaan kehitys kesäkahvilasta maailmanluokan ko-*

- koushotelliksi*. Toimittaneet V. A. Heikkinen, M. Itkonen ja S. Inkinen. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 297–332.
- Inkinen, Sam 2018a. ”Ei ole muuta varmuutta kuin nykyisyys”. Havaintoja Suomen pääkaupungin, teknologian ja aikalaiskulttuurin kehityksestä. *Kokeellinen kameleonttikuluttaja. Kokemuksellisia tutkimusmatkoja satavuotiaaseen Suomeen*. Toimittaneet M. Itkonen, V. A. Heikkinen ja S. Inkinen. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 202–257.
- Inkinen, S. 2018b. Visio ja aikamatka 2037. Kameleonttikuluttaja Ostrobotnialla ja Etu-Töölössä tulevaisuuden elämyksiä etsimässä. *Kokeellinen kameleonttikuluttaja. Kokemuksellisia tutkimusmatkoja satavuotiaaseen Suomeen*. Toimittaneet M. Itkonen, V. A. Heikkinen ja S. Inkinen. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 259–272.
- Inkinen, S. 2020. Metamodernin äärellä: ”Connecting the Dots”. Havaintoja Joonas Kodan (s. 1976) taiteesta ja esteettis-filosofisista motiiveista. *Synteesi* 1–2/2020, 51–67.
- Inkinen, S. 2021a. Ajan kameleontti. Murroskauden mietteitä ja aikalaishavaintoja. *Otteita ajasta. Murroskauden esseet*. Toimittaneet M. Itkonen, S. Inkinen ja V. A. Heikkinen. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 106–250.
- Inkinen, S. 2021b. Luovuuden, mielikuvituksen sekä toisin ajattelun haasteita ja mahdollisuuksia. *Tulevaisuudet ja hedelmällinen toisin ajattelu. Oppiminen / Kasvatus / Opetus*. Toimittaneet J. Koskinen, M. Järvinen, S. Inkinen ja P. Lankinen. Helsinki: Kehittämiskeskus Opinkirjo, 51–56.
- Inkinen, S. 2022. Otteita ajasta. Murroskauden mietteitä, unelmia, uhkakuvia. *Synteesi* 1–2/2020, 57–62.
- Inkinen, S. 2023. Supermoderni tilanne. Nykyaikaa etsimässä eli tulenkantaja-aikalaisen mosaiikkihavaintoja tieteen, taiteen, teknologian, filosofian, kulttuurin, elämysten ja ikuisen viisauden äärellä. *Ajan ja paikan mosaiikkeja. Esseitä aikalaisille ja kotimaan matkaajille*. Toimittaneet M. Itkonen, S. Inkinen ja V. A. Heikkinen. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, 261–538.
- Inkinen, S., Bruun, H. ja Lindberg, F. (toim.). (2002). *Tulevaisuus.nyt. Riskiyhteiskunnan haasteet ja mahdollisuudet*. Helsinki: Finn Lectura.
- Inkinen, S. ja Gustafsson, J-V. 2009. Entooppinen tulevaisuusajattelu. Näkökulmia innovaatioprosesseihin, semiotiikkaan ja huomisen ennakointiin. *Kielen ja kulttuurin saloja. In honorem Pirjo Kukkonen 5.9.2009*. Toimittaneet R. Hartama-Heinonen, I. Sorvali, I., E Tarasti ja E. Tarasti. Acta Semiotica Fennica XXXV. Imatra: International Semiotics Institute & Helsinki: Semiotic Society of Finland, 69–88.
- Inkinen, S. and Kaivo-oja, J. 2009. *Understanding Innovation Dynamics. Aspects of Creative Processes, Foresight Strategies, Innovation Media, and Innovation Ecosystems*. FFRC eBook 9/2009. Turku, Helsinki & Tampere: Finland Futures Research Centre, Turku School of Economics.
- Inkinen, S. ja Karkulehto, S. (toim.). 2007. *Puhepidot Tornissa ja muita näkökulmia luovien toimialojen nykyhetkeen*. Taideaineiden ja antropologian laitoksen julkaisuja A. Kirjallisuus 16. Oulu: Oulun yliopisto.
- Inkinen, S., Kuusamo, A. ja Ylä-Kotola, M. (toim.). 2008. *Merkitysten maailmantorilla*. Dosentti Henri Bromsin juhla-julkaisu. Lapin yliopiston hallinnon julkaisuja n:o 44. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Inkinen, S. ja Salmi, M. (toim.). 1993. *Tulevaisuuden esihistoria*. Helsinki: Painatuskeskus.
- Inkinen, S., Sundgren, E. ja Ylä-Kotola, M. (toim.). 1998. *Mediatieteen kysymyksiä 2. Kirjoituksia modernista ja postmodernista kulttuurista*. Professori Tarmo Malmbergin juhla-kirja. Mediatieteen julkaisuja C2. Rovaniemi: Lapin yliopisto, taiteiden tiedekunta.

- Inkinen, S. ja Ylä-Kotola, M. 2013. "Imagologiat" informaatioteknologiaa kommentoivana ja ylevöittäväenä aikalaisfilosofiana. *Esa Saarinen – Elämän filosofi*. Toimittaneet F. Martela, L. Järvillehto, P. Kenttä ja J. Korhonen. Aalto-yliopiston julkaisusarja CROSSOVER 7/2013. Aalto-yliopiston Perustieteiden korkeakoulu, Tuotantotalouden laitos, 57–66.
- Itkonen, M., Heikkinen, V. A. ja Inkinen, S. (toim.). 2015. *Kameleonttikuluttajan paluu. Aikamatkaaja kotiseutua, maailmankylää ja elämystä etsimässä*. Haaga-Helian julkaisut 2015. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu.
- Itkonen, M., Heikkinen, V. A. ja Inkinen, S. (toim.). 2018. *Kokeellinen kameleonttikuluttaja. Kokemuksellisia tutkimusmatkoja satavuotiaaseen Suomeen*. Haaga-Helian julkaisut 5/2018. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu.
- Itkonen, M., Heikkinen, V. A. ja Inkinen, S. 2019. *Maailman Turussa. Pohdinnallisesseistisiä kulttuurikävelyjä Aurajoen rannoilla*. Haaga-Helian julkaisut 5/2019. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu.
- Itkonen, M., Heikkinen, V. A. ja Inkinen, S. 2021. *Otteita ajasta. Murroskauden esseet*. Haaga-Helian julkaisut 10/2021. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu.
- Itkonen, M., Heikkinen, V. A. ja Inkinen, S. 2023. *Ajan ja paikan mosaiikkeja. Esseitä aikalaisille ja kotimaan matkaajille*. Haaga-Helian julkaisut 5/2023. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu.
- Järvinen, A. 1999. Digitaaliset pelit ja pelikulttuurit. *Johdatus digitaaliseen kulttuuriin*. Toimittaneet A. Järvinen & I. Mäyrä. Tampere: Vastapaino, 165–184.
- Kaila, E. 1990. *Valitut teokset 1. 1910–35*. Toimittanut ja johdannon kirjoittanut Ilkka Niiniluoto. Helsinki: Otava.
- Kaila, E. 1992. *Valitut teokset 2. 1936–58*. Toimittanut ja johdannon kirjoittanut Ilkka Niiniluoto. Helsinki: Otava.
- Kaivo-oja, J. and Lauraeus, T. 2018. The VUCA approach as a solution concept to corporate foresight challenges and global technological disruption. *Foresight* 20 (1), 27–49.
- Kivi, A. 2010/1864. *Nummisuutarit. Komedian viidessä näytöksessä. Kriittinen editio*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1284. Helsinki: SKS.
- Koskenniemi, V. A. (toim.). 1952. *Vaeltava viisaus. Aforismeja ja ajatelmia vuosituhansien varrelta*. Helsinki: WSOY.
- Mumford, L. 1934. *Technics and Civilization*. New York: Harcourt, Brace & Company.
- Negroponte, N. 1995. *Being Digital*. London: Coronet Books.
- Negroponte, N. 1995/1996. *Digitaalinen maailma*. Helsinki: Otava.
- Orwell, G. 1949/1999. *Vuonna 1984*. Alkup. *Nineteen Eighty-Four*. Suomentanut Raija Mattila. Helsinki: WSOY.
- Pihlström, S. 2008. Ajan ja ajallisuuden metafysiikasta ja etiikasta. *Synteesi* 2/2008, 2–12.
- Pine, B. J. II and Gilmore, J. H. 1999. *The Experience Economy. Work is Theatre & Every Business a Stage*. Boston, MA.: Harvard Business School Press.
- Sormunen, E. 1936, 1938, 1940. *Selvyttä kohti. Kulttuurikriittisiä tutkielmia*. Kolme osaa. Helsinki: WSOY.
- Spengler, O. 1918–1922/1961. *Länsimaiden perikato. Maailmanhistorian morfologian ääri-viivoja*. Lyhennetty laitos. Alkup. *Der Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte*. Suom. Yrjö Massa. Helsinki: Kirjayhtymä.
- de Querol, R. 2016. Zygmunt Bauman: "Las redes sociales son una trampa". *El País* 9.1.2016. http://cultura.elpais.com/cultura/2015/12/30/babelia/1451504427_675885.html
- Sammalkorpi, V. (toim.). 1996. *Suuri sitaattikirja*. Hämeenlinna: Karisto.
- Sardar, Z. 2010. Welcome to postnormal times. *Futures* 42 (5) (June 2010), 435–444.



Kurotetaanko tässä valokuvassa ja aurinkoisessa aikalaihetkessä kansainvälisen, kehitys- ja tulevaisuususkoinen (super)modernin hengessä korkeuksiin? Klassinen sivistys, historia ja tyyli antavat lujaa selkänöjaa, vaikka fokus olisi nykypäivän sekä huomisen tuotteissa, teknologioissa ja palvelukonsepteissa. Hotelli Tornin uljasta ilmettä syyskesällä 2023. (Ks. "kameleonttimaisena" verrokkina myös sivun 202 valokuva.)

Matti Itkonen, V. A. Heikkinen ja Sam Inkinen

Loppusanat

Keskeisiä elementtejä esseistisellä aikamatkalla kameleonttikulttuuriin ovat olleet ideat *topos*- ja *Zeitgeist*-analyyseista, paikan sekä ajan hengen puntaroinneista. Siitä syystä metodi-termi on ollut nähtävä etsimisessä, etsintänä (kreikan *methodos* 'tie johonkin'). Jos menetelmä luopuu varsinaisesta olemuksestaan, se muuttuu silkaksi tekniikaksi – *homo sapiensista* kutoutuu *robo sapiens*. Ihmisihminen on paossa ajattelua ja loitolla ymmärryksen ihanteesta. Filosofia on koneihmisen elosta ja olost kadonnut.

Muodonmuutoksellinen kulku pelkkien tekniikkojen ihailijasta viisaudenrakastajaksi on käynyt erilaisten eksistentiaalisuusseisakkeiden kautta. Pysähdyspaikkoina ovat toimineet esimerkiksi oivallukset itseystä ja toiseudesta. Tähdellisiä seikkoja ymmärryksellisessä valaistumisessa ovat myös olleet kerronta ja identiteetti, samoin medioitunut todellisuus ja erilaiset utopiat sekä dystopiat.

Kirkkoisä Augustinuksen hengessä on mahdollista todeta näin: Seuraava nykyhetki ei ole vielä. Sitten se jo kiittää ohi eikä ole enää. Tulevaisuus saavuttaa kokijan, tai kokija astuu tulevaisuuteen häviävän pienessä pisteessä. Ennen kuin ihminen ehtii sanoa *nyt*, niin silloinen nyt on muuttunut entisyydeksi. Silti tuo liki keston läsnäolotuokio on erittäin merkityksellinen. Juuri siinä kohdassa ollessaan subjekti voi tuntea menneen tai vastaisen ajan pitkäksi: ulottaa tietoisuutensa liikkuma-alan kauas muinaisuuteen tai etäälle tulevaisuuteen. Muisto ja odotus täyttävät havainnon.

Kun kulkija väittää, että Suomi on hänessä ja hän Suomessa, mitä hän sillä tarkoittaa? Kirkkoisä Augustinus lienee ollut kulkijan matkaseurana. Augustinolaiseen aikakäsitykseen viittaa myös tuo ilmaus tulevaisuuden nykyisyys. Kussakin tuokiossa ihmisellä on sielussaan,

olemuksessaan, havainnon lisäksi niin ikään menneen muisto ja tulevan odotus. Sen vuoksi on oikeutettua väittää, että kulkija on kotomaassaan moniajallisesti ja kotikontu hänessä kerrostuneesti. Siksi Suomen eri paikat puhuvat matkalaiselle usein entisyyden sanoja. Juuri se tekee Suomesta kodin. Siten Suomessa olemisen merkitsee myös kotona olemista.

Ehkä kulkijan Suomi on jonkinlainen utopia: kaunisteltu muistikuva menneisyydestä ja mahdollon haavekuvitelma tulevaisuudesta. Silti se on hänelle todempi kuin tiedotusvälineiden luoma dystopia, kauhukuva vastaisen ajan Suomesta. Kulkijan kotomaassa asuvat tutut minuus ja sinuus. Medioituneen maailman suomalaista häneyttä hän ei tunnista. Sen Suomi on painajaisunen valtakunta.

Seuraavan aikamatkan esseistinen päämäärä on kaikkien matkateosten matkateos: työnimeltään *Matkailun Maamme-kirja*. Se merkitsee kulttuurintutkimuksellista suurteosta, aikamatkailun *Magnum opusta*. Siihen piirtyy kotomaan tieto- ja kaunokirjallinen omakuva.

Kirjallisuus

- Augustinus, A. 1947/1981. *Tunnustukset. Confessiones*. Kristikunnan klassikkoja. Suomentanut O. Lakka. Jyväskylä: Gummerus.
- Deleuze, G. 1963/2010. *Kantin kriittinen filosofia*. Suomentanut J. Telivuo. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Gadamer, H.-G. 1960/1989. *Truth and Method*. Second, Revised Edition. Translation revised by J. Weinsheimer and D. G. Marshall. London: Sheed & Ward.
- Heidegger, M. 1953/2010. *Johdatus metafysiikkaan*. Suomentanut J. Backman. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Itkonen, M. 2012. *Aikaikkuna 1930-lukuun. Filosofisia tutkielmia suomalaisuudesta ja varkauteleaisuudesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, opettajankoulutuslaitos.
- Kilpi, V. 1917/1987. *Kansallista itsetutkistelua. Suomalaisia kulttuuri-ääriiviivoja*. Helsinki: Otava.
- Klinge, M. 1972/1983. *Vihan veljistä valtiotalismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta*. Toinen painos. Helsinki: WSOY.
- Marjanen, K. 1958. *Näkökulma. Tutkisteluja, esseitä, arvosteluja*. Helsinki: WSOY.
- Matson, A. 1969. *Mielikuvituksen todellisuus. Esseitä ja arvosteluja 1951–1963*. Helsinki: Otava.
- Palmgren, R. 1963. *Toivon ja pelon utopiat*. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Pekkanen, T. 1939. *Maantie meillä ja muualla*. Helsinki: Suomalainen Shell.

Kameleonttikulttuuri-teoksen toimittajien keskeisiä julkaisuja vuosilta 1998–2023

- Itkonen, M., Heikkinen, V. A. ja Inkinen, S. 2023. *Ajan ja paikan mosaiikkeja. Esseitä aikalaisille ja kotimaan matkaajille*. Haaga-Helian julkaisut 5/2023. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu.
- Itkonen, M., Heikkinen, V. A. ja Inkinen, S. 2021. *Otteita ajasta. Murroskauden esseen*. Haaga-Helian julkaisut 10/2021. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu.
- Itkonen, M., Heikkinen, V. A. ja Inkinen, S. 2019. *Maailman Turussa. Pohdinnallis-esseistisiä kulttuurikävelyjä Aurajoen rannoilla*. Haaga-Helian julkaisut 5/2019. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu.
- Itkonen, M., Heikkinen, V. A. ja Inkinen, S. (toim.). 2018. *Kokeellinen kameleonttikuluttaja. Kokemuksellisia tutkimusmatkoja satavuotiaaseen Suomeen*. Haaga-Helian julkaisut 5/2018. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu.
- Heikkinen, V. A., Itkonen, M. ja Inkinen, S. (toim.). 2017. *Tarinoita satavuotiaasta Kalastajatorpasta. Helsinkiläisen tapahtuma-, kulttuuri- ja elämysteitaan kehitys kesäkahvilasta maailmanluokan kokoushotelliksi*. Haaga-Helian julkaisut 2017. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu.
- Itkonen, M., Heikkinen, V. A. ja Inkinen, S. (toim.). 2015. *Kameleonttikuluttajan paluu. Aikamatkaaja kotiseutua, maailmankylää ja elämystä etsimässä*. Haaga-Helian julkaisut 2015. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu.
- Heikkinen, V. A. and Inkinen, S. (ed.). 2013. *FUTUAeroport II – Visions and Futures of Service Landscape and Innovations at Tomorrow's Airport*. Helsinki: University of Haaga-Helia Applied Sciences.
- Heikkinen, V. A. ja Inkinen, S. (toim.). 2013. *FUTUAeroport II – ajatuksia ja visioita tulevaisuuden lentoasemasta, palvelumaisemasta ja innovaatioista*. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu.
- Itkonen, M. 2012. *Aikaikkuna 1930-lukuun. Filosofisia tutkielmia suomalaisuudesta ja varkauteleaisuudesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, opettajankoulutuslaitos.
- Heikkinen, V. A. ja Inkinen, S. (toim.). 2012. *FUTUAeroport – ajatuksia ja visioita huomisen lentoasemasta*. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu.
- Itkonen, M. ja Heikkinen, V. A. (toim.). 2012. *Mielin kielin kaupungissa. Esseitä ruoka- ja matkailukulttuurista*. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu.

- Heikkinen, V. A., Kuusiola, R. ja Sopanen, S. 2012. *Scandic Continental 40 vuotta palveluksessasi*. Helsinki: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu.
- Inkinen, S. ja Heikkinen-Moilanen, R. (toim.). 2011. *Sanoja ja tekoja. Dynaamisen aluekehityksen haasteita ja tulevaisuuskuvia*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Itkonen, M., Aravot, I., Majkut, P., Backhaus, G. and Heikkinen, V. A. (ed.). 2011. *Hyperborean Wind. Reflections on Design and the City*. Jyväskylä: University of Jyväskylä, Department of Teacher Education.
- Inkinen, S. and Kaivo-oja, J. 2009. *Understanding Innovation Dynamics. Aspects of Creative Processes, Foresight Strategies, Innovation Media, and Innovation Ecosystems*. FFRC eBook 9/2009. Turku, Helsinki and Tampere: Finland Futures Research Centre, Turku School of Economics.
- Itkonen, M. 2009. *Kulttuurikuvia kotomaasta. Filosofisia tutkimuksia ajan ja paikan hengestä*. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisuja 80. Jyväskylä: Kampus Kustannus.
- Itkonen, M., Majkut, P., Backhaus, G., Huijbens, E., Heikkinen, V. A. and Inkinen, S. (ed.). 2008. *The Illuminating Traveler. Expressions of the Ineffability of the Sublime*. Jyväskylä, Rovaniemi and Akureyri: University of Jyväskylä, Department of Teacher Education, University of Lapland, Lapland Institute for Tourism Research and University of Akureyri, Icelandic Tourism Research Centre.
- Inkinen, S., Karkulehto, S., Mäenpää, M. ja Timonen, E. (toim.). 2006. *Minne matka, luova talous?* Oulu: Rajalla ja Oulun yliopisto, Rovaniemi: Lapin yliopisto ja Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.
- Itkonen, M., Backhaus, G., Heikkinen, V. A., Nagel, C. and Inkinen, S. (ed.). 2006. *The Culture of Food. The Dialectic of Material Conditions, Art, and Leisure*. Jyväskylä and Helsinki: University of Jyväskylä, Department of Teacher Education and Haaga University of Applied Sciences, Haaga Research.
- Inkinen, S. ja Heikkinen, V. A. (toim.). 2006. *Eesti ja uus Euroopa. Uurimisreisil naaberirahoa ajalukku ja tulevikku / Viro ja uusi Eurooppa. Tutkimusmatkalla naapurikansan historiaan ja tulevaisuuteen*. Helsinki: Haaga Raportteja 2. Helsinki: Haaga Instituutin ammattikorkeakoulu, Haaga Tutkimus.
- Itkonen, M., Heikkinen, V. A. ja Inkinen, S. (toim.). 2005. *Kadonneen tapa- ja ruokakulttuurin säkeet. Filosofis-esteettinen tutkimuskatkaus*. Jyväskylä ja Helsinki: Jyväskylän yliopisto, opettajankoulutuslaitos, Haaga Instituutin ammattikorkeakoulu, Haaga Tutkimus ja Euroopan kestävän tietoyhteiskunnan instituutti.
- Heikkinen, V. A., Inkinen, S. ja Itkonen, M. (toim.). 2005. *Työ, voima ja yritys*. Haaga-Sarja 10. Helsinki: Haaga Instituutin ammattikorkeakoulu, Haaga Tutkimus.
- Itkonen, M., Heikkinen, V. A. ja Inkinen, S. (toim.). 2004. *Eletty tapakulttuuri. Arkea, juhlaa ja pyhää etsimässä*. Jyväskylä ja Helsinki: Jyväskylän yliopisto, opettajankoulutus ja Haaga Instituutin ammattikorkeakoulu, Haaga Research Center.
- Heikkinen, V. A. 2004. *Matka restonomiin ydinosaamiseen. Kuvaus majoitus- ja ravitsemisalan esimiehen osaamisalueista, asiantuntijuudesta ja dynaamisesta ammattitaidosta*. Akateeminen väitöskirja. Haaga-Sarja. Tutkimuksia 8. Helsinki: Haaga Instituutin ammattikorkeakoulu, Haaga Tutkimus.
- Heikkinen, V. A. ja Inkinen, S. (toim.). 2004. *Onnistumisen taito. Majoitus- ja ravitsemisalan unelmien toteuttajana*. Haaga-Sarja 9. Helsinki: Haaga Instituutin ammattikorkeakoulu, Haaga Tutkimus.

- Heikkinen, V. A. ja Inkinen, S. (toim.). 2004. *Tuntunagi tundmatu. Soome-Eesti matkaradadel. / Tuttunakin tuntematon. Polkuja Suomen ja Viron matkailutodellisuuteen.* Haaga-Sarja 7. Helsinki: Haaga Instituutin ammattikorkeakoulu, Haaga Research Center.
- Heikkinen, V. A. (toim.). 2003. *Kameleonttikuluttaja ikuista mielihyvää ja unelmaa etsimässä. Food, Sex & Rock'n Roll -seminaarijulkaisu.* Tutkimusjulkaisusarja 2. Helsinki: Haaga Instituutin ammattikorkeakoulu, Haaga Research Center.
- Heikkinen, V. A., Inkinen, S. ja Kortelampi, S. (toim.). 2003. *Maine. Miten hotelli- ja ravintola-alan yritysten maine muodostuu?* Haaga-Sarja 6. Helsinki: Haaga Instituutin ammattikorkeakoulu, Haaga Research Center.
- Heikkinen, V. A. 2003. *Palvelutuotannosta elämysten ja mielihyvän tuottajaksi. Kartoitussajoitus- ja ravitsemisalan yritysten kilpailukykytekijöistä.* Helsinki: Haaga Instituutin ammattikorkeakoulu, Haaga Research Center.
- Heikkinen, V. A., Ascensão, M. J. P. and Jaakonaho, K. 2003. *In Search of Competitiveness in Hospitality and Tourism Management Schools.* Congress Report. Helsinki: Haaga Polytechnic, Haaga Research Center.
- Itkonen, M. and Backhaus, G. (ed.) 2003. *Lived Images. Mediations in Experience, Life-World and I-hood.* Jyväskylä and Helsinki: University of Jyväskylä, Department of Teacher Education & Haaga Institute Polytechnic, Haaga Research Center.
- Bruun, H., Lindberg, F. och Inkinen, S. (red.) (2003). *Framtiden i nuet. Om konsten att möta det okända.* Helsingfors: Söderströms.
- Itkonen, M. 2002. *Ajan kanssa. Tuokiokuvia ja filosofisia tarinoita koetusta kulttuurista.* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, opettajakoulutuslaitos.
- Heikkinen, V. (toim.). 2002. *Dynaamista majoitus- ja ravitsemisalaa etsimässä.* Tutkimuksia 1/2002. Helsinki: Haaga Instituutin ammattikorkeakoulu, Haaga Research Center.
- Heikkinen, V. A. (toim.). 2002. *Rakkaudesta vaaraan. Majoitus- ja ravitsemisalan yritysten riskit.* Haaga-Sarja 3. Helsinki: Haaga Instituutin ammattikorkeakoulu, Haaga Research Center.
- Heikkinen, V. ja Partanen, V. 2001. *Palvelutuotannosta mielihyvövarallisuuteen. Kartoitussajoitus- ja ravitsemisalan kilpailukykytekijöistä.* Helsinki: Haaga Instituutin ammattikorkeakoulu, Haaga Research Center.
- Itkonen, M. (toim.). 2001. *Ihminen, mikä ja kuka olet? Filosofisia polkuja kasvatukseen, kasvuun ja olemiseen.* Tampere: Tampere University Press.
- Inkinen, S. 1999. (ed.). *Mediapolis. Aspects of Texts, Hypertexts and Multimedial Communication.* Berlin and New York: Walter de Gruyter.
- Itkonen, M. (toim.). 1998. *Tekemisen viljeltyneisyys. Näkökulmia kulttuurin filosofiseen olemukseen.* Opettajakorkeakoulun julkaisu D: 114. Hämeenlinna: Hämeen ammattikorkeakoulu.